M. A. J. Tirumalai Iyengar, M A., L T

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీహారీతకులకలశోదధిసుధానిధిభిః శ్రీసరస్వతీవల్లభాచార్యపౌత్రైః శ్రీరంగనాథసుధీమణిసూనుభిః
శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాదిప్రమాణపారావారపారీణైః సదాచారసత్కర్మానుష్ఠానసౌశీల్యాదిసద్గుణసంపత్సంపాదితవైదికసార్వభౌమాఖ్యావిఖ్యాతైః శ్రీతోళప్పాచార్యాపరనామభిః శ్రీవెజ్కటేశశర్మభిః
ప్రామాణికశిఖామణిభిర్విద్వచ్ఛిఖామణిభిః
సమస్తాస్తికజనానాంతత్తదాశౌచకాలనిర్ణయపూర్వకం
తత్రకార్యాకార్యవివేకాయవిరచితమఘనిర్ణయాఖ్యం
సవ్యాఖ్యమాశౌచశతకంనామధర్మశాస్త్రమ్
పృథగాశౌచశతకమూలమ్
శ్రీభరద్వాజకులతిలకానంతదీక్షితసుతశ్రీరామచంద్రాధ్వరివిరచితం సుఖేనసకలాశౌచనిర్ణాయకం
అఘవివేచనంనామ ధర్మశాస్త్రంచ
సంక్రమవిషయాశ్రీమహాపరకాల యతీంద్రకృతిశ్చ
శ్రీమన్మహీశూరపురీమధ్యవిద్యోతమానదివ్యరత్నసింహాసనారూఢశ్రీకృష్ణరాజేంద్రాస్థానపండిత
నల్లూరుసజ్జయార్యసుత తాతాచార్యసాహ్యేన
నానాదేశానీత ప్రాచీనానేకవిద్వత్పుస్తకావలోకనేన
పరిశోధ్యపరిష్కృత్య
తాదృశశ్రీకృష్ణరాజేంద్రాశ్రితేన
ధర్మాధికారిచక్రవర్తినయ్యంగార్యేణ
మహీశూరపురీమధ్యవిరాజమానాయాం
విద్యాతరంగిణ్యాఖ్య స్వీయముద్రాక్షరశాలాయాం
సమీచీనపత్రసమ్ముద్రితం సద్విజయతేతమామ్
ఇదానీమేతన్మూల్యం సపాదరూప్యమ్
సఁ ౯౧౯ [illegible]

సవ్యాఖ్యాశౌచశతకశుద్ధాశుద్ధపత్రికా

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శవౌస
౪	౬	నిర్వాహా	నిర్వహా	౩౭	౧౬	ఐపో్రి	౯ (ధ్యే
౫	౧౨	నాభా	నాభ్యా	౪౧	౨౩	౯౬	దివిష
౭	౧	నపా	నృపా	౪౯	౨	శాక్షీ	
౧౧	౧౪	అద్యేం	ఆద్యేం	౫౩	౧౨	త్యక్త్వా	శౌచమ్
౧౨	౧౨	శ్నానాని	శ్నతాని	౫౫	౧౩	తదినం	దృఘమ్
౧౪	౧౧	శౌచి	శౌచి	౬౧	౧౬	త్రిరా	మహాఫలం
౧౫	౨	సూచ	సూత	౮౧	౮	సాతా	ధికాఘం
౧౭	౧౮	సూతకి	సూతకే	౮౨	౨౦	మాత్రి	శౌచం
౧౯	౨౧	స్నృతి	స్మృతి		౨౫	స్వరె	త్వేఘం
౨౩	౨	స్వాధా	స్వాధ్యా	౮౪	౧౩	తచా	స్యం
	౮	త్యంతతె	త్యంతరె	౮౫	౨౫	త	తత్
౨౫	౨	కాలే	కార్యే	౭౬	౧౧	౮౨	౬౧శ
౨౭	౪	సర్వా	సర్వే	౯౪	౨౦	థీన	ధీత
౨౯	౩	శుద	శుచద	౯౫	౨౪	తావ	తాపహ
	౧౭	వింశతి	వింశతి	౧౦౦	౪	గ్రామై	పా
౩౦	౧౫	ద్యాత	ద్యాప	౧౧౧	౧౭	సర	
౩౧	౨౧	దర్శిర	దర్శిత	౧౨౦	౫	తసక్	వసక్షే
౩౨	౪	కస్మృ	కర్మ	౧౨౩	౧౪	శధం	కేథం
	౧౩	లణా	రణ		౧౬	పనా	శనాః
	౧	హ్మే	చశాౖం	౧౩౩	౧౨	త్థా	వస్తాం
	౧	త్వచ్ప	త్వాచ్ఛ	౧౪౩	౨౪	దృశ్ప	దృ
౩౮	౪	వష్మ	షయ				

సవ్యాఖ్యానాశౌచశతకవిషయసూచీ

శ్రీ

శ్రీరస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

ఆశౌచశతకప్రారంభః

ముకున్దమరవిన్దాక్షమిన్దిరేశమరిన్దమమ్।
వన్దేఽహం దేవమన్దారమన్దారకమనిన్దితమ్

వ్యాఖ్యానపీఠికా

అశక్తోపి సదాచారశుద్ధయోర్త్థాప్యచోదితః । విష్ణునా విప్రరూపేణ పునరప్యనుశాసితః ॥ స్మృతిభ్యస్సారముద్ధృత్య శతశ్లోకీసమన్వితమ్ ఉదైరయమహం విష్ణోః ప్రసాదాదఘనిర్ణయమ్ ॥ తస్యేదానీం యథాప్రజ్ఞం వ్యాఖ్యామాఖ్యాతుముత్సహే । తత్రానుక్తదురుక్తాదిక్షన్తుమర్హన్తి సాధవః ॥ మాత్సర్యేణ నహిప్రయోజనమతో నిర్మత్సరా మత్కృతం గృహ్ణీధ్వం సుధియోఽఘనిర్ణయమిమం శంకాతమోభాస్కరమ్ । యోఽనేకస్మృతిదర్శితార్థలహరీమేకో వ్యనక్త్యఞ్జసా యస్మిన్ సంగ్రహతోఽపిసన్త్యతిశయాయద్ధారకః పూజ్యతే ॥ * ॥

నను ప్రాచీనాశౌచసంగ్రహస్య విద్యమానత్వాత్కిమర్థమయమితి చేన్నైవమ్, అతిశయస్యాత్ర విద్యమానత్వాత్ । నహి విత్తమస్తీతి నిధిత్యాగః । నన్వత్ర కథంపూర్వసంగ్రహతోఽప్యతిశయాస్సన్తీతి చేత్, అనేకస్మృతిసారసంగ్రహాదితి బ్రూమః । అపిచ, బహుధా శోధితోఽనుక్తిదురుక్తిపునరుక్తినిరర్థకోక్తివియుక్తో విషయవ్యవస్థాయుక్తోఽసంకీర్ణః పూర్ణోపదేశోఽయమఘనిర్ణయః । నచాశౌచదశకంనామసంగ్రహోఽనుక్త్యాదిదోషవివిక్తనివాసః । తథాహి "స్నాత్వంపితుస్సర్వదాజ్ఞాతీనాంపతనాత్" ఇత్యత్ర పాఠభేదేన ఆశౌచవై

శ్రీ

త్రితద్గ్రహే స్థితిమతో జ్ఞాతేస్సూతకాభావేఽపి తత్కథనాత్ “అల్పా
త్పఙ్క్త్యాదినాధికాత్” ఇతి కలౌ నిషిద్ధస్యాపి క్రమాశౌచస్య ప్రతిపా
దనాచ్చ “విప్రో ద్విత్రిచతుర్గుణాః” ఇతి ధారేశ్వరమేధాతిథివిశ్వ
రూపవిజ్ఞానేశ్వరాద్యనాదృతవర్ణాశౌచవైషమ్యోక్తేశ్చ, స్రావాదిష్వ
పి “స్నానం పితుస్సర్వదా” ఇతి స్నానమాత్రప్రతిపాదనాచ్చ ।
“మృతాసు వా” ఇత్యత్ర జ్ఞాతేర్మృతౌ దినమాత్రకథనాచ్చ; ఇత్యా
దిభిర్వ్యామరుక్తిః “చౌలాత్ ప్రాగ్దహనాశ్రయే” ఇత్యుక్తాశౌచ
స్యైవ “క్షురాద్వ్రతవిధేః ప్రాక్” ఇత్యనేనచ “పరాశ్రయాసు”
ఇత్యుక్తస్యైవ సూతకస్య “ఏవమనౌరసే” ఇత్యనేనచ పునరుక్తత్వా
త్పునరుక్తిః । తథా వర్ణానామన్యోన్యసమ్బన్ధస్య కలౌ నిషిద్ధత్వేఽపి
తదఙ్గీకారేణ “బాన్ధవే హీనే” ఇతి పరస్పరాశౌచజల్పనాన్నిర
ర్థోక్తిః తథా దౌహిత్రాదేర్మృతౌ మాతామహాదేస్త్ర్యహపక్షిణ్యో
శ్చ, పుత్ర్యాః పిత్రోశ్చ మిథస్త్ర్యహపక్షిణ్యోశ్చ, మృతివిషయని
ర్హారే స్వజాత్యుక్తద్విగుణాశౌచయోశ్చ, పితృమృతౌ పుత్రస్య శి
ష్టాహదశాహాశౌచయోశ్చేత్యాదీనాం వ్యవస్థాయా అకృతత్వాదవ్యవస్థి
తవిషయశ్చసః। తథా దశాహోఘాహర్జ్ఞాతిషు, త్ర్యహాశౌచిమాతామహా
దిషు చ, పక్షిణ్యాశౌచియోనిసమ్బన్ధిషు చ, పితుస్స్వసృసహజేష్విత్యు
క్తపక్షిణ్యాశౌచసఙ్కరాత్ సఙ్కీర్ణశ్చసః । అతఏవ అశోధితశ్చ
అస్మాభిస్తు పరాశ్రయానౌరసపుత్రాణాం ప్రాచుర్యాభావేఽపి క్వచి
త్తత్సమ్భవాద్వా తత్రానుక్తవిశేషవివక్షయా వా తదాశౌచముక్తమ్
ఏవం సమానోదకసగోత్రయోశ్చ వృద్ధైః క్వచిత్ప్రత్యభిజ్ఞానాత్త
ద్ఘం సంగృహీతమ్ । క్రమగుణాశౌచయోస్తు విజ్ఞానేశ్వరాదిభిర్మూర్
షితత్వాత్ కలౌ నిషిద్ధత్వాచ్చానభిధానమ్ । అత్యంతాభావాదేవ వర్ణా
నాం పరస్పరాశౌచానుక్తిః । తథా వర్ణానాం స్రావాద్యాశౌచస్య
సర్వసాధారణత్వేన విజ్ఞానేశ్వరాదిభిః ప్రతిపాదనాద్బహుస్మృతిసమ్మ

తత్త్వాచ్చ, తదాశౌచవైషమ్యానాదరః । ఏవమన్యదపి బోద్ధవ్యమ్ ॥ అతో ऽత్ర ప్రాచీనసంగ్రహానుక్తాశౌచప్రతిపాదనాత్సంత్యతిశయా ఇతి సిద్ధమ్ । అనేన గ్రన్థారంభచోద్యం గర్భస్రావగతమిత్యలమతిప్రసఙ్గేన॥

వ్యాఖ్యానప్రారంభః.

ఇహ సంగ్రహకారస్తావత్ ప్రారిప్సితస్య గ్రంథస్య నిష్ప్రత్యూహ నిర్వాహణార్థమాదౌ నిజేష్టదేవతాం నమస్కృత్య వక్ష్యమాణమాశౌచనిర్ణయం ప్రతిజానీతే.

ఆశౌచశతకమ్.

సురాసురశిరోరత్నం బ్రహ్మరుద్రాదిసేవితమ్ ।
ప్రణమ్య పుండరీకాక్షం వక్ష్యామ్యాశౌచనిర్ణయం ॥ ఇతి,

సురాసురేభ్యస్సర్వేభ్యోప్యుత్కృష్టతమం బ్రహ్మరుద్రాదిభిర్బ్రహ్మాద్ధారకబృంహైర్వందితపాదారవిందం పుండరీకాక్షం పరం బ్రహ్మ ప్రణమ్య, భక్తిశ్రద్ధాపూర్వకం త్రివిధకరణైః ప్రకర్షేణ నత్వా ఆశౌచనిర్ణయం నామ గ్రంథం వక్ష్యామీతి ప్రతిజ్ఞాతవాన్॥—

నన్వాశౌచాపరిజ్ఞానే తన్నిర్ణయజ్ఞానం కథమిత్యాశంక్య తదేవాహ విస్పృణోతి.

నిమిత్తం పిండదానాదేః పురుషస్థమశుద్ధికృత్ । కా
లస్నానాపనోద్యం యత్తదాశౌచమితీర్యతే ॥ ఇతి

ఆదిశబ్దేన ప్రేతకర్మాణ్యుచ్యంతే । అయమర్థః, ముఖ్యకర్తుర్దాహాదిసపిండీకరణాంతప్రేతకృత్యస్య, సపిండసమానోదకయోరుదకాంజలిప్రదానస్య, బంధూనాం స్నానమాత్రస్యచ, నిమిత్తభూతం, పురుషస్థమ్, ఉపలక్షణం చైతత్, ద్రవ్యస్థమపీత్యర్థః, ఆశ్రయద్వారా ద్రవ్యాణామపి దుష్టత్వాత్ । అతఏవమధ్వాదీనాం కేషాంచిద్ద్రవ్యాణామభావో క్తిః, తథోత్తరత్ర వక్ష్యతే । అశుద్ధికృత్ కర్మానర్హత్వకృత్, జపహోమాధ్యయనాదిపర్యుదాసకమిత్యర్థః । అతఏవ క

ర్థణాం త్యాగో వక్ష్యతే। ఏతచ్చాత్రబహుజ్ఞాతమేవ కర్మానర్హత్వకృద్భవతి "శృణుయాదోహ్యనిర్దశమ్" "జ్ఞాత్వా తద్దినమారభ్య" ఇతి మన్వాదిభిర్జన్మమృతిజ్ఞానోత్తరకాలమేవాశౌచవిధానాత్ । (కాలస్నానాపనోద్యమ్) కాలాపనోద్యంస్నానాపనోద్యం కాలస్నానాభ్యామపనోద్యమితివిభజ్యార్థో విజ్ఞేయః । కాలశబ్దేన పక్షిణ్యహస్త్ర్యహదశాహాదయఉచ్యంతే। స్నానమత్రసచేలాసచేలరూపం।ఏవం భూతం యత్తదేవాశౌచశబ్దవాచ్యమ్। తథావిజ్ఞానేశ్వరీయే—॥వా॥ఆశౌచశబ్దేనకాలస్నానాపనోద్యః పిండోదకదానవిధేరధ్యయనాదివైదికకర్తపర్యుదాసస్యచనిమిత్తభూతఃపురుషగతఃకశ్చనాతిశయః ప్రతిపాద్యతే ॥✱॥ఇతి।కాలాపనోద్యం,అన్తర్నవనిమిత్తగ్రామాశౌచమ్,పితృవ్యతిరిక్తజ్ఞాతీనాంప్రసవాశౌచంచ । స్నానాపనోద్యమ్, జ్ఞాయమాన సంబంధబంధుమరణాశౌచం సద్యశ్శౌచంచ । కాలస్నానాభ్యామపనోద్యమ్, సపిండసమానోదకసగోత్రమాతృవర్గమరణాశౌచం సంపర్కాశౌచంచ.

అత్రకర్తవ్యాకర్తవ్యవివిక్తిశ్శ్లోకషట్కేన
శావేచసూతకేచైవ ఘాఖ్యేకర్మణాంత్యాగఇష్యతే।ద్ర
వ్యాణ్యపిప్రదుష్యన్తి స్వాధ్యాయశ్చనిషిధ్యతే ॥౩॥
సాంధ్యంకర్మాగ్నిహోత్రంచ పైత్రకార్యాణిచాప్లుతః ।
కుర్యాదన్యేనహోమంతు కారయేన్నాన్యదాచరేత్ ॥
న దేయం నప్రతిగ్రాహ్యమాపదేయంసదాఽపది ।
గ్రాహ్యంపరైశ్చతత్రామంతదహర్మాత్రప్రత్తయే ॥౪॥
దధిక్షీరంఘృతంశాకం పటుపుష్పంతిలౌషధే ।, కాష్ఠం
మూలఫలమాంసం మధుకూపాంబుచాజినమ్ ॥ ౬ ॥
పణ్యాన్యన్యేపి గృహ్ణీయాత్స్వయంతుస్వామ్యనుజ్ఞయా,
భక్ష్యజాతంతథాపక్వమపక్వం తండులాదికమ్ ॥ ౭ ॥

అన్నసత్రిరతస్యైవ గ్రాహ్యమిత్యంగిరామునిః । పు-
త్ర్యత్వాత్పుత్రజన్మాహోదేయంగ్రాహ్యంతథాపరైః॥ఇతి॥ా-

అఘస్సంజ్ఞి కేశావేసూతకేచ కర్మణాంత్యాగఏవ, నత్వస్పృష్టానమ్
అత్రాఘాఖ్యఇత్యధికోక్తిః, పరత్రయిత్రయత్రాఘశబ్దస్తత్రతత్రసంభ
వవిషయేశావసూతకయోరుభయోరపి గ్రహణార్థా । తత్రద్రవ్యా
ణాం ప్రకర్షేణ దుష్యంతి, అపిశబ్దస్సముచ్చయే ॥ నకేవలమఘ
పురుషఏవదుష్టః, కింతుద్రవ్యాణిచ । స్వాధ్యాయశ్చనిషిధ్యతే; చశ
బ్దాన్మంత్రజపాదికంచ । అత్రమరీచిః —॥శ్లో॥ సూతకేకర్మణాంత్యాగ
స్సంధ్యాదీనాం విధీయతే ॥*॥ ఇతి ॥ కాత్యాయనశ్చ—॥వా॥ ఆశౌ
చేసూతకేప్రేత కేచసన్ధ్యోపాసనాదీని నిత్యకర్మాణి, స్వాధ్యాయ
దానప్రతిగ్రహాదీనిచ వర్జయేత్ ॥*॥ ఇతి ॥ పైఠీనసిశ్చ—॥వా॥ ని
త్యానినివర్తేర న్వైతానవర్జమ్, శాలాగ్నౌచైకఇత్యేకే ॥*॥ శ్రీవి
ష్ణుపురాణే—॥శ్లో॥ మృతబన్ధోర్దశాహానికులస్యాన్నం నభుజ్యతే ।
దానంప్రతిగ్రహోహోమఃస్వాధ్యాయశ్చనిషిధ్యతే॥*॥ఇతి। ఏవమేవ
మానవీయమపివచనమ్। తత్ర "ఉభయత్రదశాహాని"ఇతిభేదఃఉభయ
త్ర, శావేసూతకేచ।అత్రప్రతిగ్రహనిషేధ స్మరణాద్ద్రవ్యాణాందుష్టత్వ
మవగమ్యతే।ద్రవ్యాణిస్వామిసంబన్ధాత్తదఘాస్పృశ్యశుచీనివై। స్వామిశు
ద్ధ్యైవశుద్ధ్య న్తి నివారిణాప్రోక్షితాన్యపి।ఇతిహోమనిషేధఃస్వయంకర
ణే, నత్వన్యకరణే। స్మృత్యంతరేచ॥శ్లో॥సూతకేచాదశాహంతునకుర్యా
ద్దైవతార్చనమ్।నకుర్యాత్పితృకార్యాణిదానంహోమంజపంతథా॥*॥జ
పమితిసామాన్యోక్తేస్సర్వమంత్రజపనిషేధః। ఆపస్తమ్బోపి—॥వా॥
దేవతాభిధానంచాప్రయతోనవదేత్ ॥ *॥ ఇతి। ధ్యానేతు నదోషః,
అభిధానస్యైవవర్జ్యతోక్తేః।తథారహస్యామ్నాయబ్రాహ్మణేశ్రూయ
తే—॥వా॥ నహ్యస్తిమనసఉపఘాతః, అంతరేణమలవద్వాసినీం సూ
తికాంశవస్పృష్టంచ ॥*॥ ఇతి। భరద్వాజశ్చ— ॥శ్లో॥ మనోహి

శుద్ధమన్యత్రసూతాదశ్యాశవస్పృశః ॥*॥ అత్రదేవతాభిధానవర్జ్య
త్వస్మరణంచ అగ్న్యాదివిషయం, నతువిష్ణువిషయం ॥శ్లో॥ అపవిత్రః
పవిత్రోవా సర్వావస్థాంగతోపివా । యః స్మరేత్పుండరీకాక్షంసబా
హ్యాభ్యంతరశ్శుచిః । దేవతాన్తరనామానినాశుచిఃపరికీర్తయేత్ । నా
రాయణస్యనామాని సదాసర్వత్రకీర్తయేత్ ।*॥ ఇత్యాదిస్మృతి
భ్యః । సాంధ్యంకర్మ, సంధ్యావందనమ్, ఏతచ్చమానసికమేవ నతువా
చికమ్ । అగ్నిహోత్రమితిసాయంప్రాతర్హోమమాత్రముచ్యతే, నత్వి
ష్టిపశుబంధాది । పైత్రకార్యాణి, దాహపిండోదకదానాదీని, ఏతాని,
అస్పృశః, స్నాతః, కుర్యాత్ । అఘాగమాత్ప్రాక్ హోమార్థంసఙ్కల్పి
తైర్ద్రవ్యైః తదభావే అనురహితశ్రోత్రియగృహాదాహృత తండులా
దిద్రవ్యైః॥హోమమ్, గార్హ్యాఽగ్నికాలయోర్విహితమ్, అన్యేన
ఆశౌచరహితేన, కారయేత్ । తుశబ్దస్స్వయంకరణనిషేధకః । నా
న్యదాచరేత్, అన్యత్కించిద్వైశ్వదేవాదికం శ్రౌతం స్మార్తం గా
హ్యంవా కర్త నకుర్యాత్, నచకారయేత్ । అత్ర పులస్త్యః ॥
— ॥ శ్లో ॥ సంధ్యామిష్టించరుంహోమం యావజ్జీవం సమాచరేత్ ।
నత్యజేత్సూతకేచాపి త్యజన్గచ్ఛేదధోద్విజః ॥*॥ అత్రాన్యసాధ్య
ష్ట్యాదికమప్యాచరేత్కిముత అనన్యసాధ్యాం సంధ్యామితి సన్ధ్యా
యా ఏవావశ్యకార్యత్వద్యోతనార్థమిష్టిచరుగ్రహణమ్ । యద్వా, అ
ఘాగమాత్ప్రాక్ప్రారబ్ధేష్టిచర్వనుష్ఠానప్రతిపాదనపరమిత్యవిరోధః
ఏతత్స్నానసన్ధ్యావందనాభిప్రాయమ్ । యతస్సఏవాహ — ॥ శ్లో ॥
సూతకేమృతకేవాపి సంధ్యాకర్మనసంత్యజేత్ । మనసోచ్చారయే
న్మంత్రాన్ప్రాణాయామమృతేద్విజః ॥ * ॥ యత్తు శ్రీవిష్ణుపురాణవ
చనమ్॥— శ్లో॥ సర్వకాలముపస్థానం సంధ్యయోఃపార్థివేష్యతే ।
అన్యత్ర సూతకాశౌచ విభ్రమాతురభీతితః ॥ * ॥ ఇతితద్వాచనికా
భిప్రాయమ్ । నను, సన్ధ్యావన్దనవిచ్ఛిత్తిదోషాయేతిచేన్న, మనసైవ

కృతత్వాత్ ॥ శ్లో ॥ రాష్ట్రక్షోభేన పాక్షిప్తే సజ్వ్రమేశావసూతకే ।
సంధ్యావందనవిచ్ఛిత్తిర్నదోషాయ కదాచన ॥ * ॥ ఇతి వాచనిక
సంధ్యావందనవిచ్ఛిత్తౌదోషాభావస్మృతేశ్చ । అత్రవ్యాసోవిశేషమా
హ—॥ శ్లో॥ ప్రక్షిపేత్సూతకేత్వర్ఘ్యంగాయత్రీంతుసముచ్చరన్ ।
దశత్వాప్రదక్షిణంకుర్యాత్సూర్యంధ్యాయంస్తతోద్విజః ॥*॥ ఇతి గా
యత్రీముచ్చరన్నర్ఘ్యప్రక్షేపమాత్రంకుర్యాత్, అన్యన్మార్జనవంద
నజపాదికం మనసాకుర్యాదిత్యర్థః। అత్రార్ఘ్యప్రక్షేపమాత్రస్యవా
చనికత్వాభ్యనుజ్ఞానాత్, సంధ్యామాత్రానుష్ఠానస్య మానసత్వప్రతి
పాదనాత్ వచనాన్తరాభావేనాన్యకర్మోపలక్షణత్వానుపపత్తేః, శు
చినాకర్తకర్తవ్యమితిశుద్ధైరపి కర్మాఙ్గత్వవిధానాత్, ప్రత్యుతమ
న్వాదిభిర్నిత్యానామపి నివృత్తిస్మరణాచ్చ, సన్ధ్యావ్యతిరిక్తంకర్మ
మనసాపి నకార్యమితిసిద్ధమ్ । వ్యాఘ్రపాదః—॥శ్లో॥ స్మార్తకర్మపరి
త్యాగోరాహోరన్యత్రసూతకే । శ్రౌతకర్మణితత్కాలంస్నాతశ్శు
ద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥*॥ కణ్వశ్చ—॥శ్లో॥ అగ్నిహోత్రహవంకుర్యాద
న్యాభావేస్వయంతువా। కుర్యాత్స్నాత్వాఽఽర్ద్రవాసాస్తుతత్కా
లాదృతేఽశుచిః॥* ॥హోమకాలంవినాఽన్యకాలే అశుచిరిత్యర్థః।తథా
శంఖః—॥వా॥స్నానోపస్పర్శనానన్తరంకాలంకాలంశౌచమ్॥*॥ఇతి॥

॥ ఉదకదానక్రమః ॥

యాజ్ఞవల్క్యః—॥శ్లో॥ సప్తమాద్దశమాద్వాపి జ్ఞాతయోఽభ్యుప
యున్త్యపః । అపనశ్శోశుచదఘమనేన పితృదిఙ్ముఖాః ॥ సకృత్ప్రసిం
చన్త్యుదకం నామగోత్రేణవాగ్యతాః । ఏవంమాతామహాచార్య ప్రే
తానాముదకక్రియా ॥*॥ ప్రచేతాశ్చ —॥వా॥ ప్రేతస్యబాన్ధవాయ
థావృద్ధముదకమవతీర్యనోత్కర్షేయురుదకాన్తేప్రసించేయురపసవ్య
యజ్ఞోపవీతవాససోదక్షిణాముఖాబ్రాహ్మణస్యోదఙ్ముఖాః ప్రాఙ్ముఖాశ్చ
రాజన్యవైశ్యయోః ॥*॥ ఇతి । బ్రాహ్మ్యయణీయేచ ॥ గృహద్వారచా

మహార్ణ్వేకుండం తదుపర్యశ్మానమాధాయ కనిష్ఠపూర్వాస్త్రిః ప్రథమం
వాసఉదకం పీడ్య యస్మిన్దేశే ప్రాణా ఉత్క్రాన్తాస్తద్దేశే గోమయేనో
పలిప్య దూర్వాతండులానుదకమిశ్రాన్ ప్రకీర్య స్వస్త్యస్తు వో గృహాణాం
శివంచాస్త్వితి ఫలం సంమృశతీతి॥ గౌతమశ్చ ।వా॥ ఉదకదానం సపిండైః
కృతచూడస్య॥*॥ఇతి। కృతచూడస్య, కృతచౌళస్య, యత్తు మనూక్తం
॥శ్లో॥ నాత్రివర్షస్య కర్తవ్యా బాన్ధవైరుదకక్రియా ॥*॥ ఇతి, తద్వర్షత్రి
యాదర్వాక్పితృవ్యతిరిక్తానాముదకదానవిధిప్రతిషేధపరమ్।పితస్తు త్రి
వర్షాదర్వాగపి శిశుదాహే తర్పణం భవతి- తదపి స ఏవాహ—॥శ్లో॥జా
తదంతస్య వా కుర్యాన్నామ్ని వాఽపి కృతే సతి॥ఇతి। గౌతమశ్చ—వా॥
దన్తజన్మాది మాతాపితృభ్యామ్ ఇతి ॥*॥ స్మృత్యంతరేచ — ॥శ్లో॥ శి
శౌ త్రివత్సరాదూర్ధ్వాముదకం పంచసప్తతిః । త్రిరాత్రాత్పిండదశ
కం సర్వేషాంతర్పణం భవేత్ ॥*॥శ్లో॥త్రివర్షాదుదకం పిండమ్ ॥*॥
శ్లో ॥ త్రివర్షాదిప్రమీతేభ్యః ॥ * ॥ శ్లో ॥ కన్యాబాలకుమారేభ్యః
త్ర్యహాత్పిండోదకక్రియా ॥ * ఇత్యాదిస్మృత్యంతరం పితృవ్యతిరిక్త
విషయం మంతవ్యమ్ ॥ విష్ణుః—వా ॥ యావదాశౌచం ప్రేతస్యోద
కం పిండంచ దద్యుః ॥ * సంవర్తో విశేషమాహ ॥ శ్లో । పూర్వాహ్ణే
వాఽపరాహ్ణే వా తోయమాశౌచగామిభిః । సంస్కర్త్రైవ బలిర్దే
యస్స హి ప్రేతస్య బాంధవః ॥ * ప్రచేతాశ్చ—శ్లో ॥ దినేదినేఽంజ
లీన్పూర్ణాన్ప్రదద్యాత్ప్రేతకారణాత్ । తావద్వృద్ధిశ్చ కర్తవ్యా
యావత్పిండస్సమాప్యతే ॥ అత్ర యావదాశౌచమితి విష్ణుస్మరణాత్,
"యావత్పిండస్సమాప్యతే" ఇతి ప్రచేతస్స్మరణాచ్చ, దశాహాంతము
దకదానం కుర్యాదితి గమ్యతే.

దశాహమధ్యే దర్శాదిసంభవే

యత్తు గాలవవచనమ్—శ్లో॥పిత్రోరాశౌచమధ్యే తు యది దర్శస్స
మాపతేత్। తావన్నైవోత్తరం తంత్రం పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరం॥యదిసం

క్రమేణం దశోదశాహాంతస్సమాపయేత్ । వినాపితృభ్యామన్యేషాంస
మాప్యే పిండవారిణీ। ఇతి, * తదౌరసపుత్రవ్యతిరిక్తవిషయమ్॥ అమాయది
స్యాద్దశరాత్రమధ్యే సమాపయేత్తత్ర దశాహకృత్యం। పిత్రోస్త్రిరాత్రా
త్పరతో న చార్వాగ్దశాహహోమం చరమేదినే తు । తథా కాలనిర్ణయే
॥శ్లో॥ దశాహమధ్యే సంక్రాంతిర్దర్శో వా యది భవేత్ । తోయం పిండం
సమాప్యైవ తద్దినే నారసే తతః ॥ * ఇతి, వరదరాజసంగ్రహేఽపి — ॥
శ్లో ॥ దర్శే ప్రేతదినే మాసత్వే పితృత్వాద ద్యాద్దశాహం సుతః ॥ * ఇతి ॥
స్మృత్యంతరేఽపి — శ్లో ॥ ఆశౌచమధ్యే విధుసంక్షయశ్చేద్దద్యాద్దశా
హాంతిలవారిపిండాన్ । పుత్రీసుతో దత్తక ఔరసశ్చ శేషాస్సుతాస్తత్ర
సమాపయేయుః ॥ * ఇతి, ద్రాహ్యాయణీయేఽపి — వా॥ దశాహమ
ధ్యే యది దర్శో భవతి మాతాపితృవ్యతిరిక్తానాం తేనైవ పిండసమాప
నమ్ ॥ * ఇతి, — శ్లోక గౌతమశ్చ॥ అంతర్దశాహే దర్శశ్చేత్తత్ర స
ర్వం సమాపయేత్ । పిత్రోస్తు యావదాశౌచం దద్యాత్పిండం జలాంజ
లీన్ ॥ మధ్యే పిండసమాప్తిశ్చేత్కులక్షయకరీ భవేత్ ॥ * అన్యత్రా
పి — శ్లో ॥ అంతర్దశాహే దర్శశ్చేత్పితుర్భ్రాతుర్గురోర్మృతౌ । పిం
డం దద్యాద్దశాహాంతమితరేషాం సమాపయేత్ ॥ * సంగ్రహే చ — ॥
శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిః ప్రాప్తా దశాహే మధ్యతో యది । వనస్పతి
గతే సోమే శిష్టాహం పూర్వవత్క్షిపేత్ ॥ * తథా అన్యత్ర — శ్లో ॥ అంత
ర్దశాహేఽమావాస్యా యదా గచ్ఛేత్తతో బలిమ్ । సమాపయేత్పరః పు
త్రో దశాహాంతే సమాపయేత్ ॥ * ఇత్యాదివచనైర్దశాహాంతమేవ
పిండోదకవిధానాత్ ॥ శ్లో ॥ ఇందుక్షయే యదా మృత్యుః స్త్రియా
వా పురుషస్య వా । ఉదకం పిండదానం చ తదా సర్వం సమాపయేత్ ॥ మా
తాపిత్రోర్దశాహం స్యాద్యథావిధి సమాపయేత్ । మధ్యే పిండసమాప్తి
శ్చేత్కులక్షయకరీ భవేత్ ॥ ఇతి * ఇందుక్షయే మృతో నాథో దగ్ధశ్చే
దుదకార్థినా । పంచయోదకదానాదితస్మిన్నహ్ని సమాపయేదితి చ

పవర్యయే ప్రత్యవాయప్రతిపాదనాచ్చ, మాతాపితృవిషయే దశాహ
మధ్యేదర్శసంభవేపిపిండోదకదానాపకర్షణాస్త్యేవేతిసిద్ధమ్ ॥ త
త్త్రిరాత్రాత్పూర్వందర్శపాతవిషయమ్ । త్రిరాత్రాత్పరం సంక్ర
మదర్శపాతశ్చేన్మాతాపిత్రోరపి పిండోదక దానం సమాపనీయం ।
తథాచ గాలవః ॥ పిత్రోరాశౌచమధ్యేతు యదిదర్శస్సమాపతేత్ । తా
వదేవోత్తరం తంత్రం పర్యవస్యేత్ త్ర్యహాత్పరం ఇతి । మాతాపిత్రోరా
శౌచమధ్యే త్ర్యహాత్పరం యదిదర్శస్సమాపతేత్ । తదైవోత్తరం తం
త్రం దర్శే సమాపయేత్ । నత్రిరాత్రాదర్వాగ్దర్శపాతే। యత్తు శ్లోక
గౌతమేనోక్తం । అంతర్దశాహే దర్శశ్చేత్ తత్సర్వం సమాపయేత్ ।
పిత్రోస్తు యావదాశౌచం దద్యాత్పిండజలాంజలీన్ ఇతి । తత్త్రిరా
త్రాదర్వాగ్విసంక్రమదర్శపాతే వేదితవ్యం । త్ర్యహాత్పరమితి గాల
వేనవిశేషితత్వాత్ । ఏవంసతి । పిత్రోస్తు ॥ శ్లో ॥ ప్రవృత్తాశౌచతంత్రస్తు
యదిదర్శంప్రపద్యతే । సమాప్యచోదకంపిండం స్నానమాత్రంసమాచ
రేత్ ॥ ఆద్యేందావకర్తవ్యాస్నానపిండోదకక్రియాః। ద్వితీయేందవే
తుపర్వణిపునశ్స్నానంసమశ్నుతే ॥ చంద్రద్వయేబలిర్నైవదేయఃప్రే
తస్యశాంతయే। యదిదద్యాద్ద్విచంద్రేతుదాతుఃకులవినాశనమ్ ॥ అథో
ర్ధ్వంకృష్ణపక్షస్యద్వాదశ్యాంసంస్థితేసతి। తదానీంసఙ్క్షయశ్చాప్తిష్ఠా
న్నచతుర్థేఽహ్నిసఙ్క్షయః ॥ (చతుర్దశీ) త్రయోదశీకలామాత్రతిథౌయ
స్యమృతిర్భవేత్ । నాతిక్రమ్యసినీవాలీంకుర్యాత్పిండోదకక్రియామ్ ॥
ఇత్యాదీనిభవిష్యత్పురాణపైఠీనసిసంగ్రహవచనాని మాతాపితృవ్య
తిరిక్తవిషయాణ్యేవేతిమంతవ్యాని, ఏవంపిండసమాపనేఽప్యాశౌచం
దశాహమేవ ॥ శ్లో ॥ యావదాశౌచముదకంపిండందద్యాద్ద్విజోత్త
మః । పిండదానవిధేరూర్ధ్వమాశౌచంతుసమాపయేత్ ॥ * ఇత్యంగి
రస్స్మరణాత్ ॥ శ్లో ॥ (న)సనూతకీభవేజ్జాతేమృతేవాఽభ్యంతరేగతే
మధ్యేదర్శేననిర్వృత్తేసూతకంతుయథాతథమ్ ॥ * ఇతి సంవర్తవచ

క్రమణం దశోఽదశాహాంతస్సమాపయేత్ । వినాపితృభ్యామన్యేషాంశే
షాస్యేపిండవారిణే। ఇతి, * తదౌరసపుత్రవ్యతిరిక్తవిషయమ్॥ అమాయది
స్యాద్దశరాత్రమధ్యే సమాపయే త్తత్రదశాహకృత్యం। పిత్రోస్త్రిరాత్రా
త్పరతో నచార్వాగ్దశాహహోమం చరమేదినేతు । తథా కాలనిర్ణయే
॥శ్లో॥ దశాహమధ్యే సంక్రాంతిర్దర్శో వాఽథ భవేద్యది। తోయం పిండం
సమాప్యైత తద్దినే నేతరే తరః॥ * ఇతి, వరదరాజసంగ్రహేఽపి—॥
శ్లో ॥ దర్శే ప్రేతదినే మధ్యే సత్స్వపి తథా దద్యాద్దశాహం సుతః ॥ * ఇతి ॥
స్మృత్యంతరేఽపి — శ్లో ॥ ఆశౌచమధ్యే విధుసంక్షయశ్చేద్దద్యాద్దశా
హాంతిలవారిపిండాన్ । పుత్రీసుతో దత్తక ఔరసశ్చ శేషాస్సుతాస్తత్ర
సమాపయేయుః ॥ * ఇతి, ద్రాహ్యాయణీయేఽపి—వా॥ దశాహమ
ధ్యే యదిదర్శో భవతి మాతాపితృవ్యతిరిక్తానాం తేనైవ పిండసమాప
నమ్ ॥ * ఇతి, —శ్లోక గౌతమస్య॥ అంతర్దశాహే దర్శశ్చే త్తత్ర స
ర్వం సమాపయేత్ । పిత్రోస్తు యావదాశౌచం దద్యాత్పిండం జలాంజ
లీన్ ॥ మధ్యే పిండసమాప్తిశ్చేత్కులక్షయకరీ భవేత్ ॥ * అన్యత్రా
పి—శ్లో ॥ అంతర్దశాహే దర్శశ్చేత్పితుర్భ్రాతుర్గురోర్మృతౌ । పిం
డం దద్యాద్దశాహాంతమితరేషాం సమాపయేత్ ॥ * సంగ్రహేచ— ॥
శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌ దశాహే మధ్యతో యది । వనస్పతి
గతే సోమే శిష్టాహం పూర్వవత్క్షిపేత్ ॥ * తథా అన్యత్ర—శ్లో ॥ అంత
ర్దశాహేఽమావాస్యా యద్యాగచ్ఛే త్తతో బలిమ్ । సమాపయేత్సగః పు
త్రో దశాహాంతే సమాపయేత్ ॥ * ఇత్యాదివచనైర్దశాహాంతమేవ
పిండోదకవిధానాత్ ॥ శ్లో ॥ ఇందుక్షయే యదా మృత్యుః స్త్రియా
వా పురుషస్యవా । ఉదకం పిండదానం చ తదా సర్వం సమాపయేత్ ॥ మా
తాపిత్రోర్దశాహం స్యాద్యథావిధి సమాపయేత్ । మధ్యే పిండసమాప్తి
శ్చేత్కులక్షయకరీ భవేత్ ॥ ఇతి * ఇందుక్షయే మృతో నాథో దగ్ధశ్చే
దుదకార్థినా । పంచయోదకదానాదితస్మిన్నహ్ని సమాపయేదితిచ

ఘనసశ్శుద్ధివిధానమితియుక్తమ్ । సంవర్తశ్చ — శ్లో॥ దశరాత్రేఽశు
ద్ధైరగ్నౌవైశ్వదేవవివర్జితాః । హోమస్తత్రతుకర్తవ్యశ్శుష్కాన్నేన
ఫలేనవా ॥ పఞ్చయజ్ఞవిధానంతునకుర్యాన్మృతిజన్మనోః ॥ * ॥కర్త
వ్యః కారయితవ్యః । అఘేనిషిద్ధానామఘాంతేకరణమాహజాబాలిః॥
శ్లో ॥ సంధ్యాంపఞ్చమహాయజ్ఞాన్నత్యజేత్ స్మార్తకర్మచ । తన్మధ్యేహా
పయేదేవదశాహాన్తేపునఃక్రియా ॥ * ఇతి సంధ్యాంపఞ్చమహాయజ్ఞాం
శ్చ స్మార్తకర్మజపహోమదానాదిచకదాచిదపినత్యజేత్ । తన్మధ్యే ఆ
శౌచమధ్యే హాపయేదేవ త్యజేదేవ, ఏవమఘమధ్యే త్యక్తానాం తద
న్తేఽనుష్ఠానంభవతీత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ దశాహాత్తుపరంసమ్యగ్విప్రఃకుర్వీ
తధర్మవిత్ ॥ * ఇతిసంవర్తస్మరణాత్, నదేయంనప్రతిగ్రాహ్యమఘే
శావేచ సూతకే- దానంప్రతిగ్రహోష్నానకార్యం ॥ తథా మనుపరాశ
రౌ — శ్లో ॥ దానంప్రతిగ్రహోహోమస్స్వాధ్యాయశ్చనివర్తతే ॥*
సంవర్తశ్చ — శ్లో ॥ విప్రోదశాహమాసీతదానాధ్యయనవర్జితః । *
ఇతి॥స్మృత్యంతరేచ — శ్లో ॥ పిండోదకక్రియావర్జ్యంహోమందానం
ప్రతిగ్రహమ్ । నకుర్యుర్యావదాశౌచమ్ ॥ ఇతి*॥కాత్యాయనశ్చ —
వా ॥ స్వాధ్యాయదానప్రతిగ్రహాణినివర్జయేతి॥ * ఇతి(దేయంస
దావది) ఆపచ్ఛబ్దేనఅత్యంతరోగదుర్భిక్షరాష్ట్రభ్రంశవృత్త్యలాభాది
ర్లక్ష్యతే । రోగేతచ్ఛాంత్యర్థం గోభూహిరణ్యాది,ప్రాణసంశయే
ఉత్క్రాంతిగోదానాదిచదేయమ్ (సదా) శావసూతకసమ్ప్రాప్తా
శౌచేఽపి । తథాబ్రాహ్మే॥ఆశౌచంనవిద్యతఇత్యనువృత్తౌ॥ శ్లో ॥అ
కాలమృత్యోశ్శాంత్యర్థంమహాదానేచరోగిణామ్ ఇతి॥యాజ్ఞవల్క్య
శ్చ — శ్లో ॥ ఆపద్యపిచకష్టాయాంసద్యశ్శౌచంవిధీయతే ॥ * ఇతి॥ స
ర్వత్రాశౌచసంకోచస్యాపదుపాధికత్వాదాపదిసద్యశ్శౌచమేవేత్యర్థః
॥శ్లో॥స్వస్థకాలేత్విదంసర్వంసూతకంసముదాహృతమ్ । ఆపద్గతస్యసర్వ
స్యసూతకేఽపినసూతకమ్ ॥ * ఇతిదక్షస్మరణాత్ । ఏతచ్చసద్య

శ్చైవప్రకరణేప్రపఞ్చయిష్యతే ॥ (గ్రాహ్యంపరైశ్చతత్ప్రమంతరమహా
ర్హాత్ప్రవృత్తమే) తత్ర ఆపది పరైః ఆశౌచరహితైః చతుర్ణాం దాశౌచి
భిశ్చ తద్దినమాత్రపర్యాప్తం జీవనాయ ఆమమేవాశౌచిభ్యః ప్రతిగ్రా
హ్యమ్, నత్వధికమ్, నతుకృతాన్నంచ । తథావిజ్ఞానేశ్వరే—శ్లో
స్సూతకేమృతకేచాపిదుర్భిక్షేభక్షితంద్విజైః । ఉపప్లవేచదేశస్య తేషా
మల్పేననిష్కృతిః ॥ * అంగిరాః—శ్లో ॥ ఆమంప్రాయతిసంస్కారై
స్సమ్యగేభ్యః ప్రతీప్సితమ్। తస్మాదామం గ్రహీతవ్యమన్నంసూతమృతా
న్తరే ॥ పక్వాన్నవర్జంవిప్రైర్భోజ్యంగోధనంక్షత్రియాదపి । వైశ్యాత్తు
సర్వధాన్యానిశూద్రాత్తునకథంచన ॥ అనూదకంతుతత్సర్వం గంధమా
ల్యవివర్జితమ్ । యథావర్ణేషుయద్దృష్టంప్రతిగృహ్ణీతవైద్విజః ॥ నా
ద్యాచ్ఛూద్రస్యపక్వాన్నంవిద్వానశ్రాద్ధినోఽపిచ । ఆదదీతామమస్మా
చ్ఛాస్త్రాదవృత్తావేకరాత్రికమ్ ॥ * ఇదంశబ్దేన అఘీశూద్రశ్చపరామృ
శ్యతే, ఉభయోరపిప్రకృతత్వాత్, అవృత్తిః దుర్భిక్షాద్యావృత్త్యలాభః
తత్ర శూద్రాత్ప్రతిగ్రహవిషయేవిశేషమాహ మనుః—॥శ్లో॥ నైవస
ప్తమేభక్తేభక్తానిషడనశ్నతా । అశ్వస్తనవిధానేన హర్తవ్యంహీనక
ర్మణః ॥ * త్రిరహంబుభుక్షితఃస్థిత్వా చతుర్థదినే తద్దినపర్యా
ప్తమాహరేత్ ॥శ్లో॥ ద్రవ్యాణిస్వామిసంబంధాత్తదఘేత్వశుచీనివై ।
స్వామిశుద్ధ్యైవశుద్ధ్యంతివారిణాప్రోక్షితాన్యపి ॥*॥ ఇతివచనాత్స్వా
మి సంబంధద్వారాసర్వద్రవ్యాణాం దుష్టత్వేనప్రతిషేధప్రాప్తౌ, కే
షుచిద్ద్రవ్యేషు ప్రతిగ్రహానుగ్రహమాహ దధిక్షీరమిత్యాదినా । పటు
లవణమ్ "లవణంపటుసంజ్ఞితమ్" ఇత్యమరశేషః । పణ్యాని, విక్రేయ
ద్రవ్యాణ్యాపణస్థాని, అక్షుణ్ణాపి, అపిశబ్దాత్సర్వవాచ్యపతానిస్వామినా
ఘామశానిక్షిప్తానిస్వామ్యనుజ్ఞయాస్వయమేవగృహ్ణీయాత్ । తుశబ్దోహి
తా స్తప్రతిగ్రహనిషేధకః । తథామరీచిః—॥శ్లో॥ లవణేమధుమాంసే
చ పుష్పమూలఫలేషుచ । శాకకాష్ఠతృణేష్వప్సుదధిసర్పిః పయస్సు

వ ॥ తిలౌషధాజినే చైవ పక్వాపక్వే స్వయంగ్రహః । పణ్యేషు చైవ సర్వేషు నాశౌచం మృతసూతకే ॥*॥ అంగిరాశ్చ — ॥శ్లో॥ యత్తు క్షేత్రగతం ధాన్యం కూపవాపీషు యజ్జలమ్ । అభోజ్యాదపి తద్భోజ్యం యచ్చ గోషు గతం పయః ॥*॥ అన్యత్రాప్యేవ ॥ శ్లో ॥ యత్తు క్షేత్రగతం ధాన్యం ఖలే వా గణకేఽపి వా । సర్వకాలం గ్రహీతవ్యం శూద్రాదప్యంగిరాబ్రవీత్ ॥ ఆమం మాంసం మధు ఘృతం దధి క్షీరమథౌషధమ్ । గుడం తక్రం తథోదశ్విద్భోజ్యాన్యేతాని నిత్యశః ॥*॥ ఉదశ్విత్, అర్ధాంబుయుక్తమ్, తక్రమ్, పాదజలాన్వితమ్ । అత్ర పూర్వోక్తదధ్యాదివ్యతిరిక్తతండులాది పదార్థదానవిషయే కృతాన్నవ్యతిరిక్తపక్వాపూపాది గ్రహణవిషయే చ, పురుషనియమమాహ (భక్ష్యజాతమ్) ఇత్యాదినా । నిగదవ్యాఖ్యానమేతత్ । తథా విజ్ఞానేశ్వరే — ॥వా॥ పక్వం భక్ష్యజాతమపక్వం తండులాది ॥*॥ అత్ర పక్వాపక్వాభ్యనుజ్ఞానమన్నసత్రప్రవృత్తవిషయమ్ ॥శ్లో॥ అన్నసత్రప్రవృత్తానామన్నమామమగర్హితమ్ । భుక్త్వా పక్వాన్నమేతేషాం త్రిరాత్రం తు పయః పిబేత్ ॥*॥ ఇత్యంగిరస్స్మరణాత్ । అత్ర సత్రశబ్దస్సతతాన్నదానవాచీ, " సత్రం యాగే సదాదానే " ఇతి వైజయంతీ । (పుణ్యత్వాత్) ఇతి । పుణ్యత్వాద్దేవతాపితృసాన్నిధ్యాదితి శేషః । అత ఏవ దివా వా రాత్రౌ వా పుత్రజాతే నిర్విశంకం ధనధాన్యాది దద్యాత్, ప్రతిగృహ్ణీయాచ్చ । పరైః, అశౌచరహితైస్సకుల్యైశ్చ । తథా చాదిత్యపురాణే — ॥శ్లో॥ దేవాశ్చ పితరశ్చైవ పుత్రే జాతే ద్విజన్మనాం । ఆయాంతి తదహస్తస్మాత్పుణ్యం పూజ్యం చ సర్వదా ॥ తత్ర దద్యాత్సువర్ణం తు భూమిం గాం తురగం రథం । ఛత్రం ఛాగం వస్త్రమాల్యే శయనం చాసనం గృహమ్ ॥*॥ పరాశరశ్చ — ॥శ్లో॥ ఖలయజ్ఞే వివాహే చ సంక్రాంతౌ గ్రహణే తథా । పుత్రజాతే వ్యతీపాతే దత్తం భవతి చాక్షయమ్ । శర్వర్యాం దానమస్తీతి నాన్యత్ర తు విధీయతే ॥*॥ సంగ్రహే చ — ॥శ్లో॥ పుత్రజన్మని యాత్రా

యాం శర్వర్యాందత్తమక్షయమ్ ॥*॥ నను, “కుమారప్రసవేనాహ్న
మచ్ఛిన్నాయాంగుడతిలహిరణ్యగోధాన్య ప్రతిగ్రహేష్వదోషః” ఇతి
శంఖస్మరణాత్ । “ప్రాఙ్నాభిచ్ఛేదనాత్సంస్కారాః పుణ్యాఖ్యాః కు
ర్వంతి, ఛిన్నాయామాశౌచమ్” ఇతిహారీతస్మరణాచ్చ, కృత్స్నస్యాప్య
హ్నస్య దానప్రతిగ్రహార్హత్వోక్తిః కథమితి చేత్, నైవమ్, బ
హూనాం స్మృతీనాం మతత్వాత్ । తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః— ॥శ్లో॥ తదహర్న
ప్రదుష్యేత పూర్వేషాం జన్మకారణాత్ ॥*॥ వృద్ధమనురపి — ॥శ్లో॥
జాతే కుమారే తదహః కామం కుర్యాత్ప్రతిగ్రహమ్ । హిరణ్యధాన్యగో
వాసస్తిలతండులసర్పిషామ్ ॥*॥ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యశ్చ— ॥ శ్లో ॥ త
త్రసర్వంప్రతిగ్రాహ్యం కృతాన్నంతువివర్జయేత్ ॥*॥ హారీతశ్చ ॥
వా॥ జాతే కుమారే పిత్రూణామామోదాత్పుణ్యంతదహః ॥*॥ గౌతమ
శ్చ—వా॥ ప్రాఙ్నాభివర్ధనాత్పుణ్యం తదహరిత్యేకే ॥*॥ శంఖ
శ్చ —॥వా॥ కుమారప్రసవేనాహ్న మచ్ఛిన్నాయాంగుడతిలహిర
ణ్యవస్త్రగోధాన్యప్రతిగ్రహేష్వదోషస్తదహరిత్యేకే ॥ * ॥ అత్రకు
మారప్రసవేదానంసకులేభ్యోపిదద్యాత్ ఇత్యాహశంఖః—॥వా॥ స
ర్వేషాంసకుల్యానాంద్విపదచతుష్పదధాన్యవాసోహిరణ్యాదిదద్యుః ఇతి

అఘాన్నభోజనే

అఘౌఘభోక్తుర్నియమోఽశౌచంశిష్టాహం చైందవం తతః
మోహాత్తావదఘంయావద్భుక్తంజీర్ణంపతత్యధః ॥౯॥
ఆపత్స్వహారఘౌఘభోక్తురిదంజ్ఞాతేర్నదోషకృత్ ।

అఘౌఘధీపూర్వం భుక్తవతశ్శిష్టాహమఘంభవతి । తతః అఘానన్తరమ్,
ఐన్దవమ్, చాంద్రాయణంచ॥ అజ్ఞానాత్తత్రభోక్తుస్తావదేవాఘం యా
వద్భుక్తం జీర్ణంసదధోవ్రజతి।అఘాన్నంవినాఽన్యత్రగ్రాసాలాభః,
స్వయంరోగేణాన్యత్రగంతుమశక్తిః।దుర్భిక్షాదిచ,ఇత్యాద్యాపత్కా
లేధీపూర్వమఘౌఘభుక్తవతోఽపిదినమేవాఘమ్। ఏతత్సపిండస్యనదో

షకృత్ । నన్వత్ర శిష్టాహమిత్యహన్ శబ్దస్య టచ్ప్రత్యయాంతస్య “రాత్రాహ్నాహాః పుంసి” ఇతి శిష్టాహ ఇత్యేవ ప్రయోగస్స్యాదితి చేత్, సత్యమ్ “తథాపి కాలాధ్వనోరత్యంతసంయోగే” ఇతి ద్వితీయానుశాసనాత్ । “మాసమగ్నిహోత్రం జుహోతి, భ్రాంతం దేశమ్” ఇత్యాదివద్ద్వితీయాంతప్రయోగశ్చ సాధురేవ । ఏవమేకాహద్వ్యహాదీనామపి ప్రయోగసాధుత్వమధ్యవసేయమ్। అత్ర విష్ణుః—వా॥ నాశౌచికస్యచిదశ్నీయాత్ । బ్రాహ్మణాదీనామాశౌచే యస్సకృదేవాన్నమశ్నాతి తస్య తావదాశౌచమ్, యావత్తేషామాశౌచవ్యపగమః। ఆశౌచవ్యపగమే ప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాత్ ॥*॥ ప్రాయశ్చిత్తమ్, చాంద్రాయణమ్। తథా సంగ్రహేచ—॥శ్లో॥ సూతకాన్నం నవశ్రాద్ధం మాసికాన్నం తథైవచ। హీనాచారద్విజస్యాన్నం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ తత్ర సర్వం ప్రతిగ్రాహ్యం కృతాన్నం తు వివర్జయేత్ । భక్షయిత్వా చ తన్మోహాద్ద్విజశ్చాంద్రాయణం చరేత్ ॥*॥ పరాశరో విశేషమాహ—॥శ్లో॥ జ్ఞాత్వా సమాచరేత్కృచ్ఛ్రం బ్రహ్మకూర్చం పిబేద్ద్విజః ॥*॥ ఏతదఘం దాతృభోక్తృభ్యామపరిజ్ఞాతేన భవతి, ఏకేనాపి పరిజ్ఞాతే భవత్యేవ । తథా షట్త్రింశన్మతే—॥శ్లో॥ ఉభాభ్యామపరిజ్ఞాతే సూతకాన్నం న దోషకృత్ । ఏకేనాపి పరిజ్ఞాతే భోక్తుర్దోషముపావహేత్ ॥*॥ అంగిరాః—॥శ్లో॥ అన్తర్దశాహే భుక్త్వాఽన్నం సూతకే మృతకే తథా । అసంస్పృశ్యో భవేత్తావద్యావదన్నం వ్రజత్యధః ॥*॥ మనురపి—॥శ్లో॥ శుష్కాణి చ కషాయాంశ్చ భుక్త్వాఽమేధ్యాన్యపి ద్విజః। తావద్భవత్యప్రయతో యావదన్నం వ్రజత్యధః ॥*॥ అత్ర విశేషమాహ పరాశరః—॥శ్లో॥ అజ్ఞానాద్భుంజతే విప్రాస్సూతకే మృతకేఽపి వా। ప్రాయశ్చిత్తం కథం తేషాం వర్ణే వర్ణే విధీయతే। గాయత్ర్యష్టసహస్రైస్తు శుద్ధ్యంతే శూద్రభోజనే । విశః పంచసహస్రైస్తు క్షత్రస్య త్రిసహస్రకైః। బ్రాహ్మణస్య యదా భుక్తౌ ద్విసహస్రం జపేద్బుధః । పానీయ

పానేపునర్ద్విత పంచగవ్యస్య ప్రాశనమ్ ॥*॥ బోధాయనశ్చ — వా॥ అనిర్దశాహసంధినీక్షీరమపేయం, వివత్సాన్యవత్సయోశ్చ । ఆవికమౌష్ట్రికమైకశఫమపేయమ్ । అపేయపయఃపానే కృచ్ఛ్రః, అన్యత్ర గవ్యాత్ । గవ్యే త్రిరాత్రముపవాసః ॥*॥ యావదన్నం వ్యంజత్యర్ధ ఇత్యుసేన నిష్పురీషభావ ఉచ్యతే। సచ సప్తరాత్రేణ భవతి ।తథాహాపస్తమ్బః ॥వా॥అభోజ్యంభుక్త్వా నైష్పురీష్యం తస్య సప్తరాత్రేణావాప్యత ఇతి॥*॥ఏతదనుద్గారవిషయమ్, ఉద్గారేతు త్రిరాత్రమేవ। తథాహ గౌతమః—॥ వా॥అభోజ్యభోజనే నిష్పురీషభావస్త్రిరాత్రమభోజనం సప్తరాత్రం వా॥*॥ ఇతి । హారీతశ్చ—॥వా॥ అభ్యక్తమూత్రపురీషకరణే, మృతసూతకశావాన్నభోజనే, శూద్రస్సహాసనే, త్రిరాత్రమభోజనం॥*॥శఙ్ఖః ॥శ్లో॥ క్షీరాణి యాన్యభక్ష్యాణి తద్వికారాశనే బుధః । సప్తరాత్రవ్రతంకుర్యాత్ప్రయత్నేన సమాహితః ॥ * ॥ ఇత్యేతదబుద్ధిపూర్వాభ్యాసవిషయమ్ । బ్రహ్మపురాణేచ— ॥శ్లో॥ సూతకే మృతకే వాఽపి నరో దుర్భిక్షపీడితః । భోజ్యాన్నాదన్నమశ్నీయాద్ద్వితీయేఽహని శుధ్యతి ॥*॥ భోజ్యాన్నాత్, ఆశౌచరహితావస్థాయామితిశేషః। విజ్ఞానేశ్వరీయమతః—శ్లో॥ నచాసకుల్యైర్భోక్తవ్యంసకుల్యాన్నాన్న దోషభాక్ । సూతకేసకులస్యాన్నం నదుష్టం మనురబ్రవీత్॥*॥ ...

అత్ర, మాతృకంపైతృకంవాభర్తుర్గృహ్యదఘమస్తి, తత్తత్పత్న్యా అపిస్యాదిత్యాహ.

భర్తుర్గృహ్యదఘంతత్తత్పత్న్యాస్స్యాన్నాన్యపత్న్యఘమ్॥౧౦

శ్వశురస్యాలవిషయే జామాతుర్విశేషస్య వక్ష్యమాణత్వాత్తద్వ్యతిరిక్తపత్నీసంబన్ధివర్గమరణాశౌచం భర్తుర్నవిద్యత ఇత్యర్థః ।అత్రమరీచిః— ॥శ్లో॥ కులాన్తరప్రవిష్టానాం ఛాయమాశౌచమేవచ । జ్ఞాతిత్వంచనివర్తంతే తత్కులేసర్వమిష్యతే ॥*॥బోధాయనశ్చ— వా॥ సపత్నీకానాం సాపత్న్యానాం సపిండానాం దశరాత్రమాశౌచమ్

॥ స్మృతిచంద్రికాయాంచ — ॥శ్లో॥ ఏకత్వంసాగతాభర్తుః పిండేగో
త్రేఽథసూతకే ॥ఇతి॥

అథసంపర్కాశౌచ మాహ.

అఘిసంపర్కతోఽశౌచంభవేత్తద్దినసంఖ్యకం।నతద్ద్ర
వ్యక్రియాస్త్రీణాం సామ్పర్కికమఘంభవేత్ ॥౧౧॥

సప్తమ్యర్థేతసిః । సంపర్కశబ్దేనేదముచ్యతే ॥శ్లో॥ ప్రేతకర్మోప
దేశిత్వం తత్కృతిశ్చైషుభిస్సహ । సహవాసస్సపర్యా చ యది స్సంప
ర్కార్థః ప్రవక్ష్యతే ఇతి ॥*॥ సహవాసః, అపృథగ్వాసః । తత్రైకస్మి
న్నపిగృహేఽపృథగ్వాసినోఽన్యస్యసూతకం నకించిదస్తీతి విజ్ఞేయం
శావంతుభోజనాదినిబంధనేన స్యాదిత్యుత్తరత్రవక్ష్యతే। ఏవంసంపర్క
వశాదాగతమఘంసంపర్కిణో ద్రవ్యక్రియాస్త్రీణాంనాస్తి। అత్రస్త్రీ
గ్రహణం పుత్రాదేరప్యుపలక్షణమ్ । ఏకత్వంసాగతాభర్తురితిభర్తృస
మానయోగక్షేమాయా స్త్రియా అప్యాశౌచాభావోక్త్యా పుత్రాదేర
ప్యఘాభావసిద్ధేః, అత్ర బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యస్తైస్సహాస
పిండోఽపిప్రకుర్యాచ్ఛయనాదికమ్।బాన్ధవోఽబాన్ధవోవాపి సదశా
హేనశుధ్యతి ॥ *॥ తచ్ఛబ్దేనప్రకృతాశౌచినఃపరామృశ్యంతే । ప్రశ
బ్దేన పౌనఃపున్యేన సంపర్క ఏవోచ్యతే, నతుకాదాచిత్కః, తస్య
స్నానమాత్రేణశుద్ధేః। దశాహోపన్యాసస్తుదశాహాఘిసంపర్కవిషయః
అతః కతిపయదినాఘిసమ్పర్కేఽపితద్దినమాత్రమఘమితి విజ్ఞేయమ్।
స్మృత్యంతరే — ॥శ్లో॥ ప్రేతకర్తృణి వక్తౄణామాశౌచంకర్తృవద్భ
వేత్ ।అన్యకర్తృణి వక్తౄణాంస్నానాహాకారంవినోచ్యతే ॥*॥ స్మృతిదర్ప
ణే — ॥శ్లో॥సంపర్కాజ్జాయతేదోషో నాన్యోదోషోస్తివైద్విజే । తస్మా
త్సర్వప్రయత్నేన సంపర్కంవర్జయేద్ద్విజః॥ సంపర్కమశనంపానంద
శరాత్రంవివర్జయేత్ । తత్సంపర్కాద్భవేద్దేన శుద్ధస్యాపినసంశయః॥
॥ యత్తుమనువచనమ్ — ॥శ్లో॥సూతకంమాతురేవస్యాదుపస్పృశ్యపితా

శుచిః ॥*॥ ఇతి, తద్దశాహోర్ధ్వంసంపర్కవిషయమ్ । సూతికాసంపర్కేతుతద్దినంసూతకంభర్తురపిభవత్యేవ । తథాహవసిష్ఠః—శ్లో॥ నాశౌచం సూతకే పుంసస్సంసర్గంచేన్నగచ్ఛతి । రజస్తత్రాశుచిర్జ్ఞేయంతచ్చపుంసినవిద్యతే ॥*॥ స్మృత్యంతరేచ—॥శ్లో॥ ప్రసూతౌగృహమేధీతు నకుర్యాత్సంకరంద్విజః । శుధ్యేత్స్నాత్వాదశాహేన త్వవగాహ్యపితాశుచిః ॥*॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ—శ్లో ॥ ఆశౌచంయస్యసంపర్కాదాపతేద్గృహమేధినః । క్రియాస్తత్రనలుప్యంతే గృహ్యాణాంచనతద్భవేత్ ॥*॥ గృహేభవాఃగృహ్యాః,ద్రవ్యాణి(స్త్రీ)పుత్రాదయశ్చేతివ్యాఖ్యాతం తత్రైవ॥బృహస్పతిశ్చ —॥శ్లో॥ గురోఃప్రేతస్య శిష్యస్తు పితృమేధంసమాచరేత్ । ప్రేతాహారైస్సమంతత్ర దశరాత్రేణశుధ్యతి ॥ * ॥

అతీతాశౌచవిషయేఽపిక్రియాద్రవ్యాదేరాశౌచాభావమతిదిశతి.

తథానైవక్రియాద్రవ్యేష్వతీతంత్రిదినాద్యఘమ్ ।

యదిదమ్, మాసత్రయేత్రిరాత్రంస్యాదిత్యాదివచనవిహితమతిక్రాన్తాశౌచం తత్, యథాసంపర్కాశౌచం క్రియాద్రవ్యాదీనాంనాస్తి తథాఅతిక్రాన్తాశౌచంక్రియాద్రవ్యాదీనాంనాస్తీత్యర్థకం । తథాఽఙ్గిరాః—॥శ్లో॥అతిక్రాంతేదశాహేతు పశ్చాజ్జ్ఞానాతిచేద్గృహీ। త్రిరాత్రంసూతకంతస్య నతద్ద్రవ్యస్యకర్హిచిత్॥*॥ నను,విజ్ఞానేశ్వరేణతథాఽతిక్రాన్తాశౌచవిషయేక్రియాద్రవ్య(స్త్రీ)ణామఘంనాస్తీత్యంగిరోవచనార్థసమర్థనాత్ । కథంపత్న్యాఆశౌచాభావోనోక్తఇతిచేన్న ॥ శ్లో॥ఏకత్వంసాగతాభర్తుః పిండేగోత్రేఽథసూతకే॥*॥ఇత్యాదివచనైర్భర్తుః పిండగోత్రసూతకేషు భర్త్రాసహతుల్యయోగక్షేమత్వస్మరణాత్,జ్ఞాతివిషయత్వాదాచారాచ్చఅతిక్రాన్తాశౌచవిషయేఽపత్న్యా అపిత్రిరాత్రాదివిధిర్భవత్యేవ।అత్రక్రియాసాధనభూతస్య ద్రవ్యస్యఆశౌచాభావోక్త్యాతత్సాధ్యక్రియాణామప్యాశౌచాభావస్సిద్ధ్యతీతిజ్ఞేయమ్॥

శ్రీ జీవచ్ఛ్రాద్ధవిషయః శ్రీ

జీవచ్ఛ్రాద్ధే భవేత్స్వస్య దశాహం నేతరేష్వఘమ్ ॥ ౧౨ ॥

ఆపన్నః స్త్రీ(శూద్రశ్చ)పురుషశ్చ జీవన్నేవాత్మశ్రాద్ధం కుర్యాత్, "ఆత్మనోఽపి జలం దద్యాత్" ఇతి శాస్త్రవిహితే జీవచ్ఛ్రాద్ధే స్వస్యైవ దశాహం, నాన్యేషు జ్ఞాతిషు కించిదప్యఘం భవతి। తథా కణ్వబోధాయనౌ — శ్లో॥ తత్రాశౌచం దశాహం స్యాత్స్వస్య జ్ఞాతేర్న విద్యతే ॥*॥ ఇతి,

అఘిసంసర్గే విశేషమాహ

అన్త్యం శావేఽజ్ఞస్సంస్పర్శం త్యజేత్సూతే చతుర్దినమ్।
స్పర్శేఽనఘస్య తు స్నానం కృచ్ఛ్రోఽన్యాశౌచినః స్మృతః ॥

శావే ఆన్తం సంస్పర్శం వర్జయేత్। ప్రసవే చతుర్దినమేవ। అత్ర మోహాత్ బుద్ధిపూర్వం వా, అఘాన్తమాశౌచినోఽజ్ఞసంస్పర్శే-చతుర్దినేషు సూతకినోఽజ్ఞసంస్పర్శే వా, అనఘస్య సూతకాశౌచరహితస్య స్నానం అన్యాశౌచినః జ్ఞాతివ్యతిరిక్తస్య అఘినశ్చతురహాదూర్ధ్వమప్యఘిస్పర్శే కృచ్ఛ్రశ్చ భవతి। అత్ర మోహాదన్యాశౌచినోఽజ్ఞస్పర్శే ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రః బుద్ధిపూర్వే తు స్నానకృచ్ఛ్ర ఇతి వివేకః। తథా సంవర్తః — శ్లో॥ సూతకే తు యదా విప్రో బ్రహ్మచారీ విశేషతః। పిబేత్పానీయమజ్ఞానాద్భుక్త్వా వాఽథ స్పృశేత్తు వా। పానీయపానే కుర్వీత పంచగవ్యస్య ప్రాశనమ్। త్రిరాత్రోపోషణం భుక్త్వా స్పృష్ట్వా స్నానేన శుధ్యతి ॥*॥ స్మృత్యంతరే చ — శ్లో॥ ఆశౌచే ప్యన్యదాశౌచం స్పృశేద్యది చ కామతః। చరేత్స్నానం కృచ్ఛ్రం ప్రాజాపత్యమకామతః। స్పృష్ట్వాస్పృష్టిం భాషణం చ సహవాసం చ వర్జయేత్। అన్యాశౌచవతాం పుంసాం న స్పృశేయుః కదాచన। న స్పృశేయురనాస్నాతః ప్రేతస్యాసన్నబాన్ధవాః। జన్మన్యపి విపత్తౌ చ యావచ్చతురహం భవేత్ ॥*॥ చతురహమితి జన్మవిషయమ్, న తు మృతివిషయమ్, తత్ర అంతమంగస్పర్శస్య కలౌ వర్జ్యత్వోక్తేః। తథా స్మృతిచంద్రికాయామ్ — శ్లో॥ సవర్ణానాం తథాప్సు

ప్తైస్సంసర్గశ్శోధిభైరపి । అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వమఙ్గస్పర్శనమే వచ । ఇత్యుపక్రమ్య ॥శ్లో॥ ఏతానిలోకగుప్త్యర్థం కలేరాదౌ మహా త్మభిః । నివర్తితానిసర్వాణి వ్యవస్థాపూర్వకంబుధైః ॥ ఇత్యుక్తమ్। స్మృత్యర్థసారేచ, జ్యేష్ఠాంశగోవధదేవరన్యాయదత్తాక్షతయోని పున ర్వివాహాదికముక్త్వా ॥శ్లో॥ అస్థిసంచనాదూర్ధ్వ మఙ్గస్పర్శనమేవ చ । కలౌయుగేత్విమాన్ధర్మాన్ వర్జ్యానాహుర్మనీషిణః ॥*॥ ఇ త్యుక్తమ్ । తతశ్చ, విపత్తౌచేతి చశబ్దః- అపిశబ్దార్థేవర్తతే । విప త్తావపిచతురహం నస్పృశేయుఃకిల, కిముతజన్మనీతి జన్మన్యేవ కైము త్యన్యాయేన చతురహం నస్పృశేయురిత్యేవార్థః । తస్మాత్ ॥శ్లో॥ స్వా శౌచకాలాద్విజ్ఞేయం స్పర్శనంతుత్రిభాగతః । దశాహాదిత్రిభాగేనకృ తేసంచయనేక్రమాత్ ॥ అంగస్పర్శనమిచ్ఛన్తివర్ణానాం తత్త్వవేది నః ॥*॥ ఇతి దేవలాదివచనాని యుగాన్తరవిషయాణీతిమన్తవ్యాని ॥ యత్తు ॥శ్లో॥ సూతకేసూతికావర్జం సంస్పర్శోననిషిధ్యతే ॥*॥ ఇ తివచనమ్ । తచ్చతురహాదూర్ధ్వమితి వేదితవ్యమ్ । తదూర్ధ్వమ పి సూతకినోఽఙ్గస్పర్శోజ్ఞాతివ్యతిరిక్తైన సూతకినానకార్యః । తథా భృగుః—శ్లో॥ శావాశౌచేసముత్పన్నేసూతకేచద్విజాతిభిః । అస్వ్య శౌచవతాంస్పర్శో నకర్తవ్యఃకదాచన ॥*॥ అత్రస్మృత్యన్తరేవిశే షః—శ్లో॥ పరస్యాశౌచసంస్పర్శే శావాశౌచీకథంభవేత్ । మత్యాస్నా నపనంకుర్యాదమత్యాతుతదర్ధకమ్ ॥ అస్థిసంచయనాదర్వాగేవంశు ద్ధిర్విధీయతే। ఊర్ధ్వంత్రిరాత్రంవిజ్ఞేయమమత్యాతుదినంభవేత్ ॥సూ తకేశావసంస్పర్శే మత్యాకృచ్ఛ్రద్వయంచరేత్ ।,అమత్యాకృచ్ఛ్ర మైకంస్యాదిత్యువాచబృహస్పతిః॥*॥

॥ అన్త్యశ్వపగ్రామాదివిషయే ॥

అన్త్యశ్వపోఽశుచిర్గ్రామస్తత్రపక్షోమాదినాచరేత్ ।

స్నిద్ధ్యన్త్యరేసవాకుర్యాద్దేశాదశధనుష్పరే ॥ ౧౪॥

అశౌచిత్వాదంతశ్శవె గ్రామెహోమాదికర్మనకుర్యాత్ । ఆదిశబ్దేన స్వాధ్యాయజపార్చనభోజనాదీనిసంగృహ్యంతె । తాని ॥ శ్లో ॥ వితస్తిర్ద్వినగుశారత్నిః స్తతఃకిష్కుస్తతోధనుః। ధనుస్సహస్రేద్వెక్రోశశ్చతుష్క్రోశస్తుయోజనమ్ ॥ * ఇత్యుక్తలక్షణేభ్యఏకాదశభ్యో ధనుర్భ్యః పరస్యాం పృథగ్వీధ్యాం సర్వవాకుర్యాత్ । తథామనుః—॥ శ్లో॥ నాద్యాదంతశ్శవెగ్రామేనాధీయాన్నజుహోతిచ। తాసువీధ్యంతరెకుర్యాద్ధనురెకాదశాన్తరె॥ స్మృత్యన్తరెచ-అంతశ్శవోయదాగ్రామస్తస్మిన్గ్రామెతదాలయే।నిత్యనైమిత్తికంకామ్యంనకుర్యాదితిశాసనమ్॥ *అత్రస్మృత్యంతరెవిశేషః—శ్లో॥శ్రుతిస్మృత్యోర్విరోధేతుశ్రుతిరేవబలీయసీ । తస్మాదంతశ్శవెగ్రామేజుహుయాచ్ఛ్రౌతపావకమ్ ॥ *సంగ్రహేచ—శ్లో ॥ గ్రామస్థేశవచండాలేశూద్రేవ్యశుచిసన్నిధౌ ।నాధ్యేతవ్యంనహోతవ్యంనభోక్తవ్యంకదాచన ॥ టీ॥శూద్రోసన్నిహితఇతిశేషః ॥ (శూద్రాద్యశుచిసన్నిధావితిపాఠాంతరమ్) ఆపస్తంబశ్చ॥ వా॥ అంతశ్శవమంతశ్చండాలమ్ ॥ * ఇతి.అత్రవిశేషమాహ ॥—

గ్రామెచతుశ్శతబ్రహ్మ యుక్తేఽప్యంతశ్శవేక్రియాః ।
కుర్యాత్త్రివృషలానాథబాలార్తాచేత్యథాపరె॥౧౪॥

యస్మిన్గ్రామె చతుశ్శతంబ్రాహ్మణావసంతి, తస్మిన్ చతుశ్శతబ్రాహ్మణయుక్తేగ్రామే ఏకాదశధనుర్వ్యవధానాభావేఽపి, వీధ్యంతరే చతుష్కధనుర్వ్యవధానేవా నారాచవిచ్ఛేదేవాక్రియాః హోమాదికర్మాణి కుర్యాత్ । అంతశ్శవ దోషోనాస్తీతిభావః, తథా(స్త్రీ)శూద్రానాథబాలమరణే కతిచిద్బ్రాహ్మణయుక్తేఽప్యంతశ్శవే గ్రామేక్రియాః కుర్యాదిత్యన్యేమన్యంతేమునయః । తథాస్మృత్యంతరే—శ్లో ॥ చతుశ్శతాధికైర్విప్రైస్సమ్పూర్ణేగ్రామమధ్యమే । విశేషంసంప్రవక్ష్యామి జపహోమార్చనంప్రతి ॥ అంతశ్శవస్యదోషస్తునాస్తితత్రసమాచరేత్। గ్రామేనారాచవిచ్ఛిన్నేకుర్యాద్భిన్నేఽథవాపథి॥ వీధ్యంతరేవాప్యా

గకేహరేరర్చాంసమాచరేత్ ॥ * తథా ॥ శ్లో ॥ అనాథానుపనీతానాం ప్రేతానాంచతథా స్త్రియాః । అంత్యేష్వనస్యదోషస్తుగ్రామాదౌతునలిప్యతే ॥ మునీనాంచయతీనాంచపరకాయప్రవేశినామ్ । మరణం యత్రసంభూతం తత్రదోషోనలిప్యతే ॥ శూద్రాదీనాంచమరణంసంభవేద్యత్రకుత్రచిత్ । ఆశౌచంగృహమాత్రస్య గ్రామాశౌచంనవిద్యతే । కులకేప్యత్రనేచైవపూర్వోక్తేరాజధానిషు । క్రమేణైవార్చనంకుర్యాదుక్తదోషోనవిద్యతే ॥ * యత్త్విదంవచనమ్—శ్లో ॥ సహస్రపిప్రసంపూర్ణేగ్రామేతదధికేఽపివా । ఆలయస్యసమీపేతుత్రింశద్దండాంతరేమృతే ॥ అర్చనస్నపనాదీనికుర్యాదపితత్రతు ॥ * ఇతి, తదేకవీథ్యాదివిషయమ్ । తథాస్మృత్యంతరే—శ్లో ॥ ఏకవీథ్యాంసమారూఢే ఏకవింశద్గృహేస్థితే । త్రింశద్ధనుషిచాధఃస్థేదైవంపిత్ర్యంచ వర్జయేత్ ॥ పఞ్చాశచ్చాపసీమాంతే ఏకవీథ్యాంశవేస్థితే । అర్చనేంచ హరేర్దానం దేవదేవస్యవర్జయేత్ ॥ * ఏవంచ ॥ శ్లో ॥ గ్రామమధ్యగతా యావచ్ఛవస్తిష్ఠతికస్యచిత్ । గ్రామస్యతావదాశౌచంనిర్గతేశుచితామియాత్ ॥ * ఇతివచనమేకవీథ్యేకవంశాదియుక్తగ్రామవిషయమ్, శూద్రాద్యన్యశవయుక్తగ్రామవిషయంచ, ఏకవీథ్యాదియుక్తత్వేఽపి చతుర్నతబ్రాహ్మణాభావేఽపి గ్రామేశూద్రాదిమరణే గ్రామస్యదోషాభావాత్ ॥ శ్లో ॥ శూద్రాణాంమరణంస్యాచ్చేద్గ్రామమధ్యేకథంచన । ఆశౌచంగృహమాత్రస్య గ్రామాశౌచంనవిద్యతే ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః ॥ కర్మమధ్యేగ్రామేమృతిసంభవేతత్రకర్తవ్యమాహ ॥—

పూజావిధౌమృతాశేషంతన్త్రేణైవసమాపయేత్ । క
ర్మాంతంతుబహిర్గ్రామంప్రేతంనీత్వాతదాచరేత్ ౧౬

గ్రామగృహదేవతయోఃపూజావిధౌప్రారబ్ధేగ్రామేమృతౌసత్యాం మంత్రంవినా తంత్రేణైవ పూజాశేషంసమాపయేత్ । ప్రతిష్ఠాదికర్మమధ్యేతు, గ్రామాద్బహిః ప్రేతంగమయిత్వా ప్రతిష్ఠాదికర్మకుర్యా

త్ । తంత్రేణ కర్మసమాప్తినిషేధపరస్తుశబ్దః । తథాస్మృత్యంతరే—
శ్లో ॥ ప్రతిష్ఠావిధుకాలేషుయస్మిన్గ్రామేమృతిర్భవేత్ । శీఘ్రం బ
హిశ్శవంనీత్వాకర్మశేషంసమాపయేత్ ॥ అగ్రహారేహారేఃపూజా వ
ర్జయేదితతత్రచ । అంతశ్శవంయదిభవేత్తతోనీత్వాతథాబహిః ॥ త
చ్ఛవంభస్మసాద్కృత్వాతంత్రేణపూజయేత్ ॥ *

ఏవంసామాన్యేనాశౌచవిశేషం తదభావంచక్వచిత్ప్రతిపాద్య అన
న్తరం పరమ్పరయైకశరీరావయవాన్వయసంభవేన సపిండత్వాత్సగో
త్రాణామప్యవిశేషేణవక్ష్యమాణాఘప్రాప్తావతిప్రసంగమవధినియమే
నపరిహరన్ సాపిండ్యంనిరూపయన్ సపిండాఘమాహ ॥

ఆత్రిపూరుషమేవాఘంకన్యాయామృతిజన్మనోః । ఆ
సప్తపూరుషంపుంసస్సాపిండ్యంచతథాద్వయోః ॥౧౭॥

ఉభయత్రాఙభివిధౌ, ద్వంద్వసమాహారశ్చ । విజ్ఞానేశ్వరాదౌస్మృ
తిషుచ త్రిపూరుషంసప్తపూరుషమిత్యభియుక్తప్రయోగదర్శనాదత్రై
వంప్రయోగః । పశ్చాదవ్యయీభావసమాసః। తస్మాదయమర్థః;యా
వత్త్రయఃపురుషాఅసతిక్రాంతాభవంతి కన్యాయామృతిజన్మనోస్సతో
స్తావదఘంభవతి, యావచ్చసప్తపురుషాస్సంకలితాభవంతి పుంసః పు
రుషస్య మృతిజన్మనోర్విషయేతావదఘంభవతీతి । ఆతృతీయపురుషమా
సప్తమపురుషమిత్యుక్తే తృతీయసప్తమపురుషావవధిభూతౌస్యాతామ్
తదన్యేచ ప్రథమపురుషాదయోఽవధిమంతస్స్యుః । తతశ్చ తేషామే
వాఘం సాపిండ్యంచభవేత్, నతుతత్పుత్రాణామ్ । తచ్చానిష్టమ్,స
ర్వస్మృతిలోకాచారవ్యాకోపప్రసంగాత్ । సమాభూదిత్యాత్రిపూరు
షమాసప్తపూరుషమిత్యుక్తమ్ । తథాచ పిండదాతుః ప్రపితామహం
తృతీయంలేపభాజం కూటస్థమారభ్య ప్రథమపిండభాగిపుత్రేణ పిండ
దాత్రా సహసప్తపూరుషాఅవధిభూతాః । తత్పుత్రాఅవధిమంతః ।ఏ
వంపిండదాతృపుత్రాదయష్షట్పురుషాఃపిండదాత్రాసహసప్తపూరుషా

అవధిభూతాః, తత్పుత్రా అనధిమంతశ్చ భవంతి । తథా సతి ప్రదాతుః ప్రాగూర్ధ్వంచ ఉభయత్ర సప్తపూరుషాణామవధిభూతానాం తత్పుత్రాణామనవధిమతాంచ సర్వేషామఘంభవతి । తథాద్వయోరిత్యతి దేశాత్సాపిండ్యంచ భవతి । ద్వయోః స్త్రీపుంసయోః, యథా కన్యాప్రభృతిజన్మవిషయే త్రిపూరుషం పురుషజన్మమరణవిషయే చాసప్తపూరుషమఘంభవతి, తథాద్వయోర్మధ్యే కన్యావిషయే త్రిపూరుషం పురుషవిషయే ఆసప్తపూరుషం సాపిండ్యంభవతీతి విభజ్య, తథాశబ్దార్థో విజ్ఞేయః, తచ్చ సాపిండ్యమేకశరీరావయవాన్వయేనవక్తవ్యమ్, అన్యథా ॥ శ్లో ॥ లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాః పిండభాగినః । సప్తమః పిండదాస్తేషాం సాపిండ్యం సప్తపూరుషమ్ ॥ * ఇతివచనేన నిర్వాప్యపిండాపేక్షయా సాపిండ్యవర్ణనే మాతృసంతానే భ్రాతృపితృవ్యాదిషు చ సాపిండ్యం న స్యాత్ । నన్వేవం సతి, మాతామహాదేరపి ॥ శ్లో ॥ దశాహం శావమాశౌచం సపిండేషు విధీయతే ॥ * ఇతి మన్వాదిస్మృతేః, దశాహాద్యాశౌచమపి స్యాత్సపిండత్వాదితి చెన్నైవమ్, ఆజన్మనస్తు చౌలాన్తమసంస్కృతాసు స్త్రీషు నాశౌచమ్ ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహం మాతామహాచార్యమాతులశ్రోత్రియేషు చ ॥ * ఇత్యాదివిశేషవచనవిహితాశౌచవిశేషస్య “ ఆదంతజన్మనః ” ఇత్యాదివత్సామాన్యప్రాప్తదశాహాపవాదకత్వాత్ । అత్ర, ఏకశరీరావయవానుప్రవేశశ్చ శాస్త్రతోఽవగమ్యతే ॥ శ్రుతిః ॥ ప్రజామనుప్రజాయసే- ఆత్మా(భి)హి జజ్ఞ ఆత్మనః, అంగాదంగాత్సంభవసి- ప్రజాయస్వప్రజాయా, ఏతత్షాట్కౌశికం శరీరం త్రీణి పితృతస్త్రీణి మాతృతః, అస్థిస్నాయుమజ్జాః పితృతః త్వఙ్మాంసరుధిరాణి మాతృతః ॥ * ఇత్యాదిశ్రుతిగర్భోపనిషద్భ్యః ॥ శ్లో ॥ యథైవాత్మా తథా పుత్రః పుత్రేణ దుహితా సమా ॥ * శ్లో ॥ తత్రాయం జాయతే స్వయమ్ ॥ * శ్లో ॥ పూర్వేషాం జన్మకారణాత్ ॥ * ఇత్యాదిస్మృతిభ్యశ్చ, పిండో దేహః సమానః పిండో యేషాం తే సపిండాస్తేషాం

భావస్సాపిండ్యమితి వ్యుత్పత్తేశ్చ, తచ్చ సాపిండ్యమేకశరీరావయవాన్వయేన భవతి । తథాహి, పుత్రస్య పితృశరీరావయవాన్వయేన పిత్రాసహైకశరీరావయవారంభకత్వేనవా । ఏవం, "యత్ర యత్ర సపిండశబ్దస్తత్ర తత్ర సాక్షాత్పరంపరయా వా ఏకశరీరావయవాన్వయో వేదితవ్యః" ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తమ్ ॥ — ॥ తథా క్వదిత్రైనైన, "అతశ్చాయం సపిండశబ్దోఽవయవశక్త్యావర్తమానో నిర్మథ్య పంకజాదివన్నియతవిషయ ఏవ, తతశ్చ పితాదయష్షట్సపిండాః పుత్రాదయశ్చ షట్, ఆద్యస్సప్తమః, సంతానభేదేఽపి యతస్సంతానభేదస్తమాదాయ గణయేద్యావత్సప్తమ ఇతి సర్వత్ర యోజనీయమ్" ఇతి చ ప్రతిపాదితమ్ । తథాచ న నిర్వాప్య పిండాన్వయేన సాపిండ్యం ॥ నాప్యా తృతీయాత్పరం కన్యాసాపిండ్యం, నచాసప్తమాదూర్ధ్వం పురుషసాపిండ్యమస్తీతి సిద్ధమ్ । అఘస్య సాపిండ్యనిబంధనత్వాదత్ర సాపిండ్యోపన్యాసః ॥ స్మృత్యర్థసారే చ — వా ॥ యతః ప్రభృతి సంతానవిశ్లేషస్స కూటస్థస్తమారభ్య గణితాస్సప్తపురుషాస్సపిండాస్తత ఊర్ధ్వం సమానోదకాః । స్త్రీణాంచ సాపిండ్యం త్రిపూరుషమేవ । అప్రత్తాసు స్త్రీషు జన్మమరణే త్రిపూరుషమేవ జ్ఞాతీనామాశౌచమ్ । ప్రత్తాజన్మమరణే సప్తపూరుషమేవ జ్ఞాతీనామ్ । ఇతి * అత్ర కూటస్థస్థానీయత్వాత్కూటస్థభ్రాతురపి సూతకం భవతి ॥ తథా స్మృత్యంతరే ॥ — ॥ శ్లో ॥ ఆత్మపుత్రపితృభ్రాతృ పితృవ్యాః స్త్రీప్రసూతకే । దశరాత్రేణ శుధ్యంతి నాన్యేషాం సూతకం భవేత్ ॥ * ఆత్మశబ్దేన జనక ఉచ్యతే । తేన పిత్రాదయః ప్రత్యేకం సంబధ్యంతే ॥ సంగ్రహే చ — శ్లో ॥ కన్యాజననే భ్రాతృపితృతద్భ్రాతృతత్సుతాః । పితామహశ్చ తద్భ్రాతా శుధ్యేత్త్రిదశరాత్రతః ॥ * బ్రహ్మపురాణే చ — శ్లో ॥ సపిండభ్రాతృకన్యానాం సవర్ణానాం త్రిపూరుషమ్ ॥ * వసిష్ఠోఽపి — వా ॥ అప్రత్తానాం స్త్రీణాం త్రిపూరుషం సాపిండ్యం విజ్ఞాయతే ॥ * శంఖశ్చ — శ్లో ॥ క

పుత్రాణామసవర్ణానామప్రత్తానాంచయోషితామ్ । సపిండతావినిర్ది
ష్టాపితృపక్షేత్రిపూరుషీ ॥ * పితృపక్షఇతిమాతృపక్షస్యాప్యుపలక్షణం
సాపిండ్యస్యోభయత్రాపితుల్యత్వాత్, ఉద్వాహాదూర్ధ్వమాశౌచవై
షమ్యాభావాచ్చ ॥ పురుషవిషయేపురాణే—శ్లో ॥ సర్వేషామేవవ
ర్ణానాంవిజ్ఞేయాసప్తపూరుషీ । సపిండతాతతఃపశ్చాత్సమానోదకధ
ర్మతా ॥ * మనురపి—శ్లో ॥ సపిండతాతుపురుషేసప్తమే వినివర్త
తే ॥ * సప్తమేపురుషే అతిక్రాంతేతదూర్ధ్వంసపిండతానివర్తతఇ
త్యర్థః । తథాచయాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో॥పఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం
మాతృతఃపితృతస్తథా ॥ ఇతి * ఏతచ్చకన్యావిషయే పఞ్చమపర్యంతం
సాపిండ్యప్రతిపాదనంవివాహనిషేధార్థం, అశౌచవిషయేతు త్రిపూ
రుషమేవకన్యాసాపిండ్యమ్ । బోధాయనశ్చ—వా ॥ సపిండతాత్వా
సప్తమాత్ ॥ * శంఖశ్చ—శ్లో ॥ సపిండతాతుసర్వేషాం గోత్రతస్స
ప్తపూరుషీ ॥ * స్మృత్యర్థసారేచ—శ్లో॥ఊర్ధ్వంపంచసుపిత్రాది
ష్వధఃపుత్రాదిపఞ్చసు । స్మృతంసజాతిసాపిండ్యమేతత్సంతతిజేష్వ
పి ॥ * అత్రమాతృకూటస్థవ్యతిరేకేణపఞ్చసు సాపిండ్యంవేదితవ్యమ్।
తతశ్చ తాభ్యాంసహసప్తపూరుషమిత్యవిరోధః । పారస్కరశ్చ—॥
వా ॥ ఆసప్తమాత్సాపిండ్యమాదశమాత్సమానోదకత్వమ్ । ఇతి * ఇ
దం దశమపర్యంతం సమానోదకత్వస్మరణంవిదేశస్థవిషయమ్ । శ్లో ।స
న్నికర్షేఽవవిష్టానాంప్రాయోమృతిజన్మనోః । సమానోదకభావ
స్సనివర్తేతాచతుర్దశాత్ ।జన్మనామ్నోర్స్మృతేస్త్వేతత్పరంసాగోత్ర్య
ముచ్యతే । ఇతి * మనూక్తంతుసన్నిహితదేశవర్తిషు చతుర్దశపురు
షాదూర్ధ్వమపిస్నేహోపలాలనాదిద్వారా జన్మనామవేదనేఽపి స
మానోదకత్వనివృత్తిపరమ్ । మోహబంధుత్వపరిపాలనాద్యభావేనజన్మ
నామవేదనాభావస్తేషూక్తపురుషాదర్వాగపిసమానోదకత్వనివృత్తిర్వే
దితవ్యా । తథాచమనుః—శ్లో । సమానోదకభావస్తుజన్మనామ్నోర

ఖేదనే । * వసిష్ఠోఽపి—వా । సర్వే జ్ఞాతయోఽభ్యుపయంతి, అప
త్యమాద్ధామాద్వా సమానగ్రామవాసే యావత్సమ్బన్ధమనుస్మరేయురేక
వస్త్రాః ప్రాచీనావీతినః సవ్యస్యానామికయా "అపనశ్శోశుచదఘమ్" ఇతి
దక్షిణాభిముఖా నిమజ్జన్తి, ప్రేతాయోదకం సకృత్ప్రసిఞ్చన్త్యఞ్జలినా
"అసావేతత్తే" ఇతి * సమానగ్రామవాసే సమ్బన్ధస్మరణేఽపి మ
నువచనాచ్చతుర్దశపురుషపర్యన్తమేవ సమానోదకత్వం మన్తవ్యమ్.

అథ పరిభాషామాహ.

అతఃపరం ప్రవక్ష్యామి సపిండానామఘం స్ఫుటమ్ ।

స్పష్టోఽర్థః । యద్యపి, సోదకాదేరప్యఘముత్తరత్రోచ్యతే । త
థాప్యస్యేదమఘమిత్యనిర్దిష్టవిషయం యద్వచనమ్, తత్పితృభ్రాతౄ
ణాం సదాపూర్ణాశౌచిత్వాత్తద్వ్యతిరిక్తసపిండవిషయమితి జ్ఞాపనా
ర్థమియం ప్రతిజ్ఞా. తత్తద్వర్ణాపేక్షయా ఆశౌచదినపరిమాణమాహ.

జన్మహాన్యోస్తు వర్ణానాం దశషోడశవింశతిః । ౧౭ ।
త్రింశన్నిశాః క్రమేణాఘమిత్యనేకర్షిసమ్మతమ్ ।

తుశబ్దోఽఘసఙ్కోచనివర్తకః । ఇతిశబ్దః ప్రకారవాచీ । అనేకర
్షీత్యనేన ఉక్తాశౌచప్రకారప్రమాణతా సంసూచ్యతే । హానిః- మర
ణమ్, తత్ర దశాహవిధిస్తూపనీతమరణవిషయః, అనుపనీతమృతివిష
యే పితృభ్రాతృవ్యతిరిక్తసపిండాశౌచవైషమ్యస్య వక్ష్యమాణత్వాత్
అత్ర పైఠీనసిః—వా ॥ ఆశౌచమనుక్రమిష్యామో బ్రాహ్మణస్య దశ
రాత్రమ్, షోడశరాత్రం క్షత్రియస్య, వింశతిరాత్రం వైశ్యస్య, మాసం
శూద్రస్య ॥ * హారీతశ్చ—శ్లో ॥ బ్రాహ్మణో దశరాత్రం స్యాత్క్షత్రియే
షోడశస్మృతాః । వైశ్యే వింశతిరాత్రం స్యాన్మాసం శూద్రో విశుద్ధయే ॥
వసిష్ఠశ్చ—వా ॥ షోడశరాత్రేణ రాజన్యో వింశతిరాత్రేణ వైశ్యః ॥ *
ఇతి అనేకర్షిసమ్మతమితి ॥ క్షత్రియాదివిషయే పక్షాన్తరమాహ ॥
మనుః—శ్లో ॥ శుధ్యేద్విప్రో దశాహేన ద్వాదశాహేన భూమిపః వై

శ్యస్తుపఞ్చదశాహేన శూద్రో మాసేన శుధ్యతి ॥ * సంవర్తశ్చ— శ్లో ॥ క్షత్రియో ద్వాదశాహేన వైశ్యః పఞ్చదశేన తు ॥ *యాజ్ఞవల్క్యశ్చ— శ్లో ॥ క్షత్రియస్య ద్వాదశాహాని విశః పంచదశైవ తు ॥ *అయం చ ద్వాదశాహాదివిధిరభిషిక్తక్షత్రియవిషయః । పంచదశాహాదిస్తు గణాంతు గోరక్షాదిసక్తవైశ్యవిషయమ్ । సదా శూద్రస్య మాసమేవ । సఙ్కరజానాం శూద్రేష్వంతర్భావాత్ తేషాం శూద్రవదాశౌచమ్ ॥ తథా మనుః— శ్లో ॥ శూద్రాణాంతు సధర్మాణస్సర్వేఽపధ్వస్తజాః స్మృతాః * బ్రాహ్మేచ— శ్లో ॥ శౌచాభావం ప్రకుర్వంతి శూద్రవద్వర్ణసఙ్కరాః ॥ * ప్రతిలోమజానామాశౌచాభావ ఏవ । తథా హారీతః— శ్లో ॥ న శూద్రప్రతిలోమానామాశౌచం స్యాత్కించన ॥ * జాబాలిశ్చ— శ్లో ॥ నృపతేష్షోడశాహాని విశాం వింశత్యహాని తు । మాసం శూద్రస్య శేషాణాం సదాశౌచమితి స్థితిః ॥ తథాపి తేషాం మరణే స్నానమాత్రం విధీయతే ॥ * విజ్ఞానేశ్వరే చ— శ్లో ॥ ప్రతిలోమా ధర్మహీనాః॥ ఇతి ఉక్తాపవాదమాహ సార్ధశ్లోకత్రయేణ.

ముఖ్యకర్తుర్యథుంతావద్వ్రతప్రతత్వమోచనమ్॥౧౫॥
పుత్రాణామప్యఘుంతావన్ముఖ్యకర్తర్యపి స్థితే । శిష్యశ్చ దాసభృతకౌ స్వసపిండాత్యయాదికే ॥ ౨౦ ॥ గురుస్వామిసమాశౌచాయదితత్కులవాసినః । మాసార్ధం వైష్ణవే శూద్రే దాసదాస్యాశ్చ శార్ఙ్గిణః ॥ ౨౧ ॥
యుక్తా స్త్రీ సవిజాత్యాధా శుధ్యత్యేభర్తృకాలతః । తత్పుత్రాశ్చ మృతే తస్మిన్ మాతృజాత్యుక్తకాలతః॥ ౨౨

ముఖ్యకర్తురితి ॥ శ్లో ॥ పుత్రాభావే తు పత్నీ స్యాత్పత్న్యభావే తు సోదరః । పుత్రః కుర్యాత్పితుశ్శ్రాద్ధం పత్నీ చ తదసన్నిధౌ॥ ధనహర్తా చ హీత్రి స్తతో భ్రాతా చ తత్సుతః ॥ * వా ॥ పుత్రాభావే యః పత్నీ న్యాసన్నస్సపిండకః ॥ * ఇత్యాదివచనైః పూర్వపూర్వాభావే ప్రత్యం

కర్మణ్యధికృతస్య ముఖ్యకర్తుస్తావదఘంస్యాద్యావత్ప్రేతత్వమోచ
నమ్ । అకృతే సపిండీకరణే ముఖ్యకర్తరి జ్యేష్ఠపుత్రే స్థితే ఖిలకనిష్ఠభ్రా
తౄణామపి సపిండీకరణాంతమఘంభవతి । అత్రాఘశబ్దశ్శావాశౌచ
మాత్రవాచకః, సూతకస్యాసమ్భవాత్ । ఏవముత్తరత్రాపి జ్ఞేయమ్ ।
అత్ర ముఖ్యకర్తుర్దశాహాత్పరమప్యఘవిధానం సూతకాయామివ క
ర్మానర్హత్వమాత్రాభిప్రాయమ్ ॥ తథాస్మృతిః — శ్లో ॥ అకృత్వా
ప్రేతకార్యాణి నిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావదాశౌచం యావ
త్ప్రేతత్వమోక్షణమ్ ॥ * ప్రేతత్వమోక్షణం-సపిండీకరణమ్ ॥ శ్లో॥
దాహాదివిధివత్కృత్వా సపిండీకరణే కృతే । పితృత్వమశ్నుతే ప్రేతః
ప్రేతత్వాచ్చ విముచ్యతి ॥ శ్రాద్ధానిక్రమశో లబ్ధ్వా సపిండీకరణే కృతే ।
ప్రేతభావాద్వినిర్ముక్తస్స్వకర్మఫలభాగ్భవేత్ ॥ ఇత్యాదిస్మృతేః ॥ * సం
గ్రహేచ — శ్లో ॥ అకృతే ప్రేతకార్యేతు నకుర్యాదాత్మనశ్శుభం । కుర్యా
దేవ శుభంకర్మ ముఖ్యకర్తృస్వసన్నిధౌ ॥ శ్లో ॥ సపిండీకరణశ్రాద్ధమకృత్వా
శుభకర్మకృత్ । ధ్రువమాప్నోతి నరకం సపిండానాం మృతౌ క్రమాత్ * అ
నేన ముఖ్యకర్తృవ్యతిరిక్తజ్ఞాతీనాం దశాహాత్పరం ప్రేతకార్యకరణా
పి శుభకర్మకార్యమితి గమ్యతే ॥ శ్లో ॥ పుత్రైః పితుస్తు సంస్కారః ప్ర
మాదాదకృతో యది । జ్ఞాతీనాం దశరాత్రం స్యాత్తమాద్యర్ధంసూత
కం నహి ॥ నిత్యకర్మాణి కుర్వీత స్మృత్యుక్తానితథైవచ । (వంశజానా చ
సంస్కారే ఆశౌచం తు కథం భవేత్ । దశాహాత్పరతశ్శుద్ధి జ్ఞాతీనాంచ
విశేషతః ॥*॥ ఇత్యాదివచనాత్ । కించ, యస్తుపుత్రదౌహిత్రవ్యతిరి
క్తో జ్ఞాతిస్సంస్కర్తా - తద్విషయే విశేషః స్మృత్యంతరే దర్శితః —॥
శ్లో॥ గర్భాదిప్రాశనాంతాని ప్రాప్తకాలం నలంఘయేత్ । జ్ఞాతీనాం
ప్రేతకార్యాణి అకుర్వన్నపి కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రదౌహిత్ర
యోస్తు, మాతృపితృమాతామహవర్గాణామభ్యుదయోద్దేశ్యత్వేన తే
షాం ప్రేతకార్యాకరణే శుభకర్మానుపపత్తిః । అతఏవ స్మృత్యంతరమ్ ।

శ్లో॥ పిత్రాదీనాం ప్రమీతానాం త్రయాణాం తు సపిండనం । కృత్వా తు మంగళం కార్యం నేతరేషాం కథంచన ॥*॥ ఇతి ॥ అదృష్టభేదేన మాతృమాతామహవర్గపరిగ్రహః ॥ యత్త్విదం వచనమ్ — ॥శ్లో॥ సపిండీకరణాత్పూర్వం శోభనం న విధీయతే । యది చేత్తత్కృతం కర్మ కర్తృనాశాయ కల్పతే ॥*॥ ఇతి- తస్మాత్పిత్రాదివర్గత్రయ విషయమ్ । యదా పుత్రాద్యభావే భ్రాత్రాదిః కర్తా కరోతి, తద్విషయం వా । తథా చతుర్వింశతిమతే—శ్లో॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిండశ్శిష్య ఏవ వా । సపిండీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ॥*॥ దేవలో౽పి—శ్లో॥ పితరౌ ప్రమృతౌ యస్య దేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । న దైవం నాపి పిత్ర్యం చ యావత్పూర్ణో న వత్సరః । స్నానం చైవ మహాదానం స్వాధ్యాయశ్చాగ్నిపూజనమ్ ॥*॥ ఏతచ్చ వత్సరాన్తసపిండీకరణాభిప్రాయమ్ । న దైవం నాపి పిత్ర్యం చేతి పార్వణనిషేధః, సపిండీకరణాత్పూర్వమేకోద్దిష్టవిధానాత్ । స్నానం, సమావర్తనమ్, మహాదానం, ప్రసిద్ధమ్, స్వాధ్యాయః, ఉపనయనమ్, అగ్నిపూజనమ్, అగ్న్యాధానాది, ఏతత్సర్వమ్, ద్వాదశాహాదౌ సపిండీకరణే కృతే భవతి ॥శ్లో॥ సపిండీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ॥*॥ ఇతి తదనంతరం కర్మాధికారిత్వస్మరణాత్, వత్సరాదర్వాగపి కార్యమేవ । తథా శాట్యాయనిః—॥శ్లో॥ ప్రేతశ్రాద్ధాని శిష్టాని సపిండీకరణం తథా । అపకృష్యాపి కుర్వీత కర్తా నాందీముఖే ద్విజః ॥*॥ గాలవో౽పి—॥శ్లో॥ సపిండీకరణాత్ప్రేతే పైతృకం పదమాస్థితే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాల్యాం పితృయజ్ఞః ప్రవర్తతే ॥*॥ ఇతి । అతో దర్శాదిశ్రాద్ధం సపిండీకరణాత్ప్రాఙ్నాస్త్యేవ ॥శ్లో॥ నాసపిండీకృతే ప్రేతే పిత్ర్యకార్యం ప్రవర్తతే । సపిండీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పిత్ర్యం శుభాని చ ॥*॥ ఇతి స్మృతేః । ఏతచ్చ సపిండీకరణం జ్యేష్ఠేనైవ కార్యం ॥ శ్లో ॥ సర్వైరనుమతిం కృత్వా జ్యేష్ఠేనైవ తు యత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణ చావిభక్తేన స

రైవ రేవకృతంభవేత్ ॥*॥ ఇతివచనాత్ ॥శ్లో॥ జ్యేష్ఠపుత్రోతుదూర
స్థేకనిష్ఠాద్యాయథోదితమ్ । కుర్యుఃపిత్రోస్తుసంస్కారం సపిండీక
రణంనతు ॥*॥ ఇతి, జ్యేష్ఠపుత్రస్యైవ సపిండీకరణాధికారస్మరణా
చ్చ । కనిష్ఠేనకృతేతు ప్రేతత్వవిమోచనం నాస్త్యేవ ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠ
పుత్రస్యసద్భావే కనిష్ఠఃకురుతేక్రియామ్ । ప్రేతత్వాన్నవిముచ్యేతపి
తృత్వంనచగచ్ఛతి ॥*॥ ఇతి స్మరణాత్ । అనేన ॥శ్లో॥ సపిండీకరణం
బి త్రైర్న కార్యమఖిలైస్సుతైః । ఏకేనాపికృతేసమ్యక్పుత్రత్వం సగు
ణంభవేత్ । గుణసంభవాదిత్యాదిష్వేకశబ్దస్య జ్యేష్ఠపరత్వం వ్యాఖ్యే
యం- తస్యైవ పుత్రత్వగుణసంయోగాత్ । తథాచమనుః —॥శ్లో॥
యస్మిన్నృణంసన్నయతి యేనచానన్త్యమశ్నుతే । సఏవధర్మజఃపు
త్రః కామజానితరాన్విదుః ॥*॥ ఇతి । నను, విజ్ఞానేశ్వరే— “ఏత
చ్చప్రేతశ్రాద్ధసహితం సపిండీకరణంచ సంవిభక్తధనేష్వపిఏకేనైవ
కార్యం నసర్వైః ॥ శ్లో॥ నవశ్రాద్ధంసపిండత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచషో
డశ । ఏకేనైవతుకార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥*॥ ఇతివచనాత్ ”
ఇత్యుక్తమ్, అతఃకథమేవం వ్యాఖ్యాతమ్ । మైవమ్ ॥శ్లో॥ ఏకభాం
డేనపచతాం పితృదేవార్చనాదికమ్ । ఏకంభవేద్విభక్తానాం తదేవ
స్యాద్గృహేగృహే ॥*॥ ఇతి ప్రత్యేకకార్యప్రసక్తౌ అస్యవచనస్య త
దపవాదకత్వాత్, కనిష్ఠకృతస్యాపిసపిండీకరణస్యాకృతత్వేన ॥శ్లో॥
కనిష్ఠేనాపికర్తవ్యాః పిత్రోఃపిండోదకక్రియాః । జ్యేష్ఠేనాపిచకర్త
వ్యం సపిండీకరణంపునః । యవీయసాకృతేశ్రాద్ధేప్రేతశబ్దంవిహాయ
తు । తదగ్రజేనకర్తవ్యం సపిండీకరణంపునః ॥*॥ ఇతిచపునఃకరణవి
ధానాచ్చ । ఏతత్సర్వంవిశ్వాదర్శేస్పష్టందృష్టవ్యమ్ । కిఞ్చ । జ్యేష్ఠ
స్యాపత్నీకత్వేసపత్నీకః కనిష్ఠఏవకుర్యాత్, తస్యానగ్నికత్వాత్ ।త
థాహైరీనసిః— ॥శ్లో॥ సపిండీకరణంపుత్రః పితుఃకుర్వీతయోఽగ్ని
మాన్ (అనగ్నికస్తుకుర్వీత నై) అనగ్నిస్తుక్రియాంనాన్యామే)కోద్దిష్టా

ధృతేక్వచిత్ ॥*॥ స్మృత్యంతరే —శ్లో॥ జ్యేష్ఠపుత్రోఽనగ్నిమాం
త్స్న్యతరోనిష్ఠస్త్వగ్నిమాన్యది । కనిష్ఠఏవకుర్వీత మాతాపిత్రోస్స
పిండనమ్ ॥*॥ కిఞ్చ, సర్వస్యాపిపుత్రస్యానగ్నికత్వే బ్రహ్మచారిత్వే
వా జ్యేష్ఠఏవలౌకికాగ్నౌకుర్యాత్ ॥శ్లో॥ సపిండీకరణంకుర్యాత్స్మార్తా
గ్నౌచవిచక్షణః । అలాభేలౌకికేహ్యగ్నౌ సర్వంసంపాదయేద్బుధః ॥
*॥ఇతివచనాత్ । (శిష్యశ్చేతి) అత్రఆదిశబ్దేన జననముచ్యతే, శిష్య
శబ్దేనఅంతేవాసీ, ఏతేశిష్యాదయస్స్వసపిండస్య జననేమరణేచ గురు
స్వామిసమాశౌచాభవంతి, యదితేగురుకులవాసినస్స్యుః । అన్యత్రవా
సినస్తు స్వజాత్యుక్తాశౌచిన ఇతిచ కారార్థః । అత్రబృహస్పతిః—
శ్లో॥ దాసాంతేవాసిభృతకాశ్శిష్యాశ్చైవాత్రవాసినః । స్వామితు
ల్యేనశౌచేన శుధ్యంతిమృతసూతకే ॥*॥ అత్రవాసినః, గురుకులవాసి
నః, మృతసూతక ఇత్యేకవద్భావః । అంగిరాశ్చ—॥శ్లో॥ దాసీదా
సశ్చశిష్యశ్చ యస్యవర్ణస్యయోభవేత్ । తద్వర్ణస్యభవేచ్ఛౌచం
దాస్యామాసంతుసూతకమ్ ॥*॥ స్మృత్యంతరేచ—శ్లో॥ మృతేజాతే
చ దాసానాం పత్నీనాంచానులోమతః । స్వామితుల్యంభవేచ్ఛౌ
చం మృతేస్వామినియాతకమ్ ॥*॥ యాతకమ్, మాతృజాత్యఘమ్,
దాసాదేర్లక్షణమాహ నారదః—శ్లో॥ గృహేజాతస్తథాక్రీతో ల
బ్ధో దాయాదుపాగతః । ఆపత్కాలభృతస్తద్వ దాదత్తస్స్వామినా
చయః । ఋణాచ్చమోక్షితోయస్తు యుద్ధప్రాప్తఃపణేజితః । తవాహ
మిత్యుపగతః ప్రవ్రజ్యావాసితఃకృతః ॥ భక్తోదాసశ్చవిజ్ఞేయ స్తథై(వ
బడబా)వాబాన్ధవాహృతః । విక్రేతాచాత్మనశ్శాస్త్రే దాసాఃపంచద
శస్మృతాః । స్వశిల్పచిహ్నమాహర్తుం బాంధవానామనుజ్ఞయా ।ఆ
చార్యస్యవసేదంతే కాలంకృత్వాసునిశ్చితమ్ ॥ విజ్ఞానముచ్యతేశిల్పం
హేమరూప్యాదిసంస్కృతిః । రత్నాదికంచతచ్ఛిక్షాకర్మకుర్యాద్గు

రోగ్యగృహే ॥ భృతకస్త్రివిధో జ్ఞేయ ఉత్తమో మధ్యమోఽధమః । ఉత్తమస్త్వాయుధీయస్స్యాన్మధ్యమస్తుకృషీవలః ॥ అధమోభారవాహీ స్యాదిత్యేవంత్రివిధో భృతః ॥*॥ అత్రవిశేషో బ్రహ్మపురాణేదర్శితః ॥ శ్లో॥ గర్భదాసస్తుయోయస్య సతస్యమృతసూతకే । సమాప్తేశుద్ధ సప్రశ్యే స్యాన్యదన్యేషామపిసర్వదా ॥ ఆశౌచేస్వేనివృత్తేతుభక్త దాసోఽపిశుద్ధ్యతి । యస్తాత్స్వతిశయస్సావమీ. యథాకామచరస్స దా ॥*॥ అయమర్థః, గర్భదాసాదయోభక్తదాసాన్తా ద్వాదశదాసాః స్వామినాసహావర్తమానా అన్యత్రవర్తమానాశ్చ స్వసపిండజన్మాదౌ స్వజాత్యుక్తకాలతఇతి । శూద్రేవిశేషమాహ । మాసార్ధమితి, స్పష్టార్థమిదమ్ । తథావైకుంఠమార్గసంశుద్ధౌ —శ్లో॥ చక్రాంకితాశ్చయేశూద్రావైష్ణవాహీతకల్మషాః । ఆశౌచేత్వర్ధమాసేన శుద్ధిస్తేషాంవిధీయతే ॥*॥ అర్ధమాసః, పంచదశదినాని । అనేనాభిప్రాయేణ యాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో॥ త్రింశద్దినానిశూద్రస్య తదర్ధం న్యాయవర్తినః ।*। న్యాయవర్తినః, విప్రదాస్యశుశ్రూషాదిగుణవతః । చక్రాంకితాఇత్యత్ర లింగస్యఅవివక్షితత్వాచ్చక్రాంకితత్వాది లక్షణయోగాచ్చ దేవదాస్యాఅప్యఘమేవంగ్రాహ్యమ్ । తస్యారాజవదాశౌచముక్తం బ్రహ్మపురాణేభగవతా—శ్లో॥ పురాదైవాసురే యుద్ధేహతేషుగణశస్సురైః । దానవాసురరక్షస్సుదైత్యేషుచతతస్తతః ॥ తేషాంనారీసహస్రాణిశతశోఽథసహస్రశః । పరిణీతాని యాని స్యుర్బలాద్భుక్తానియానిచ ॥ తానిసర్వాణిదేవేశఃప్రోవాచవదతాంవరః । వేశ్యాధర్మేణవర్తధ్వమధునారాజమందిరే । వర్తితవ్యంవరారోహేస్తథాదేవగృహేషుచ । రాజానస్స్వామినస్తుభ్యమాశౌచంచాపి తత్సమమ్ ॥ భవిష్యతీచసౌభాగ్యంసర్వంచమయిభక్తితః । ఇతి *॥ యత్తుదాస్యామాసంతు సూతకమిత్యంగిరోవచనమ్, తత్ప్రతిలోమ దాసీవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ మృతేజాతేచదాసానాం పత్నీనాంచానులో

మతః । స్వామితుల్యంభవేచ్ఛౌచమ్॥ * ఇత్యనులోమదాస్యాస్స్వామితుల్యాశౌచస్మరణాత్ । అయంచశూద్రేఽర్ధమాసవిధిః, విప్రదాస్యవిష్ణుపరాయణత్వాదియోగే । తథాచవిష్ణుధర్మోత్తరే—శ్లో॥చక్రాంకితాశ్చయేశూద్రామద్భక్తామత్పరాయణాః । తేషాం విప్రస్యదాసానామాశౌచంచార్ధమాసకమ్ ॥ ఇతి * అన్యథామాసమేవ ॥ శ్లో ॥ శూద్రాణామపిభక్తానాంక్షత్రియాణాంవిశామపి । దేవకార్యాభియుక్తానాంనాస్త్యేవాశౌచలాఘవమ్ ॥ * ఇతివచనాత్ । చక్రాంకనాదిరహితానాం కేవలభక్తానాంశూద్రాదీనాం దేవకార్యాభియుక్తత్వమాత్రేణ, అర్ధమాసాదిరూపాశౌచలాఘవంనభవతీత్యర్థః । అనేనైవాభిప్రాయేణగౌతమశ్చ—వా ॥ అర్ధమాసమేకమాసంశూద్రస్య ఇతి * (యుక్తాస్త్రీచేతి) యుక్తా-ద్రవ్యాద్యుపాధినాస్త్రీత్వేన సంయోజితా, పరాశ్రితేతియావత్ । యస్యవర్ణస్యభార్యాస్యాత్తద్వర్ణోక్తేన భర్తృకాలేన స్వసపిండమరణాదౌశుధ్యతి । ఏవంతస్యాయుక్తాయాః పుత్రాశ్చ, భర్తరి మృతే సాచ, తేసర్వేఽపిమాతృజాత్యుక్తకాలతశ్శుధ్యంతి । చశబ్దేనానులోమపుత్రవిషయే మాతృజాత్యుక్తాశౌచమ్, ప్రతిలోమపుత్రవిషయే పితృజాత్యుక్తాశౌచంచసముచ్చీయతే॥ అత్రవిష్ణుః—వా । పత్నీనాం దాసానాంచానులోమ్యేనస్వామితుల్యమాశౌచం,ఇతి*మృతేస్వామిన్యాత్మీయం, ఆనులోమ్యేనేత్యుక్తత్వాత్ । హీనవర్ణాయుక్తభార్యావిషయే విశేషోఽస్తి ॥ తథాశంఖః—శ్లో ॥ హీనవర్ణాతుయానారీప్రమాదాత్ప్రసవంవ్రజేత్ । ప్రసవేమరణేభర్తురాశౌచంనోపశామ్యతి ॥ * భర్తృజాత్యుక్తమాశౌచం భర్తురూర్ధ్వమపినశామ్యతి । అనులోమపుత్రవిషయేవిశేషమాహాపస్తంబః—శ్లో ॥ క్షత్రవిట్ఛూద్రజాతానాంపుత్రాణాంమృతసూతకే । తేషాంతుపైతృకీశుద్ధిర్వైభక్తానాంతుమాతృకీ ॥ * అంగిరాశ్చ—శ్లో॥ అసవర్ణాస్త్రియఃపుత్రాద్విజానాంపరికీర్తితాః । శూద్రాపుత్రఃపా

రశవోబ్రాహ్మణోత్పాదితస్తుయః ॥ శూద్రాచారేణతస్యాపిశౌచాశౌ
చంవిధీయతే ॥ * ఆపస్తంబః— శ్లో ॥ సర్వేషామనులోమానామా
శౌచంమాతృవర్ణవత్ । పైతృకంప్రతిలోమానామాశౌచంసద్భిరిష్య
తే ॥ * కలావఘసంకోచోనకార్యఇత్యుద్ఘోషయతి.

నకర్తవ్యంనకర్తవ్యమఘసంకోచనంకలౌ । క్రమా
శౌచంగుణాశౌచంనిరస్యందూరతఃకలౌ ॥ ౧౩ ॥

శ్లో ॥ క్షత్రియస్తుదశాహేనస్వకర్మనిరతశ్శుచిః । * వా ॥ ఏకా
దశరాత్రంక్షత్రియస్య, ద్వాదశరాత్రంవైశ్యస్య ॥ * ॥ శ్లో॥ కన్యా
మృతౌసోదరస్యదశాహంత్వష్టమాత్పరమ్। త్రివత్సరాత్త్రిరాత్రంస్యా
దేకాహంనామకారణాత్ ॥ * శ్లో ॥ సోదరాణాందశాహంతుస్త్రీ
మృతావష్టమాత్పరమ్ । చౌలాదూర్ధ్వం త్రిరాత్రంస్యాన్నామతోఽ
ధిద్వ్యహంస్మృతమ్ । * ఇత్యాదీని పురాణగౌతమమాండవ్యాంగిరో
ముఖమునిముఖముఖరితానివచనానిసంతి । తథాస్త్రీజననే పితృవ్య పు
త్రభిన్నోదరభ్రాతృపుత్రాదేరాశౌచాభావప్రతిపాదకాని లోకస్మృ
తివిరుద్ధాని అదృష్టమూలాని కానిచిద్వృథావాక్యాని కేచిత్ స్మృత్య
నభిజ్ఞాఃపఠంతి । తథా, అంతర్దశాహేజాతమృతేసపిండానాం స్నాత
కాభావమసాఘ్రాతస్మృతిగంధాఅన్యేమన్యంతే । తదేతత్సర్వంకల్పాం
తరం కలౌనకర్తవ్యమేవ । అఘసంకోచాకరణదృఢీకరణార్థమేవవీ
ప్సా ॥ అత్రహారీతః—శ్లో ॥ దశాహమేవవిప్రస్యసపిండమరణేసతి ।
కల్పాంతరాణికుర్వాణఃకలౌవ్యామోహకిల్బిషీ ॥ * స్మృతిచంద్రికా
యాంచ—శ్లో ॥ వానప్రస్థాశ్రమస్యాపిప్రవేశోవిధిచోదితః । వృత్త
స్వాధ్యాయసాపేక్షమఘసంకోచనంతథా ॥ ఏతానిలోకగుప్త్యర్థం
కలేరాదౌమహాత్మభిః । నివర్తితానిసర్వాణివ్యవస్థాపూర్వకంబుధైః ।
*॥ స్మృత్యర్థసారేచ—శ్లో॥ అసవర్ణాసుకన్యాసు వివాహశ్చద్వి
జాతిభిః । వృత్తస్వాధ్యాయసాపేక్ష మఘసంకోచనంతథా ॥ అస్థిసం.

చయనాహూర్ధ్వే మంగస్పర్శనమేవచ । కలౌయుగేత్విమాం ధర్మా
న్వర్జ్యా,నాహుర్మనీషిణః ॥*॥ ఏవమేవ ॥ శ్లో॥ చతుర్థేదశరాత్రం
స్యాత్ షణ్ణిశాః పుంసిపంచమే । షష్ఠేచతురహాచ్ఛుద్ధిస్సప్తమేత్వహరేవ
తు ॥ *॥ ఇతిశంఖోక్తక్రమాశౌచమ్ — శ్లో॥ ఏకాహాచ్ఛుధ్యతేవిప్రో
యోఽగ్నివేదసమన్వితః । త్ర్యహాత్కేవలవేదస్తునిర్గుణోదశభిర్ది
నైః ॥*॥ శ్లో॥ త్రిరాత్రేణవిశుద్ధ్యేత్తు విప్రోవేదాగ్నిసంయుతః । పం
చాహేనాగ్నిహీనస్తు దశాహాద్బ్రాహ్మణబ్రువః ॥*॥ శ్లో ॥ ఏతజ్జ్ఞా
త్వాతు మేధావీ జపహోమంకరోతియః । నభవేత్సూతకంతస్య మృత
కంచనవిద్యతే ॥*॥ ఏతత్ - గాయత్ర్యయాథార్థ్యమ్- ఇతిపరాశర
బృహస్పతిబ్రహ్మాదిభిరభిహితం గుణాశౌచంచద్వయమపికలౌ నాను
ష్ఠేయమేవ- కుతః ॥ శ్లో॥ దశాహంశావమాశౌచం సపిండేషువిధీయ
తే । జననేఽప్యేవమేవస్యాన్నిపుణాంశుద్ధిమిచ్ఛతామ్ ॥*॥ శావమా
శౌచందశరాత్రం । జననేప్యేవం । దశరాత్రమతఃపరం ॥శ్లో॥ దశా
హాచ్ఛుధ్యతేవిప్రో జన్మహాన్యోస్స్వయోనిషు ॥*॥వా॥ ఆశౌచమనుక్ర
మిష్యామో బ్రాహ్మణస్యదశరాత్రం ॥*॥ శ్లో ॥ దశాహమేవవిప్రస్య
॥శ్లో॥ విప్రోదశాహమాసీత ॥॥వా॥ సపిండేష్వాదశాహమాశౌచ
మితిజననమరణయోరధికృత్యవదంతి ॥* ॥ ఇత్యాదిభిస్సపిండత్వమా
త్రావలంబనేన విప్రాదేః పూర్ణాశౌచవిధాయిభిరనాఘ్రాతవిశేషై
ర్మనుగౌతమయాజ్ఞవల్క్యహారీతపైఠీనసి సంవర్తబోధాయనాదిప
రస్మృతవచనైర్విరోధాత్, విజ్ఞానేశ్వరాదిభిరుదాసీతత్వాచ్చ । తత్ర
విజ్ఞానేశ్వరేపరాశరః — శ్లో॥ క్షత్రియస్తుదశాహేన స్వకర్మనిరతశ్శు
చిః । తథైవద్వాదశాహేన వైశ్యశ్శుద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥ *॥ శాతా
తపః — శ్లో॥ ఏకాదశాహాద్రాజన్యో వైశ్యోద్వాదశభిస్తథా । శూ
ద్రోవింశతిరాత్రేణ శుధ్యంతేమృతసూతకే ॥*॥ అంగిరాశ్చ — శ్లో॥
సర్వేషామేవవర్ణానాం సూతకేమృతకేతథా । దశాహాచ్ఛుద్ధిరథవా

ఇతిశాతాతపోక్తిరపీత్ ॥*॥ ఇతి లిఖితాత్తేషాం లోకసమాచారాభా
వాన్నాత్రవ్యవస్థాప్రదర్శ్యత ఇతివదతా తేనాచారాభావఏవప్రతిపాది
తః । నన్వేతత్సర్వంపూర్ణాశౌచవిధాయివచనజాతం నిర్గుణవిషయ
మితి చేన్నైవం- బాలిశవాదస్యైవ మన్వాదిబహువచన సంకోచదో
షాపత్తేః, ద్వైధేబహూనాంవచనమిత్యేకదేశిమతస్యైవ నిరాస్య
త్వాత్ ॥శ్లో॥ యదిపత్న్యాంప్రసూతాయాం ద్విజస్సంపర్కమృచ్ఛతి
సూతకంతుభవేత్తస్య యద్యపిస్యాత్షడంగవిత్ ॥*॥ ఇతి పారస్కరే
ణ షడంగవిదోపి భర్తుస్సూతికాసంపర్కమాత్రేణసూతక స్మరణా
చ్చ । సాక్షాత్సపిండజననమరణనిబంధనాశౌచం గుణవతామేవభవతి-
నాన్యస్య, తస్యవైతాగ్నిరహితత్వాద్దినాదిష్వంతర్భావేణ సద్యశ్శౌ
చవిషయత్వాత్ । తస్మాద్గుణిత్వమఘాభావే నప్రయోజకమ్- కింతుసా
పిండ్యాభావః । తస్మాద్బలవతిసాపిండ్యేజాగ్రతి- కేనవాసపిండానా
మాశౌచసంకోచశ్శక్యతేవక్తుమ్ । నను ॥శ్లో॥ నవర్ధయేదఘాహాని
ప్రత్యూహేన్నాగ్నిషుక్రియాః ॥*॥ ఇతిమనుస్మరణాత్ కథమఘసం
కోచోనకార్యఇతి చేన్న, ఆశౌచస్యక్రియాపనోద్యత్వేనయావత్ప్ర
తికర్మాకరణం తావన్ముఖ్యకర్తురాశౌచస్యాప్యనువృత్తేః । ప్రేతకా
ర్యాకరణేన అఘాహానినవర్ధయేత్, అగ్నిషు, గార్హపత్యాదిషు,
పిండపితృయజ్ఞాదికాః క్రియాఃనవిఘ్నయేత్, సపిండీకరణానంతరమే
వ పిండపితృయజ్ఞాదికర్మప్రవృత్తేరితి తద్వచనార్థత్వాత్ । అఘసన్ని
పాతేపశ్చాదాగతంనవర్ధయేత్. పూర్వాఘేనైవోత్తరాఘంసమా
పయేత్, ఇతితస్యార్థమాహభట్టః । యత్తు—శ్లో॥ కుసూలధాన్యకో
వాస్యాత్కుంభీధాన్యకఏవవా । త్ర్యాహికోవాపిభవేదశ్వస్తనిక
ఏవవా ॥*॥ ఇతి ప్రతిపాదితచతుర్విధ గృహస్థాభిప్రాయేణ ॥శ్లో॥ ద
శాహంశావమాశౌచం సపిండేషువిధీయతే । ఆపాసంచయనాదస్థ్నాం
త్ర్యహమేకాహమేవవా ॥*॥ ఇతి కుసూలధాన్యాదీనాం చతుర్ణాం

క్రమేః దశాహచతురహత్ర్యహైకాహాశౌచం ప్రతిపాదితం మనునా, తదపి యుగాంతరవిషయమ్, కలావశ్వస్తనికత్వాదేర్నిషిద్ధత్వాత్, కుమ్భీధాన్యాదేరభావాచ్చ, భావేవా, తదహర్జాతపర్యాప్తద్రవ్యప్రతిగ్రహే వృత్త్యభావనిబంధనేన పూర్ణాశౌచినోఽపి సద్యశ్శౌచవిధానాచ్చ, విప్రాదేర్దశాహాదిపూర్ణాశౌచమేవకలౌ, నాఘసంకోచఇతినకశ్చిద్విరోధః. అథస్రావాదివిషయమాహ.

స్రావాద్యేవపితుఃస్నానమన్యేషాంపతనాదితత్ ।

స్రావః-జలాత్మకగర్భనిస్సరణం, తదాదిపితుస్స్నానంస్యాత్, ఏవకారాభిన్నక్రమః, స్రావాదిపితురేవస్నానం నాన్యస్యస్నానమితి,అన్యేషాం, పితృవ్యతిరిక్తానాం, తత్ స్నానం పతనాదిభవతి-

స్రావపాతౌ నిర్వక్తి.

గర్భనాశశ్చతుర్మాసేస్రావఃపాతస్తతోద్వయోః॥౫౪॥

చతుర్మాస ఇతిసమాహారద్వంద్వః, తేన చతుర్షుమాసేషు యోగర్భనాశస్సస్రావః, తతోద్వయోఃపఞ్చమషష్ఠయోర్యోగర్భనాశస్సపాతః ॥ తథాస్మృత్యంతరే—శ్లో ॥ ఆచతుర్థాద్భవేత్స్రావః పాతఃపంచమషష్ఠయోః । అతఊర్ధ్వంతునారీణామపిప్రసవఉచ్యతే॥ * పైఠం గగృహ్యా—వా ॥ గర్భస్రావేమాసతుల్యారాత్రయఃస్త్రీణాం,స్నానమేవపురుషస్య ॥ * యాజ్ఞవల్క్యశ్చ— శ్లో ॥ మృతేస్నానేనశుధ్యంతిగర్భస్రావేచగోత్రిణః ॥ * అత్రస్రావశబ్దేనపాతఉచ్యతే, స్రావేసపిండానాం స్నానాభావాత్, తథావక్ష్యతే.

పాతేసద్యస్సుకఠినేత్ర్యహంపుత్రాదిషుస్మృతమ్ ।

పాతే ద్రవాత్మకేజ్ఞాతీనాం సద్యఃస్నానం, కఠినే మాంసలేతుపాతే పిత్రాదిషుత్ర్యహమఘంభవతి ॥ తథాబ్రహ్మపురాణే— శ్లో ॥ సద్యశ్శౌచంసపిండానాంగర్భస్యపతనేసతి ॥ * అత్రాశౌచప్రకరణే సద్యశ్శౌచమిత్యుక్తేశావేసర్వత్రస్నానాంతమఘంద్రష్టవ్యమ్। శ్లో॥

సద్యశ్శ్చేతుతావత్స్యాదాశౌచంసంస్థితస్యతు। యావత్స్యాన్నంనదు ర్వంతిస చెలంబాంధవాబహిః ॥ ✱ ఇత్యంగిరస్స్మరణాత్ । కఠినపాత విషయేవసిష్టః—శ్లో॥ ఊనద్వివార్షికేప్రేతెగర్భస్యపతనేఽపివా॥ సపిండానాంత్రిరాత్రంస్యాత్ ॥ ✱ మరీచిశ్చ—శ్లో ॥ స్రావెమాతుః (త్రి) రాత్రంస్యాత్సపిండాశౌచవర్జితమ్ । పాతెమాతు యథామాసంపి త్రాదీనాందినత్రయమ్ ॥ ✱ ఏతచ్చత్ర్యహవిధానం సన్నిధావేవ్య పరోక్షేదినవిధానాత్ ॥ తథాయమః—శ్లో ॥ అదంతజాతెతనయె శిశౌ గర్భచ్యుతేతథా । సపిండానాంతుసర్వేషామహోరాత్రమశౌచకం. సప్తమమాసాదిగర్భనాశే సపిండానామాశౌచందశాహమిత్యాహ.

{ మృతజాతెఽపివాజాతమృతేవాపతనాత్పరమ్ ॥౨౫॥
{ జ్ఞాతీనాంసూతకంపూర్ణమితిహారీతశాసనమ్ ।

స్పష్టోఽర్థః ॥ హారీతగ్రహణంపూజార్థం, నత్వనన్యాక్తిపరిద ర్శనార్థం, అతఏవ బృహన్మనుపారస్కరాదివచనాన్యుత్తరతోఽభిధా హరిష్యంతె । ఏవమన్యత్రాపిమనుగౌతమాదిగ్రహణంబోద్ధవ్యం ॥ అ త్రహారీతః—హా ॥ జాతమృతెమృతజాతెవాసపిండానాందశాహం ✱ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరెచ—వా॥అత్రసప్తమమాసప్రభృతిమృతజాతెజాత మృతెవా సపిండానాం జనననిమిత్తం పరిపూర్ణమాశౌచమ్ ॥ ✱॥ స్మృత్యర్థసారెచ—వా॥ జాతశిశుమరణె నిష్క్రాంతశిశునిర్గమెచ జనననిమిత్తమాశౌచంయథావర్ణం సర్వేషాంసపిండానాం సూతక మస్త్యేవ ॥✱॥ ఇతి । వరదరాజీయసంగ్రహెచ —శ్లో॥ పాతాత్పా శ్చాత్తుతాష్టవ(త్రి)దివసం తస్మిన్కుమారస్యచెత్ జ్ఞాతెరప్యథసప్తమాదిమ పితృజ్ఞాత్యోర్దశాహంభవేత్ ॥ మాతృవిషయే

{ త్ర్యహంమాసత్రయెమాతుర్గర్భస్రావేతతఃపరమ్ ॥౨౬॥
{ మాసతుల్యాన్యహాన్యూర్ధ్వం షణ్మాసాత్సూతికావిధిః ।

వ్యాఖ్యానినిరపేక్షోఽయంశ్లోకః । షణ్మాసాదితిపూర్వవత్సమాహ

రద్వంద్వః । “ పితరస్తస్య షణ్మాసమ్ ” “ రాష్ట్రస్త్రకేతుషణ్మాస
ఇత్యాదిప్రయోగవశాత్, స్మృత్యనుసారిత్వాచ్చాత్ర నాస్తి జీవత్ప్రస
గః । అత్ర యాజ్ఞవల్క్యబృహస్పతివసిష్ఠాః — శ్లో॥ గర్భస్రావే మ
సతుల్యా నిశాశ్శుద్ధేస్తు కారణమ్ ॥*॥ గౌతమోఽపి — వా॥ గర్భమా
ససమా రాత్రిస్స్రంసనే గర్భస్య ॥*॥ పైంగృహ్యోఽపి — వా॥
ర్భపతితే తన్మాససమమహోరాత్రమాశౌచమ్॥*॥ఇతి। బ్రహ్మోఽపి
శ్లో॥ షణ్మాసాభ్యంతరం యావద్గర్భస్రావో భవేద్యదా । తదా మాస
మైస్తాసాం దివసైశ్శుద్ధిరిష్యతే । అతఊర్ధ్వం స్వజాత్యుక్తమాశౌ
తాసు విద్యతే ॥*॥ అత్ర పైంగృహ్యబ్రహ్మపురాణవచనగతౌ పతితశ
బ్దౌ గర్భచ్యుతిమాత్రపరౌ, మన్వాదిభిర్మాససమరాత్రవిధా
చతుర్థమాసాదితి వేదితవ్యం । తథాఽత్రిః — శ్లో॥ త్రిమాసే
గర్భస్య స్రావే మాతుస్త్రిరాత్రకమ్ ॥*॥ మరీచిరపి — ॥శ్లో॥ న
వే మాతుస్త్రిరాత్రం స్యాత్సపిండాశౌచవర్జనమ్ ॥*॥ కించ॥శ్లో॥
ర్భస్రుత్యాం యథామాసమచిరే తూత్తమే త్ర్యహమ్॥*॥ఇతి మరీచి
నే అచిరశబ్దస్య మాసత్రయపరతయా విజ్ఞానేశ్వరాదిభిర్వ్యాఖ్యా
త్వాత్ ॥శ్లో॥ రాత్రిభిర్మాసతుల్యాభిర్గర్భస్రావే విశుధ్యతి ॥*॥
తి మన్వాదివచనమ్, మాసత్రయాదూర్ధ్వం భవతీతి వేదితవ్యమ్ ॥

సూతికావిధిమాహ

{ చత్వారింశద్దినాని స్యుర్జననాత్ స్త్రీప్రసూతకే ॥ ౨౭ ॥
త్రింశత్పుంప్రసవే జ్ఞాతైర్దశాహముభయోరపి । }

యద్యపి పూర్వమేవ జన్మహాన్యోరిత్యనేన జ్ఞాతీనాం దశరాత్రి
రుక్తః, తథాపి స్త్రీపుంప్రసవయోరుభయోరపి భిన్నోదరభ్రాతృ
త్వాద్యనాదరేణ విశేషేణ కన్యాపురుషసపిండానాం సంప్రా
సూతకమస్తీతి దృఢీకరణార్థం పునరుక్తిరితి న దోషః । జ్ఞాతేరిత్
వచనం జాత్యభిప్రాయమ్, సర్వేషు జ్ఞాతిషు వర్తమానాయా జాత్

త్వాత్ । అతో వ్యక్త్యపేక్షయా జ్ఞాతిశబ్దార్థవర్ణనే బహువచనప్ర
యోగః కార్యః । జ్ఞాతిస్సపిండస్సనాభిర్బాంధవస్సపక్ష ఇతి పర్యా
యాః । అత్ర పైఠీనసిః — వా॥ సూతికాం పుత్రజననీం స్నాతాం వింశ
తిరాత్రేణ కర్మాణి కారయేత్, మాసేన స్త్రీజననీమ్ ॥*॥ ఇతి । మా
సేనేతి సావనాభిప్రాయమ్ ॥శ్లో॥ సూతకాదిపరిచ్ఛేదో దినమాసాబ్దపా
స్తథా । మధ్యమాగ్రహభుక్తిశ్చ సావనేనైవ గృహ్యతే ॥*॥ ఇతి బ్రహ్మ
సిద్ధాంతే నిర్ధారణాత్ । అతో జననదినమారభ్య త్రింశద్దినాని మా
సః । మనుశ్చ — ॥శ్లో॥ అశుద్ధా బాంధవాస్సర్వే సూతకేపి తథైవచ
॥*॥ బాంధవాః, సపిండాః, తథైవ, దశాహమిత్యర్థః । బోధాయ
నోపి । — వా॥ సపిండేష్వాదశాహమాశౌచమ్ ॥*॥ ఇతి జననమరణ
యోరధికృత్య వదతి । సంవర్తో మనుశ్చ ॥ — శ్లో॥ జాతస్యాపి విధి
ర్దృష్ట ఏష ఏవ మనీషిభిః । దశరాత్రేణ శుధ్యేత వైశ్వదేవవివర్జితః ॥
ఇతి సంవర్తగౌతమాదిపూర్వోక్తవచనాన్యప్యత్రానుసంధేయాని । “ జ
ననేప్యేవమేవస్యాత్ ” ఇత్యాది మన్వాదివచనేషు కేవలం జననమా
త్రోల్లేఖేన దశాహప్రతీతేర్న కించిత్కన్యాజననే కన్యాసపిండానాం
సూతకవైషమ్యమస్తి । నను, పఠితానివచనాని. సూతికాయా దశాహా
చ్ఛుద్ధిప్రతిపాదకాని, తథా శాతాతపః — ॥శ్లో॥ సూతికా సర్వవర్ణా
నాం దశాహేన విశుధ్యతి । ఋతౌ చ న పృథక్ఛౌచం సర్వవర్ణేష్వ
యం విధిః ।*। పారస్కరశ్చ — శ్లో॥ ద్విజాతిస్సూతికాయాస్స్యాత్తు ద
శాహేన శుధ్యతి । త్రయోదశేహ్ని సంప్రాప్తే శూద్రా శుధ్యత్యసంశ
యం ।*। సంవర్తశ్చ — శ్లో॥ అజాగావో మహిష్యశ్చ బ్రాహ్మణ్యశ్చ
ప్రసూతికాః । దశరాత్రేణ శుధ్యంతి భూమిష్ఠం చ నవోదకమ్ ॥*॥ ఇ
తి అతః కథం చత్వారింశత్ త్రింశద్దినాన్యశుచిమితి చేన్న, దశాహాత్పరం
సత్యపి సూతకే శుద్ధ్యభిధానం వాక్యశ్రవణదర్శనాదివిషయమ్, నతు
కర్మాధికారవిషయమ్: పైఠీనసినా విశేషస్మరణాత్, అతో దశాహాత్పరం సూ

తికాయాః కర్తానర్హత్వలక్షణమేవసూతకం । నతుదశాహావదశ్రోత వ్యత్వానిరీక్ష్యత్వాదిలక్షణమితినవిరోధః । యత్తు — ॥శ్లో॥ బ్రాహ్మణీక్షత్రియావైశ్యాప్రసూతాదశభిర్దినైః । నతైశ్చాన్ద్రాచనఃస్పృశ్యాత్రయోదశభిరేవచ ॥*॥ ఇతిబ్రాహ్మపురాణవచనమ్, తద్దశాహాదేః పరం కైముతికన్యాయేనదర్శనవాక్యశ్రవణదోషాభావప్రతిపాదనపరమ్, దశాహాత్పరంసూతికాఃస్పృశ్యాఃకిలకిముతనిరీక్ష్యావాక్యశ్రవణయోగ్యావేతి । కుతఏతత్ జ్ఞాయతే ॥శ్లో॥ సూతకేసూతికావర్జం సంస్పర్శోననిషిధ్యతే ॥*॥ ఇతిదశాహాత్పూర్వమపి తస్యాఃస్పర్శనిషేధస్మరణాత్ । ఏతచ్చదశాహంవాక్యశ్రవణవర్జనంభోజనాది విషయమ్ । శ్లో॥ చండాలసూతికోదక్యావాక్యంశ్రుత్వాద్విజోత్తమః । భుక్త్వాతుగ్రాసమాత్రంవాదినమేకమభోజనమ్ ॥*॥ ఇతి స్మృతేః

అతఏవతద్వర్జనమాహ

{ దశాహందర్శనంవాక్యంసూతికాయాస్త్యజేత్తతః ॥ ౭౮
అహాంతంస్పర్శమేవేత్థం పితుస్తంయమళోద్భవే । }

దశాహంసూతికాయాదర్శనమ్, వాక్యం, వాక్యశ్రవణంచ వర్జయేత్ । తతః, దశాహానంతరం, యావత్సూతకం తావత్స్పర్శమేవ త్యజేత్, నతుదర్శనాది । ఇత్థమ్, సూతకాంతమ్, యమళోద్భవే, అపత్యద్వయజననే. జనకస్యాపి, తమ్. స్పర్శమ్, త్యజేత్ । తథాబోధాయనః— శ్లో॥ సూతకంమాతురేవస్యాన్మాతాపిత్రోస్తుసూతకమ్॥* ప్రసవేమాతురేవాస్పృశ్యత్వాదిలక్షణంసూతకమ్, యుగపత్ స్త్రీపుంసప్రసవేమాతాపిత్రోరిత్యర్థః । ఏవంవ్యాఖ్యాతమఖండాదర్శే । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ— ॥శ్లో॥ పిత్రోస్తుసూతకంమాతుస్తదసృక్స్పర్శనాద్ధ్రువమ్ ॥*॥ ధ్రువమిత్యనేనఅస్పృశ్యత్వాదిలక్షణమితి వివృతంవిజ్ఞానేశ్వరే । వ్యాఘ్రపాదోఽపి— శ్లో॥ సూతకంతుసపిండానాం పిత్రోర్వామాతురేవవా ॥*॥ మనురపి— శ్లో॥ సూతకంమాతురేవస్యా

ముపస్పృశ్యపిశాశుద్ధిః ॥*॥ వసిష్ఠః — వా ॥ మాతాపిత్రోర్యాతస్మి
న్మిత్తత్వాదేషామపిసపిండార్థః ॥*॥ యత్త్విద వచనమ్ శ్లో॥ పతితం
సూతికామంత్యం శవంస్పృష్ట్వాచకామతః । స్నాత్వాసచేలంస్పృ
ష్ట్వాఽగ్నింఘృతంప్రాశ్యవిశుద్ధ్యతి ॥*॥ ఇతి, తద్దశాహాత్పరస్నాతికా
స్పర్శవిషయమ్ ॥శ్లో॥ సూతకేసూతికావర్జం సంస్పర్శోననిషిధ్య
తే। సంస్పర్శేసూతికాయాస్తుస్నానమేవవిధీయతే ॥*॥ ఇతిదశాహా
త్పరంస్నానమాత్రవిధానాత్ । కించ । శ్లో। చండాలం పతితంచైవ
సూతికాంచరజస్వలామ్ ॥ దృష్ట్వానిశియేస్నాస్యుర్భాషణాద్ద్విజభాష
ణమ్ ॥*॥ ఇత్యాద్యపిదశాహాన్తర్విషయమేవ । కించ ॥శ్లో॥ దివాకీర్తి
ముదక్యాంచ పతితంసూతికాంతథా । శవంతత్స్పృష్టినంచైవస్పృ
ష్ట్వా స్నానేనశుధ్యతి ॥*॥ శ్లో॥ చండాలంపతితంశ్వాన ముదక్యాం
సూతికాంతథా । దృష్ట్వాభుక్త్యంతరేస్నాత్వా మానస్తోకేత్యృచంజ
పేత్ ॥*॥ శ్లో॥ సూతకాద్ద్విగుణంశావం శావాద్ద్విగుణమార్తవమ్ ॥
ఆర్తవాద్ద్విగుణాసూతి స్తతోఽధిశవవాహకః ॥*॥ ఇతిదేవలాదిస్మృ
త్యంతరవచనాన్యన్వేషణీయాని, అస్మాభిస్తువిస్తరభయాదుపరమ్యతే-

దశాహాత్పరంపుత్రమరణాజ్ఞాతీనాంసంస్కారవిశేషేణాశౌచం
నియమయత్యనశ్లోకేన.

{ సద్యోఽహస్త్ర్యహమాదంతా దాచౌళా }
{ దావ్రతాత్పరమ్ ॥౪౯॥ పూర్ణంజ్ఞాతిషు }

ఆదంతాత్, దంతజననాత్ప్రాక్, పుత్రమరణేసతి జ్ఞాతిషువిషయే
సద్యశ్శౌచమ్ । దంతజననానంతరం, ఆచౌలాత్, చౌలాత్ప్రాక్చే
త్, అహః, ఏకదినమాశౌచమ్। చౌలానంతరం, ఆవ్రతాత్, ఉపనయ
నాత్ప్రాక్ । త్ర్యహమాశౌచమ్ । పరమ్, ఉపనయనానంతరంచేత్-
పూర్ణమ్- దశదినమాశౌచమిత్యర్థః,

సోదరభిన్నోదరభ్రాతౄణాం, మాతాపిత్రోశ్చసబాంధవా

షాహమాశౌచమస్తీత్యాహ శ్లోకశేషేణ.

ఇతి భ్రాతుః పిత్రోర్దశదినం సదా ॥

అత్ర ఇతి శబ్దః, ఈదృశపుత్రమరణే । భ్రాతుః, సోదరస్యభిన్నోదరస్యచ, మాతాపిత్రోశ్చ దశాహాత్పరం సదా దశాహమస్తి । అత్ర ॥ శ్లో॥ కృతే నామ్ని సోదరాణామాశౌచం దశభిర్దినైః ।*। ఇతి వచనేన దశదినాదూర్ధ్వం నామకరణాత్పూర్వం పితృవ్యతిరిక్తసపిండవత్ సోదరాణామపి సద్యశ్శౌచమ్. నామకరణాత్పరం దశాహమాశౌచమిత్యర్థాత్సిద్ధమ్. కన్యావిషయే

{ఆచౌళాత్సద్య ఆదానాన్నిశోర్ధ్వం త్వా వివాహతః ॥౩౦
త్ర్యహం కన్యామృతౌ జ్ఞాతిష్వఘం పూర్ణం మృతూద్భవే ॥}

అత్ర ఆజ్ఞార్యాదాయామ్ । చౌళాత్ప్రాక్కన్యామృతౌ జ్ఞాతిషు సద్యశ్శౌచమ్, చౌళాదూర్ధ్వం త్రివర్షాత్పరం వాగ్దానాత్ప్రాగ్దినమ్, వాగ్దానాదూర్ధ్వం వివాహాత్ప్రాక్ త్ర్యహమ్, తత్రైవ రజః ప్రాప్తభర్తావసతి పూర్ణం దశాహాది । జ్ఞాతిష్వితి సర్వత్రానుషజ్యతే । అత్రాపస్తంబః — శ్లో॥ అప్రౌఢాయాంతు కన్యాయాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే । అప్రౌఢా, అకృతచౌళా, । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — శ్లో॥ అహస్త్వదత్తకన్యాసు * ఇతి । ఆశ్వలాయనోఽపి — వా ॥ అప్రత్తాసు చ స్త్రీషు త్రిరాత్రమ్ ।*। ఇతి । శంఖసంవర్తౌ చ — శ్లో॥ పితృవేశ్మని యా నారీ రజః పశ్యత్యసంస్కృతా । తస్యాం మృతాయాం నాశౌచం కదాచిదపి శామ్యతి *। స్వజాత్యుక్తపూర్ణాశౌచానుష్ఠానమంతరేణ త్ర్యహానుష్ఠానమాత్రేణ దత్తానూఢాయా రజస్వలాయా మరణాశౌచం న విరమతీత్యర్థః । తథా చ మనుః — శ్లో॥ స్త్రీణామసంస్కృతానాంతు త్ర్యహాచ్ఛుధ్యంతి బాంధవాః । యథోక్తేనైవ కల్పేన శుధ్యంతి తు సనాభయః ।*। బాంధవాః, వరాదయః — తే త్ర్యహాచ్ఛుధ్యంతి । సనాభయః — త్రిపురుషాంతర్వర్తినస్సపిండాస్తు, యథోక్తేనైవ కల్పేన

స్వజాత్యుక్తదశాహాదివిధినేత్యర్థః । బ్రాహ్మేఽపి — శ్లో॥ ఆజన
నస్తుచౌళాంతం కన్యాయత్రవిపద్యతే । సద్యశ్శౌచం భవేత్తత్ర సర్వ
ర్ణేషు నిత్యశః । తతో వాగ్దాన పర్యంతం యావదేకాహమేవహి । పరస్తా
పరం ప్రవృత్తాయాం త్రిరాత్రమితి నిశ్చయః ॥*॥ ఏతచ్చ కన్యామృతౌ
త్ర్యహాదివిధానం పితృపక్షవిషయమ్, మాతృపక్షే వివాహాత్ప్రాక్సద్య
శ్శౌచస్య వక్ష్యమాణత్వాత్. దత్తానూఢావిషయే

{ త్రిరాత్రం వరతజ్జ్ఞాత్యోర్దత్తానూఢామృతావఘమ్ ॥౩౦॥
పూర్ణం భ్రాతుశ్చ పిత్రోశ్చ కన్యాబాలమృతౌ సహ । }

దత్తా చ సాఽనూఢా చ దత్తానూఢా, తస్యా మృతౌ వరస్య వరపక్ష(పి
తృపక్ష) సపిండానాం చ త్ర్యహమ్ । అత్ర సర్వత్ర దశాహాదూర్ధ్వం క
న్యాబాలమృతౌ పిత్రోర్భ్రాతౄణాం చ దశాహమఘం భవతి । బ్రాహ్మే
పురాణే — శ్లో॥ వాగ్దానే తు కృతే తత్ర జ్ఞేయం చోభయతస్త్ర్యహమ్ ।
పితుర్వరస్య చ తతో దత్తానాం భర్తురేవహి ॥ స్వస్వజాత్యుక్తమాశౌ
చం స్యాదేవ (సూతకే) మృతకే తథా ॥*॥ పితుర్వరస్య చ, ఉభయతః-ఉ
భయోస్సపిండయోః, తతః, దానానంతరమ్, దత్తానూఢానామ్, భ
ర్తురిత్యుపలక్షణం, భర్తృసపిండానాం చ, స్వజాత్యుక్తాఘం స్యాది
త్యర్థః । మరీచిరపి — శ్లో॥ వారిపూర్వం ప్రదత్తా యా యా నైవ ప్రతి
పాదితా ॥ అసంస్కృతా సా విజ్ఞేయా త్రిరాత్రముభయోః స్మృతమ్ ॥*
ఉభయోః, వరాదేః పితృసపిండస్య చ । స్మృత్యంతరే చ — శ్లో॥ దత్తా
నూఢా చ యా కన్యా సంస్కార్యా భర్తృగోత్రతః ॥ ఉభయోర్వంశయో
శ్చైవ త్రిరాత్రమఘమిష్యతే ॥*॥ మనుశ్చ ॥శ్లో॥ స్త్రీణామసంస్కృ
తానాం తు త్ర్యహాచ్ఛుధ్యన్తి బాంధవాః ॥*॥ బాంధవాః- వరాదయః ।
పురాణే చ — శ్లో॥ అవిశేషేణ వర్ణానామర్వాక్సంస్కారకర్మణః ।
త్రిరాత్రాత్తు భవేచ్ఛుద్ధిః కన్యాస్వపి విధీయతే ॥*॥ వ్యాఘ్రపాదః ॥
శ్లో॥ బాలే మృతే సపిండానాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే । దశాహే నైవద

మృతాన్యసోదరాణాంతథైవచ ॥*॥ అతఃసోదరశబ్దః, భిన్నోదరస్యా ప్యుపలక్షకః । తథాప్యై గృహ్యే—వా॥ గర్భస్థే ప్రేతే మాతురేవ ప్రాప్తాశౌచమ్, జాతేఉభయోః, కృతేనామ్ని సోదరాణామపి, ఏవం భిన్నోదరాణామ్॥*॥ అఖండాదర్శేచ —వా॥ జ్ఞాతీనాంస్నానమే వ బాలమరణే, మాతాపితృసోదరభిన్నోదరాణాందశాహమఘంభవతి, కన్యాయాంమృతాయాం పితృసోదరాణాంభిన్నోదరాణాంచదశా హమఘంభవతి' గర్భేమృతేచ దశరాత్రందంపతీసూతకినౌ భవతఇతి

అత్రనామకరణాదిసంస్కారాణాం కాలపరత్వాత్సంస్కారావలం బనేన సద్యశ్శౌచ స్మరణాచ్చ, ఆశౌచం కాలనిబంధనంసంస్కారనిబం ధనంచేత్యాహ

{కృతేనామాదిసంస్కారే ప్రాప్తకాలేఽపిచాకృతే॥౩౭॥}
{స్వకాలేసంస్కృతే ప్రేతే యథాతద్వదిహాప్యఘమ్ ।}

అత్రయద్యపి, అహన్యేకాదశేనామకర్మ ॥ పా ॥ దశమ్యాముత్థి తాయాం స్నాతాయాంపుత్రస్యనామదధాతి ॥*॥ జననాదధిషష్ఠే మాస్యన్నప్రాశనమ్ ॥శ్లో॥ షష్ఠేఽన్నప్రాశనంమాసి ॥*॥ జన్మనోఽ ధితృతీయేవర్షేచౌళమ్ ॥శ్లో॥ తృతీయేఽబ్దేశిశోశ్చౌళం ॥*॥గర్భా ష్టమేషు బ్రాహ్మణముపనయీత ॥శ్లో॥ గర్భాష్టమేఽష్టమేవాబ్దే బ్రా హ్మణస్యోపనాయనమ్॥*॥ ఇత్యేకాదశాహషష్ఠమాసతృతీయవర్షాష్ట మవర్షేషు నామకరణాన్నప్రాశనచౌళోపనయనవిధిః । తథాపి ॥ శ్లో॥ జన్మర్క్షాద్ద్వాదశాహేవాదశాహేవావిశేషతః । కుర్యాదేవ నామకరణమ్ ॥*॥ శ్లో॥ దశమేనామకుర్యాత్తాం ద్వాదశేషోడశేఽ హ్నివా ॥*॥ శ్లో॥ దశమేఽహ్ని ద్విజాతీనాం నామకర్మవిధీయతే॥* శ్లో॥ దశమ్యాంనామకరణమ్ ॥*॥శ్లో॥ నామధేయందశమ్యాంతు ॥*॥ ఇతిమనువసిష్ఠశంఖహారీతాదివచనవికల్పావలంబనేన దశాహేనామకర ణేకృతే॥వా॥ షష్ఠేఽన్నప్రాశనంజాతేమదంతేషువా ॥*॥ శ్లో ॥ పం

చాశద్దివసాత్త్రిఘ్నాత్పశ్చాన్నిహతషష్టికాత్ । అర్వాగేవోత్తమా భుక్తి మాసస్యన్యేఽప్యేవమూచిరే ॥*॥ ఇతిలోకాక్షిబ్రహారాత్రాది వచనానుసారేణ షష్ఠమాసాత్ప్రాక్కృతేచాన్నప్రాశనే శ్లో ॥చూడాకర్మద్విజాతీనాం సర్వేషామేవధర్మతః। ప్రథమేఽబ్దేతృతీయేవా కర్తవ్యంశ్రుతిచోదనాత్ ॥*॥ ఇతిమనుయమాదివచనపరిగ్రహేణ త్రివర్షాత్ప్రాగేవ చౌళేకృతే। వా॥ అష్టమేనవమేవాకామ్యమ్॥*॥ శ్లో॥ పంచమేవాప్రతక్షమే ॥* వా॥ సప్తమేబ్రహ్మవర్చసకామం॥* ఇతిగౌతమాత్రేయాపస్తంబాదివచనానుసారేణ, అష్టమవర్షాత్ప్రాగేవోపనయనేకృతేచసతి, ఏకాదశాహాదౌస్వగృహ్యోక్తప్రాప్తకాలే దైవాన్నాహూదిసంస్కారేఽకృతేచసతి, స్వకాలే- విహితకాలేఏకాదశాహాదౌనామాదిభిస్సంస్కృతేబాలేప్రేతే యథాజ్ఞాతీనామఘం భవతి, తథైవ, స్వకాలాత్పూర్వకాలకృతసంస్కారే,ప్రాప్తకాలాకృత సంస్కారేచబాలేమృతే, జ్ఞాతీనామఘంభవతీత్యర్థః। తథా॥ శ్లో అజాతదంతమాసైర్వామాసైషడ్భిర్మృతేసతి । ఊనద్వివార్షికేప్రేతే సద్యః ।*। శ్లో॥ నాత్రివర్షస్యకర్తవ్యా ॥* ॥ ఇత్యాదివచనైరాశౌచస్య కాలనిబంధనత్వవిధానాత్ ॥ శ్లో॥ కృతేనామ్నిసోదరాణాం *॥శ్లో॥ అప్రౌఢాయాంతుకన్యాయాం సద్యః । * । శ్లో ॥ నివృత్తచౌళకానాంతుత్రిరాత్రాత్ ॥*॥ శ్లో॥ ఉపనీతస్యపూర్ణాఘమ్ ॥* ఇత్యాదివచనైస్తస్యసంస్కారనిబంధనత్వస్మరణాచ్చ, ఆశౌచస్యోభయనిబంధనత్వంసిద్ధమ్

కించ, ఇదమత్రబోద్ధవ్యమ్——శ్లో॥ గర్భాష్టమేఽబ్దేకుర్వీత బ్రాహ్మణస్యోపనాయనమ్ ॥ * శ్లో ॥ కుమారస్యాష్టమేవర్షే గర్భాధానాదివత్సరాత్ ॥ * వా ॥ గర్భాష్టమేషుబ్రాహ్మణమ్ ఇతి ॥ * మనువసిష్ఠాపస్తంబవచనైః సర్వస్యాపివిప్రస్య గృహ్యాభేదేఽపి గర్భాష్టమాబ్దస్య ఉపనయనముఖ్యకాలత్వావగతేర్జన్మతస్సప్తమాబ్దే అకృ

తోపనయనే మృతే సతి సపిండానాం పూర్ణాశౌచం భవతీతి । తథా బ్రాహ్మపురాణే త్రివర్షాదూర్ధ్వమవిశేషేణ త్ర్యహాశౌచముక్త్వా అనంతరముక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ ద్విజన్మనామయం కాలస్త్రయాణాంతు షడాబ్దికః । పంచాబ్దికస్తు శూద్రాణాం స్వజాత్యుక్తమతః పరమ్ ॥ ఇతి * ॥ అతఃపరం-శూద్రషష్ఠాబ్దాదూర్ధ్వం, విప్రాదేర్దశాహాదిస్వజాత్యుక్తమఘం భవతీత్యర్థః । తథా ॥ వా ॥ జన్మనోఽధి తృతీయే వర్షే చౌళమ్ ॥ * ఇత్యాపస్తంబవచనాదాపస్తంబినాం తృతీయేఽబ్దే అకృతచౌళే మృతే త్ర్యహమఘం భవతి । ఏవం స్వస్వగృహ్యోక్తకాలాకృతచౌళే మృతే తత్సపిండానాం త్ర్యహమితి గ్రాహ్యమ్ । కించ ॥ శ్లో ॥ వివాహస్త్వష్టవర్షాయాః కన్యాయాస్తు ప్రశస్యతే ॥ * శ్లో ॥ త్ర్యష్టవర్షోఽష్టవర్షాం వా ॥ * ఇత్యాదివచనైర్గర్భాష్టమాబ్దస్య వివాహముఖ్యకాలత్వేఽనగ్రేఽపి " ఆచౌళాత్సద్యః " ఇత్యాదినా విశేషస్యోక్తత్వాత్, అనూఢాయాం మృతౌ నపక్షిణీవిధిరిత్యలమ్,

అత్ర ఖననాదినిబంధనాశౌచవైషమ్యవిధ్యుపయికఖననాదిసంస్కారభేదవిధమాదౌ శిక్షయతి.

{ చౌళాత్పరం భవేద్దాహో నామ్నః ప్రాక్ఖననం పరమ్ ॥33॥
దాహో వా ఖననం దంతాత్పరం త్యాగస్స్వాధతాత్ । }

" సర్వం వాక్యం సావధారణమ్ " ఇతి పరిభాషయా ఖననదాహయోరేవకారోపశ్లేషేణాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదో ద్రష్టవ్యః। చౌళాత్త్ర్యబ్దాద్వాపరం మృతస్య శిశోర్దాహ ఏవ సంస్కారః, నామ్న ఏకాదశాహాద్వా ప్రాఙ్మృతస్య ఖననమేవ సంస్కారః, ఏకాదశాహాత్పశ్చాత్ఖననం దాహో వా వికల్పేనస్యాత్ । అయంచ వికల్పో దంతాత్పూర్వమితి వ్యాఖ్యేయమ్, తత్పరం సంస్కారాంతరస్యాపి వక్ష్యమాణత్వాత్, ఉత్తరం స్యాదినా పూర్వస్యావసానం విద్యాదితి న్యాయాచ్చ । దంతజననాత్ షష్ఠమాసాద్వాపరం మృతస్య ఖననం దాహస్త్యాగో వా సంస్కా

తః, సహేతిపుల్లింగనిర్దేశాద్దాహోవా । అథేతివికల్పే । తదితినపుం
సకలింగేన పూర్వప్రస్తుతంఖననమేవోచ్యతే, తద్వాసంస్కారః । అ
యమర్థః దంతజననాత్ప్రాక్ప్రాసాద్వాపరంమృతస్య ఖననంవా దా
హోవా త్యాగోవాసంస్కారః । తథాపురాణే — శ్లో ॥ సంస్కారః
కృతచౌళస్యత్రిర్యైర్యోద్దిష్టమేవచ । ఉపనీతస్యపూర్ణాఘం త్ర్యహం
వైసాదకాయచ ॥ * సంస్కారశబ్దేనదాహఏవోచ్యతే ॥ శ్లో ॥ అ
గ్నినాసంస్కృతస్యోక్తా పిండదానోదకక్రియా । దాహాద్యేవోదకం
పిండంపంచమాద్దాదిసంచయః ॥ * ఇత్యాదివచనైరగ్నిసంస్కృతస్యై
వోదకదానవిధానాత్ । మనురపి — శ్లో ॥ నాత్రివర్షస్యకర్తవ్యా
బాంధవైరుదకక్రియా । జాతదంతస్యవాకుర్యాన్నామ్నివాపికృతేసతి
* ఉదకక్రియాశబ్దేనదాహశ్చోచ్యతే, తదభావేతదభావాత్ । అత్ర
వాశబ్దోవైభాషికః । తథాలౌగాక్షిః — శ్లో ॥ తూష్ణీమేవోదకంద
ద్యాత్తూష్ణీంసంస్కారమేవచ । సర్వేషాంకృతచౌళానామన్యత్రాపి
చ్ఛయాద్వయమ్ ॥ * అన్యత్రాపి అకృతచౌళేష్వపి, ఇచ్ఛయావిక
ల్పేన, ద్వయం దాహః ఉదకదానంచ । బ్రాహ్మే — శ్లో ॥ స్త్రీణాం
తుపతితంగర్భంసద్యోజాతంమృతంతువా । అజాతదంతమాసైర్వామా
సైష్షడ్భిర్మృతేసతి ॥ వస్త్రాద్యైర్భూషితంకృత్వానిక్షేప్తవ్యంతుకాష్ఠ
వత్ । ఖనిత్వాశనకైర్భూమౌసద్యశ్శౌచంవిధీయతే ॥ ఇతి * ప్రాయే
ణ షట్సుమాసేషు దంతోత్పత్త్యభావాత్తత్రమృతంబాలంఖనిత్వాస
ద్యశ్శుద్ధిస్స్యాత్, దంతోత్పత్తేస్సప్తమమాసోపలక్షణత్వాత్ । షట్సు
మాసేషుగతేషు, సప్తమమాసాదిమృతమపత్యంకాష్ఠవన్నిక్షేప్తవ్యమ్ ।
నిక్షేపోఽత్రత్యాగః । అత్రాయంఖననాదివికల్పోఽనూఢావిషయఏ
వ, ఊఢావిషయేతృతీయవర్షాత్ప్రాగపిదాహఏవ ॥ శ్లో ॥ త్రివర్షా
త్ప్రాగ్వివాహేఽపిమరణంయాతికన్యకా । నిఖనేద్వాక్షిపేద్వాపిపు
నస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ఇతిస్మరణాత్ । ఖననత్యాగయోస్సంస్కా

రత్వేఽపి, తద్విధౌ పునస్సంస్కారవిధానాద్దాహ ఏవ సంస్కారఇత్యవగమ్యతే.

సంస్కారవికల్పాపేక్షయా వ్యవస్థితాశౌచవికల్పమాహ.

{ దాహేఽహః ఖననే సద్యో దంతోత్పత్తేరనంతరమ్॥ ౩౮ ॥
ఖననేఽహస్త్ర్యహం దాహే త్యాగే వా త్ర్యహమిష్యతే }

దంతోత్పత్తేరర్వాఙ్మృతస్య శిశోర్దాహే మాతాపితృభ్రాతృవ్యతిరిక్తానాం సపిండానామహః అహోరాత్రమాశౌచమ్ । అత్ర ఆశౌచప్రకరణే అహశ్శబ్దో రాత్రిశబ్దశ్చ అహోరాత్రవాచీ । అత్ర ఖననే సద్యశ్శౌచం, దంతోత్పత్తేః పరంతు ఖననపక్షే అహోరాత్రమ్, దాహపక్షే త్యాగపక్షే చ త్ర్యహమఘం భవతి । తథా చ ఆశ్వలాయనః—॥ సూ. ॥ అదంతజాతే (ప)స(వ)ర్యాతే చైకరాత్రమ్ ॥ * (ప)స(వ)ర్యాతే మృతే । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ—శ్లో ॥ అహస్త్వదత్తకన్యాసు బాలేషు చ విశోధనమ్ ॥ * విష్ణుశ్చ—వా ॥ అదంతజాతే బాలే ప్రేతే సద్య ఏవ, నాస్యాగ్నిసంస్కారో నోదకక్రియా చ, దంతజాతే త్వకృతచౌలే త్వహోరాత్రేణ ॥ * ఏతద్దంతజననాత్పూర్వాపరభావేన సద్యశ్శౌచాహోరాత్రవిధానం ఖననవిషయమ్, త్యాగే త్రిరాత్రవిధానాత్, దాహే ఉదకక్రియావిధానాచ్చ । అనేనైవాభిప్రాయేణ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ—శ్లో ॥ ఆదంతజన్మనస్సద్య ఆచౌలాన్నైశికీ స్మృతా ॥ * మనుశ్చ—। శ్లో ॥ నృణామకృతచౌలానామశుద్ధిర్నైశికీ స్మృతా । * ఇదమకృతచౌలవిషయే దినవిధానం దంతజననాదూర్ధ్వం ఖననవిషయమ్ ॥శ్లో॥ ఊనద్వివార్షికం ప్రేతం నిదధ్యుర్బాంధవా బహిః । అలంకృత్య శుచౌ భూమావస్థిసంచయనాదృతే ॥ * ఇత్యనంతరశ్లోకే తేనైవ ఖననవిధానాత్ "అదంతజాతే బాలే" ఇతి దంతజననాత్ప్రాక్ఖననే విష్ణునా సద్యశ్శౌచవిధానాచ్చ । అస్థిసంచయనాదృత ఇతి అస్థిసంచయనరహితాయాం భూమావిత్యర్థః । ఏవమేవ జాబాలిరపి—శ్లో ॥ ప్రేతే చౌలే

ద్విజానాంచ భవేత్త్ర్యహమ్ యథాక్రమమ్ । దశాహత్త్రియహైకాహాచ్ఛుద్ధ్యంత్యపిహినిర్గుణాః ॥ * వ్రతం-ఉపనయనం, ద్విజాః దంతాః తేషాం భవేఉదయేచ, అపిశబ్దాద్గుణవంతోఽపి । అంగిరాః— శ్లో ॥ యద్యప్యకృతచౌళో వై జాతదంతస్తు సంస్థితః । దాహయిత్వా తథాప్యేనమాశౌచం త్ర్యహమాచరేత్ ॥ * వృద్ధపరాశరః— శ్లో ॥ అసతీతద్విషర్షస్తు ప్రేతోయత్రోదహ్యతే । అశౌచం తత్సపిండానాం త్రిరాత్రం తత్రవిద్యతే ॥ * మనుశ్చ— శ్లో ॥ నాస్య కార్యోఽగ్నిసంస్కారో నచ కార్యోదకక్రియా । అరణ్యే కాష్ఠవత్త్యక్త్వా క్షిపేత్త్ర్యహమేవ తు ॥ ఇతి ॥ * ఇదమిదానీంచింత్యతే, మృతస్య యదా దినాంతరే ఖననం దాహస్యాగ్నేర్వాక్రియతే, తదా కిముద్దాహాద్యేవ సద్యస్త్ర్యహాకల్పనం, ఆహోస్విన్మరణప్రభృతివా "ఖనిత్వా శనకైర్భూమౌ", "అరణ్యే కాష్ఠవత్త్యక్త్వా" "దాహయిత్వా తథాప్యేనం" ఇతిలోకాక్షిమన్వంగిరోవచనైః క్త్వాప్రత్యయేన ఖననాదిసంస్కారాన్ నిర్దిశ్య అనంతరమేవ సద్యశ్శౌచాదివిధానాత్, ఖననాదిసంస్కారోత్తరకాలమేవేతి । నను అనాహితాగ్నేర్మరణాద్యాశౌచవిధాయిభిర్వచనైర్మృతాహాద్యేవతత్కల్పనమితిచేన్న, తేషాం పూర్ణాశౌచవిషయత్వాత్ । బాలవిషయే సాగ్నిత్వానగ్నికత్వవ్యపదేశాసంభవాచ్చ, తత్సంభవేఽపి, మరణాద్యాశౌచే ప్రవృత్తేఽపి, ఖననాద్యుత్తరకాలమేవ సద్యశ్శౌచాదివిధిరితి న విరోధః । యతః "ఏతత్ప్రేతప్రక్షిప్తైరూర్ధ్వమేవ సద్యశ్శౌచాదికమనుష్ఠేయమ్" ఇతి సంగ్రహకారేణ వ్యాఖ్యాతమ్ । నచ సామాన్యప్రాప్తదశాహాపవాదత్వేనైవేహ సద్యశ్శౌచాదివిధీయతే, సచ దశాహాదివిధిర్మరణాద్యేవ, అతో న ఖననాద్యుత్తరకాలం సద్యశ్శౌచాదివిధిపరమిదం వచనజాతమితివాచ్యం విశేషవిధేః । అతఏవ యథాసద్యశ్శౌచాదిః "దశాహం శావమాశౌచం" ఇతిసామాన్యప్రాప్తదశాహాపవాదో భవతి, తథైవ మృతాహ

ద్యాశౌచవిధ్యపవాదశ్చ స్యాత్; క్త్వాప్రత్యయాంతధాత్వర్థస్య ధాత్వంతరాత్సమానకర్తృకాత్పూర్వకాలత్వానుశాసనాత్ “ముఖం వ్యాదాయ స్వపితి” ఇత్యత్ర వ్యభిచారాత్ న పూర్వకాలత్వనియమసంభవ ఇతి చేన్న, వార్తికకారాదిభిర్వ్యభిచారస్య పరిహృతత్వాత్। యద్వా ముఖం వ్యాదాయ సుప్తస్స్వపితీతి ప్రయోగే, నహి ముఖవ్యాదానోత్తరకాలం స్వాపాభావః, అతస్తదుత్తరకాలే చ స్వాపసద్భావాత్తదపేక్షయా ముఖవ్యాదానస్య పూర్వకాలత్వసంభవాన్న వ్యభిచారః । అన్యథా “ప్రక్షాళ్య పాదావాచామేత్” “స్నాత్వా భుంజీత” “హుత్వాగ్నీన్ తిష్ఠేత” “ఉపనీయ తమధ్యాపయేత్” ఇత్యాదిష్వపి విపర్యయప్రసంగో దుర్వారస్స్యాత్ । ఏతేన ధాత్వంతరాత్పూర్వప్రయోగనియమ ఏవ క్త్వాప్రత్యయస్య క్రియత ఇతి మతం నిరస్తం । నను దినాంతరేష్వసంస్కారే శవే తిష్ఠత్యపి, పూర్వేద్యురాశౌచాభావేన కర్మానుష్ఠానప్రసంగ ఇతి చేన్నైవం, సంస్కారాత్పూర్వమాశౌచాభావజ్ఞాపకాభావాత్ । ఇదమేవ జ్ఞాపకమితి చేన్న, యద్యప్యాశౌచం మరణాదస్తి తథాపి ఖననాద్యుత్తరకాలమేవ సద్యశ్శౌచాద్యనుష్ఠానమితి వచనార్థత్వాత్ ॥ శ్లో ॥ సూతకం తు ప్రవక్ష్యామి మృతిజన్మనిమిత్తకం ॥ * ఇతి ఆశౌచస్య మరణోత్పత్తినిమిత్తకత్వాచ్చ । నను సమానకర్తృకయోరిత్యనుశాసనాత్ యస్తు ఖననాదికరోతి తస్యైవ సద్యశ్శౌచాదిరితి చేత్సత్యమ్ । తథాపి ॥ శ్లో ॥ దాహయిత్వాఽగ్నిహోత్రేణ స్త్రియం వృత్తవతీం పతిః । ఆహరేద్విధివద్దారాన్ ॥ * ఇత్యత్ర దాహస్య పుత్రైకకర్తృకత్వేఽపి దారాహరణస్య పత్యేకకర్తృకత్వవదన్యేషామపి తదఘముపపద్యతే । నను పుత్రాద్యభావే భర్తురపి దాహాదికర్తృత్వసంభవేన, సత్యపి సుతాదౌ దాహాదికారయితృత్వాదిసంభవేన వా, ఏకకర్తృకత్వమత్ర సంభవతీతి విషమో దృష్టాంత ఇతి చేన్న, సర్వేషామపి సపిండానాం ప్రత్యాసన్నసపిండాభావే దాహాదికర్తృత్వసంభవా-

త్, సత్యపి సుతాదౌ దాహాదికారయితృత్వసంభవాచ్చ, సమస్సమా
ధిః । తథాహి భ్రాతౄణాంచ పిత్రోరస్పృశ్యమితి చేన్న "దశాహాన్నై
వదంపత్యోస్సోదరాణామ్" ఇత్యాదివిశేషవచనైస్సద్యశ్శౌచాదేర్బా
ధితత్వాత్ । కించ యస్మాచ్చ విజ్ఞానేశ్వరేణ ॥ శ్లో ॥ పితృపాత్రం త
దుత్థానం కృత్వా విప్రాన్విసర్జయేత్ ॥ * ఇత్యత్ర క్త్వాప్రత్యయబలేనై
వపూర్వశ్లోకోక్తస్యాపి విప్రవిసర్జనస్య పశ్చాద్భావిత్వం పితృపా
త్రోత్థానస్య పూర్వభావిత్వంచ ప్రతిపాదితం । యత్తూక్తమాహితాగ్ని
వ్యతిరిక్తమృతౌ మరణాద్వ్యాశౌచమితి, తన్న సహంతే ధర్మశాస్త్ర
ప్రవీణాః ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిమరణాత్సాగ్నేరాశౌచం దాహతః పరం ।
తయోస్సంచయనం దాహాత్, ఇత్యాదిషు సంచయనశబ్దప్రయోగాత్,
నహి బాలస్య సంచయోఽస్తి "పంచమాబ్దాదిసంచయః" ఇతి స్మృ
తేః । అతో మరణాద్వ్యాశౌచం బాలవ్యతిరిక్తవిషయమేవ । తస్మాద
స్మాకమయమేవపక్షో నిర్వపక్ష ఇతి భాతి । తదిదం విద్వాంసో విదాంకు
ర్వంతు । తేహి యుక్తాయుక్తార్థవ్యాచక్షతే । ఉక్తార్థసంగ్రహ
శ్లోకః—శ్లో ॥ మృతస్యతు యదా దాహస్త్యాగో వాఖననంశిశోః । త
దా తద్దివసాద్యేవ సద్యోఽహస్త్ర్యహకల్పనా ఇతి.

చౌళాత్పరం కథమిత్యపేక్షాయామాహ

చౌళాత్పరం త్రిరాత్రం స్యాత్స్వజాత్యుక్తం వ్రతాత్పరం ॥౩౫॥

చౌళాత్ త్రివర్షాద్వా పరం శిశోర్మరణే పితృభ్రాతృవ్యతిరిక్తా
నాం త్ర్యహం, వ్రతాదుపనయనాజ్జన్మతోఽష్టమాబ్దాద్వా పరం స్వజా
త్యుక్తమ్ "జన్మహాన్యాసువర్ణానామ్" ఇత్యుక్తాశౌచం భవతి ।
—తథా మనుః ॥ శ్లో ॥ నిర్వృత్తచౌళకానాంతు త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥
* యాజ్ఞవల్క్యోఽపి—శ్లో ॥ త్రిరాత్రమావ్రతాదేశాద్దశరాత్రమ
తః పరం । * పారస్కరశ్చ—శ్లో ॥ ఉపనీతస్య పూర్ణాఘం ఇతి ॥ *

రాత్రౌ జన్మాదిసంభవే తత్రాశౌచవ్యవస్థామాహ

త్రియామాయాస్తృతీయేఽంశే యది జన్మర్తుమృత్యవః ।
ప్రభాతాది యది ద్వ్యంశే పూర్వాహాద్యఘమిష్యతే ॥

సంధ్యాకాలవ్యతిరేకేణ రాత్రిమానానుసారేణ రాత్రింత్రేధా విభజ్య తత్రాద్యౌ ద్వావంశౌ విహాయ తృతీయాంశే యది జన్మర్తుమృత్యవస్స్యుః, తదా ప్రభాతాది పరదినద్వ్యఘం భవతి । ద్వయోరంశయోస్సమాహారో ద్వ్యంశం । తస్మిన్ యది తే స్యుః, తదా పూర్వదినప్రభృత్యఘమనుష్ఠేయం ॥ అత్ర ॥ శ్లో ॥ వైశ్యాపుత్రో హరేద్ద్వ్యంశమంశం శూద్రాసుతో హరేత్ । జ్యేష్ఠస్య ద్వ్యంశముద్ధార్య ద్వ్యంశే భార్యా నిరంశికా ॥ * ఇతి మనుబృహస్పతిశాతాతపాద్యభియుక్తప్రయోగేణ స్మృత్యనుసారిత్వాచ్చ సంగ్రహస్య, పాత్రాదిత్వనిశ్చయాత్ ద్వ్యంశ ఇత్యత్ర జీవప్రతిషేధః । అత్ర పరాశరః — శ్లో ॥ తృతీయభాగే సంప్రాప్తే మలం స్యాన్నిశి చేత్ స్త్రియాః । ప్రభాతాదిత్రిరాత్రేణ శుద్ధిం తస్యా వినిర్దిశేత్ । * స్మృత్యర్థసారే చ — శ్లో ॥ రాత్రేస్తృతీయభాగాత్ప్రాగ్యది నారీ రజస్వలా । పూర్వేణాఽహ్నా తు సా శుధ్యేదూర్ధ్వం చేదుత్తరేణ తు ॥ * కాశ్యపశ్చ — శ్లో ॥ రాత్రిం కుర్యాత్త్రిభాగాం తు ద్వౌ భాగౌ పూర్వ ఏవ తు । ఉత్తరాంశం ప్రభాతేన యుజ్యతే మృతసూతకే ॥ * హారీతశ్చ — శ్లో ॥ ఋతౌ తు సూతకే చైవ తృతీయాంశః పరాహ్నతః । ఆద్యౌ ద్వావంశకౌ యుక్తౌ పూర్వేణాఽహ్నేతి నిశ్చయః ॥*॥ యత్త్విదం వచనమ్ — శ్లో ॥ ఉదితే తు యదా సూర్యే నారీణాం దృశ్యతే రజః । జననం వా విపత్తిర్వా యస్యాహస్సస్య శర్వరీ ॥ * యత్తు చ స్మృత్యంతరం — శ్లో ॥ రాత్రావేవ సముత్పన్నే మృతే రజసి సూతకే । పూర్వమేవ దినం గ్రాహ్యం యావన్నోదయతే రవిః ॥ * ఇతి తద్ద్వయం యవకోటివిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ యవకోట్యుదయో వారః ప్రభవస్తత్ర జన్మతః । * ఇతి బ్రహ్మసిద్ధాంతే దర్శనాత్ ॥ లంకాదేశే తు ॥ శ్లో ॥ వారప్రవృత్తిర్లంకాయాం రాత్ర్యర్ధే ॥ * శ్లో ॥ లంకాయామర్ధరాత్రితః

* ॥ శ్లో ॥ లాటాచార్యైః కథయతి । పునశ్చ రాత్ర్యర్ధంతు స్వాత
న్త్ర్యేణ సమీరితం । అర్ధరాత్రం స్వతంత్రే ॥ * ఇత్యాదివచనైరర్ధ
రాత్రే వారప్రవృత్తినియమాత్ ॥ శ్లో ॥ ఉదయాదుదయం వారం మ
నుతే యో భవేదితి । స్యాత్తస్యాంత్యత్రిభాగే౽పి తస్యాశౌచం గతాహజం ॥
* ఇత్యనిష్టాపాదనేన ఉదయ ఏవ వారప్రవృత్తేర్దూషితత్వాచ్చ । తర్హి
పరాశరాదివచనవిరోధ ఇతి చెన్న, సంధ్యాకాలవ్యతిరేకేణ త్రేధా వి
భక్తత్రింశన్నాడికాత్మకరాత్రిభాగద్వయాంత(ర)స్యార్ధరాత్రత్వాత్
కించ లంకాశబ్దేన మధ్యరేఖోచ్యతే, తతశ్చ తత్రైవైవం వారప్రవృ
త్తిః, తతో౽న్యత్ర తు తద్దేశసన్నికర్షవిప్రకర్షోపాధివశేన దేశాన్తరసం
స్కారవశాత్ కాలాధిక్యయోగేన భాగద్వయాం(త)రస్య అర్ధరాత్ర
త్వసంభవాత్ । ఏవమేవ ॥ శ్లో ॥ అర్ధరాత్రవ్యతీతే తు ముహూర్తం
పూర్వసంయుతం । ఉత్తరాంశః ప్రభాతేన జాతేషు చ మృతేషు చ ॥ *॥
ఇత్యాదివచనమపి నేయమ్ । అత్ర తుండీరమండలే త్వవిగీతశిష్టాచారా
త్, తత్తద్దేశానుసారేణ వ్యవస్థేతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తత్వాచ్చ ॥ శ్లో ॥
“ త్రిషష్ఠింశేషవంతి మో యో౽ంశః క్షపాయాస్సూతకాదిషు । సంయు
జ్యతే౽హ్నా౽౽గమ్యేన సర్వత్రాన్యాగతే న హి ॥ ఇతి * న్యాయో౽
యం శల్మలేస్సో౽న్యత్రాపీక్ష్యతే నాథోచ్యతే ” ఇతి బ్రహ్మసిద్ధాంతే, శ
ల్మలీదేశన్యాయస్యాలంకాదేశవిషయత్వే నాతిదేశాచ్చ, జననాదౌ ॥ శ్లో ॥
రాత్రిం కుర్యాత్ త్రిభాగాంతు ॥ * ఇతి వచనార్థప్రకార ఏవాన్వేష్ట
య ఇతి గమ్యతే । ఆగమ్యేన-ఆగామినా, పరదినేనేత్యర్థః । సన్ధ్యా
కాలవ్యతిరేకేణేతి కథం, ఇత్థం తస్య రాత్రిదినవిలక్షణత్వాత్ “నదివా
న నక్తం ” ఇతి శ్రుతేః ॥ శ్లో ॥ సంధ్యా రాత్రిశ్చ కర్తవ్యా యథా సం
ధ్యా తథా దివా । దివా సంధ్యాసు ॥ * ఇతి మన్వాదిభిర్భేదవ్యపదేశా
చ్చ । అత్ర సంధ్యాకాలః పాదోనచతుర్నాడ్యాత్మకః ॥ శ్లో ॥ ప్రహ
రార్ధం తథా సంధ్యా ॥ * ఇతి క్షీరతరంగిణ్యాముక్తత్వాత్, రాత్ర్యా

(స్త్రీ)యామాత్రవ్యపదేశాచ్చ। యత్తుగార్గ్య ఆహ — శ్లో ॥ ద్వినాడికాభవేత్సంధ్యా ఇతి ॥ * యత్తుపరాశరః — శ్లో ॥ సంధ్యార్ధముహూర్తమాత్రా హ్యహోరాత్రసన్ధిష్వస్నమామతా ఇతి ॥ * యత్తుబోధాయన ఆహ — శ్లో ॥ ఉదయాత్ప్రాక్తనీసంధ్యాఘటికాత్రయమీరితా । ఇతి * యత్తుస్మృత్యంతరే — శ్లో ॥ సాయంసంధ్యాత్రిఘటికా ఇతి ॥ * యత్తుఏతదనంతరం — శ్లో ॥ ప్రాతస్సంధ్యాత్రినాడీస్యాత్సాయంసన్ధ్యాతిథావిధా ఇతి * ఏతత్సర్వమ్ ॥ శ్లో ॥ సంధ్యయోరగ్నికర్మచ ॥ * శ్లో ॥ సంధ్యయోశ్చబహిర్గ్రామమావాసనమ్ ॥ * వా ॥ తస్మాత్సంధ్యాకాలేవర్జ్యం ॥ * శ్లో ॥ చత్వారిఖలుకర్మాణిసంధ్యాకాలేతు వర్జయేత్ ॥ * ఇత్యాదిసమృత్యర్థకానుష్ఠానోపయోగికాలప్రతిపాదనపరం, నతు సంధ్యేయత్తానియమపరమ్, మన్వాదీనామనుష్ఠానవ్యవస్థాపకత్వాదిత్యలమ్.

అథాహితాగ్న్యనాహితాగ్నివిషయభేదేనాశౌచవ్యవస్థామాహ
మృతాహాత్యక్తుమేతాగ్నేర్యజ్వనో దహనాదితః ।

ఏతాగ్నేః, అనాహితాగ్నేః, ఇయంసప్తమీ- యజ్వనఇతి చ । అత్రానాహితాగ్నిమృతినిమిత్తమశుచిమరణాదిభవతి, యజ్వమృతినిమిత్తాశౌచందాహాదిసంబంధాచ్చ భవతీత్యర్థః । అత్ర పైఠీనసిః — శ్లో ॥ అనగ్నిమతఉత్క్రాన్తేరాశౌచంహీతరేజాతిషు । దాహాదగ్నిమతోవిద్యాద్విదేశస్థేమృతేసతి ॥ * ఉత్క్రాన్తేః, మరణాత్, విదేశస్థఇతిసన్నిహితస్యాప్యుపలక్షణం । అంగిరాశ్చ — శ్లో ॥ అనగ్నిమతఉత్క్రాన్తేస్స్యాచ్ఛౌచంసర్వవర్ణినః । శుద్ధిస్సంచయనంకాహానన్తరాహస్తుయథాతిథి ॥ * స్మృత్యంతరేచ — శ్లో ॥ అనగ్నేర్మరణాత్సాగ్నేరాశౌచందాహతఃపరమ్ । ద్వయోస్సంచయనందాహాన్మృతాహస్తుతిథిస్మృతా ఇతి ॥ * అనేనసాగ్న్యనగ్న్యోర్ద్వయోరప్యస్థిసంచయోదహనాద్యేవతృతీయచతుర్థదివసగ్రహణంబోద్ధవ్యం

అయం చ మరణాద్యాశౌచవిధిర్బాలవ్యతిరిక్తవిషయః, తద్విషయే విశే
షస్యోక్తత్వాత్ । అత్ర అహితాగ్నివిషయే దహనాద్యాశౌచవిధానం
తదాదేర్దశాహాశౌచప్రాప్త్యర్థం, నతు తత్పూర్వమాశౌచాభావ
ప్రతిపాదనార్థం, జన్మమృతిమాత్రనిమిత్తత్వాదాశౌచస్యోక్తేః । త
థా చ దక్షః — శ్లో ॥ సూతకంతు ప్రవక్ష్యామి మృతిజన్మనిమిత్తకం ఇతి ॥
* ॥ శ్లో ॥ మృతాశౌచనిమిత్తే ద్వే దహనం మరణం తథా । జ్ఞాతీనాం మ
రణాదేవ దహనాద్దాహకస్య తు । * ఇతి చ స్మృత్యంతరమ్ । అత్ర జ్ఞాతీ
నాం మరణాదేవేత్యుక్త్వా, అనంతరమ్ "దహనాద్దాహకస్య తు" ఇ
త్యుక్తత్వాత్ । సపిండవ్యతిరిక్త ఏవ దాహకోఽపి వక్షితః, తస్య ప్రే
తగృహవాసాదినిబంధనత్వేనైవ అశౌచప్రాప్తిస్మరణాత్ । తథాప్య
ష్టముపరిష్టాల్లక్ష్యతే । సపిండస్తు దాహకశ్చేత్ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టా
న్నపవస్యోత్సృజన్ సర్వత్తుశ్చాద్ధకాత్తథాత్ । భోజనం పిండదానం చ దద్యా
త్పుణ్యాహతశ్శుచిః ॥ * ఇతి బౌధాయనస్మరణాదేకాదశాహ ఏవ స
పిండశ్శుచిః, అతో మృతాహాద్యాశౌచసత్త్వేఽపి ఆహితాగ్నివిషయే
దాహాద్యేవ దశాహాశౌచమితి మంతవ్యమ్ । ఏవమేవ ॥ శ్లో ॥ దాహా
ద్యాశౌచకం జ్ఞేయం సర్వేషామగ్నిహోత్రిణామ్ । మరణాదేవ కార్యం
స్యాత్సంయోగో యస్య నాగ్నిభిః ॥ * శ్లో ॥ దహనాదేవ కార్యం స్యా
ద్యస్య వైతానికో విధిః । * ఇతి బ్రహ్మాండపురాణవ్యాఘ్రపాదాది వచ
నాథోఽగ్రాహ్యః.

పునర్దాహవిషయే ఆశౌచవ్యవస్థామాహ శ్లోకద్వయేన.

యజ్వాయజ్వపునర్దాహే శిష్టాహం యద్యఘాద్బహిః ।
దశాహం త్ర్యహమాశౌచం పూర్వం ప్రాక్చేదఘాగ్రహః ।

అస్థిదాహే ప్రతికృతేర్దాహే తు త్ర్యహమిత్యఘం ॥ ౩౮ ॥
సపిండానాం సుతానాం తు దశరాత్రమిహేష్యతే ।

శ్లో ॥ అమంత్రపూర్వం దగ్ధానామంగవైకల్యశాలినామ్ । అనుష్ఠా

వమృతానాంచపునర్దాహసమిష్యతే ॥ మంత్రావత్సంస్కృతస్యాపిత్వ
సమాప్తోదకస్యతు । అర్వాగ్దశదినాదూర్ధ్వంపునర్దాహోవిధీయతే॥
దేశాంతరమృతానాంతురాజభిర్వావిషాదిభిః । తేషామంగంపలాశా
ద్యైఃకృతం దేహం దహేత్పునః ॥ శవవత్ప్రతిపత్తిశ్చఆజ్యాగ్నిస్పర్శనం
విదుః ॥ * ఇత్యాదివచనవిహితే దశాహమధ్యే ఆహితాగ్న్యనాహితా
గ్న్యోఃపునస్సంస్కారే కృతేసతి, సంస్కారదినాదూర్ధ్వం యావ
ద్దినం దశరాత్రావశిష్టం తావద్దినమేవాఘంభవతి, నపునర్దాహాదిద
శాహమ్, అత్రవిభక్తివిపరిణామః కార్యః । యది దశాహాద్బహిర్యజ్వా
యజ్వపునర్దాహస్స్యాత్, తత్ర యజ్వాయజ్వపునర్దాహే దశా
హం త్ర్యహమితి క్రమేణాఘంభవతి । ఏతచ్చానాహితాగ్నివిషయే
త్ర్యహవిధానం ప్రాగాశౌచగ్రహణే, ఉదకదానాభావే, తత్సద్భా
వేతు నాస్తి । ప్రాగఘగ్రహణాభావే పూర్ణం స్వజాత్యుక్తం ।అయం
చ ప్రాగాశౌచగ్రహణాభావపక్షే దశాహవిధిరస్థిదాహే, నతు ప్రతి
కృతిదాహే, తత్ర త్ర్యహమేవాశౌచంసపిండానామ్। పుత్రాణాం
త్వాహప్రతికృతిదాహే ప్రాగాశౌచగ్రహణాభావేతద్గ్రహణేఽపి ద
శాహమేవ। తద్గ్రహణేఽపి పితృవిషయే, సదా దశాహోదకదానా
దివిధానాత్తత్సహచర్యాత్తదవినాభూతమాశౌచమపి దశాహమేవ।
తథా ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాంతఃకీకసాదేః ప్రదాహే శేషాచ్ఛుద్ధిస్తద్బహి
శ్చేత్త్రిరాత్రమ్ । పుత్రస్యాపిప్రాగశౌచగ్రహశ్చేన్నోచేత్తస్యాప్య
త్రసంపూర్ణమాహుః ॥ * ప్రాగాశౌచగ్రహణే పుత్రస్య త్ర్యహ
విధానమ్, ఆపదాదినాత్ర్యహోదకదానవిషయమ్, ఔరసవ్యతిరిక్త
పుత్రవిషయంవా । అపిశబ్దాత్సపిండానామపి । స్మృత్యంతరేచ — ॥
శ్లో॥ పూర్వంగృహీతాశౌచానాంనపునర్దహనేఽప్యఘమ్। తేష్విన్నో
దకదాతౄణామాశౌచంమనురబ్రవీత్ ॥ * నను ఉదకదాననిబంధ
నాశౌచం త్వయా కింనోక్తమితిచేత్ మైవంశంకిష్ఠాః, తస్యసమ్యర్క్

విషయత్వేనోక్తత్వాత్ । పైఠీనసిశ్చ—వా । ఆహితాగ్నిశ్చేత్ప్రవ
సన్ మ్రియేత, పునస్సంస్కారం కృత్వా శవవదాశౌచమ్, ఇతి ॥* బ్రా
హ్మపురాణే—శ్లో ॥ అనాహితాగ్నేర్దాహస్తు కార్యో గృహ్యాగ్ని
నా ద్విజైః । తదలాభే పలాశానాం త్రింశతా కార్యం శరీరకమ్ ॥ శవం ప
ర్ణమయం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ ఇతి ॥ * స్మృత్యంతరేచ
—శ్లో॥ దగ్ధ్వాఽస్థిపితరౌ పుత్రస్తు దశాహం సూతకీ భవేత్ । తయోః
ప్రతికృతిం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ఏతత్ప్రతికృతేర్దాహే
పుత్రస్య త్ర్యహస్మరణం పూర్వవద్వ్యాఖ్యేయమ్ । అత్ర దేవలః — ॥
శ్లో ॥ దగ్ధ్వాఽస్థిపితరౌ పుత్రస్తు దశాహం సూతకీ భవేత్ । తయోః
ప్రతికృతిం దగ్ధ్వా శవవచ్ఛౌచమిష్యతే ॥ *శవవచ్ఛౌచం స్వజాత్యు
క్తమిత్యర్థః । స్మృత్యంతరే—శ్లో॥ శవం పర్ణమయం దగ్ధ్వా త్రిరా
త్రమశుచిర్భవేత్ । మాతాపిత్రోర్దశాహం స్యాదస్థిదాహే తథైవచ
॥* ప్రాగాశౌచగ్రహణాభావే దశాహోర్ధ్వం పర్ణమయశవదాహే
సపిండానాం త్ర్యహమ్, మాతాపిత్రోస్త్వాద్యగ్నిదాహే అస్థిదాహే
చ పుత్రాణాం దశాహమిత్యర్థః । సంగ్రహేచ — శ్లో॥ అసపిండస్య
తౌ కుర్యాత్ త్రిరాత్రేణోదకక్రియామ్ । దశాహాత్పిండదానం స్యాన్మాతా
పిత్రోర్విశేషతః ॥ *అత్రోదకక్రియాశబ్దేనాశౌచముచ్యతే “ ఉదక
క్రియాశౌచంచ ” ఇతి వసిష్ఠేన తయోస్సమానయోగక్షేమత్వస్మరణాత్
స్మృత్యంతరేచ—శ్లో॥ సంస్కృతాగ్నా దహేత్పశ్చాద్దశరాత్రంతు సూ
తకమ్ । ఇతరేషాం త్రిరాత్రం స్యాత్ జ్ఞాతీనామపి సూతకమ్ ॥ * ప్రా
గ్గృహీతాశౌచానాం జ్ఞాతీనాం సూతకం దశరాత్రం, ఇతరేషాం గృహీ
తాశౌచానాం త్రిరాత్రం “ జ్ఞాతీనాం నహి సూతకమ్ ” ఇతి పాఠేవ
త్సరాదూర్ధ్వం ప్రేతకర్మవిషయత్వమేవాస్యానుసంధేయమ్ । త
థావక్ష్యతే స్మృత్యంతరే—శ్లో ॥ అస్థ్నాం పలాశవృంతైర్వా దగ్ధ్వాతు
ప్రతిరూపకమ్ । పిత్రోర్దశాహమాశౌచమన్యేషాంతు త్రిరాత్రకం॥

ప్రోషితపితృవిషయాశౌచమాహ.

దశరాత్రం సదా పిత్రోః పరోక్షమరణశ్రుతౌ ॥ ౩౯ ॥
త్ర్యహం మాతృసపత్న్యాస్తు దశాహం వత్సరాదధః ।
కృతౌర్ధ్వదైహికే త్వబ్దేఽనఘే తస్యాస్త్ర్యహం తయోః ॥

వత్సరమధ్యే తత్పరం వా మాతాపిత్రోః ప్రోషితయోర్మరణశ్రవణే సర్వేషామపి పుత్రాణాం సదా దశాహమేవ । సదాశబ్దో మాతృత్వావిశేషధీజనితదశాహసందేహనివర్తకః । సపత్నీమాతురసమక్షమృతిశ్రుతౌ వత్సరాత్పరం త్ర్యహమేవ, తత్పూర్వం తు దశాహమ్ । అత్ర విశేషః — జ్యేష్ఠేన కృతౌర్ధ్వదైహికేఽబ్దే చాతిక్రాన్తే కాలే తస్యాస్సపత్నీమాతుః పరోక్షమృతిశ్రవణాదినే, తయోర్మాతాపిత్రోస్సచ్ఛ్రుతౌ త్ర్యహమ్ । అత్రైవ వసిష్ఠః — శ్లో ॥ పితరౌ చేన్మృతౌ స్యాతాం దూరస్థోఽపి హి పుత్రకః । శ్రుత్వా తద్దినమారభ్య దశాహం సూతకీ భవేత్ ॥ * స్మృత్యన్తరే చ — శ్లో ॥ యత్ర ప్రోషితః పుత్రః శ్రుత్వా పితృవిపర్యయమ్ । జ్ఞాత్వా తద్దినమారభ్య దశాహం సూతకీ భవేత్ ॥ * విపర్యయః-మరణమ్, స్మృత్యర్థసారే చ — వా ॥ మాతాపితృమరణే దూరదేశేఽపి వత్సరాదూర్ధ్వమపి పుత్రః శ్రుత్వా శ్రవణదినమారభ్య యథావర్ణం దశాహాద్యాశౌచం కుర్యాత్ ॥ * విజ్ఞానేశ్వరే చ — శ్లో ॥ మహాగురునిపాతే తు ఆర్ద్రవస్త్రోపవాసినా । అతీతేఽబ్దే ప్రకర్తవ్యం ప్రేతకార్యం యథావిధి ॥ * యథావిధి-దశాహాదికం ప్రేతకార్యమాశౌచం చ పుత్రేణ కర్తవ్యమిత్యర్థః । అనేనైవాభిప్రాయేణ స్మృత్యన్తరే చ — శ్లో ॥ ముఖ్యకర్త్రా విదేశస్థా మాతాపిత్రోర్మృతౌ యది సంవత్సరే వ్యతీతేఽపి కుర్యాత్ప్రేతక్రియాం పునః ॥ * విజ్ఞానేశ్వరే చ — శ్లో ॥ పితృపత్న్యాం వ్యతీతాయాం మాతృవర్జం ద్విజోత్తమః । సంవత్సరే వ్యతీతేఽపి త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * పితృపత్నీశబ్దస్య సపత్నీశబ్దత్వాత్సపత్నీపుత్రస్యైవేదమాశౌచం, ఏవముత్తరత్రాపి స

బంధిశబ్దోపాదానే తత్తత్ప్రతియోగికమాశౌచ-సమర్థనీయమ్ । వ
రదరాజసంగ్రహేచ — శ్లో ॥ ప్రాగబ్దాజ్జననీసమందిశతు తత్ప్రాతోద
కాదిక్రియామబ్దసన్యాసోగౌణమాతృషు । శ్రుత్వాసద్యాఘ త్ర్యహం ।
* గౌణమాతా-సపత్నీమాతా, జననీసమం-దశాహమిత్యర్థః । స్మృ
త్యంతరేపి — శ్లో ॥ పితరిప్రోషితే ప్రేతేచ్ఛు దేశాంతరగతే క్ర
తక్రియామేత్రిరాత్రంస్యాద్దశాహమకృతక్రియే ఇతి ॥ * ఏవం సాక్షాత్పి
తృవిషయేఽపి త్రిరాత్రవిధానాత్సపత్నీమాతృవిషయే దినమేవ యు
క్తముత్పశ్యామః । అత్రకృతక్రియేపితరి త్ర్యహవిధిఃకనిష్ఠవిషయః ।
జ్యేష్ఠస్యతు ॥ శ్లో ॥ కృతక్రియోఽపిజ్యేష్ఠోదశాహంసూతకీభవేత్ । ద
ద్యాత్తిలోదకంపిండమపిండీకరణంపునః ॥ * ఇతి దశాహవిధానా
త్ కృతస్యాపి సపిండీకరణస్య పునఃకరణసామర్థ్యాత్ జ్యేష్ఠవిష
యత్వమస్యావగమ్యతే । తథాపైఠీనసిః — శ్లో ॥ ప్రోషితభర్తృమర
ణే కృతపిండోదకక్రియే । త్రిరాత్రంసూతకంతత్రదశాహం పత్నిపు
త్రయోః । * అత్రపత్నీవిషయే దశాహవిధిర్దశరాత్రాభ్యంతరశ్రవణ
రణకాలాభిప్రాయః । యత్తు ॥ శ్లో ॥ భర్తుర్దేశాంతరమృతౌ షణ్మా
సాద్వత్సరాదధః । దశరాత్రంత్రిరాత్రంస్యాద్దశాహందాహకస్యతు
* ఇతి పైఠీనసివచనమ్, యచ్చ — శ్లో ॥ దేశాంతరమృతేయత్ర హ్య
గ్రజానుజయోస్త్రితా । షణ్మాసాద్వత్సరాదర్వాగ్దశాహం త్ర్యహ
మాచరేత్ ॥ * ఇతిస్మృత్యంతరమ్, యదపి — శ్లో ॥ కృతోదకేతుష
ణ్మాసాత్పక్షిణీత్వఘమిష్యతే । అథశ్చేత్త్రిదినంగ్రాహ్యమకృతోదేద
శాహ్నికమ్ ॥ * ఇతిగాలవవచనమ్, ఏతిస్సర్వంపిజ్ఞానేశ్వరాదిభిరనా
దృతత్వాత్ ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాంతేదశాహేతుత్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్
మాసత్రయేత్రిరాత్రంస్యాత్ షణ్మాసేపక్షిణీతథా ॥ * ఇతి మన్వాదివ
చనప్రకారస్యైవప్రతిపాదనాచ్చ ॥ శ్లో ॥ మన్వర్థవిపరీతాతు యా
స్మృతిస్సానశస్యతే ॥ * ఇతిమన్వాదిస్మృతివిరోధేనఅప్రశస్తత్వాచ్చ

సమాచారాభావాచ్చ, అనాదరణీయమ్ । యత్తుస్మృతిచంద్రికాయాం —శ్లో ॥ జ్యేష్ఠేనవాకనిష్ఠేనసపిండీకరణేకృతే । దేశాంతరగతానాం తు పుత్రాణాంచకథంభవేత్ ॥ శ్రుత్వాతువపనంకార్యం దశాహాంతం తిలోదకమ్ । తతస్సపిండీకరణం కుర్యాదేకాదశేఽహని॥ ద్వాదశాహేనకర్తవ్యమితిశాతాతపోఽబ్రవీత్ ఇతి ॥ * జ్యేష్ఠేనవాసపిండీకరణాంతపైతృకకృత్యేకృతే కనిష్ఠస్య తత్పరాక్ప్రాగ్దశాహాంతం తిలోదకదానవిధిపరమితినదోషః । అత్రోదకదానమిత్యాదాశౌచస్య తదవినాభూతమాశౌచంచోదకశబ్దేనోచ్యతే । తతశ్చ దశాహోదకదానవిధౌ దశాహమాశౌచంత్ర్యహవిధౌ త్ర్యహమిత్యర్థో గ్రాహ్యః । కించ జ్యేష్ఠేనపితుస్సపిండీకరణాంతపైతృకకృత్యేకృతే కనిష్ఠః పితృమృతింశ్రుత్వా వపనంకృత్వాదశాహాంతంతిలోదకందద్యాత్, కనిష్ఠకృతేతు తస్మిన్ జ్యేష్ఠః పితృమరణంశ్రుత్వా వపనంకృత్వా దశాహాంతం తిలోదకమాత్రందద్యాత్. నతుపిండమ్, తతఏకాదశేస పిండీకరణంకుర్యాన్నత్వేకోద్దిష్టమితి విజ్ఞేయం । వైనవాకనిష్ఠేనేతివచనార్థాదవగన్తవ్యః । అనేనైవాభిప్రాయేణస్మృత్యంతరేఽపి—శ్లో॥ దేశాంతరస్థాపితరౌ మృతౌచేదన్యోఽపికుర్యాదఖిలంచపైతృకం । దాహంవినాతానిపునర్నపిత్రోర్జ్యేష్ఠోఽపికుర్యాదనుజేస్సపిండనం * అస్యార్థః, అన్యేనకృతే పైతృకే జ్యేష్ఠపుత్రః పునస్సర్వందాహంవినా విధివత్కుర్యాత్, అనుజేనకృతేచేత్సపిండనం సపిండీకరణమాత్రంకుర్యాదితి॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తావిదేశస్థః కాలేనాఽశ్రుతో యది । తిలవారిప్రకుర్వీత పిండదానంతువర్జయేత్ ॥ * కనిష్ఠకృతం శ్రాద్ధాన్తంకృత్యం జ్యేష్ఠశ్శ్రుత్వా తిలోదకంకుర్యాత్, పిండదానం వర్జయేదిత్యర్థః,

శిష్టాహమేవసర్వేషామపిజ్ఞాతేఽన్తరాత్వఘే ।

శావేచ సూతకేచ అంతరామధ్యేఽవగతే పుత్రవ్యతిరిక్తానాం స

ర్వేషామపి సపిండానాం శిష్టాహమేవాఘం భవతి । యత్రాఘపరిజ్ఞానం తద్దినాది యావద్దినమాత్రం దశరాత్రావశిష్టం తావన్మాత్రమఘం స్యాదిత్యర్థః । అత్ర మనుః — శ్లో ॥ విగతం తు విదేశస్థః శృణుయాద్యో హ్యనిర్దశమ్ । యచ్ఛేషం దశరాత్రస్య తావదేవాశుచిర్భవేత్ ॥ * యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — శ్లో ॥ ప్రోషితే కాలశేషస్స్యాత్ ॥ ఇతి * ॥

పుత్రవిషయే విశేషమాహ,

ప్రాక్సంచయాత్సుతస్యేత్థం తదూర్ధ్వం దశరాత్రకం ॥౪౮॥

అస్థిసఞ్చయనాత్ప్రాగ్దశాహమధ్యే పితృమృతిశ్రుతౌ సుతస్య ముఖ్యకర్తురపి శిష్టాహమేవాశౌచం తదూర్ధ్వం దశాహమేవ ॥ స్మృత్యంతరే — శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతౌ చేద్దూరస్థశ్శ్రుత్వా తద్దివసాత్పరమ్ । పుత్రశ్శుధ్యేద్దశాహేన సఞ్చయాత్ప్రాక్తు శేషతః ఇతి ॥ * పైఠీనసిశ్చ — శ్లో ॥ దశరాత్రస్య మధ్యే తు శుధ్యతే శేషవాసరైః । దశరాత్రే వ్యతీతే తు పిత్రోశ్చోర్ధ్వం దైహికమ్ ॥ పుత్రః కుర్యాత్తదాశౌచం దశరాత్రమితి స్మృతమ్ ॥ * శుధ్యతే శేషవాసరైః, అస్థిసఞ్చయనాత్ప్రాగితి శేషః । తథా పైఠీనసిః — శ్లో ॥ శృణోత్యనిర్దశం పుత్రః పిత్రోస్తు మరణం యది । మృతాహాత్ప్రేతకార్యం స్యాచ్ఛుద్ధిస్తస్య దశాహతః ॥ * ॥ నను ప్రవాహాదిభిరస్థినాశే సఞ్చయాసంభవాత్కథమాశౌచవ్యవస్థేతి చేన్నైవమ్ ॥ శ్లో ॥ అస్థిసంచయనాత్పూర్వం ప్రమాదేన హృతం యది అస్థిప్రతినిధిం కృత్వా తద్దేశాన్మృదమాహరేత్ ॥ అస్థీవ సంచయేద్విద్వాన్ లోష్టం వా భస్మ వా తతః । ప్రమాణమస్థివత్కృత్వా తన్మంత్రం తు జపేద్బుధః ॥ జలప్రవాహే కూలే వా తీరే వాఽథ సరిద్వృతే । జలౌఘే వాఽస్థినాశే తు తన్మంత్రం తు జపేద్బుధః ॥ * ఇత్యాదివచనైరస్థ్యభావేఽపి తద్దేశలోష్టాదినా తదభావే తన్మంత్రజపమాత్రేణ వా అస్థిసంచయసంభవేన వ్యవస్థాసిద్ధేః । యద్వా ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే సంచయః కార్యః ॥ * శ్లో ॥ చతుర్థేఽహని విప్రస్య ॥ * శ్లో ॥ చతుర్థేఽహ్ని క

కర్తవ్యమస్థిసఞ్చయనం నృప ॥ * శ్లో॥ చతుర్థే పంచమే చైవ సప్తమే నవమే తథా ॥ * శ్లో ॥ చతుర్థేఽహని విప్రాణాం । * ఇత్యాదివచనై రస్థిసంచయనస్య చతుర్థదినకర్తవ్యత్వవిధానాత్ ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్సంచయనాదస్థ్నామ్ ॥ * ఇతి సంచయనేన చతుర్థదివసస్యోపలక్షితత్వాచ్చ విప్రస్య చతుర్థదినాత్పూర్వం పితృమరణశ్రుతౌ శిష్టాహం చతుర్థదివసాది తచ్ఛ్రుతౌ దశాహమితి కేచిద్వదంతి, యదత్ర యుక్తం తద్గ్రాహ్యమ్. మహాగురువిషయే.

{ ఉత్పాద్య పుత్రం సంస్కృత్య వేదమధ్యాప్య యః పితా । కు
ర్యాద్వృత్తిం చ నష్టేఽస్మిన్ ద్వాదశాహం మహాగురౌ ॥ }

ఉత్పాద్య " ఋతావుపేయాత్ " ఇత్యాదివిధినా, నతు దేవరన్యాయేన, జనయిత్వా, సంస్కృత్య, నామకర్మాదిసంస్కారైరతిశయయుక్తం కృత్వా. వేదమధ్యాప్య ॥ వా ॥ తపోవిశేషైర్వివిధైర్మేఖలాజినదండైః భిక్షాశీ భవ గురౌ నిత్యమ్ ॥ శ్లో ॥ ఏవం దండాదిభిర్యుక్తమ్ ॥ * ఇత్యాదివచననిచయోక్తనియమశిక్షణపూర్వకం వేదం గ్రాహయిత్వా, యః పితా వృత్తిం చ కరోతి, ఏవంభూతస్స పితా మహాగురుః, తస్మిన్ గురౌ మృతే పుత్రస్య ద్వాదశాహమఘం భవతి, తథా విజ్ఞానేశ్వరే — వా ॥ యస్తు పితా పుత్రానుత్పాద్య వేదార్థం గ్రాహయిత్వా, వృత్తిం చ విదధాతి, తస్య మహాగురుత్వాదుపరమే " ద్వాదశాహం మహాగురౌ దానాధ్యయనే వర్జయేరన్ " ఇత్యాశ్వలాయనోక్తం ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ఇతి * ॥ స్మృత్యంతరే చ — శ్లో ॥ సూతకం ద్వాదశాహాంతం న కుర్యాద్దేవతార్చనమ్ । న కుర్యాత్పితృకార్యాణి దానం హోమం జపం తథా ॥ * ॥ అతిక్రాంతాశౌచమాహ.

{ త్రిరాత్రం త్రిషు మాసేషు పక్షిణ్యేవ తతస్త్రిషు । తతో
ఽహష్షట్స్వథ స్నానం దశరాత్రాద్యఘశ్రుతౌ ॥ ౪౩॥ }

దశాహాదూర్ధ్వం త్రిషు మాసేష్వతిక్రాంతపూర్ణాశౌచశ్రవణే

పుత్రవ్యతిరిక్తసపిండానాంత్ర్యహమఘమ్, తతో మాసత్రయాదూర్ధ్వం త్రిషుమాసేషుపక్షిణీ, తతష్షణ్మాసాదూర్ధ్వం షట్సుమాసేష్వహోరాత్రం, అథ వత్సరాదనంతరంస్నానమ్। ఏవమతిక్రాంతాశౌచం స్మృత్యర్థవద్దైహికమృతివిషయమ్, అన్యవిషయేతు “యజ్వా యజ్వపునర్దాహే” ఇతివిశేషస్యోక్తత్వాత్। సర్వస్యాపివత్సరాత్పరంస్నానమ్। యాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో॥ ప్రోషితేకాలశేషస్స్యాదశేషే త్ర్యహమేవతు। సర్వేషాంవత్సరేపూర్ణే ప్రేతేదత్వోదకంశుచిః॥ *॥ గౌతమశ్చ—వా॥ శ్రుత్వాచోర్ధ్వందశమ్యాఃపక్షిణీ॥ ఇతి * వృద్ధవసిష్ఠః—శ్లో॥ మాసత్రయేత్రిరాత్రంస్యాత్ షణ్మాసేపక్షిణీతథా। అహస్తునవమాదర్వాగూర్ధ్వంస్నానేనశుధ్యతి॥ * తథాఽహస్త్యత్రిస్మృత్యంతరే—శ్లో॥ దశాహాద్వ్యతిపత్తౌతుదశాహాదిదినక్రమాత్। త్రిరాత్రపక్షిణ్యేకాహసద్యశ్శౌచాఃప్రకీర్తితాః॥ * యత్తుమనూక్తం—శ్లో॥ అతిక్రాంతేదశాహేతుత్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్॥ * యత్తు జాబాలినోక్తమ్—శ్లో॥ అతీతేసూతకేస్వేస్వేత్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్॥ * తత్సర్వం మాసత్రయవిషయమితివ్యాఖ్యాతం తద్వ్యాఖ్యానేషు విజ్ఞానేశ్వరేణ। నను వృద్ధవసిష్ఠవచనేన నవమమాసాదూర్ధ్వం స్నానమాత్రమేవప్రతీయతే, తత్కథంతత్రాపిదినవిధిః। ఉచ్యతే “విదేశస్థాశౌచే వత్సరాంతస్త్వేకరాత్రేణ” ఇతివిష్ణుస్మరణాత్—శ్లో॥ సంవత్సరేవ్యతీతేతుసంస్పృష్టైవాఽపోవిశుధ్యతి॥ * ఇతి వృద్ధాత్రిమనుభ్యాం వత్సరాతిక్రమ ఏవ స్నానమాత్రేణశుద్ధివిధానాచ్చ, నకథం తస్యావకాశః। తథాచ దేవలః—శ్లో॥ అతిమాసాత్త్రిరాత్రంస్యాత్ షణ్మాసాత్పక్షిణీతతః। పరమేకాహమావర్షాత్తతఃస్నానాద్విశుధ్యతి

అత్యాశౌచేదినంసద్యస్స్యాత్త్ర్యహాహంశౌచినః। పక్షి
ణ్యేషువర్షాంతశుద్ధిస్త్వేకకాలోఽన్యథాప్లవః॥ ౪౪॥

త్ర్యహాహాశౌచినోఽస్యస్యాశౌచకాలేఽతిక్రాంతేఽపగతేసతి

దతిక్రాంతాశౌచం, క్రమేణదినం, సద్యఃస్నానంభవతి । పక్షిణ్యాశౌచ విషయే దశాహమధ్యే అతిక్రాంతాశౌచశ్రవణే, ఏకకాలః రాత్రౌశ్రుతౌ రాత్రిః, దివాశ్రుతౌ దివామాత్రం, అన్యథాదశాహాద్బహిశ్శ్రవణే స్నానమేవ । అత్రశంఖః—వా ॥ అంతర్దశాహాచ్ఛ్రుత్వైకరాత్రం॥ ఇతి ॥ * మనుశ్చ—శ్లో ॥ బాలేదేశాంతరస్థేచపృథక్పిండేచసంస్థితే। సవాసాజలమాప్లుత్యసద్యఏవవిశుధ్యతి ॥ ఇతి * బాలః-అకృతచౌళః, పృథక్పిండః-అసగోత్రః । గౌతమశ్చ—వా ॥ బాలదేశాంతరితానసపిండానాం సద్యశ్శౌచమ్ ॥ ఇతి * స్మృత్యంతరే—శ్లో ॥ అతీతేపక్షిణీకాలేదశాహాభ్యంతరశ్రుతౌ।దివావాయదివారాత్రావేకకాలేనశుధ్యతి

పితృభర్తృవిషయే.

పిత్రోర్భర్తుర్భవేన్నాన్యేష్వనుపేతాత్యయేత్వఘమ్ ।

అనుపనీతమరణాతిక్రాంతాశౌచం పిత్రోర్భర్తుశ్చభవేత్, నాన్యేషుజ్ఞాతిషు । మాతాపిత్రోర్భర్తృణాంచ పూర్ణాశౌచిత్వాత్, "త్రిరాత్రంత్రిషుమాసేషు" ఇత్యాద్యాశౌచంభవేత్, అన్యేషుపునర్నాస్త్యేవ । మనుః—శ్లో ॥ నిర్దశంజ్ఞాతిమరణంశ్రుత్వాపుత్రస్యజన్మచ । సవాసాజలమాప్లుత్యశుద్ధోభవతిమానవః ॥* జ్ఞాతిశబ్దేనాత్ర అనుపనీతఏవోచ్యతే । ఉపనీతమరణేతు ॥ శ్లో ॥ ఉష్ణేతే విషమం వృత్తేతస్మిన్నేవాతికాలజమ్ ॥ * ఇతి వ్యాఘ్రోక్తాతిక్రాంతాశౌచవిధానాత్ । తర్హి పిత్రోరప్యేవమితిచేన్న, ఉష్ణేతే విషమమిత్యుపనయోపజీవనేనైవ దశాహాదివిషమాశౌచంవిధాయ తచ్ఛబ్దేన దశాహాదివిషమాశౌచనిమిత్తముపనీతంపరామృశ్య తత్రైవాతిక్రాంతాశౌచవిధానాత్, నహిపితృభర్తౄణాముపనయనముపజీవ్య, దశాహాదివిధిః, "దశాహేనైవదంపత్యోః" ఇత్యాదినాసదాపూర్ణాశౌచవిధానాత్ । అతఃపూర్ణాశౌచివిషయోఽతిక్రాంతాశౌచవిధిరితిసిద్ధమ్ । ఏతచ్చ నదేశాంతరవిషయమ్, దేశాంతరేతు సద్యశ్శౌచవిధానాత్ ॥ త

థామనుః—శ్లో ॥ బాలే దేశాంతరస్థేచ ॥ ఇతి * గౌతమశ్చ—వా॥ బాలేదేశాంతరగతే ॥ ఇతి * యాజ్ఞవల్క్యోఽపి—శ్లో ॥ దేశాంతరమృతింశ్రుత్వాక్లీబే వైఖానసేయతౌ । మృతే స్నానేనశుధ్యంతి గర్భస్రావేచగోత్రిణః ॥ ఇతి * దేశాంతరలక్షణమాహబృహస్పతిః— ॥ శ్లో ॥ దేశాంతరంవదంత్యేకే షష్టియోజనమాయతమ్ । త్రింశద్యోజనమన్యేతుద్వాత్రింశతమథాపరే ॥ * యత్తు ॥ శ్లో ॥ మహానద్యంతరాయత్రగిరిర్వావ్యవధాయకః । వాచోయత్రవిభిద్యంతే తద్దేశాంతరముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతిలక్షణం తచ్చింత్యమ్, అతిప్రసంగాత్ । యోజనపరిమాణముక్తంస్మృత్యంతరే—శ్లో ॥ వితస్తిర్ద్విగుణారత్నిస్తతఃకిష్కుస్తతోధనుః।ధనుస్సహస్రేద్వేక్రోశశ్చతుష్క్రోశస్తుయోజనంఇతి,

స్నాతకాత్యయే.

పితుఃస్నానంతదన్యేషాంనచతత్స్నాతకాత్యయే ॥౪౫॥

స్నాతకాత్యయే. పితురేవస్నానం, తదన్యేషాంపితృవ్యతిరిక్తసపిండానాం, నచతత్, స్నానమపినాస్త్యేవ । తదుక్తమ్॥ శ్లో ॥ శ్రుత్వాపుత్రస్యజన్మచ ॥ఇతి *॥ దేవలశ్చ—శ్లో ॥ నాశుచ్యంప్రసవస్యాస్తి వ్యతీతేషుదినేషుతు॥ నాస్థాపితేచసంవృత్తేతస్మిన్నేవాతికాలజం॥ఇతి॥

{కృచ్ఛ్రాదీనాంసమాప్తిశ్చేదఘేశిష్టాహమిష్యతే । తద్బ
హిశ్చేత్త్ర్యహాదిస్స్యాదిత్యాహభగవాన్మనుః ॥ ౪౬ ॥}

ఆదిశబ్దేన వేదపారాయణప్రాయశ్చిత్తవ్రతాదీనాముపసంగ్రహః॥ తేషాంసమాప్తిర్యద్యఘమధ్యేస్యాత్తదాశిష్టాహవిధిర్భవతి । తత్పరంచేత్, త్ర్యహాదిస్స్యాత్ “ త్రిరాత్రంత్రిషుమాసేషు ” ఇత్యుక్తవిధిస్స్యాత్ । తథామనుః—శ్లో ॥ ఆదిష్టీనోదకంకుర్యాదావ్రతస్యసమాపనాత్ । సమాప్తేతూదకంకృత్వాత్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * త్రిరాత్రమితి పక్షిణ్యాదేరప్యుపలక్షణమ్ । కృచ్ఛ్రవ్రతాదికమస్యాదిష్టమిత్యాదిష్టీ, వ్రతీ బ్రహ్మచారీచ, బ్రహ్మచర్యవ్రతస్యాప్యాదిష్టత్వా

త్ । అతోవ్రతసమాప్తిపర్యంతమాదిష్టీ ఉదకమాశౌచంచనకుర్యాత్ వత్సరమధ్యే తత్సమాప్తౌ త్ర్యహాద్యాశౌచముదకదానంచ కుర్యాత్, తత్పరంతూదకమాత్రమేవ ॥ శ్లో ॥ సర్వేషాంవత్సరేపూర్ణే ప్రేతే దత్తోదకంశుచిః ॥ * ఇతియాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్.

సాంయోగికాశౌచాపగమప్రకారమాహ.

{ సూతకేతత్పునస్స్యాచ్చేచ్ఛావేతద్వాఽథసూతకం।పూ
ర్వేణైవోత్తరంగచ్ఛేన్నశావంసూతకాత్క్వచిత్ ॥౪౭॥ }

సూతకే, వర్తమానే పునః భూయః తత్ సూతకాంతరంస్యాచ్చేత్, శావే వర్తమానే తత్ శావాంతరం సూతకంవాభవేచ్చేత్, తదా పూర్వాశౌచకాలేనైవ ఉత్తరం,. పశ్చాదాగతమాశౌచమపి గచ్ఛేత్ । పశ్చాదాగతాశౌచానుష్ఠానం పృథఙ్నకార్యమిత్యర్థః । అత్రవిశేషః. (నశావంసూతకాత్క్వచిత్) ఇతి, సూతకేవర్తమానే శావాశౌచం పశ్చాదాగతంచేత్సూతకేన శావాశౌచం నగచ్ఛేత్ శావాశౌచంపృథగనుష్ఠేయమిత్యర్థః। అత్ర క్వచిదిత్యుక్తత్వాత్క్వచిద్గచ్ఛతీతిచగమ్యతే। సూతికాంతర్గతశిశుమరణాశౌచస్య సూతికైనైవాపగమస్మరణాత్ । తథాచోత్తరత్రవక్ష్యతే । తథామనుః—శ్లో ॥ అంతర్దశాహేస్యాతాంచేత్పునర్మరణజన్మనీ । తావత్స్యాదశుచిర్విప్రోయావత్తత్స్యాదనిర్దశమ్ ॥ * యాజ్ఞవల్క్యశ్చ—శ్లో ॥ అంతరాజన్మమరణే శేషాహోభిర్విశుధ్యతి ॥ * స్మృత్యంతరేచ—శ్లో॥సూతకేవర్తమానేతుద్వితీయంసూతకంభవేత్ । పూర్వేణైవవిశుద్ధిస్స్యాజ్జాతేజాతంమృతేమృతమ్ ॥ సూతకేమృతకేచైవ తథైవ మృతసూతకే। ఏవంసంఘాతాశౌచానాంపూర్వాశౌచేనశుధ్యతి॥ *షట్త్రింశన్మతేఽపి—శ్లో ॥ శావాశౌచేసముత్పన్నేసూతకంతుయదాభవేత్ । శావేనశుధ్యతేసూతిర్నసూతిశ్శావశోధనీ ॥ *. దేవలశ్చ— శ్లో ॥ ఆఘానాంయౌగపద్యేతుజ్ఞేయాశుద్ధిర్గరీయసా । మరణోత్పత్తియోగేతుగరీయోమరణంభవేత్ ॥ * సూతకాచ్ఛావస్యగరీయస్త్వాత్ శావేనసూ

తకస్య శుద్ధిః నచూతకేన శావస్యేత్యర్థః । అంగిరాశ్చ — శ్లో ॥ అనిర్దశాహే జననే పశ్చాచ్చేన్మరణం యది । ప్రేతముద్దిశ్య కర్తవ్యం తత్రాశౌచం స్వబంధుభిః ॥ ఇతి ॥ * అత్ర విశేషమాహ,

{ పూర్వస్యాస్త్యదినే తచ్చేద్ద్వ్యహం పూర్వాఘతః పరమ్ । త్ర్య
హం పూర్వాంత్యయామే చ తత్ప్రభాతేఽథవా యది ।౪౮॥ }

పూర్వస్య శావాశౌచస్య సూతకస్య వాఽంత్యదినే, తత్ పూర్వోక్తసన్నిపాతాశౌచం స్యాచ్చేత్ తదా పూర్వాఘతః పరం ద్వ్యహమఘం భవతి, పూర్వాఘం సమాప్య అనంతరం ద్వ్యహమఘమనుష్ఠేయం । పూర్వాశౌచస్యాంత్యయామే తచ్చేత్, అథవా పూర్వాఘాంత్యదినప్రభాతే వా తద్యది స్యాత్, తదా పూర్వాఘాత్ పరం త్ర్యహమఘమ్ । తథాఽఽహ గౌతమః — వా । తచ్చేదంతః పునరాపతేచ్ఛేషేణ శుధ్యేరన్ రాత్రిశేషే ద్వాభ్యాం ప్రభాతే తిసృభిః ॥ ఇతి ॥ * ప్రభాత ఇతి సూర్యోదయాత్పూర్వమరుణోదయాత్పశ్చాన్మధ్యమః కాలః । శాతాతపశ్చ — శ్లో ॥ రాత్రిశేషే ద్వ్యహాచ్ఛుద్ధిర్యామశేషే త్ర్యహాచ్ఛుచిః ॥ * స్మృత్యర్థసారే చ — వా ॥ రాత్రిమాత్రావశిష్టే పూర్వాశౌచే యద్యాశౌచాంతరసన్నిపాతః, తదా పూర్వాశౌచం సమాప్య ద్వాభ్యాం రాత్రిభ్యాం శుద్ధిః, ప్రభాతే పునస్తస్యా రాత్రేః పశ్చిమయామే వా జననాద్యాశౌచసన్నిపాతే తదా తిసృభీ రాత్రిభిశ్శుద్ధిర్న పునః పూర్వాశౌచశేషమాత్రేణ ॥ ఇతి *॥ స్మృత్యంతరే చ — శ్లో ॥ ఆశౌచమధ్యే మరణం యది స్యాదాశౌచమాయాతి తథైవ తేన । నిశావశేషే ద్విదినాత్రమూర్ధ్వం యామావశేషే త్రిదినాత్ప్రయాతి ॥ * యామశేషే త్ర్యహమితి వక్తవ్యం ప్రభాతే త్ర్యహమితి వా, కిముభయోక్త్యా । ఉచ్యతే, ప్రభాతే త్ర్యహమిత్యుక్తే తత్పూర్వం ద్వ్యహమేవ ప్రాప్నోతి, యామశేషే త్ర్యహమిత్యుక్తే అరుణోదయాత్పరస్య కాలస్య సంధ్యాకాలత్వేన దివారాత్రివిలక్షణత్వాత్ తత్రాఘాంతరసంభవే దశాహసద్భావసందేహస్స్యాత్

తత్పూర్వమేవ త్ర్యహవిధిశ్చస్యాత్, తతశ్చ ప్రభాతే త్ర్యహవిధి ర్నస్యాత్, తన్నిరాసార్థముభయగ్రహణమ్. అత్ర విశేషమాహ.

దీర్ఘాదల్పంవ్రజేన్నాల్పాద్దీర్ఘమిత్యఘసంగతౌ । ప్ర
భాతేఽంత్యదినేవాప్తమప్యేత్యల్పంతుదీర్ఘతః ॥ ౪౯ ॥

అఘసంగతౌ-స్వల్పప్రమాణాశౌచే, బృహత్పరిమాణాఘసన్నిపాతేసతి, అల్పాదాశౌచాద్దీర్ఘాశౌచంనగచ్ఛేత్ । తథోశనా—శ్లో॥ స్వల్పాశౌచస్యమధ్యేతుదీర్ఘాశౌచం భవేద్యది । నపూర్వేణ విశుద్ధిస్స్యాత్స్వకాలేనైవశుధ్యతి ॥ * పైంగ్యగృహ్యేచ—వా॥ అఘవృద్ధౌ పశ్చిమేనసమాపయేత్ ॥* దేవలశ్చ—శ్లో॥పరతఃపరతఃశుద్ధిఃపరవృద్ధౌ విధీయతే ॥ * పరవృద్ధౌ, పశ్చాదాగతస్యాశౌచస్యాధిక్యే, పరతః పశ్చాదాగతాశౌచేన శుద్ధిర్విధీయతఇత్యర్థః । అత్రాక్రమాశౌచస్యనిషిద్ధత్వాత్ సమానోదకసపిండాశౌచయోర్వా, అనుపనీతోపనీతమరణాశౌచయోర్వా ‘‘దీర్ఘాదల్పంవ్రజేన్నాల్పాద్దీర్ఘం’’ ఇతివచనోక్తం ‘‘నత్వల్పాత్పంచదినాదికాద్దశదినంగచ్ఛేత్’’ ఇతీదం ద్రష్టవ్యమ్.

ఏవం పుత్రవ్యతిరిక్తవిషయే సన్నిపాతాశౌచముక్త్వా
పుత్రస్యవిశేషమాహ.

జ్ఞాత్యఘేచేన్మృతిఃపిత్రోర్మాత్రాశౌచేఽథవాపితుః । ద
శాహంపిత్రఘేస్యాచ్చేత్పక్షిణీతదఘాత్పరమ్ ॥ ౫౦ ॥

సపిండాశౌచమధ్యేమాతాపిత్రోర్మృతిస్స్యాచ్చేత్, యద్వామాతృమరణాశౌచమధ్యేజనకస్యమృతిశ్చేత్,తదా పుత్రస్య దశమాత్రమాశౌచం, పితృమృతివిషయాశౌచమధ్యేస్యాన్మాతుర్మృతిశ్చేత్,పరం-పిత్రాశౌచాదూర్ధ్వంపక్షిణీ-పిత్రాశౌచం సమాప్యానంతరంమాతృమృతినిమిత్తం పక్షిణ్యాశౌచమనుష్ఠేయమిత్యర్థః । తథాచస్మృతిః॥శ్లో॥ మాతాపిత్రోర్మృతౌచైవజననేత్వౌరసస్యచ। స్వాశౌచాపగమేనైవశుద్ధిస్స్యాన్నాన్యకాలతః ॥ * విజ్ఞానేశ్వరేచ—శ్లో ॥మాతర్యగ్రప్రమీతాయా

మశుద్ధౌ మ్రియేత పితా । పితుశ్శేషేణ శుద్ధిస్స్యాన్మాతుః కుర్యాత్తు పక్షిణీం ॥ * అస్యార్థః - అగ్రే పూర్వం మాతరి మృతాయాం, అశుద్ధౌ - మాత్రాశౌచమధ్యే, పితా మ్రియేత చేత్, తదా దశాహాదిరూపో యః పితురాశౌచకాలశేషస్తేనైవ శుద్ధిః, న తు మాత్రాశౌచశేషేణ । పితరి పూర్వం మృతే పిత్రాశౌచమధ్యే యది మాతా మ్రియేత, తదా పిత్రాశౌచాత్పరం మాతుః పక్షిణీమాచరేదితి । అనుస్మృతివిషయే సంగ్రహే విశేషః ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుర్వాపరేద్యుర్వా భర్తారమనుగచ్ఛతి । భర్త్రా సహైవ శుద్ధిస్స్యాచ్ఛ్రాద్ధం చైకదినే భవేత్ । మాతురాశౌచమధ్యే తు పితా ప్రేతత్వమృచ్ఛతి । పితుర్మరణమారభ్య పుత్రాణాం దశరాత్రకమ్ ॥ పిత్రాశౌచస్య మధ్యే తు యది మాతా ప్రమీయతే । దశాహాత్పైతృకాదూర్ధ్వం మాతుః కుర్యాత్తు పక్షిణీమ్ ॥ * దేవలోఽపి విశేషమాహ — శ్లో ॥ మృగం పతిమనువ్రజ్య పత్నీ చేజ్జ్వలనం గతా । న తత్ర పక్షిణీ కార్యా పైతృకాదేవ శుధ్యతి ॥ ఇతి ॥ * ॥ సన్నిపాతాశౌచాపగమాపవాదమాహ

{ స్వాశౌచకాలతస్త్వేవ సూతికాజనకోఽగ్నిదః । శు
ధ్యేరన్నఘయోగేఽపి న పూర్వాశౌచశేషతః ॥ ౫౮ ॥ }

అఘయోగే - అఘయోరఘానాం వా సన్నిపాతే, సూతికాజనకశ్చాగ్నిదశ్చ స్వస్వజాత్యుక్తాశౌచకాలత ఏవ శుధ్యేరన్ - న తు పూర్వాశౌచకాలశేషేణ । అత్ర తు శబ్దోఽగ్నిదవిషయే వక్ష్యమాణవిశేషద్యోతకః । ఏతదుక్తం భవతి । జ్ఞాత్యఘే వర్తమానే యది స్వస్య పుత్రో జాయేత తదా మాతుస్సూతకావధిత ఏవ శుద్ధిః, పితుర్దశాహేనైవ । అఘే వర్తమానే తన్మధ్యే దాహే కృతే దాహకస్య దాహాదిదశాహేనైవ శుద్ధిః, న పూర్వాశౌచశేషేణ । పూర్వాశౌచస్య - శావస్య సూతకస్య వా, కాలశేషేణ న శుధ్యేరన్నిత్యర్థః । తథాఽఽఖండాదర్శే — వా ॥ జననమరణయోరన్యతరస్మిన్వర్తమానే యది కశ్చిజ్జాయేత తతస్తు మాతాపిత్రోర్దశాహమేవాశౌచమ్, న సపిండాంతరవత్పూర్వకాలేన శుద్ధిః, నాపి వా లాఘవే

న, నాపివాగురుతరేణ ॥ ఇతి ॥ * తథాబోధాయనః—వా ॥ జనన మరణయోస్సన్నిపాతే జననే మాతాపిత్రోర్దశాహమేవాశౌచమ్॥ * స్మృత్యంతరేచ—శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతౌచైవజననేప్యౌరసస్యచ స్వాశౌచాపగమే నైవశుద్ధిస్స్యాన్నాన్యకాలతః ॥ * దక్షశ్చ—శ్లో ॥ మృతాశౌచనిమిత్తే ద్వే దహనం మరణం తథా । జ్ఞాతీనాం మరణాదేవ దహనాద్దాహకస్యతు ॥ * దాహకస్యవిశేషమాహ.

{ పిత్రిన్యానంతరానేకాన్దగ్ధ్వాపూర్వాఘతశ్శుచిః ।
పితరౌచేద్దహేత్తత్రదశాహాచ్ఛుచిరగ్నిదః ॥ ౫౨ ॥ }

ప్రథమంతావన్మాతాపితృవ్యతిరిక్తం యంకంచిత్ జ్ఞాతిందగ్ధ్వాతదాశౌచమధ్యే భూయోఽపిస్వదాహ్యాన్ ద్విత్రాన్ బహూన్వా జ్ఞాతీన్దగ్ధ్వా అగ్నిదః పూర్వాశౌచత ఏవ శుచిర్భవతి । అత్ర పూర్వాశౌచమధ్యే సోఽగ్నిదః పుత్రః పితరౌ దహేచ్చేద్దశాహాన్నైవశుచిర్భవతి । తదాహ నారదః—శ్లో ॥ అంతర్దశాహే చేత్కర్తుః పునః ప్రేతస్య సంస్కృతిః । తస్మాచ్ఛుద్ధిః పూర్వశేషాదేకోద్దిష్టం యథోదితమ్ ॥ ఇతి * మరీచిశ్చ—శ్లో ॥ దాహకార్యద్వయం స్యాచ్చేత్కర్తురైక్యవిశేషతః । పూర్వేణైవ సమాప్యేత తోయం పిండం ద్వితీయకమ్ ॥ * తోయంపిండమితిస్వావినాభూతాశౌచోపలక్షణమ్ । అత్రాశౌచస్య పిండోదకదానస్యచ పూర్వేణైవసమాపనేఽపి " ఏకోద్దిష్టం యథోదితమ్ " ఇతినారదస్మరణాత్ యథోదితమేవభవతి ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని మధ్యాహ్నే ఏకోద్దిష్టం విధీయతే ॥ * శ్లో ॥ ఆద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ఇత్యాదిస్మృత్యుక్తేః తత్రైకాదశాహ ఏవైకోద్దిష్టంభవతీత్యర్థః ॥ అంగిరాశ్చ—శ్లో ॥ దాహకస్త్వదశాహే తు శవదాహం చరేద్యది । పూర్వేణైవవిశుద్ధిస్స్యాత్పిత్రోస్తద్దివసాద్భవేత్ ॥ * సంవర్తశ్చ—శ్లో ॥ పూర్వకర్తాదశాహే తు పితరౌ చేద్దహేత్పునః । పూర్వేణ శుద్ధిర్నైవ స్యాత్పిత్రోస్తద్దివసాద్భవేత్ ॥ ఇతి.

{సూతకాంతస్తుజాతస్యమృతౌశిష్టాహమిష్యతే । పితుస్తు
ద్వ్యహమంత్యాహే తత్ప్రభాతే త్ర్యహంభవేత్ ॥ ౫౩ ॥}

అత్రతుశబ్దః "నశావంసూతకాత్పూర్వచిత్" ఇత్యుక్తార్థనివర్తకః । సూతకమధ్యేజాతస్య శిశోర్మృతౌ సపిండానాంజనననిమిత్తమఘం శిష్టాహంభవతి, జాతఉభయోరితిస్మరణాత్ । జాతశిశుమృతౌపిత్రోస్సదాపూర్ణాశౌచత్వాత్ సూతకాంతిమదినే తన్మృతౌ తత్పరం పితుర్ద్వ్యహమాశౌచమ్, తత్ప్రభాతే త్ర్యహమ్। యద్యపి మాతురప్యేవమ్; తథాపి తస్యాదశాహాత్పరమపిసూతకస్య విద్యమానత్వాదత్రపితృమాత్రస్య ద్వ్యహత్ర్యహవిధానమితిమంతవ్యమ్ । అత్ర తుశబ్దోజ్ఞాతీనాంద్వ్యహత్ర్యహవిధినివర్తకః । పితృమాత్రగ్రహణాద్భ్రాతృవ్యుదాసః " "కృతేనామ్నిసోదరాణామ్" ఇతిదశాహాత్పరమేవ భ్రాతృమరణాశౌచవిధానాత్ । అత్రబృహన్మనుః— ॥

శ్లో ॥ దశాహాభ్యంతరేబాలేప్రమీతేతస్యబాంధవైః । శావాశౌచంనకర్తవ్యంసూత్యాశౌచంవిధీయతే ॥ * బాంధవైః-సపిండైః ॥ అత్ర ॥ శ్లో ॥ యామశేషేద్వ్యహాచ్ఛుద్ధిఃప్రభాతేతిసృభిః ॥ * ఇతి శాతాతపాదివచనాన్యనుసంధేయాని ॥ దేవలః— శ్లో ॥ పునఃప్రాప్తేదశాహాత్ప్రాక్పూర్వేణసహగచ్ఛతి । దశమేఽహ్న్యపతేద్యస్య ద్వ్యహాత్సతువిశుధ్యతి ॥ ప్రభాతేతుత్రిరాత్రేణదశరాత్రేష్వయంవిధిః ॥ * నను ॥ శ్లో ॥ అంతర్దశాహేజాతస్యశిశోర్నిష్క్రమణంయది। సూతకేనైవశుద్ధిస్స్యాత్పిత్రోశ్శాతాతపోబ్రవీత్ ॥ * ఇత్యాదివ్యాఘ్రస్మరణాత్ పిత్రోరేవశిష్టాహం సూతకమస్తు, సపిండానాంతు ॥ శ్లో ॥ అనిర్వృత్తేదశాహేతుపంచత్వంయదిగచ్ఛతి । సద్యఏవవిశుద్ధిస్స్యాన్నప్రేతంనోదకక్రియా ॥ * ఇతికాత్యాయనవచనాత్ కథం తేషామపి శిష్టాహవిధిరితిచేత్, నైవం వచనార్థమవిజ్ఞాయబాలిశవాదీః। ఇదమేవ వచనంలిఖిత్వా విజ్ఞానేశ్వరేణ "ఏతత్ప్రేతాశౌచాభిప్రాయం, తథా

పారస్కరః — శ్లో ॥ గర్భే యది విపత్తిస్స్యాద్దశాహం సూతకం భవేత్ ॥ * ఇత్యనేన సపిండానాం ప్రసవనిమిత్తస్య విద్యమానత్వాత్, యత్తు "నప్రేతం నాపి సూతకమ్" ఇతి పాఠః, అంతర్దశాహే శిశుమరణే ప్రేతాశౌచం చ నాస్తి, తత్ర ప్రసపిండజనన్యై పృథక్సూతకం చ నాస్తీత్యర్థః" ఇత్యుక్తత్వాత్ "ప్రాఙ్నామకరణాత్సద్యశ్శుచిః" ఇతి శంఖేన జాతమృతాశౌచస్యైవ సద్యశ్శౌచస్మరణాచ్చ ॥ శ్లో ॥ అంతర్దశాహే జాతస్య మరణం యది సంభవేత్ । సద్యశ్శౌచం సపిండానాం సూతకం తు ప్రవర్తతే ॥ * ఇతి వ్యాఘ్రోక్తత్వాచ్చ । అతస్తేషామపి శిష్టాహవిధిస్సిద్ధ ఏవ । ఏవం చ సూతకనిమిత్తభూతే శిశౌ మృతే నిమిత్తాభావాన్నైమిత్తికస్యాప్యభావ ఇతి న్యాయేన సపిండానాం సూతకాభావ ఇతి కైశ్చిత్ప్రలపితమ్, తత్ స్మృత్యనభిజ్ఞానసామ్రాజ్యమేవేతి మూకతో నిరాస్యమేవ । యత్తు బృహన్మనువచనమ్ — శ్లో ॥ జీవన్జాతో యది తతో మృతస్సూతక ఏవ తు । సూతకం సకలం మాతుః పిత్రాదీనాం దినత్రయమ్ ॥ ఇతి ॥ * తన్మృతజాతమృతే వా సపిండానామ్ ॥ శ్లో ॥ దశాహం శావమాశౌచం (నప్రవర్తతే) ॥ * శ్లో ॥ సూతకం తు ప్రవర్తతే ॥ * శ్లో ॥ గర్భే యది విపత్తిస్స్యాద్దశాహం సూతకం భవేత్ ॥ * ఇతి హారీతవ్యాఘ్రశాతాతపాది విశేషవచనైర్బాధితమ్ । అతస్సూతకమధ్యే మృతేపి శిశౌ సపిండానాం జనననిమిత్తాశౌచసంకోచో నాస్త్యేవ । తన్నిదం వచనమ్ ॥ శ్లో ॥ ముహూర్తం జీవితో బాలః పంచత్వం యది గచ్ఛతి । మాతుశ్శుద్ధిర్దశాహేన సద్యశ్శౌచాస్తు గోత్రిణః ॥ * ఇతి బృహత్ప్రచేతోవచనం లిఖిత్వా విరుద్ధార్థత్వాదుభయోర్విజ్ఞానేశ్వరేణ సద్యశ్శౌచవిధేరగ్నిహోత్రార్థత్వేన త్రిరహవిధానస్య చ నాభికర్తనాత్ప్రాఙ్మృతశిశుజననిమిత్తసూతకవిషయత్వేన చ వ్యవస్థాకృతా । అతః కథం బృహన్మనువచనబాధ ఇతి చేన్న "గర్భే యది విపత్తిస్స్యాత్" ఇత్యాద్యనేకవచనా

న్యాదావ్యాహృత్య " ఇత్యాదివచననిచయపర్యాలోచనయాసపిండానాం జననిమిత్తాశౌచసంకోచో నాస్తీత్యేవావగమ్యతే " ఇతి తేనైవో క్తత్వాత్ ॥ కించయథా తైనైవపార్వణైకోద్దిష్టపరవచనజాతవిప్రతిపత్తి భియదీక్ష్యేః " ప్రత్యబ్దం పార్వణేనైవ " ఇతి వచనాదేకోద్దిష్టస్యక్షేత్రజౌరసవ్యతిరిక్తవిషయత్వేనకృతావ్యవస్థా, ప్రత్యబ్దశబ్దస్యార్థస ప్తమ్యాది శ్రాద్ధపరత్వప్రతిపాదనేన మృతాహనఃశ్రాద్ధాభావేనచ కదర్థీకృతా, తథాఽత్రాపి త్ర్యహవిధేర్నాభిచ్ఛేదనాత్పూర్వాపరభావవిషయత్వప్రతీతేర్వచనాంతరాభావాదనుదాహృతత్వాచ్చ బహుస్మృతి వచనవిరోధాచ్చ నేయంవ్యవస్థోపపద్యతే । కించ, యథావా తేనైవ చ " అమావాస్యాక్షయోయస్య " ఇతివచనమ్, మృతాహమాత్రో ల్లేఖనపార్వణపరబహువచనసంకోచభయాన్నాదృతమ్, తద్వదత్రాపి॥ శ్లో ॥ " గర్భేయదివిపత్తిస్స్యాత్ " " మృతజాతేఽపివా " " దశాహాభ్యంతరేబాలే " " అంతర్దశాహేజాతస్య " " అంతస్సూతకేచేహోత్థానాదాశౌచంసూతకవత్ " " అంతర్దశాహోపరతస్య సూతకాహోభిరేవాశౌచమ్ " ఇతిపారస్కరహారీతబృహన్మనువ్యాఘ్రమరీచ్యాదిబహుస్మృతివచనవిరోధాపత్తేర్నైదంవచనమాదరణీయం ఓత్థానాత్-సూతికాయాఉత్థానాత్, దశాహోత్ప్రాగితియావత్ । అ న్తస్సూతకేచేదాశౌచం, జాతశిశుమరణాశౌచం సూతకమధ్యేచేత్, సూతకవత్, సూతకమివభవతి, నపృథక్భావాశౌచంభవతీత్యర్థః॥ యు చ్యా, అంతర్దశాహేజాతస్యమరణే పృథఙ్మరణాశౌచంనాస్తి, కింతు సూతకవత్-సూతికయుక్తంభవతి, నతుతద్దశాహం సూతకహీనంభవతీత్యర్థః । కించేమాంచవ్యవస్థాం సూక్ష్మేక్షిణోనక్షమంతే॥ శ్లో ॥యావన్నచ్ఛిద్యతేనాళఃతావన్నాప్నోతిసూతకమ్ ।ఛిన్నేనాళేతతఃపశ్చాత్సూతకంతువిధీయతే ॥ * ॥ వా ॥ ఛిన్నాయామేవాశౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి జైమినిహారీతాదివచనైర్నాభిచ్ఛేదనాత్ప్రాక్సూతకప్రాప్త్యభావా

భవేన త్రియహవిధ్యనుపపత్తేః, నాభిచ్ఛేదనాదూర్ధ్వం సూతకప్రా ప్తివిధానాచ్చ । కించ విరోధేహివ్యవస్థా, నహ్యత్రాస్తివిరోధో యే నవ్యవస్థాపేక్షా । యస్మాదేవమర్థః ॥ శ్లో ॥ సూతకే సూతికావర్జం సంస్పర్శోనవిషిధ్యతే । * ఇతిస్మృత్యాపిత్రాదీనామంగస్పర్శః ప్రా ప్తస్సహినిషిధ్యతే "పిత్రాదీనాందినత్రయమ్" ఇతి । యథా—॥ "సూతకంమాతురేవహి" "సూతకంతుసపిండానాం పిత్రోర్వా మాతురేవవా" "మాతాపిత్రోస్తస్నాతుర్వా" "సూతకంమాతు రేవస్యాత్" "సర్వేషాంశావమాశౌచంమాతాపిత్రోస్తుసూతకం" "జననేప్యేవయస్సర్వేమాతాపిత్రోస్తుసూతకమ్" "జననేప్యేవం తేషాం తత్రమాతాపితరావశుచీమాతేత్యేకే" ఇతి యాజ్ఞవల్క్యసం వర్తగౌతమమనుపైఠీనసిశంఖలిఖితాదివచనేషు యద్యపిసూతకం మా తురేవ పితుర్వా మాతాపిత్రోర్వా నాన్యేషామిత్యాపాతతఃప్రతీయ తే, తథాపి యథామన్వాదివచనానిఅస్పృశ్యత్వాదిలక్షణాశౌచపరా ణీతిసర్వైర్వ్యాఖ్యాతృభిర్వ్యాఖ్యాతాని తథాఽత్రాపి పిత్రాదీనామ స్పృశ్యత్వాదిలక్షణం సూతకం దినత్రయమితి నకశ్చిద్విరోధః "ము హూర్తంజీవితః" ఇతివచనం సూతకినోఽప్యన్యాభావే అగ్నిహోత్రా ర్థం సద్యశ్శౌచపరమ్ "స్నానోపస్పర్శనాభ్యామగ్నిహోత్రహవనం కుర్యాత్" ఇతి శంఖకణ్వాదిస్మృతిభ్యః । అతస్సూతకాభావప్రతి పాదనం మూర్ఖప్రలపితమితిసిద్ధమ్. క్షేత్రజాదివిషయే

జననే క్షేత్రజాదీనాం తత్పిత్రోస్త్ర్యహమిష్యతే । త
జ్జాత్యోర్దినమేవేత్థముపేతానాం మృతౌనచేత్ ॥ పి
త్రోస్త్ర్యహంతయోస్సద్యస్త్ర్యహంతేషాంపితృక్షయే

ఆదిశబ్దేనదత్తాదయస్సంగృహ్యంతే ॥ అత్రమనుః— శ్లో ॥ ఔర సః క్షేత్రజశ్చైవదత్తః కృత్రిమఏవచ । గూఢోత్పన్నోఽపవిద్ధశ్చ దా యాదాబాంధవాశ్చషట్ ॥ కానీనశ్చసహోఢశ్చ క్రీతః పౌనర్భవస్త

థా । స్వయంజాతశ్చ శూద్రశ్చ షడదాయాదబాంధవాః ॥ * ఏషాంజ
ననేఽపి క్షేత్రజాదిపిత్రోస్త్ర్యహమ్, పిత్రోరితిద్వివచనేన బీజీ క్షే
త్రీచపితోచ్యతే, తచ్ఛబ్దేనచతథైవ, జ్ఞాత్యోరితిద్వివచనేన ఉత్పాద
కక్షేత్రిసపిండౌ, తయోర్దినమ్ । క్షేత్రజాదీనాముపనీతానాంమృతౌ
(ఇత్థమేవ) పిత్రోస్త్ర్యహం తజ్జ్ఞాత్యోర్దినమిత్యుక్తమేవ, ఏవకా
రః పితృత్వనిబంధనదశాహాశౌచవ్యవచ్ఛేదకః । నచేత్, అనుపనీతా
నాంమృతౌ, పిత్రోస్త్ర్యహం, తయోః తజ్జ్ఞాత్యోః సద్యశ్శౌచం,
పిత్రోఃక్షయే క్షేత్రజాదీనామపిత్ర్యహమ్ ॥ అత్రవిష్ణుః—శ్లో ॥ అ
నౌరసేషుపుత్రేషుజాతేషుచమృతేషుచ । త్రిరాత్రేణభవేచ్ఛుద్ధిరేకా
హంతుసపిండతః ॥ * హారీతోఽపి—శ్లో ॥ పరపూర్వాసు భార్యాసు
పుత్రేషుకృతకేషుచ । మాతామహేత్రిరాత్రంస్యాదేకాహంతుసపిండ
తః ॥ * ఉభయత్రస ప్తమ్యర్థఃతసిః । బీజక్షేత్రిపిత్రోరితిచశేషః ।త
తశ్చపిత్రోర్మృతయోస్సపిండేషు జాతేషుచ మృతేషుచ క్షేత్రజాదీ
నాంత్ర్యహందినమితిక్రమేణాఘమిత్యర్థోగ్రాహ్యః ॥తథామరీచిః।
—శ్లో ॥ సూతకేమృతకేచైవ త్రిరాత్రంపరపూర్వయోః । ఏకాహం
చసపిండానాంత్రిరాత్రంయత్రవైపితుః ॥ * మనుశ్చ—శ్లో ॥ బైజి
కాదభిసంబంధాదనురుంధ్యాదఘంత్ర్యహం ॥ * యత్తు విజ్ఞానేశ్వరే
ణేదం వచనం జన్యజనకసంబంధోపాధితయా త్ర్యహస్మరణాత్పితృ
విషయమిత్యుక్తమ్, తస్యాప్యేవమేవార్థః, ముఖ్యపితృవిషయత్వే
తు ॥ శ్లో ॥ ఏకాహంతు సపిండేషు త్రిరాత్రంయత్రవైపితుః ॥ * ॥
ఇతి మరీచిస్మరణాత్సపిండానాందినమేవస్యాత్, తథాచ సపిండానాం
దినంవిప్రకృష్టసమానోదకానాం త్ర్యహమిత్యన్తత్ర ప్రలాపస్స్యా
త్ ॥ శ్లో ॥ దశాహేనైవదంపత్యోః । * దశాహంశావమాశౌచమ్॥
* ఇత్యాదివచనాని దత్తజలాంజలీనిస్యుః । అతో బీజిపితృవిషయమేవ
మనువచనమితివ్యాఖ్యేయమ్ । అనుపనీతక్షేత్రజాదివిషయేప్రజాపతిః।

—శ్లో ॥ అన్యాశ్రితేషుదారేషుపరనారీసుతేషుచ । గోత్రిణస్స్నానశుద్ధాస్స్యుస్త్రిరాత్రేణైవతత్పితా ॥ * కాశ్యపశ్చ— వా ॥ బాలానామదంతజాతానాంత్రిరాత్రేణైవశుద్ధిః ॥ పిత్రోరితి శేషః.

సమానోదకవిషయే

జాతేచసోదకేప్రేతేత్ర్యహంసద్యోవ్రతాదధః ।

సోదకస్సాపిండ్యనిరూపణేనిరూపితః, తస్మిన్సమానోదకేజాతే, వ్రతాత్ ఉపనయనాత్పరం మృతేసతిత్ర్యహం, ఉపనయనాత్ప్రాక్సద్యశ్శౌచం ॥ అత్రమనుః—శ్లో ॥ జన్మన్యేకోదకానాంతుత్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥ * దేవలశ్చ—శ్లో ॥ సమానోదకానాం త్ర్యహం గోత్రజానామహఃస్మృతమ్ ॥ * జాబాలిశ్చ—శ్లో ॥ దశాహేనసపిండానాంశుద్ధిస్స్యుత్తుత్రిరాత్రతః । సమానోదకజాతానాంగోత్రజానామహఃస్మృతమ్ ॥ * అనుపనీతసమానోదకవిషయేమనుః— ॥ శ్లో ॥ బాలేదేశాంతరస్థేచపృథక్పిండేచసంస్థితే। సవాసాజలమాప్లుత్యసద్యఏవవిశుధ్యతి ॥ * పృథక్పిండః-సమానోదకః ॥ గౌతమోపి—॥ వా ॥ బాలదేశాంతరప్రవ్రజితాసపిండానాంసద్యశ్శౌచమ్ ॥ * ॥అత్రాసపిండః-సమానోదకః । ఏవమేవతద్వ్యాఖ్యానద్వయేవ్యాఖ్యాతమ్.

రజస్వలావిషయే.

యస్మిన్దినేరజోదృష్టంతదాదిత్రిదినంస్త్రియాః ।

స్పృష్టోఽర్థః ॥ యథాహపరాశరః—శ్లో ॥ బ్రహ్మహత్యావిలిప్తస్యవాసవస్యచదుష్కృతమ్ । తదంశభాజాంస్త్రీణాంతుమాసిమాసిరజఃపతేత్॥ అతోదివారాత్రౌవామలవద్వాససఃస్త్రియాః। తదహఃదిత్రిరాత్రంస్యాదాశౌచంభవతిధ్రువమ్ ॥ * ధ్రువం, అనిరీక్ష్యత్వాదిలక్షణం ॥ మనుశ్చ—శ్లో ॥భర్తుశ్శుద్ధాచతుర్థేఽహ్నిస్నానేనస్త్రీరజస్వలా ॥ * స్మృత్యంతరేచ—శ్లో ॥ రజస్వలాచతుర్థేఽహ్నిస్నానాచ్ఛుద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥ * అత్రవిశేషః— శ్లో ॥ ఆ

ద్వాదశాహాన్నారీణాం మాత్రావచ్ఛౌచమిష్యతే। అష్టాదశాహాత్సాన్నిధ్యం స్యాత్ త్రిరాత్రాత్పరతశ్శుచిః॥ మాసాచ్చోర్ధ్వం జాయతాస్య తత్కాలజము దాహృతమ్ ॥ * భృగుః—శ్లో॥ అకాలే యద్భవేత్ స్త్రీణాం శుచిత్వం తు వినిర్దిశేత్ ॥ * మనుః—రజస్వలా యది స్నాత్వా పునరేవ రజస్వలా। అష్టాదశదినాదర్వాక్ శుచిత్వం న విద్యతే ॥ ఏకోనవింశతేరర్వాగేకాహస్స్యాత్తతో ద్వ్యహమ్। వింశత్యుత్తరకాలే తు త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ఇతి. భిన్నపితృకసోదరవిషయే.

{అనేకపితృకావేకమాతృకౌ తు పరస్పరమ్ ॥ ౫౮॥
జన్మన్యహ్నా విశుధ్యేతాం మరణే తు త్రిరాత్రతః ।}

స్పష్టోఽర్థః ॥ అత్ర మరీచిః—శ్లో॥ మాత్రైకయా ద్విపితృకా భ్రాతరావన్యగోచరౌ। ఏకాహం సూతకే ప్రోక్తం త్రిరాత్రం మృతకే తయోః॥ శ్రోత్రియాదివిషయే

{స్వగృహే శ్రోత్రియే ప్రేతే త్ర్యహమశ్రోత్రియే దినమ్ ॥ ౫౯॥
శ్రోత్రియే తు మృతే గ్రామే దినమశ్రోత్రియే న హి ।}

స్పష్టోఽర్థః ॥ అత్ర బౌధాయనః—వా॥ ఏకాం శాఖామధీత్య శ్రోత్రియః ॥ * మనుః—శ్లో॥ శ్రోత్రియే తూపసంపన్నే త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్। అశ్రోత్రియే త్వహః కృత్స్నమనూచానే తథా గురౌ ॥ * ఉపసంపత్తిః, మృతిః, అనేనైవాభిప్రాయేణ అంగిరాశ్చ—శ్లో॥ గృహే యస్య మృతః కశ్చిదసపిండః కథంచన। తస్యాప్యశౌచం విజ్ఞేయం త్రిరాత్రం నాత్ర సంశయః ॥ * గౌతమోపి—వా ॥ ఏకాహం శ్రోత్రియే చోపసంపన్నే ॥ * ఆశ్వలాయనోపి—వా ॥ ఏకాహం సబ్రహ్మచారిణి సమానగ్రామీణే చ శ్రోత్రియే అశ్రోత్రియే న హి ॥ ఇతి * ఏవం మన్వాదిభిర్గ్రామోపసంపన్నశ్రోత్రియవిషయేపి దినవిధానాదశ్రోత్రియవిషయే కుత ఆశౌచమితి భావః. ఊఢావిషయే

{బంధుపక్షే హస్త్ర్యహం పిత్రోరూఢా తద్గృహే యది ॥ ౬౦ ॥
ప్రసూతాఽన్యగృహే సూతా మృతా వా తస్య నాస్త్యఘమ్ ।}

తచ్ఛబ్దద్వయేన బాంధవాః పితరౌ చ పరామృశ్యంతే । బాంధవాః మాతులాదయః । పరిణీతా స్త్రీ మాతులాదిబంధుగృహే ప్రసూతా యది స్యాత్ తదా తేషాం త్వహోరాత్రమాశౌచం, పితృగృహే యది ప్రసూతా తదా పిత్రోస్త్ర్యహమ్ । అత్ర పిత్రోరితి ద్వివచనం మాతాపిత్రోరన్యతరమరణే అన్యస్య వా గృహే పుత్రీప్రసవే త్ర్యహప్రాప్త్యర్థమ్ । తథా బ్రాహ్మే పురాణే — శ్లో ॥ దత్తా నారీ పితృగృహే సూయేతాథ మ్రియేత వా । స్వమాశౌచం భవేత్సమ్యక్పృథక్స్థానవ్యవస్థయా ॥ * వ్యవస్థాముదాహరతి — శ్లో ॥ తద్బంధువర్గస్త్వేకేన శుచిస్స్యాజ్జనకస్త్రిభిః ॥ ఇతి * విష్ణురపి — వా ॥ సంస్కృతాసు ప్రసూతాసు స్త్రీషు నాశౌచం పితృపక్షే, తత్ప్రసవమరణే చేత్పితృగృహే స్యాతాం, తదైకరాత్రం త్రిరాత్రం వా పితుః ॥ ఇతి * పితృగృహే సంస్కృతాప్రసవే పితురేకరాత్రం, తత్రైవ తన్మరణే తస్య త్రిరాత్రమితి తస్యార్థం కేచిదూచుః, అన్యే తు కేవలం వికల్పం కల్పయంతి, తద్ద్వయమప్యయుక్తమ "సూయేతాథ మ్రియేత వా । పితుస్త్ర్యహమేవ" ఇత్యవిశేషేణోభయత్రాపి పితుస్త్ర్యహవిధానాత్ । వయం తు వదామః, పితృగృహే పుత్రీప్రసవమరణే యది స్యాతాం తదా సన్నిధౌ పితుస్త్రిరాత్రమ్, పరోక్షే దినమితి వ్యవస్థా "విరోధే సన్నిధివిదేశస్థాపేక్షయా వ్యవస్థాఽనుసంధాతవ్యా" ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తత్వాత్ । అత్రాపి పక్షిణీదినయోర్వికల్పః, ప్రాయః పక్షిణ్యేవ మృతావితి పరోక్షే పక్షిణ్యా వక్ష్యమాణత్వాత్ । నచ పితృగృహే స్థితానాం బంధూనామేకరాత్రం పితుస్త్రిరాత్రమితి వ్యవస్థా యుక్తా, పితురిత్యేవోపసంహారాత్, విషయాంతరాప్రతీతేశ్చ, సంస్కృతాప్రసవనిమిత్తసూతకస్య స్వగృహే ప్రసూతినిబంధనత్వాచ్చ ॥ తథాహ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ బంధూనాం మాతులాదీనాం ప్రసూతిర్మరణం గృహే । తేషామేకాహమాశౌచం పితుస్తు త్ర్యహమేవ చ ॥ ఇతి * నచ "ఏకాహాంచ

సపిండేషు" ఇతిమరీచిస్మరణాత్సపిండానాం దినమితివాచ్యమ్, పరాశ్రితానౌరసపుత్రీపక్షత్వాత్తస్య, అన్యథా పితృగృహే పుత్రీప్రసవే తేషామపి దినసూతకంప్రసజ్యేత । ఏవంచ తన్మరణేపి తేషాం పక్షిణీవిధిశ్చనస్యాత్.

నను సూతకస్య స్వగృహప్రసవనిమిత్తత్వాదన్యగృహేపి కస్యాశ్చిత్ప్రసవే తస్యాప్యఘంస్యాదిత్యతఆహ (అన్యగృహే సూత్రామృతా వాఽన్యస్యనాస్త్యఘమ్) ఇతి ॥ అయమాశయః॥ మనుగౌతమాదిభిఃశ్రోత్రియాశ్రోత్రియ విషయభేదోల్లేఖనైవోపసంపన్నాశౌచస్మరణాన్న స్త్రీవిషయముపసంపన్నాశౌచమితి । అస్త్వేవంమృతివిషయే, ప్రసవేఽన్యస్య కథం సూతకాభావఇతిచేత్ మైవం, గరీయసోపి శవాశౌచస్యాభావోక్త్యా తదభావస్య కైముత్యసిద్ధేః, తత్సద్భావే ప్రమాణాభావాచ్చ, క్వచిదపి గృహస్య బంధువ్యతిరిక్తాన్యస్యవా ఆశౌచ ప్రతిపాదకప్రమాణాదృష్టేః, ఐదంపర్యప్రవృత్తాశౌచసంగ్రహకారేణానుక్తత్వాచ్చ, ప్రత్యుత "నస్త్రీమృతావిదంకించిత్" ఇతిక్వచిత్పూర్వదిచ్చ "ఏతదుపసమ్పన్నాశౌచం పురుషమరణఏవ నస్త్రీమరణే" ఇత్యాశౌచాభావస్యైవ తేనప్రతిపాదితత్వాచ్చ । లోకేగృహాశౌచవాదస్త్వజ్ఞాననిబంధనఏవ, నహి గృహద్రవ్యాదేస్సాక్షాదాశౌచమస్తి, పురుషస్యాశౌచసంభవేప్యాశ్రయద్వారా తద్గృహద్రవ్యకమణాందుష్టత్వాత్ । నను "ఆశౌచంగృహమాత్రస్య" ఇతిగృహాశౌచస్మరణాత్తదభావఃకథమితిచేత్ ॥ శ్లో ॥ అహోనుతవవైదుష్యం విదుషాంవాగగోచరమ్ । కస్యవాపచనాధోఽయమేవంలోకే ప్రకాశతే ॥ * మైవమాయుష్మన్నాదిః, స్వస్వగృహే శవసంసర్గాద్వారాహి తదవస్థానకాలమాత్రస్యాశౌచసంభవః. "నిర్గతే శుచితామియాత్." ఇతి తదపగమేశుచిత్వాభిధానాత్ ॥ తథాస్మృత్యంతరే॥

శ్లో ॥ దహనాంతంగృహాశౌచంయత్రపిండోదకక్రియాః । దశరాత్రి

ఖిత్రిక్షైయుం ప్రేతస్తత్రైవ తిష్ఠతి ॥ ఇతి ॥ * నైవమఘిజనావస్థానే గృహాదేరఘం భవతి, స్వగృహే సపిండవ్యతిరిక్తాఘిజనావస్థానే పుత్రీప్రసవేచ తత్తదాశౌచాపగమాంతమఘప్రసక్తేః, స్వగృహే ఏకస్యాశ్చిత్ప్రసవే అన్యస్యాపి దశాహం సూతకప్రసంగాచ్చ । నను “పితృగృహే” “బంధూనాం గృహే” ఇతి స్మరణాన్నాన్యస్య తత్ప్రసంగ ఇతి చేత్, తర్హి పితృత్వాదికమేవ గృహాశౌచప్రయోజకమితి వాచ్యమ్, న గృహమాత్రమ్, ఏవంచ సూతకే గృహవాసినోఽన్యస్య న కించిత్సూతకమిత్యర్థో గ్రాహ్యః, ఏవం శాఖాశౌచిగృహవాసినోఽపి నిర్హరనిబంధనే నైన త్ర్యహస్మరణాత్ । తస్మాత్ ॥ శ్లో ॥ న తావచ్ఛుధ్యతే భూమిర్యావత్తుస్యాదనిర్దశమ్ । న తత్ర కర్మకుర్వీత పితృదేవాదికం క్వచిత్ ॥ * ఇత్యాదికం స్వామ్యాశౌచసద్భావవిషయమ్, న తు స్మృతిమాత్రవిషయం, తత్సంబంధే నైవ గృహాదేర్దుష్టత్వాత్ ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాణి స్వామిసంబంధాత్తదఘే త్వశుచీని హి । స్వామిశుద్ధ్యైవ శుధ్యంతి వారిణా ప్రోక్షితాన్యపి ॥ ఇతి ॥ * తచ్ఛుద్ధ్యైవ తద్ద్రవ్యస్యాపి శుద్ధ్యభిధానాచ్చ । కించ, పితృవత్పుత్రస్యాపి స్వామిత్వావిశేషాత్స్వగృహే స్వసుః ప్రసవే దినం సూతకం భవతి । తథా సంస్కృతాప్రసవనిమిత్తసూతకస్య పృథక్ స్థానవ్యవస్థయా “ప్రసూతిమరణం గృహే” “పితృగృహే చ” ఇత్యాదివచనైః స్వగృహప్రసూతినిబంధనత్వప్రతిపాదనాదన్యత్ర తత్ప్రసవే పితురపి న కించిత్సూతకమస్తి । తథా “తద్బంధువర్గస్త్వేకేన” “బంధూనాం మాతులాదీనామ్” ఇతి బంధుత్వావలంబనేనైవ దినవిధానాత్స్వగృహే తస్యాః ప్రసవే మాతులాచ నాన్యస్య కించిదప్యఘమస్తీతి సిద్ధమ్ । అత్ర కేచిత్ప్రసవార్థం స్వగృహం ప్రతి పుత్ర్యానయనాత్తదర్థప్రదానేన తత్ప్రసవధురంధరత్వాద్వా అన్యగృహే పుత్రీప్రసవేఽపి పితుస్త్ర్యహం దినం వాఽనుష్ఠేయమితి వదంతి । యథాలోకాచారస్తథానుష్ఠేయమ్.

{ పరోక్షే పక్షిణీ నో చేత్ త్ర్యహం ప్రేతాన్నభోజనే ॥౪౯॥
దశరాత్రం మృతౌ పుత్ర్యాః పిత్రోశ్చాన్యోన్యమిత్యఘం }

పరోక్షే-అసన్నిధౌ, నో చేత్-సన్నిధౌ ప్రేతాయాః పుత్ర్యాః ప్రేతయోః పిత్రోర్వాప్యన్నభోజనే దశాహమేవాశౌచమ్। పుత్ర్యా మృతౌ పిత్రోః పిత్రోర్మృతౌ పుత్ర్యాశ్చ । ఏవముత్తరత్రాపి మిథ ఇత్యుక్తస్థలేషు ద్రష్టవ్యమ్ । అత్ర వసిష్ఠః—శ్లో॥ పిత్రోరుపరమే స్త్రీణామూఢానాంచ కథం భవేత్ । త్రిరాత్రేణైవ శుద్ధిస్స్యాదిత్యాహ భగవాన్యమః ॥ * పిత్రోరుపరమే-మృతౌ, స్త్రీణాం పరిణీతానాం పుత్రీణాం త్రిరాత్రేణైవ శుద్ధిః । తాసాం మృతౌ పిత్రోశ్చ త్రిరాత్రేణైవ శుద్ధిరిత్యేవకారార్థః “త్రిరాత్రేణైవ తత్పితా” ఇతి ప్రజాపతిస్మరణాత్ । పరాశ్రితాయాః పుత్ర్యా మరణేఽపి పితుస్త్రిరాత్రం భవతి । అత్ర యద్యపి “అఘభోక్తుః” ఇతి పూర్వమేవ ప్రేతాన్నభోజనాశౌచముక్తమ్, తథాఽపి మమ పుత్ర్యేవ పచతి న పత్నీ నష్టస్యాశౌచం పుత్ర్యాః అన్నం భోక్తవ్యమితి లోకవాదమోహనిరాసార్థం ప్రేతాన్నభోజనే దశరాత్రమితి పునర్గ్రహణమిత్యదోషః । బ్రహ్మపురాణే చ—శ్లో॥ శుచిస్తజ్జనకస్త్రిభిః ॥ * భరద్వాజోఽపి—శ్లో॥ పితుస్త్ర్యహమేవ చ ॥ ఇతి ॥ * స్మృత్యంతరే చ॥ శ్లో॥ మాతులే పక్షిణీం కుర్యాన్మాతాపిత్రోస్త్రిరాత్రకమ్ ॥ ఇతి * ॥

పరాశ్రితభార్యావిషయే

{ పరాశ్రితాయా భార్యాయా మృతౌ పత్యుస్త్రిరాత్రకం ॥
౫౦॥ తత్పక్షయోర్దినం తస్యాస్త్ర్యహం భర్త్రోశ్చ సంస్థితౌ }

వివోఢృవ్యతిరిక్తపురుషాశ్రితాయా భార్యాయా మరణే వివోఢుర్భర్తుస్త్రిరాత్రం, తత్పక్షయోః పరిణేతృజారపతిసపిండయోః దినమ్, తయోర్భర్త్రోర్మరణే తస్యాశ్చ త్ర్యహమ్, సంస్థితిః-మృతిః । అత్ర విష్ణుః—శ్లో॥ పరపూర్వాసు భార్యాసు ప్రసూతాసు మృతాసు మ

త్రిరాత్రమ్ ॥ * ఇతిప్రకృతమ్ ॥ ఏతచ్చ త్ర్యహవిధానం ప్రతిలోమవ్య
తిరిక్తాశ్రయవిషయమ్, తదాశ్రయేషు సై[illegible]త్యుక్తం
సద్యశ్శౌచమేవ "భర్తృఘ్న్యః కామగాదికాః । [illegible]ప్రతిలోమాస్తు
హీనాశ్చ" ఇత్యాదిస్మృతేః ॥ హారీతశ్చ — శ్లో ॥ పరపూర్వాసు భా
ర్యాసు పుత్రేషుకృతకేషు చ । మాతామహే త్రిరాత్రంస్యాదేకాహం
తుసపిండతః ॥ * ఏతచ్చసన్నిధౌ, పరోక్షేదినమేవ ॥ తథా యాజ్ఞవ
ల్క్యః — శ్లో ॥ అనౌరసేషుపుత్రేషుభార్యాస్వన్యగతాసుచ ॥ * అ
త్ర చశబ్దః అహస్త్వదత్తకన్యాస్విత్యుక్తాహోరాత్రంసముచ్చినోతి ॥
అత్ర సపిండానాంస్నానమేవ "గోత్రిణః స్నానశుద్ధాస్స్యుః"
ఇతి ప్రజాపతిస్మరణాత్. దౌహిత్రాదివిషయే.

{ భాగినేయేచ దౌహిత్రేమృతేతుత్ర్యహమిష్యతే ॥ ౭౫ ॥
పక్షిణ్యుపనయాత్పూర్వంవసిష్ఠోమునిరబ్రవీత్ । }

స్పష్టోఽర్థః ॥ అత్రవసిష్ఠః — శ్లో ॥ సంస్థితేపక్షిణీప్రోక్తాదౌహి
త్రేభగినీసుతే । సంస్కృతేతుత్రిరాత్రంస్యాదితిధర్మోవ్యవస్థితః ॥ * ॥
భగినీసుతః-స్వస్రీయః, దౌహిత్రభాగినేయయోస్సంబంధిత్వాత్తత్
ప్రతియోగినాం మాతామహమాతామహీ మాతృష్వసృమాతులానా
మేవేదమాశౌచం ॥ అత్ర భాగినేయదౌహిత్రయోర్మృతౌ ప్రత్యాసత్త్వాత్ప్రా
గపి పక్షిణీవిధానాదన్యయోనిసంబంధిమృతౌ తత్పూర్వం నకించిద
ప్యాశౌచమస్తి, వక్ష్యతిచ "ఊర్ధ్వమేవోపనీతేః" ఇతి । ఏవం
చ స్వస్రీయమృతావేవ వ్రతాత్ప్రాఙ్మాతృష్వసృమాతులయోః పక్షిణీ
విధానాదనుపనీతయోస్తయోర్మృతౌ సద్యశ్శౌచమేవగ్రాహ్యమ్.

శ్వశ్ర్వాదివిషయే.

{ శ్వశ్రూశ్వశురసాచార్యతత్పత్నీతత్సుతర్త్విజామ్ ॥ ౭౬ ॥
యాజ్యాంతేవాసినోర్నాశే త్ర్యహమిత్యాహ గౌతమః । }

స్వశబ్దః శ్వశ్రూశ్వశురవ్యవచ్ఛేదార్థః, ఆచార్యః "ఉపనీయ,

తుయశ్శిష్యమ్" ఇత్యాదిమనూక్తలక్షణః । ఋత్విగ్లక్షణంచ సఏవాహ ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధేయంపాకయజ్ఞానగ్నిష్టోమాదికాన్ మఖాన్ యఃకరోతివృతోయస్య సతస్యర్త్విగిహోచ్యతే ॥ * అత్రవిశేషమాహ నారదః— శ్లో ॥ ఋత్విక్తు త్రివిధోదృష్టః పూర్వజుష్టస్స్వయంవృతః । యదృచ్ఛయాచయఃకుర్యాదార్త్విజ్యంప్రీతిపూర్వకమ్ ॥ * ఋత్విక్ప్రతియోగీయాజ్యః, "అంతేవాసీ-శిష్యశ్చ దాసభృతకౌ" ఇత్యాద్యుక్తలక్షణఉపనీయాధ్యాపితశ్చ, తత్ప్రతియోగీఆచార్యః, ఏషాంమరణే తత్ప్రతియోగినాంత్ర్యహమ్ ॥ అత్రబోధాయనః— వా ॥ యథాసన్నం త్రిరాత్రమహోరాత్రమేకరాత్రమితి కుర్వీతాచార్యోపాధ్యాయతత్పుత్రేషు త్రిరాత్రమృత్విజాంచ ॥ * గౌతమోఽపి— ॥ వా ॥ త్ర్యహంవాఽఽచార్యతత్పుత్రస్త్రీయాజ్యశిష్యేష్వప్యేవమ్ ॥ * బృహస్పతిః— శ్లో ॥ త్ర్యహంమాతామహాచార్య శ్రోత్రియేష్వశుచిర్భవేత్ ॥ * ప్రచేతాశ్చ— శ్లో ॥ మాతృష్వసామాతులయోః శ్వశ్రూశ్వశురయోర్గురౌ । మృతేచర్త్విజియాజ్యేచత్రిరాత్రేణవిశుధ్యతి ॥ * గురురత్రాచార్యః, పూర్వజుష్టస్వయంవృతయోరృత్విజోరేవత్ర్యహవిధానమ్, యాదృచ్ఛికస్యతు సద్యశ్శౌచస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ ॥ స్మృత్యంతరే— శ్లో ॥ మాతృష్వసామాతులయోశ్శ్వశ్రూశ్వశురయోర్గురౌ । తత్పుత్రస్త్రీషుయాజ్యేచ మృతే మాతామహేత్ర్యహమ్ ॥ * వ్యాసః— శ్లో ॥ ఆశౌచంతు త్రిరాత్రంస్యాచ్ఛ్వశ్రూశ్వశురయోర్మృతౌ । జీవంత్యామేవభార్యాయాం మృతాయాం దివసాచ్ఛుచిః ॥ * ॥ మాతామహాదివిషయే

{ మాతృష్వసృపితృష్వస్రోస్తు మృతౌ తత్ప్రతియోగినః ॥ ౬౩ ॥
పుంసస్త్ర్యహంమాతులానీమాతామహ్యోర్మృతౌ తథా । }

మాతృష్వసృ-పితృష్వస్రోః, సపత్న్యాదేః తద్విషయేవిశేషస్యానుక్తత్వాత్ । పితృష్వసాచభ్రాతాచ, స్వస్రాపితృష్వస్రాదేః, మాతృష్వస్ర

మాతామహమాతులాః, తేషాంమృతౌ, తథామాతులానీమాతామహ్యో ర్మృతౌచ, తత్ప్రతియోగినః పురుషస్యత్ర్యహమఘం । మాతృష్వస్రృమాతులమాతులానీమృతౌ స్వస్రీయస్య మాతామహమాతామహీమృతౌ దౌహిత్రస్యచ త్ర్యహమిత్యర్థః । అత్రపుంగ్రహణం స్త్రీణ్యుదాసార్థమ్ ॥ స్మృత్యంతరే — శ్లో॥ మాతృష్వసామాతులయోః ఇతి ॥ * ప్రచేతాశ్చ — శ్లో ॥ మాతృష్వసామాతులయోః॥ఇతి ॥*॥ ఏవంచ త్ర్యహవిధానంసన్నిధానాదేవ ॥ శ్లో ॥ మాతృష్వస్రృభగిన్యోశ్చమాతులాన్యాంచమాతులే । పితృష్వసరితద్వచ్చపక్షిణీ-క్షపయేన్నిశామ్ ॥ * ఇతిపరోక్తే పక్షిణీవిధానాత్ ॥ అత్ర మాతృష్వస్రృమాత్రగ్రహణం తద్భర్తృవ్యుదాసార్థంపితృష్వస్రృభర్తృవ్యుదాసార్థం చ । మాతామహమాతులాన్యోఃపృథగ్గ్రహణాత్ సపిండపత్నీనామపి భర్తృమరణాదూర్ధ్వమపి ప్రతియోగిమృతౌ తయోః, తయోర్మృతౌ తత్ప్రతియోగినాంచపరస్పరమాశౌచప్రాప్త్యర్థం। అంగిరాః ॥ వా ॥ మాతామహమాతులమాతామహీనాం త్రిరాత్రంశ్వశురస్యచ॥* విష్ణురపి — వా ॥ ఆచార్యమాతామహేఽతీతే త్రిరాత్రం ॥ * ॥

వివాహాత్ప్రాగ్యత్స్త్రీమృతౌయాఽప్రాప్తి సద్యశ్శౌచాదివిహితం తదూర్ధ్వం తత్స్త్రీమృతౌ తత్ప్రతియోగినామ్, తత్ప్రతియోగిమృతౌ తాసాంచమిథః పక్షిణ్యాశౌచమాహశ్లోకద్వయేన.

{ మాతృష్వస్రుసుతాపుత్రౌపితృష్వస్రుసుతస్త్రియౌ॥౬౪ }
{ స్వసాపితృవ్యపుత్రీచస్వస్రుపుత్రీపితృష్వసా । భ్రాతృపు }
{ త్రీచదౌహిత్రీ పౌత్రీతత్ప్రతియోగినౌ ॥ ౬౫ ॥ }
{ స్త్రీపుంసౌచక్వచిత్ప్రేతే పక్షిణ్యాశౌచినౌమిథః । }

మాతృష్వస్రుసుతాదయఏకాదశజనాః, ఏభ్యోఽన్యేతత్ప్రతియోగినో ద్వాదశజనాః, ఏతేషు త్రయోవింశతిజనేషు కస్మింశ్చిజ్జనే మృతేపరస్పరంపక్షిణ్యాశౌచినస్స్యుః। ప్రేతేపక్షిణ్యాశౌచిన ఇత్యుక్తత్వా

జ్జననేనైవ పక్షిణ్యాశౌచినస్స్యుః । అత్ర మాతృష్వస్సుతాపుత్ర్యోః ప్రతియోగినౌ జ్యేష్ఠమాతృష్వస్సృపుత్రీపుత్రౌ, పితృష్వస్సుసుతదుహిత్రోః ప్రతియోగినౌ మాతులపుత్రీపుత్రౌ, స్వసుః ప్రతియోగినౌ జ్యేష్ఠస్వస్సృభ్రాతరౌ, పితృవ్యపుత్ర్యోః ప్రతియోగినౌ జ్యేష్ఠపితృవ్యపుత్రీపుత్రౌ, స్వస్సృపుత్ర్యోఃప్రతియోగినౌమాతృష్వస్సృమాతులౌ, పితృష్వసుః ప్రతియోగినౌ భ్రాతృపుత్రీపుత్రౌ, భ్రాతృపుత్ర్యోఃప్రతియోగినౌపితృష్వస్సృపితృవ్యౌ, దౌహిత్ర్యోఃప్రతియోగినౌ మాతామహీమాతామహౌ, పౌత్ర్యోఃప్రతియోగినౌపితామహీపితామహౌ, అత్ర మాతృష్వస్రాదిస్త్రీత్వావలంబనేన పక్షిణీవిధానాత్తత్తద్భర్తృమృతౌ పక్షిణీనాస్త్యేవ, బంధుత్వాత్స్నానంతుస్యాత్ ॥ విజ్ఞానేశ్వరే—శ్లో ॥ భగిన్యాంసంస్థితాయాంతుభ్రాతర్యపిచసంస్థితే ।స్వస్రీయేభ్రాతృపుత్రేచపక్షిణీంక్షపయేన్నిశామ్ ॥ * పైఠీనసిశ్చ—వా॥ మాతృష్వసుస్తత్సుతదుహిత్రోః పితృష్వసుస్తత్సుతదుహిత్రోశ్చపక్షిణీపరస్పరమ్ ॥ స్మృత్యంతరేచ—శ్లో ॥ సోదర్యాశ్చసుతాయాశ్చ ఊఢాయాఃపక్షిణీభవేత్ ॥ * హారీతశ్చ—శ్లో ॥ పిత్రోస్తత్సహజోయస్తుపక్షిణీ ॥ * తత్సహజః-మాతాపితృసహజః, మాతులమాతృష్వస్సృపితృవ్యపితృష్వస్సృసంజ్ఞో యోజనః తస్యచతత్ప్రతియోగినాంచమిథఃపక్షిణీత్యర్థః । పక్షిణీ-అహర్ద్వయమధ్యగతారాత్రిర్వా, రాత్రిద్వయమధ్యగతమహర్వేతి కాలత్రయయుక్తా ॥ శ్లో ॥ ఆగామివర్తమానాహర్యుక్తాయాంనిశిపక్షిణీ ॥ ఆగామివర్తమానాఖ్యక్షపాయుక్తదినేపిచ ॥ * ఇత్యమరః ॥ స్మృత్యంతరే—శ్లో ॥ పక్షిణీయోనిసంబంధే నాతికాలేనసూతకే ॥ * గౌతమశ్చ—వా ॥ పక్షిణీమసపిండయోనిసంబంధే ॥ ఇతి * యోనిసంబంధాః-మాతులమాతులేయమాతృష్వస్సృమాతృష్వసేయస్వస్సృస్వస్రీయపితృష్వస్సృపైతృష్వసేయాదయః అత్ర యేకన్యాసపిండాః తేవివాహోర్ధ్వంభర్తృగోత్రప్రాప్త్యాఽ

సపిండా భవంతి । తఏవాసపిండశబ్దేనోచ్యంతే, తేచ పితృమాతృభ్రా
తృపితృవ్యతత్పుత్రాదయః । అసపిండాశ్చ యోనిసంబంధాశ్చేతిద్వం
ద్వైకవద్భావః. అసపిండేసమానోదకే యోనిసంబంధేచ మాతృపితృ
మాతృష్వసృతదపత్యాదౌ పక్షిణ్యాశౌచంభవతీతివ్యాఖ్యాతం,తద్వ్యా
ఖ్యానే । తదాసమానోదకవిషయే పక్షిణీవిధిః పరోక్షవిషయఏవ ।
యోనిసంబంధశ్చాత్ర త్రిపూరుషవిషయఏవ । అతః కూటస్థమిథునో
త్పన్నాః కూటస్థసహితాః కూటస్థస్థానీయత్వాత్కూటస్థభ్రాతృసహి
తాశ్చ పక్షద్వయేపి త్రిపూరుషాంతర్వర్తినోఽసపిండయోనిసంబం
ధాః పరస్పరం పక్షిణీమాచరేయురిత్యర్థః । అనేనపక్షద్వయేచపక్షిణీ
విధిర్వివాహాదూర్ధ్వమేవ, తతః ప్రాక్పితృపక్షే సద్యశ్శౌచాదివిధా
నాత్, మాతృపక్షేచ స్నానమాత్రస్మరణాచ్చ । అతోయన్మరణే య
ద్విషయే పక్షిణీవిధిస్తత్రైతయోరన్యతరస్యాఽన్యతరస్యవా ఉపనయనా
త్ప్రాఙ్మృత్యాదయంవిధిరితిసిద్ధం । కించభర్తుస్సమానయోగక్షేమత్వా
ద్యోనిసంబంధిపత్నీనాంచపక్షిణీభవతి । యోనిసంబంధనిబంధనే నైవప
క్షిణీవిధానాత్తత్పత్నీనాంచ తదభావాత్తాసాంమృతౌ తత్ప్రతియోగి
నాంనాయంవిధిర్భవతి, అతఏవ మాతామహీ మాతులాన్యాదేః పృథ
గ్గ్రహణం । పునరప్యత్రమయావిశేషతోవ్యక్తముక్తాన్యనవద్యాని ప
ద్యానివేద్యాని ॥ శ్లో ॥ మాతృష్వసామాతులశ్చ స్వసాభ్రాతా పితృ
ష్వసా । పంచతత్తత్సుతాఃపుత్రాదశపౌత్రీపితామహః ॥మాతామహ
శ్చదౌహిత్రీపితృవ్యస్తత్సుతాత్మజౌ । ద్వావింశతిజనాశ్చైతేపరోక్షే
దుహితాపితా । దౌహిత్రశ్చత్రయశ్చైతేతత్తత్పత్న్యస్త్రయోదశ ।
స్త్రీమృతౌపక్షిణీభాజోహ్యష్టాత్రింశదితిస్థితిః ॥మాతృష్వసృపితృష్వ
స్రోఃపుత్ర్యౌఃపుత్రాశ్చతత్స్త్రియః।పితృష్వసాస్వసాపౌత్రీభ్రాతృపు
త్రీస్వసుస్సుతా ॥ పితృవ్యపుత్రీదౌహిత్రీమాతులస్యసుతాసుతా । త
త్రీస్రీచాసన్నిధౌపుత్రీస్వస్రోఃపుత్రాశ్చతత్స్త్రియః॥క్వచిచ్చమాతుః

పితరౌ స్వసా చ భ్రాతృతత్స్త్రియా । పక్షిణ్యాశౌచినస్త్వేతే పుంమృతౌ పంచవింశతిః ॥ మాతృతః పితృతో యేషు విహితా పుంసు పక్షిణీ । న తత్పత్నీమృతౌ సా స్యాత్ స్నానమాత్రం విధీయతే ॥ *మాతృష్వస్రేయాదిపత్నీగ్రహణం తద్భర్తరి మృతే తదూర్ధ్వమపి తాసాం పక్షిణీప్రాప్త్యర్థం । తచ్ఛబ్దవీప్సయా మాతృష్వస్రాదయః పంచ పరామృశ్యంతే। తత్తత్పత్న్యః మాతృష్వసృపుత్రమాతులతత్పుత్రస్వస్రీయభ్రాతృతత్పుత్రపౌత్రపైతృష్వసేయపితామహమాతామహపితృవ్యతత్పుత్రపితృదౌహిత్రపత్న్య ఇత్యర్థః। క్వచిత్ - పక్షిణ్యుపనయనాదిత్యుక్తభాగినేయదౌహిత్రమృతివిషయే అసన్నిధౌ చేత్యర్థః.

భిన్నమాతాపిత్రాదివిషయే,

భిన్నపిత్రోః పితృభ్రాతృస్వస్రపత్యాని తత్ప్రజాః ॥ ౬౬॥
శుధ్యంత్యహ్నా మిథశ్చైవ జనాస్తత్ప్రతియోగినః ।

భిన్నపిత్రోః-జారపితృతత్పత్న్యోః, పితృశబ్దో మాతాపితృవాచకః, పితా మాత్రేత్యనుశాసనాత్ । అపత్యశబ్దః (స్త్రీ)పురుషసముదాయవాచీ, తేన భిన్నపిత్రోః మాతాపితృభ్రాతృస్వసృపుత్రీపుత్రాః ॥ తత్ప్రజాః, తచ్ఛబ్దేన పిత్రాద్యపత్యపర్యంతా జనాః పరామృశ్యంతే, ప్రజాశబ్దః (స్త్రీ)పురుషసముదాయవాచీ, ఏతేషామన్యతరమరణే, అహ్నా దినేన శుధ్యంతి, తథాఽత్రిః— శ్లో ॥ భిన్నమాతృష్వసుర్భిన్నపితృష్వసురహః స్మృతమ్ । తత్సుతానాం మిథోఽహశ్చ మరణే భృగురబ్రవీత్ ॥ * అత్ర మాతాపిత్రోరప్యహరితి గ్రాహ్యమ్, తేన భిన్నమాతృష్వసృభిన్నపితృష్వసృతత్తత్సుతదుహితృభిన్నమాతృతన్మాతాపితృభిన్నపితృతన్మాతాపితృభిన్నపితృదుహితౄణామహోరాత్రం భవతీత్యర్థః । ఆవృత్త్యాన్యోన్యప్యర్థః, పితృవ్యేఽపి లోకే పితృత్వప్రసిద్ధేః భిన్నపితృశబ్దేన సపత్నీమాతృభిన్నోదరపితృవ్యావుచ్యేతే, పితృశబ్దేన మాతామహావేవ, భ్రాతృశబ్దేన మాతులౌ, పితామహపితృవ్యయో-

స్సపిండత్వేన దశరాత్రిత్వాత్, స్వసృశబ్దేనమాతృష్వసా పితృష్వసాచ, అపత్యశబ్దేనచ సపత్నీమాతృదుహితైవ, ఏషామపత్యాన్యేవతత్ప్రజాశబ్దేనోచ్యంతే, ఏషాం మిథః పరస్పరమహారితి ॥ తథాపారస్కరః—శ్లో ॥ యాసపత్నీసుతామాతృసపత్నీయాచతేమిథః।అహోరాత్రేణశుద్ధ్యేతామాహపారస్కరోమునిః ॥ * యాజ్ఞవల్క్యశ్చ— ॥ శ్లో ॥ అహస్త్వదత్తకన్యాసుబాలేషుతువిశోధనమ్। గుర్వంతేవాస్యనూచానమాతులశ్రోత్రియేషుచ ॥ * అత్ర మాతులగ్రహణం యోనిబంధూపలక్షణమ్, "మాతులగ్రహణేన, ఆత్మబాంధవాః పితృబాంధవామాతృబాంధవాశ్చోపలక్ష్యంతే" ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తత్వాత్। అత్ర యద్వ్యహర్విధేర్భిన్నమాతులాదివిషయత్వం ప్రతీయతే, తథాపి పరోక్షే సాక్షాన్మాతులవిషయే పక్షిణీస్మరణాత్ప్రత్యక్షే త్ర్యహాదివిధానాచ్చ తద్విషయత్వమస్యావగమ్యతే ॥ అత్రేదమప్యనుసంధేయమ్, భిన్నమాతృష్వసురితి, తస్యార్థద్వయసంభవాదత్ర మాతృష్వసుస్సపత్నీ పితృష్వసుస్సపత్నీచ భిన్నమాతృష్వసా భిన్నపితృష్వసాచ భవతీతి తయోస్తత్సుతానాంచ అహరిత్యత్రవచనార్థమన్వేష్యంతే, యదత్రయుక్తంతద్గ్రాహ్యమ్ । ఏవంచ సపత్న్యాస్సపత్నీమాతృపితృవర్గాశౌచంనాస్త్యేవ, బంధుత్వాదాచారాచ్చ, స్నానంతుభవతి.   త్ర్యహాద్యాశౌచవ్యవస్థామాహ.

{ ఊర్ధ్వమేవోపనీతేస్స్యాత్త్ర్యహపక్షిణ్యహర్విధిః ॥౬౭॥ }
{ ప్రాక్సద్యశ్శౌచముద్వాహాత్స్త్రీణాముపనయో మతః । }

యోఽయంసమానోదకయోనిసంబంధసగోత్రవిషయే త్ర్యహపక్షిణ్యహర్విధిరుక్తః, సవిధిరుపనయనాదూర్ధ్వమేవభవతి, ప్రాక్తుసద్యశ్శౌచమేవ। అత్రయోనిబంధువిషయే సద్యశ్శౌచవిధిరనుపనీతమాతృష్వస్రమాతులాదిమృతివిషయః, నతు దౌహిత్రభాగినేయమృతివిషయః, వ్రతాత్ప్రాగపి తత్రపక్షిణీవిధానాత్ । నను స్త్రీణాముపన

యాభావాత్ కథమియంవ్యవస్థా తద్విషయేఇత్యతఆహ (ఉద్వాహఇతి) ॥ శ్లో ॥ వైవాహికోవిధిఃస్త్రీణామౌపనాయనికఃస్మృతః ॥ * ఇతిమనుస్మరణాత్, స్త్రీణాముద్వాహఏవోపనయఇత్యర్థః ॥ స్మృత్యంతరేచ—శ్లో ॥ పక్షిణీయోనిసంబంధేనాతికాలేనసూతకే । నోపనీతేరధఃపుంసొనపాణిగ్రహణాత్ స్త్రియాః ॥ * యోనిసంబంధోమాతృవర్గః ॥ గౌతమోపి—వా ॥ పక్షిణీమసపిండయోనిసంబంధే ॥ * అయమర్థః—ఉపనయనాత్ప్రాక్సాపిండ్యస్యసత్త్వేనపక్షిణీవిధ్యసంభవాత్ “ఆజన్మనస్తుచౌలాంతమ్” ఇత్యాదిభిస్సద్యశ్శౌచాదివిధానాత్ తత్పరంతు గోత్రనివృత్త్యా సాపిండ్యాభావాత్తత్పరమేవ పక్షిణ్యాశౌచంభవతీతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ—శ్లో ॥ బాలేదేశాంతరస్థేచ ॥ ఇతి * మనురపి—శ్లో ॥ బాలెమృతేఽసపిండానాంసద్యశ్శౌచంవిధీయతే ॥ * అత్ర బాలోఽనుపనీతమాతులాదిః ॥గౌతమశ్చ—వా ॥ ప్రవ్రజితాసపిండానాంసద్యశ్శౌచమ్॥ఇతి॥*అసపిండస్సమానోదకః.

దినవిధిమాహ

బంధౌస్నానంసగోత్రేఽహఃజ్ఞేయసంబంధకేమృతే ॥ ౬౨ ॥

పితృపక్షేమాతృపక్షేచజ్ఞాయమానసంబంధే బంధుజనేమృతే స్నానంభవతి, సగోత్రేతు తాదృగ్విధేమృతేత్వహోరాత్రమ్ । తథా దేవలః—శ్లో ॥ సమానోదకానాంత్ర్యహంగోత్రజానామహఃస్మృతమ్॥ * జాబాలిశ్చ—శ్లో ॥ సగోత్రాణామహఃస్మృతమ్ ॥ *ఆపస్తంబోపి—వా ॥ మాతుశ్చయోనిసంబంధేభ్యఃపితుశ్చాసప్తమాత్పురుషాద్యావతావా సంబంధోజ్ఞాయతే తేషాం ప్రేతేషూదకోపస్పర్శనం గర్భాన్ పరిహాప్యాపరిసంవత్సరాన్ ॥ * ఏతచ్చాపరిపూర్ణసంవత్సరబాలమృతివిషయస్నానవర్జనస్మరణం, పక్షద్వయేపి “ఆజన్మనస్తుచౌలాంతమ్” “ఆదంతజన్మనస్సద్యః” ఇతిసపిండవిషయేస్నానవిధానాత్తద్వ్యతిరిక్తబాలవిషయమ్.

{ సబ్రహ్మచారిణ్యేకాహం సహాధ్యాయిని పక్షిణీ । ఉపా }
{ ధ్యాయసుహృత్స్యాలభూభృత్సుచమృతేష్వహః ॥౬౯॥ }

ఏకాచార్యోపనీతస్సబ్రహ్మచారీసహాధీతవేదైకదేశశ్చ, సహాధీతః కృత్స్నవేదస్సహాధ్యాయీ, వేదస్యవేదాంగానాంవా ఏకదేశాధ్యాపయితా ఉపాధ్యాయః, స్యాలః-పత్నీభ్రాతా, భూభృత్-మండలాధిపతిః, అత్రగౌతమః—వా॥పక్షిణీమసపిండయోనిసంబంధే సహాధ్యాయినిచ, సబ్రహ్మచారిణ్యేకాహమ్ ॥ * ఆశ్వలాయనః—వా ॥ ఏకాహంసబ్రహ్మచారిణి ॥ ఇతి * మనురపి—శ్లో ॥ సబ్రహ్మచారిణ్యేకాహమతీతేక్షపణంస్మృతం । మాతృబంధౌగురౌమిత్రేమండలాధిపతౌ తథా ॥ * జాబాలిశ్చ—శ్లో ॥ ఏకోదకానాంత్రియహంగోత్రజానామహస్స్మృతమ్ । మాతృబంధౌగురౌమిత్రేమండలాధిపతౌతథా ॥*॥ గురురత్రోపాధ్యాయః ॥ శ్లో ॥ అల్పంవాబహువాయస్యశ్రుతస్యోపకరోతియః । తమపీహగురుంవిద్యాచ్ఛ్రుతోపక్రియయాతథా ॥ * ॥ ఇతి మనుస్మరణాత్ । ఏవంచ నృపేఏతద్విధానంసన్నిధావేవ. పరోక్షేత్వేకకాలః ॥ తథాయాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో ॥ ఏవాంసరాజని ప్రేతేతదహశ్శుద్ధికారణమ్ । * మనురపి—శ్లో ॥ ప్రేతేరాజనిసజ్యోతిర్యస్యస్యాద్విషయేస్థితః ॥ * సజ్యోతిః-దివామృతశ్చేదానక్షత్రదర్శనం నిశిమృతశ్చేదాసూర్యదర్శనమిత్యర్థః ॥ బోధాయనోఽపి—వా ॥ శిష్యసతీర్థ్యసబ్రహ్మచారిషు త్రిరాత్రమహోరాత్రమేకరాత్రమ్ ॥* సతీర్థ్యః-ఏకాచార్యోపనీతః, సబ్రహ్మచారీ-సహాధీనవేదైకదేశః ॥ విష్ణురపి—వా ॥ ఉపాధ్యాయమాతులశ్వశుర్యేష్వహః ॥ * విజ్ఞానేశ్వరేచ—శ్లో ॥ సబ్రహ్మచారిణిప్రేతేఉపాధ్యాయేతథైవచ । శ్వశురశ్యసుతేప్రేతేఅహోరాత్రేణశుధ్యతి ॥ *

సద్యశ్శౌచముచ్యతే । సద్యశ్శౌచంనామ స్నానమాత్రాపనోద్యమాశౌచం, స్నానాంతమాశౌచమిత్యర్థః ॥ తథాఽంగిరాః—శ్లో॥

సద్యశ్శౌచేతుతావత్స్యాదాశౌచంసంస్థితస్యచ। యావత్స్నానంనకు ర్వంతి సచేలంబాంధవాబహిః ॥ * సంస్థితస్యేత్యుక్తత్వాత్ ప్రసవేత దతిక్రమేచ పితృవ్యతిరిక్తస్యనస్నానమ్. శ్వశ్వాదివిషయే

{ శ్వశ్రూశ్వశురతత్పుత్రయాజ్యాచార్యసుతర్త్విజామ్ । ౧౯
పాధ్యాయస్యసద్యస్స్యాన్మృతౌతత్ప్రతియోగినామ్ ॥౨౦ }

శ్వశ్వాదిప్రతియోగినాంమృతౌ శ్వశ్వాదీనాం సద్యశ్శౌచంస్యా త్ । శ్వశ్రూశ్వశురౌప్రసిద్ధౌ, తయోఃప్రతియోగీజామాతా, తయో స్సుతస్స్యాలః, తస్యప్రతియోగీస్వసుర్భర్తా, ఆచార్యసుతోపాధ్యా యయోఃప్రతియోగీశిష్యః, ఋత్విగత్రయాదృచ్ఛికః, తత్ప్రతియోగీ యాజ్యః, పు ...జ ...స్యయో వ్రతయోః తత్ప్రతియోగినో యాజ్యస్యచ మిత్రగ్రహస్యోక్తత్వాత్ । అత్రవృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో ॥మిత్రే జామాతరిప్రేతేదౌహిత్రేభగినీసుతే । స్యాలేచ తత్సుతేవాపి సద్య స్నానేనశుధ్యతి ॥ శిష్యేపంచత్వమాపన్నేశుచిర్నక్షత్రదర్శనాత్ ॥ * మిత్రవిషయే సద్యశ్శౌచమసన్నిధౌ, సన్నిధౌతు దినవిధానాత్ ॥ దౌహిత్రభాగినేయమృతౌ మాతామహమాతులవిషయే సద్యశ్శౌచవి ధిర్దేశాంతరస్థానుపనీతమృతివిషయః, ప్రత్యక్షేతు ప్రాతాత్ప్రాగపిప క్షిణీవిధానాత్ । స్యాలవిషయేచ స్నానవిధిః పరోక్షే, శిష్యోఽత్రో పాధ్యాయప్రతియోగ్యేవ, అంతేవాసివిషయే త్ర్యహవిధానాత్ । శి ష్యవిషయే "శుచిర్నక్షత్రదర్శనాత్" ఇత్యుపాధ్యాయస్త్యైకశా లోక్తిశ్శిష్యప్రేతానుగమనవిషయా "అహశ్శేషంబహిర్వాసోయా వన్నక్షత్రదర్శనమ్" ఇతిస్మరణాత్. రాష్ట్రక్షోభాదివిషయే

{ రాష్ట్రక్షోభేచదుర్భిక్షేవ్యాధావిత్యాదికాఽఽపది । స
ద్యశ్శౌచంభవేచ్చాపన్నిస్తరోపాయకర్మసు ॥ ౨౧ ॥ }

వ్యాధౌ-రోగే, ఇత్యాదికాఽఽపది - దేశభ్రంశగృహోపతాపమ హోత్పాతాదికాపది, ఆపన్నిస్తరార్థం క్రియమాణామకర్మసు స

ద్యశ్శౌచమ్ "ఆపన్నిస్తరోపాయకర్మణాసు" ఇత్యుక్తత్వాత్ । అన్యకర్మణాస్త్వాశౌచమస్తీతిమంతవ్యమ్, సర్వత్రాశౌచసంకోచస్యాపదుపాధిత్వాత్ ॥ తథాదక్షః—శ్లో ॥ స్వస్థకాలేత్విదంసర్వంసూతకం సముదాహృతమ్ । ఆపద్గతస్యసర్వస్యసూతకేపినసూతకమ్ ॥ *బ్రాహ్మేచ—శ్లో ॥ దుర్భిక్షేప్రాణరక్షార్థంకృతయత్నస్యదేహినః । రాష్ట్రభ్రంశేస్థితస్యాపిపుత్రదారాంశ్చరక్షతః ॥ విభ్రష్టస్యస్వదేశాచ్చఅన్యదేశపరిగ్రహే । గృహోపతాపేఘోరేచదారుణాయామథాపది ॥ గృహోపతాపశాంత్యర్థం క్రియమాణేచకర్మణి । శీతవాతాతపైర్యత్రహ్యస్యైవమరణంభవేత్ । తత్రోపసర్గాత్స్వందేహంరక్షమాణస్యనాఘవేత్ ॥ * అఘమితిప్రకృతమ్ । ఉపసర్గాత్ - దేహవిస్ఫోటనాదిభిరుపప్లవాత్ ॥ పరాశరోపి—శ్లో ॥ దుర్భిక్షేరాష్ట్రసంభ్రాంతావాపదాంచసముద్భవే । ఉపసర్గమృతౌచైవసద్యశ్శౌచంవిధీయతే ॥ * ఉపసర్గః-స్వగృహైకదేశస్థాబంధువ్యతిరిక్తః, తన్మృతౌగృహస్వామినః సద్యశ్శౌచమ్ । యద్వా అకామాత్ క్షామక్షోభాద్యుపప్లవమృతౌ సపిండానాంసద్యశ్శౌచమిత్యర్థః । పురాణేచ—॥ శ్లో ॥ గోమంగళాదౌవైశ్యానాంకృషికాలాత్యయేష్వపి । ఆశౌచంనభవేల్లోకేసర్వత్రాన్యత్రవిద్యతే ॥ *

{గోవిప్రస్త్రీకృతేప్రేతేరాజ్యార్థంవాహతేయుధి ।శ్లో}
{చంచోర్ధ్వక్రియాస్సద్యోయద్యనిచ్ఛాస్త్యఘంమృతౌ॥}

రాజనివారాజభృత్యేవా గోబ్రాహ్మణస్త్రీవిషయెయుద్ధే శస్త్రేణహతేసతిసద్యశ్శౌచమ్ । దాహాదిసపిండాంతాఅవృతశ్చసద్యస్స్యుః॥ మృతౌ-మృతివిషయె, యదీచ్ఛాభావః, కేవలరాజదండభయాద్వా, భృతిప్రత్యాదానభయాద్వా; యేనకేనచిదుపాధినావా,యుద్ధభూమింగతస్య మరణానిచ్ఛోర్మృతస్య దుర్మృతత్వాదన్వక్షమాశౌచమస్తి, కాలాంతరపవాదకక్రియాకార్యా ॥ అత్రిమనుః—శ్లో ॥ రాజ్ఞామా

హతౌ కేస్థానేసద్యశ్శౌచంవిధీయతే । గోబ్రాహ్మణస్యచైవార్థే యస్యచేచ్ఛతిభూమిపః ॥ * బృహస్పతిః—శ్లో ॥ శస్త్రేణాభిముఖో యస్తువధ్యతేక్షత్రకర్మణా । యజ్ఞస్సంతిష్ఠతేతస్యసద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * యజ్ఞః-పితృమేధాఖ్యః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణార్థేగవార్థే చ భూమ్యర్థే వానియుజ్యతే । రాజ్ఞోవారాజభృత్యస్యసత్త్రాదీక్షస్యసంగరే ॥ సమ్ముఖస్యహతస్యాపిసద్యశ్శుద్ధక్రియాభవేత్ ॥ రాజ్ఞస్స్వర్గోభవేత్తస్యభృత్యానాం పరిరక్షణాత్ ॥ * సత్త్రాదీక్షస్య సంగరఇత్యుక్తత్వాత్ "క్షత్రకర్మణాశస్త్రైరావధ్యతే" ఇతిస్మరణాచ్చ, మరణానిచ్ఛోరనభిముఖస్యాపీరస్య మృతౌ కాలాంతరపవాదకక్రియాఽఽశౌచంచేత్యర్థోలభ్యతే ॥ సుమంతుః—వా ॥గోబ్రాహ్మణగుర్వర్థంమృతానాంసద్యశ్శౌచమ్ ॥ * మనుశ్చ— శ్లో ॥ ఉద్యతైరాహవేశస్త్రైఃక్షత్రధర్మహతస్యచ । సద్యస్సంతిష్ఠతేయజ్ఞస్తథాశౌచమితిస్మృతిః ॥ బ్రాహ్మణార్థేవిపన్నాయే యోషితాంగోగ్రహేఽపివా ॥ * అత్రవిశేషః

ఏకరాత్రంభవేద్యుద్ధక్షతైః కాలాంతరేమృతే।

యస్తు క్షత్రధర్మేణ యుద్ధాభిముఖశ్శస్త్రహతః తస్మిన్ యుద్ధజనితశస్త్రక్షతైర్దినాంతరేమృతే దినమాశౌచమ్ ॥ తథావిజ్ఞానేశ్వరే —శ్లో ॥ ఆహవేషుమృతానాంచఏకరాత్రమశౌచకమ్ ॥ ఇతి ॥ *॥

దుర్మృతివిషయే

అన్వక్షంశృంగిచోరాంత్యవిద్యుచ్ఛస్త్రవిషాగ్నిభిః॥౨౩॥
ప్రాయోఽనశనతోయాద్యైర్మృతేకామాత్ప్రవృత్తితః

శృంగిణః, మహిషగజపశ్వాదయః, శృంగిగ్రహణం దంష్ట్రిణామప్యుపలక్షణమ్, దంష్ట్రిణోవ్యాఘ్రాదయః । అంత్యః చండాలః । విషశబ్దేన స్వహననసాధనమసిపత్రవత్సనాభాదికముచ్యతే । ప్రాయః మహాప్రస్థానమ్, తచ్చ అనశనం అభక్షణంచ, క్రోధాదినా యత్కించి

దుద్దిశ్య । ఆదిశబ్దేన ప్రపతనోద్బంధనాదయో గృహ్యంతే । శృంగిదంష్ట్రాద్యభిః కామాత్ప్రవృత్తితో బుద్ధిపూర్వకప్రవృత్త్యా మృతేసతి తత్సపిండానామన్వక్షమాశౌచంభవతి, యావత్ప్రేతదర్శనంభస్తాంతమిత్యర్థః । కామాత్ప్రవృత్తితఇతిప్రవృత్తేరేవ బుద్ధిపూర్వకత్వం వ్యాఖ్యేయం నతు మరణస్య, నహికశ్చిన్మర్త్యోఽ మర్తుమిచ్ఛతి । తస్మాత్ అయమశనిర్గర్జన్నిర్జిగమిషతి, సర్పఃప్రసర్పతి, కుడ్యం పిపతిషతి, కూలంకషేయం నదీప్రవహతి, దిధక్షన్నయమగ్నిర్జృంభతే, అత్రమార్గే చోరావ్యాఘ్రాశ్చబాధంతే, శృంగిణోదంష్ట్రిణశ్చజిఘాంసవశ్చరంతి, ఇత్యాదికందృష్ట్వా శ్రుత్వాపివా యేతావత్తత్రతత్రబుద్ధిపూర్వంసాహసప్రవృత్తాస్తేషాంమృతౌమంత్రవత్సంస్కారోదకక్రియానిషేధోద్రష్టవ్యః । అత్రపరాశరః—శ్లో ॥ భృగ్వగ్నిజలపాతేషు దేశాంతరమృతేషుచ । బాలేమృతేచసన్న్యాసేసద్యశ్శౌచంవిధీయతే॥ * గౌతమశ్చ—వా ॥ అన్వక్షంరాజక్రోధాచ్చాయుద్ధే ప్రాయోనశనశస్త్రాగ్నివిషోదకోద్బంధనప్రపతనైశ్చేచ్ఛతామ్ ॥ ఇతి * అయుద్ధగ్రహణం యుద్ధేక్షత్రకర్మణాహతస్యదుర్మృతత్వాభావజ్ఞాపనార్థం । ఇచ్ఛతామిత్యుక్త్వాత్ప్రమాదదుర్మృతానామాశౌచోదకక్రియావిధిర్భవతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ— శ్లో ॥ హతానాంనృపగోవిప్రైరన్వక్షంచాత్మఘాతినామ్ । మహీపతీనాంనాశౌచం హతానాంవిద్యుతాతథా ॥ పరాశరశ్చ—శ్లో ॥ బాలేదేశాంతరస్థేచపతితేచమునౌమృతే । సద్యశ్శౌచంతథేచ్ఛాతో జలాగ్న్యుద్బంధనాదిషు ॥ * ॥ జలాదిష్విచ్ఛాప్రవృత్తితోమృతేఇత్యర్థః ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ—వా ॥ దర్పాదినా చండాలాదీన్హంతుం గతోయస్తైర్హారితస్తస్య "సర్వతఏవాత్మానంగోపాయేత్" ఇతివిధ్యతిక్రమనిమిత్తఃపిండోదకదానాదినిషేధః । ఏవం దంష్ట్ర్యాదిగ్రహణార్థమాభిముఖ్యేనదర్పాద్గచ్ఛతోమరణేప్యయంనిషేధఇత్యనుసంధేయమ్ ॥ ఇతి ॥ * అనేనైవాభిప్రాయేణ స్మృ

త్యంతరేచ— శ్లో ॥ చండాలాదుదకాత్సర్పాద్బ్రాహ్మణాద్వైద్యు తానలాత్ । దంష్ట్రిభ్యశ్చపశుభ్యశ్చ మరణంపాపకర్మణామ్ ॥ * ॥ తథాసంవర్తదక్షౌ— శ్లో ॥ యేవేశ్యాపతయోవిప్రా యేశూద్రా న్నభోజినః । యేచాన్యేపాపకర్మాణస్తేషాంచస్నాంతంసూతకమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ క్రియాహీనస్యమూర్ఖస్య కదర్యస్యతథైవచ । ఋణగ్రస్తస్యడ మ్భస్య భస్మాంతంసూతకంభవేత్ ॥ * పాపకర్మాణః-పాతకినః, క్రి యాహీనః-ద్విజాతికర్మహీనః, మూర్ఖః-నాస్తికః, కదర్యః-మాతాపి తృపుత్రదారాత్మవంచకోలుబ్ధః. అత్రవిశేషః.

{ ప్రమాదాద్దుర్మృతౌసద్యఃక్రియాశౌచేసమాచరేత్ ॥౨౪॥
{ వైధేప్రాయాదిమరణేత్ర్యహంసద్యశ్చతత్క్రియాః ।

అబుద్ధిపూర్వకం జలాగ్న్యాదిభిర్మృతిః ప్రమాదదుర్మృతిః । అత్ర, సద్యః-అవిలంబేన, క్రియాశౌచేకుర్యాత్, దాహాదినాపిండ్యాంతాః ప్రేతక్రియాశ్చాశౌచంచానుతిష్ఠేదిత్యర్థః । వైధే-శాస్త్రచోదితే, ప్రాయాదిమరణే త్ర్యహమాశౌచం,తత్క్రియాః-ప్రేతక్రియాశ్చ, సద్యః-తదైవకుర్యాత్ । ఆదిశబ్దేన జలాగ్నిప్రవేశభృగుపాతాదికంగృహ్యతే, ఏతదుక్తంభవతి, అత్యంతానుష్ఠానాశక్తజీర్ణాంగాచికిత్స్యరోగాణాం వృథాజీవినామ్ " అగ్నిప్రవేశంజలప్రవేశంభృగుపతనంవా మహాపథగమనంవాగచ్ఛేన్నవృథాజీవితమిచ్ఛేత్ " ఇతివృద్ధగార్గ్యాదివచనవిహితే బుద్ధిపూర్వాగ్నిప్రవేశాదిమరణే త్ర్యహమాశౌచమ్, తదానీమేవ ప్రేతకృత్యంచకుర్యాదితి॥ తథాబ్రహ్మపురాణే— శ్లో ॥ ప్రమాదాదపినిశ్శంక-మకస్మాద్విధిచోదితః । శృంగి దంష్ట్రినఖివ్యాళవిషవిద్యుజ్జలాగ్నిభిః ॥ చండాలైర్వాఽథచోరైర్వానిహతోయత్రకుత్రచిత్ । తస్యదాహాదికంకుర్యాద్యస్మాన్నపతితస్తుసః * వృద్ధగార్గ్యశ్చ— శ్లో ॥ వృద్ధశ్శౌచస్మృతేర్లుప్తః ప్రత్యాఖ్యాతభిషక్క్రియః । ఆత్మానంఘాతయేద్యస్తుభృగ్వగ్న్యనశనాంబుభిః॥ తు

స్యతిత్రిరాత్రమాశౌచంద్వితీయేత్వస్థిసంచయః ॥ తృతీయేతూదకందత్వా
చతుర్థేశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * అత్రఘాతయేదితివిధిః ॥ తథావిజ్ఞానే
శ్వరే—శ్లో ॥ అనుష్ఠానాసమర్థస్య వానప్రస్థస్యజీర్యతః । భృగ్వ
గ్నిజలసంగ్రామైర్మరణంప్రవిధీయతే ॥ ఇతి ॥ * అతఏవాగ్న్యాది
మరణే త్ర్యహాశౌచస్మరణమ్, అన్యత్రసద్యశ్శౌచస్మరణాత్ ॥ తథా
ప్రచేతాః—వా ॥ డింబాహవిద్యుద్వహతానామగ్నిజలప్రవిష్టానాం
సద్యశ్శౌచమ్ ॥ * డింబః-జనసమ్మర్దః, ఏతచ్చ బుద్ధిపూర్వవిషయమ్,
అన్యత్రాశౌచోదకక్రియావిధానాత్ ॥ తథాఽంగిరాః —శ్లో ॥ అ
థకశ్చిత్ప్రమాదేనమ్రియేతాగ్న్యుదకాదిభిః । తస్యాశౌచం విధాత
వ్యం కర్తవ్యాచోదకక్రియా ॥ కించ ॥ సాధ్వీనామేవ నారీణామగ్ని
ప్రపతనాదృతే । నాన్యోధర్మోఽస్తివిజ్ఞేయోమృతేభర్తరికర్హిచిత్॥
* ఇత్యగ్నిప్రవేశస్యాపి శాస్త్రవిహితత్వాత్తత్రాపిసపిండానాంత్ర్య
హమేవ । ఇదంచదేశాంతరవిషయమ్ ॥ తథాబ్రహ్మా—శ్లో॥దేశాం
తరమృతేపత్యౌసాధ్వీతత్పాదుకాద్వయమ్ । నిధాయోరసిసంశుద్ధా ప్ర
విశేజ్జాతవేదసమ్ ॥ ఋగ్వేదవాక్యాత్ స్త్రీసాధ్వీనభవేదాత్మఘాతి
నీ ॥ త్ర్యహాశౌచేతునిర్వృత్తేశ్రాద్ధంప్రాప్నోతిశాశ్వతమ్ ॥ * ॥ ఆ
త్మైకవిషయే విశేషఆగ్నేయపురాణే—శ్లో ॥ విష్ణోఃకార్యంసముద్ది
శ్య దేహత్యాగోయదాకృతః । తదావైకుంఠమాసాద్యముక్తోభవతిమా
నవః ॥ * వాయవ్యపురాణే—శ్లో ॥ దేవకార్యపరోభూత్వా స్వత
నుంయఃపరిత్యజేత్ । సయాతివిష్ణుసాయుజ్యమపిపాతకకృన్నరః ॥*॥
పాద్మేచ—శ్లో ॥ దేవస్యధనధాన్యార్థంభూషణాంబరయోరపి । క్షే
త్రారామగృహాద్యర్థంవివాదంకురుతేయదా ॥ వైష్ణవోమోవిశేషే
ణప్రాణత్యాగాంతమాత్మనః । శస్త్రాదిసాధనైరన్యైః ప్రాణకృత్యాదికా
న్మృతః ॥ తస్యవంశేమృతాస్సర్వేయాంతివిష్ణోఃపరంపదమ్ ॥ * ఆశ్వ
మేధికే—శ్లో । ప్రాణాం స్త్యజతియోమర్త్యోమాంప్రపన్నోఽపిమ

త్క్రియతే । బాలసూర్యప్రకాశేన వ్రజేద్యానేన మద్గృహమ్ ॥ * ॥ భగవానపి — శ్లో ॥ మన్నిమిత్తకృతం పాపమపి ధర్మాయ కల్పతే । మామనాదృత్య ధర్మో౽పి పాపం స్యాన్మత్ప్రభావతః ॥ * నారదీయే — శ్లో ॥ విష్ణుకార్యనిమిత్తేన దేహత్యాగం కరోతి యః । స యాతి వైష్ణవం లోకం పునర్జన్మ న విద్యతే ॥ * ఇత్యాదికం ద్రష్టవ్యమ్ ॥ కించ మనుః — శ్లో ॥ యః కామతో మహాపాపం నరః కుర్యాత్కథంచన । న తస్య నిష్కృతిర్దృష్టా భృగ్వగ్నిపతనాదృతే ॥ * బృహద్యమః — శ్లో ॥ రేతస్సిక్త్వా కుమారీషు స్వయోనిష్వంత్యజాసు చ । సపిండాపత్యదారేషు దేహత్యాగో విధీయతే ॥ * ఉశనా — శ్లో ॥ అంత్యైస్సహ సంపర్కే భోజనే మైథునే కృతే । ప్రవిశేత్సంప్రదీప్తేగ్నౌ మృత్యునా౽సౌ విశుధ్యతి ॥ * వ్యాసః — శ్లో ॥ బుద్ధిపూర్వకృతేష్వేవ దేహత్యాగో న సంశయః అతిపాతకినస్త్వేతే ప్రవిశేయుర్హుతాశనమ్ ॥ * ఇత్యాద్యాత్మహననం యత్ర యత్ర శాస్త్రేణానుజ్ఞాయతే తత్ర తత్ర త్ర్యహాశౌచం సద్యః ప్రేతకృత్యం చ ద్రష్టవ్యమిత్యలమ్. షండాదివిషయే

షండపాషండపతితప్రవ్రజ్యావాసిమోఘజాః ॥ ౭౫ ॥
స్వైరిణ్యనాశ్రమిస్తేనగర్భభర్తృఘ్నాత్మఘాతినః । నాశౌ
చార్హాస్తదా తూష్ణీం దాహ్యాః పశ్చాత్తు మంత్రతః ॥౭౬॥

షండః ॥ శ్లో ॥ న జుహోత్యుదితే కాలే న స్నాతి న దదాతి చ । పితృదేవార్చనాహీనస్స షండః పరికీర్తితః ॥ * శ్లో ॥ లింగచ్ఛేదః కృతో యేన స షండః పరికీర్తితః ॥ * ఇత్యాది స్మృతిమాధవీయాద్యుక్తలక్షణః ॥ శ్లో ॥ త్రయీముజ్ఝతి యో మోహాత్స నగ్నః పరికీర్తితః । బ్రాహ్మణాద్యాస్తు యే వర్ణాస్స్వవర్ణాదన్యతోముఖాః ॥ యాంతి తే నగ్నసంజ్ఞాంతు హీనకర్మస్వవస్థితాః । ఏతే పాషండినః పాపా నసైస్త్రైతా నాలపేద్బుధః ॥ * ఇతి విష్ణుపురాణోక్తప్రకారః పాషండః ॥ శ్లో ॥ భ్రష్టో యస్స్వాశ్రమాచారాత్పతితస్సో౽భిధీయతే ॥ * ద్విజాతికర్మ

భ్యోహానిః పతనమ్ ॥ శ్లో ॥ నిగృహీతాశ్చ యే రాజ్ఞా చౌర్యదోషేణ కుత్రచిత్ । పరదారాన్ హరంతశ్చ రోషాత్తత్పతిభిర్హతాః ॥ అసమానైశ్చ సంకీర్ణైశ్చండాలాద్యైశ్చ విగ్రహమ్ । కృత్వా తైర్నిహతా యే చ చండాలాదీన్ సమాశ్రితాః । అంధాగ్నివిషదాశ్చైవ పాషండాః క్రూరబుద్ధయః ॥ క్రోధాత్ప్రాయం విషం వహ్నిం శస్త్రముద్బంధనం జలమ్ । గిరివృక్షప్రపాతం వా యే కుర్వంతి నరాధమాః । కుశిల్పజీవినో యే చ సూనాలంకారకారిణః ॥ ముఖేభగాశ్చ యే కేచిత్ క్లీబప్రాయా నపుంసకాః । బ్రహ్మదండహతా యే చ యే చ వై బ్రాహ్మణైర్హతాః ॥ మహాపాతకినో యే చ పతితాస్తే ప్రకీర్తితాః ॥ * ఇతి బృహన్నారదీయాపస్తమ్బబ్రహ్మపురాణోక్తరూపాః పతితాః । ప్రవ్రజ్యావాసీ-సన్న్యస్య సన్న్యాసధర్మహీనః, పతితః ప్రవ్రజ్యాయాం వర్తమానో వా । మోఘజః-వృథాజాతః, క్రియాగుణాద్యైః కస్యచిదర్థస్యాసంపాదకః ॥ స్వైరిణ్యః-కులటాః, ఏతచ్చ కులటాయాస్సద్యశ్శౌచం స్వైరచారే, ఏకాశ్రయే తు "యుక్తా స్త్రీత్రిర" ఇత్యుక్తాశౌచమ్, తస్యా భర్తుస్తు "పరాశ్రితాయాః" ఇత్యుక్తాశౌచమ్ । అనాశ్రమిణః ॥ శ్లో ॥ యస్తు సన్త్యజ్య గార్హస్థ్యం వానప్రస్థో న జాయతే । పరివ్రాడ్వాపి మైత్రేయ స నగ్నః పరికీర్తితః ॥ * ఇతి విష్ణుపురాణోక్తలక్షణాః ॥ అత్రానాశ్రమిత్వదోషస్స్వాధికారసంభవేప్యవివాహో వేదితవ్యః "అధకారే సత్యకృతాశ్రమవిశేషపరిగ్రహో అనాశ్రమిణః" ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తత్వాత్ । అత్ర ఘాతిన్ శబ్దో ద్వంద్వాత్పరం శ్రూయమాణః ప్రత్యేకమభిసంబధ్యతే, గర్భఘాతినో భర్తృఘాతిన ఆత్మఘాతిన ఇతి, అత్ర లింగమవివక్షితమనుపాదేయత్వాత్ । ఏతే షండాదయో నాశౌచార్హాః ॥ శ్లో ॥ ఉదకం పిండదానం చ ప్రేతేభ్యో యత్ప్రదీయతే । నోపతిష్ఠేత తత్సర్వమంతరిక్షే వినశ్యతి ॥ * ఇత్యాంగిరస్మరణాత్పిండోదకక్రియార్హాశ్చ న భవంతీత్యర్థః । ఏతేషాం మరణే సపిండైరాశౌచం నానుష్ఠేయమ్

పిండోదకాదిచనకార్యం, అన్యక్షమిత్యనువృత్తైస్నానమాత్రంతు కా
ర్యం, ఏతేషండాదయస్తదానీం తూష్ణీందాహ్యాః, పశ్చాత్తుకాలాం
తరేమంత్రవద్దాహ్యాః, తథాబృహస్పతిః—శ్లో ॥ విషోద్బన్ధనశస్త్రే
ణయస్త్వాత్మానంప్రమాపయేత్। మృతోఽమేధ్యేనలేప్తవ్యోనాగ్నిసం
స్కారమర్హతి ॥ * ప్రజాపతిశ్చ—శ్లో ॥ గోబ్రాహ్మణహతానాం
చవిద్యుతాపార్థివేనచ । ఆత్మనస్త్యాగినాంచైవ పతితానాం తథైవ
చ ॥ సత్రైవహర్తానాం విప్రాణాం పతితానాంచ కామతః ॥ పా
షండమాశ్రితానాంచ ప్రేతకర్మనవిద్యతే ॥ * ॥ అత్ర, "నాగ్ని
సంస్కారమర్హతి" "ప్రేతకర్మ నవిద్యతే" ఇతి మంత్రవ
ద్దాహనిషేధః ॥ తథాహారీతః॥— ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణానపధేప్రాప్తేచం
డాలస్యకరేణవా । ఆత్మనశ్శస్త్రనిఘాతేశూద్రవద్దాహయేద్ద్విజమ్।
* శూద్రవత్-అమంత్రకమిత్యర్థః, అంగిరాశ్చ—శ్లో ॥ కామతో
మరణంప్రాప్తేఅస్యేమత్స్యంనివేశయేత్।బ్రహ్మఘ్నసమఇత్యాహుః
కాష్ఠవద్దహనంభవేత్ । * బ్రాహ్మేచ — శ్లో ॥ పతితానాంనదాహః
స్యాన్నాన్త్యేష్టిర్నాస్థిసంచయః । నచాశ్రుపాతఃపిండోవా నోద
కంచసమాచరేత్ (కార్యంశ్రాద్ధాదికంక్వచిత్) * మనుశ్చ—శ్లో॥
వృథాసంకరజాతానాంప్రవ్రజ్యావాసినాంతథా । ఆత్మనస్త్యాగినాంచై
వనివర్తేతోదకక్రియా ॥ * దక్షశ్చ—శ్లో ॥ మహాపాతకినాంచైవ
తథాచైవాత్మఘాతినామ్ । ఉదకంపిండదానంచనకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమేవ
చ ॥ నోపతిష్ఠతితత్సర్వంరాక్షసైర్విప్రలుప్యతే । చండాలాద్వైహర్
తామేచశృంగిదంష్ట్రిసరీసృపైః । శ్రాద్ధమేషాంనకర్తవ్యంబ్రహ్మదండ
హతాశ్చయే ॥ * జాబాలిశ్చ—శ్లో ॥ పతితేఽనశనేప్రేతేవిదేశస్థే శి
శౌనచ ॥ * యాజ్ఞవల్క్యశ్చ— శ్లో ॥ పాషండానాశ్రితాస్తేనా భ
ర్తృఘ్న్యః కామగాదికాః । సురాప్యఆత్మఘాతిన్యోనాశౌచోదక
భోజనాః ॥ * మనుశ్చ—శ్లో ॥ పాషండానాశ్రితానాంచ చరంతీ

నాంచ కామతః । గర్భభర్తృద్రుహాంచైవసురాపీనాంచయోషితాం॥
* పతితనిర్హారాదౌవిశేషమాహయమః—శ్లో॥ నాశౌచంనోదకం
నాశ్రునకుర్యాత్ప్రేతకర్మచ । బ్రహ్మదండహతానాంచనకుర్యాత్క-
టధారణమ్ ॥ బ్రహ్మదండః-బ్రహ్మశాపః, కటధారణం-ప్రేతధారణమ్॥
శ్లో॥ వైతానంప్రక్షిపేదప్సుఆవసథ్యంచతుష్పథే । పాత్రాణితుదహే
దగ్నౌయజమానేవృథాహతే ॥ ఆత్మనస్త్యాగినాంనాస్తిపతితానాంతథా
క్రియా । తేషామపితథాగంగాతోయేఽవస్థాపనంహితమ్ ॥ కృత్వా
గ్నిముదకంస్నానందర్శనంవాహనంకథామ్ । రజ్జుచ్ఛేదాశ్రుపాతంచ
తప్తకృచ్ఛ్రేణశుధ్యతి ॥ * స్నానమత్రప్రేతస్యైవ, సవస్యతుసద్య
శ్చాచవిధానాత్ స్నానేనదోషః ॥ సంవర్తశ్చ—శ్లో॥ ఏషామన్య
తమంప్రేతంయోవహేత్దహేతవా । కటోదకక్రియాంకృత్వాకృచ్ఛ్రం
సాంతపనంచరేత్ ॥ * ఏతద్బుద్ధిపూర్వవిషయమ్, అన్యత్రతు ॥ శ్లో॥
తచ్ఛవంకేవలంస్పృష్ట్వాఅశ్రువాపాతితంయది । పూర్వోక్తానామకా
రీచేదేకరాత్రమభోజనమ్ ॥ * ఇతి తేనైవప్రాయశ్చిత్తలాఘవస్మర
ణాత్ ॥ తథాపరాశరః—శ్లో॥ గోభిర్హతంజలోద్బంధైర్బ్రాహ్మ
ణేనచపాతితమ్ । తంస్పృశంతితుయేవిప్రావోఢారశ్చాగ్నిదాయకాః
తప్తకృచ్ఛ్రేణశుధ్యంతిపరాశరవచోయథా ॥ * అత్రపతితాదయశ్చ
స్వసపిండమరణేనోదకందద్యురిత్యాహయాజ్ఞవల్క్యః—శ్లో॥ నబ్ర
హ్మచారిణఃకుర్యురుదకంపతితానచ ॥ * వృద్ధమనుశ్చ—శ్లో॥ క్లీబా
ద్యానోదకందద్యుఃపతితాశ్చవిధర్మిణః । గర్భభర్తృద్రుహశ్చై
వసురాపశ్చైవయోషితః ॥ * అత్రవిశేషమాహప్రజాపతిః—శ్లో॥
స్నేహాత్కార్యభయాదిభ్యోయస్తత్కుర్యాన్నరాధమః । చండాలేన
హతస్యాపితస్యవక్ష్యామినిష్కృతిమ్ ॥ చరేత్సాంతపనంకృచ్ఛ్రం మ
త్యాచేత్తప్తకృచ్ఛ్రకమ్ । తచ్ఛవంకేవలంస్పృష్ట్వాపాతయిత్వాఽశ్రు
వాఽథవా ॥ ఏకరాత్రంతునాశ్నీయాత్త్రిరాత్రంబుద్ధిపూర్వకే ।శా

ద్ధంకృత్వాచరేత్కృచ్ఛ్రం మత్యాసాంతపనంచరేత్ ॥ తథాశ్రాద్ధభుజాంచైవద్విగుణంబ్రహ్మచారిణామ్ । కించ ॥ శ్లో ॥ వధకస్యకదర్యస్యబుభుగ్రస్తస్యసర్వదా । క్రియాహీనస్యమూర్ఖస్యనాస్తికస్యవిశేషతః వ్యసనాసక్తచిత్తస్యపరాధీనస్యసర్వదా ॥ నిత్యంజ్ఞానవిహీనస్యభస్మాన్తంసూతకంభవేత్ ॥ * ఇతిదక్షాదిస్మృత్యంతరవచనాన్యత్రద్రష్టవ్యాని, అస్మాభిస్తు విస్తరభయాదుపరమ్యతే.

పశ్చాత్తుమంత్రతోదాహ్యఇత్యుక్తం తత్రకాలనియమమాహ.

{ దుర్మృతౌవత్సరాంతేవాషణ్మాసాంతేత్ర్యహేత్క్రియాః।
త్ర్యహంచాఘమిహావశ్యంనారాయణబలిర్భవేత్ ॥ ౭౭ ॥ }

దుర్మృతౌ-విషోద్బంధనశస్త్రాదిభిః పూర్వోక్తైర్మరణే, వత్సరాంతేవా షణ్మాసాంతేవా త్ర్యహోద్దాహాదిక్రియాః కార్యాః । అత్ర, అఘం-ఆశౌచమ్, త్ర్యహం ఇహ దుర్మృతౌ అవశ్యంనియమేననారాయణబలిర్భవేత్ ॥ తథాబ్రాహ్మే—శ్లో ॥ క్రియతేపతితానాంతుగతేసంవత్సరేక్వచిత్ । దేశ(బంధు)కాల)ప్రమాణత్వాద్దయామూలేచ బంధుభిః ॥ మార్తండపాదమూలేవాశ్రాద్ధంహరిసమర్పణమ్ । స్మరణాద్యత్రశుద్ధిస్స్యాత్తత్సురాపానాదికర్మసు ॥ స్వయం మృతస్యశుద్ధిస్స్యాత్కృత్రచిద్దేశగౌరవాత్ ॥ * హరిసమర్పణం-శ్రాద్ధం, నారాయణబలిః ॥ వ్యాసః—శ్లో ॥ సర్వేషామేవలోకానాంగురుర్నారాయణోహరిః । తస్యసంపూజనంకార్యంసర్వపాపహరంహితత్ ॥ తముద్దిశ్యబలిఃకార్యోదత్తోహిదురితాపహః । మంత్రసంస్కారహీనంతసుగతింప్రాపయిష్యతి ॥ * శ్లో ॥ నారాయణబలిఃకార్యోలోకగర్హాభయాన్నరైః । తథాతేషాంభవేచ్ఛౌచంనాన్యథేత్యబ్రవీన్మనుః ॥ తత్రత్రిరాత్రమాశౌచంద్వితీయేత్వస్థిసంచయః ।తృతీయేతూదకందత్వాచతుర్థేశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ఏవంనారదస్మరణాత్ ॥ శ్లో ॥యేమృతాఃపాపమార్గేణతేషాం సంవత్సరాత్పరమ్ । నారాయణబలింకృ

త్వాకుర్యాదూర్ధ్వక్రియాంద్విజః ॥ * ఇతివచనాచ్చ, పూర్వం నా
రాయణబలింకృత్వా పశ్చాత్త్రిరాత్రేణ ప్రేతకృత్యంచ కుర్యాత్ ॥
హారీతశ్చ—శ్లో ॥ భస్మాస్థీనిగృహీత్వాతు విప్రాణామనుశాసనాత్ ।
క్షీరప్రక్షాళనంకృత్వాతదస్థిప్రేతవద్దహేత్ ॥ పుర్వవిధానమంత్రేణయ
థావిధిసమాచరేత్ । ఏవమేవవిధింకుర్యాన్మరణాగమనే సతి ॥ *ఆ
ఖండాదర్శేచ—శ్లో ॥ అబ్దాంతేవాథషణ్మాసేపునఃకృత్వాతుసంస్కృ
తిమ్ । త్రిరాత్రమశుచిర్భూత్వాపిండంకుర్యాత్క్రియాదికమ్ ॥* షణ్మా
స ఇతి సమాహారద్వంద్వః, తస్మిన్నతీతఇతి శేషః ॥ అంగిరాశ్చ — ॥
శ్లో ॥ నారాయణబలిః కార్యోమృతౌదుర్మృతస్యతు । సంవత్స
రేవ్యతీతేవాతదర్థేవాదమేవవా ॥ పితృమేధక్రియాస్సర్వాస్సపిండీక
రణావృతే । కృత్వాపశ్చాద్యథాసూత్రంబలికర్మసమాచరేత్ ॥ *॥
"యథాసూత్రంసపిండీకరణమ్" ఇత్యుక్తత్వాద్యథాకథంచిత్స్వసూ
త్రవిదలాభే వాదాహాదికంకర్మ అన్యసూత్రేణాపి కార్యమితిప్రతీయతే
తథాస్మృత్యంతరే—శ్లో ॥ సూత్రాంతరేణయోదగ్ధః ప్రేతస్సర్వోత్త
రక్రియాః । స్వసూత్రేణైవకర్తవ్యాస్సపిండీతువిశేషతః ॥ * దాహా
నంతరం స్వసూత్రవిల్లాభే, ఉదకదానాద్యుత్తరాః క్రియాస్స్వసూ
త్రేణైవకర్తవ్యాఇత్యర్థః ॥ అత్రవిశేషమాహభరద్వాజః— శ్లో ॥
యస్మిన్సూత్రేవివాహస్స్యాత్తేనప్రేతస్యచ క్రియాః । పిండసంవర్ధ
నాదర్వాక్సపిండీతుస్వసూత్రతః ॥ * అత్రనారాయణబలిప్రకారో
విజ్ఞానేశ్వరాదౌద్రష్టవ్యః ॥ అత్రస్మృత్యంతరేవిశేషః— శ్లో ॥ యా
వత్షణ్మాసమిత్యన్యే యావన్మాసత్రయంపరే । నాస్తి ప్రేతక్రియేత్యేకే
ప్రాయశ్చిత్తంవిదుఃపరే ॥ ప్రాయశ్చిత్తమాహ—శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యా
తికృచ్ఛ్రంచతప్తకృచ్ఛ్రత్రయంతథా । చాంద్రాయణం తతఃకుర్యా
న్నారాయణబలింతథా ॥ కృత్వైవతద్వత్సరాంతేతు విదధ్యాదౌర్ధ్వ
దైహికమ్ । షణ్మాసాద్ద్విగుణంకార్యంత్రిమాసాత్త్రిగుణంభవేత్ ॥ చ

తు గుణం త్రిపక్షే స్యాత్సద్యః పంచగుణం భవేత్ ॥ * వృద్ధపరాశరశ్చ—
వా తత్కాలే సతి ప్రాయశ్చిత్తం చతుర్గుణం షణ్మాసాన్తే త్రిగుణం వత్సరస్యా
న్తే ద్విగుణః త్రిహాయనానాం కేవలం కృచ్ఛ్రమేవాచరంతి ॥ ఇతి * అత్ర విషయభేదే
న కాలవ్యవస్థామాహ సుమంతుః — శ్లో ॥ అగ్నివిద్యుద్విషైః పాతైశ్చం
డాలైః స్త్రీహస్తినాగాహతాః ॥ ఏకద్విత్రిచతుష్పంచ షడబ్దే శుద్ధిమాప్ను
యుః ॥ * సంవర్తశ్చ — శ్లో ॥ మృతశస్త్రేణ (పాంథా ద్వైః)పా
ద్వంద్వా) కామతో బ్రాహ్మణో హతః । త్రిహాయనే వ్యతీతే తు ప్రాయశ్చి
త్తం విదుర్బుధాః ॥ * ఏతత్కాలవిలంబేన శుద్ధివిధానం పూర్వోక్తప్రా
యశ్చిత్తాకరణవిషయం, తత్కృతౌ తు సద్య ఏవ । తథా చ ఆహ వసిష్ఠః ॥
— శ్లో ॥ మనుష్యవర్జనం విప్రాణాం గర్హితే మరణే సతి । సద్య ఏవ
క్రియాః కార్యా విప్రాణామనుశాసనాత్ ॥ * అపరార్కే చ — శ్లో ॥
దుర్మృతానాం సద్య ఏవ స్యాత్సంస్కారో హి ద్విజన్మనామ్ । దత్త్వా కృచ్ఛ్రా
ణి విప్రేభ్య ఇతి ధర్మవిదాం మతమ్ ॥ ఇతి * దేశవిశేషమరణే వసిష్ఠః—
శ్లో ॥ అకామతో హతానాం చ ద్విజాతీనాం వనే పథి । గ్రామే వా నగరే
వాపి కుటికే మఠగృహే తథా ॥ సంవత్సరే వ్యతీతే తు బ్రాహ్మణైర్గణసంజ్ఞ
యా । కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రం సౌమ్యం చ చరేత్సాంతపనం తథా ॥ గోదా
నం తదష్టతస్యాం బ్రాహ్మణానాం చ భోజనమ్ ॥ * విష్ణుశ్చ — శ్లో ॥ మం
డపే గోపురే వాపి ప్రాసాదే హర్మ్యభిత్తిషు । అకామతో మృతానాం
తు దాహయేద్ద్విదవద్వయమ్ ॥ ప్రాజాపత్యం చరేత్కృచ్ఛ్రం పరాకేణ
విశుద్ధ్యతి । పూర్ణేర్ధే తు వ్రతం కుర్యాత్సమాప్తే తూదకక్రియాః ॥ నా
రాయణబలిం కుర్యాచ్ఛుద్ధిరేషా ప్రకీర్తితా । కించ, అతిమానాదతి
క్రోధాత్స్నేహాద్వా యది వా భయాత్ । ఉద్బంధాన్మ్రియతే నారీ న
రో వాపి కథంచన ॥ భృగ్వగ్నిజలపాతేన మ్రియేతానశనేన వా । పూయ
శోణితసంభూతే త్వంధే తమసి దారుణే ॥ షష్టిం వర్షసహస్రాణి హత్వా
త్మానం వసేన్నరః । ఆత్మత్యాగః పరత్యాగాత్పాపీయాన్ పాతకాదపి ।

పాతకే నిష్కృతిర్దృష్టా కథమాత్మనినిష్కృతిః ॥* ఇత్యాదివచనైరాత్మహననే దోషశ్రవణాత్ ॥ శ్లో ॥ శస్త్రం ద్విజాతిభిర్గ్రాహ్యం ధర్మో యత్రోపరుధ్యతే ॥ ద్విజాతీనాం చ వర్ణానాం విప్లవే కాలకారితే ॥ * ॥ వా ॥ సర్వత ఏవాత్మానం గోపాయేత్ ॥ * ఇతి మన్వాదిభిరాపత్కాలే శస్త్రగ్రహణేనాప్యాత్మరక్షణస్మరణాచ్చ ॥ శ్లో ॥ బందిగ్రాహభయాత్తోర్వా రాష్ట్రక్షోభతస్తథైవచ । బలాద్వా కామతః పాపం యస్సుకృత్వాఽఽపదిద్విజః ॥ విప్రాణాం పరిషద్దృష్ట్వా ఆత్మదోషం ప్రకాశయేత్ ॥ * ఇతి పరాశరాదిభిరాపత్కాలకృతస్య దోషస్య ప్రాయశ్చిత్తస్మరణాచ్చ బుద్ధిపూర్వాత్మహననస్యాత్యంతాకృత్యత్వేన బందిగ్రాహాదిభయే నాత్మహననం దుష్కృతిరేవేత్యలమ్. గృహస్థాదివిషయే

{ఆద్యోరాశ్రమిణోర్నాశే వర్ణోక్తం త్వన్యయోర్మృతౌ ।
సద్యశ్శౌచం గృహిణ్యేవం సద్యోఽన్యేషు సదా మిథః ॥ ౭౦}

ఆద్యయోర్బ్రహ్మచారిగృహస్థయోర్మృతౌ స్వస్వజాత్యుక్తం భవతి, అన్యయోర్వానప్రస్థసన్యాసినోర్మృతౌ । సద్యశ్శౌచమిత్యేవం ప్రకారేణాశౌచం గృహిణి గృహస్థవిషయే, అన్యేషు బ్రహ్మచారివానప్రస్థయతిషు పరస్పరం సర్వదా సద్యశ్శౌచం । గృహస్థమృతౌ బ్రహ్మచారివానప్రస్థయతిషు, బ్రహ్మచారిమృతౌ బ్రహ్మచారివానప్రస్థయతిషు, వానప్రస్థమృతౌ వానప్రస్థబ్రహ్మచారియతిషు, యతిమృతౌ యతిబ్రహ్మచారివానప్రస్థేషు చ సపిండేషు పరస్పరం సద్యశ్శౌచం భవతీత్యర్థః, అత్ర బృహస్పతిః — శ్లో ॥ నైష్ఠికానాం వనస్థానాం యతీనాం బ్రహ్మచారిణాం । నాశౌచం సూతకం ప్రోక్తం శావే చాపి తథైవ చ ॥ ప్రాయశ్చిత్తప్రవృత్తానాం దాతృబ్రహ్మవిదాం తథా । * సద్యశ్శౌచమితి ప్రకృతం గౌతమశ్చ — వా ॥ అఋత్విగ్దీక్షితబ్రహ్మచారిణామ్ ॥ ఇతి ॥ * పరాశరశ్చ — శ్లో ॥ బాలే మృతే యతౌ ప్రేతే సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — సత్రివ్రతిబ్రహ్మచారిదాతృబ్రహ్మవిదాం తథా ॥*॥

యత్యాదౌకృచ్ఛ్రదేవోత్సవాదౌచసద్యశ్శౌచమ్ ౧౯౫

సద్యశ్శౌచమితిప్రకృతమ్ । సత్రి-సతతాన్నప్రదాతా, వ్రతీ-కృచ్ఛ్రాదిషుప్రవృత్తః ॥ తథావిజ్ఞానేశ్వరే—శ్లో ॥ నిత్యమన్నప్రదస్యాపికృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదిషు । ప్రవృత్తేకృచ్ఛ్రహోమాదౌ బ్రాహ్మణాదిషుభోజనే ॥ గృహీతనియమస్యాపినస్యాదన్యస్యకస్యచిత్ ॥ * ॥ అత్ర యద్యపి దాతుస్సద్యశ్శౌచమిత్యుక్తమ్, ఆమవిషయేతదుక్తిరితిమన్తవ్యమ్ ॥ అత్ర బ్రహ్మవిద్యతిః, కలౌగుణాశౌచస్య నిషిద్ధత్వాదవిగీతశిష్టాచారాచ్చ యతివ్యతిరిక్తస్య బ్రహ్మవిదోప్యాశౌచమస్త్యేవ ।అన్యత్రాచసఏవ—శ్లో ॥ దేశాంతరమృతింశ్రుత్వాక్లీబేవైఖానసేయతౌ మృతేస్నానేనశుధ్యంతిగర్భస్రావేచగోత్రిణః ॥ * వైఖానసః- వానప్రస్థః ॥ స్మృత్యంతరేచ—శ్లో ॥ సర్వసంగనివృత్తస్యధ్యానయోగరతస్యచ । నతస్యదహనంకుర్యాన్నాశౌచంనోదకక్రియాం ॥ * ఇతియతి

కృచ్ఛ్రాదివిషయే.

{ కృచ్ఛ్రదేవోత్సవశ్రాద్ధదానసహోమతపోఽధ్వరే । ప్రారబ్ధేతత్ప్రవృత్తానాంసద్యశ్శౌచమఘాగమే ॥ ౭౯ ॥ }

కృచ్ఛ్రాః చాంద్రాయణాదయః, హోమః-గణయాగాయుతహోమాదికర్మ, తపాంసి-నియమాః, శేషంసుగమమ్ । కృచ్ఛ్రాదౌప్రారబ్ధే తత్ప్రవృత్తానాం ప్రవృత్త్యనంతరకాలం స్వసపిండజననమరణనిమిత్తాశౌచసంభవె సద్యశ్శౌచమ్, స్నానంకృత్వా కృచ్ఛ్రాద్యనుష్ఠేయమిత్యర్థః । అత్రస్నానంచశావవిషయమ్, నతు ప్రసవవిషయం తత్ర పితృవ్యతిరిక్తస్య స్నానానభిధానాత్ ॥ బ్రాహ్మే—శ్లో ॥యజ్ఞార్థంబహుసంభారసంభృతస్యాపికుత్రచిత్। అథదేవప్రతిష్ఠాయాం గణయాగాదికర్మణి ॥ శ్రాద్ధాదిపితృయజ్ఞేచకన్యాదానేచనోభవేత్ । నిత్యంవ్రతపరస్యాపికృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదిషు ॥ ప్రవృత్తే కృచ్ఛ్రహోమాదౌ బ్రాహ్మణాదిషుభోజనే । గృహీతనియమస్యాపి నస్యాదన్యస్యకస్యచిత్ ॥ తావద్గృహీతదీక్షస్య త్రైవిద్యస్యమహామఖే

స్నానం త్వవభృథం యావత్తావత్తస్య న విద్యతే ॥ (జననే మరణే చైవ త్రి
షా శౌచం న విద్యతే) । యజ్ఞే వివాహకాలే చ దేవయాగాదికర్మసు ॥
గృహీతమధుపర్కస్య యజమానస్య చర్త్విజామ్ । పశ్చాత్ప్రతి తమాశౌ
చం న భవేదితి నిశ్చయః ॥ కుర్వతాం యాజ్ఞికం కర్మ యాజకానాం తథై
వ చ । నిమంత్రితేషు విప్రేషు ప్రారబ్ధే శ్రాద్ధకర్మణి ॥ నిమంత్రితస్య వి
ప్రస్య స్వాధ్యాయనిరతస్య చ ॥ దేహే పితృషు తిష్ఠత్సు నాశౌచం విద్యతే
క్వచిత్ ॥ ఇతి * ॥ యత్తు స్మృత్యంతరం — శ్లో ॥ మాసికానాబ్దికం
పిత్రోశ్శ్రాద్ధం ప్రారబ్ధే సుస్నాతః । కుర్యాదేవ తిథిప్రాప్తమితి శాతాతపో
బ్రవీత్ ॥ * ఇత్యేతత్ప్రారబ్ధవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ కార్యే ప్రత్యాబ్దికే
శ్రాద్ధే స్వాంతరా మృతసూతకే । ఆశౌచానంతరం కార్యమితి వాసిష్ఠభా
షితమ్ ॥ * శ్లో ॥ దేయం పిత్రోశ్శ్రాద్ధం తు అంతరా మృతసూతకే ॥
ఆశౌచానంతరం కార్యం తన్మాసేంత్య ఏవ వా ॥ * ఇతి వాసిష్ఠగోభి
లాదివచనైరప్రారబ్ధస్య శ్రాద్ధస్యాశౌచానంతరమేవ కర్తవ్యత్వవి
ధానాత్ ॥ పరాశరశ్చ — శ్లో ॥ దీక్షితేష్వభిషిక్తేషు ప్రతతీర్థపరే
షు చ । తపోదానప్రవృత్తేషు నాశౌచం మృతసూతకే ॥ * ॥ యాజ్ఞవ
ల్క్యశ్చ — శ్లో ॥ ఋత్విజాం దీక్షితానాంచ యాజ్ఞికం కర్మ కుర్వతామ్ ।
సత్రివ్రతిబ్రహ్మచారిదాతృబ్రహ్మవిదాం తథా ॥ దానే వివాహే యజ్ఞే చ
సంగ్రామే దేశవిప్లవే । ఆపద్యపి చ కష్టాయాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥
* దక్షశ్చ — శ్లో ॥ రాజర్త్విగ్దీక్షితానాంచ దేశాంతరమృతే తథా । వ్ర
తినాం సత్రిణాం చైవ సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * విష్ణుశ్చ — శ్లో ॥ ప్రా
రంభాత్ప్రాగ్వివాహస్య పత్నీ యది రజస్వలా । నివృత్తిస్తత్ర కర్తవ్యా స
హ త్వశ్రుతిచోదనాత్ ॥ వా ॥ దానప్రతిగ్రహోత్సవవివాహేషు న
దేశవిభ్రమే నాప్యాపది చ కష్టాయాం (దీక్షాయాం) మాశౌచమ్ ॥ ఇతి *

శ్రాద్ధాదివిషయే

{ శ్రాద్ధోత్సవాదాభుక్త్యంతః పాకాదావాఘసంభవే । ప
రైర్దేయంచ భోక్తవ్యం న దోష ఇతి నిశ్చయః ॥ ౯౦ ॥ }

శ్రాద్ధం ప్రసిద్ధమ్ ॥ ఉత్సవాః-చౌలాదయః ; ఆదిశబ్దేన యజ్ఞసహస్రభోజనకృచ్ఛ్ర (నియమ) విహితబ్రాహ్మణభోజనాదేరుపసంగ్రహః ॥ ద్వితీయాదిశబ్దాత్ప్రకారవిభోజనపర్యంతావాంతరవ్యాపారసంగ్రహః ॥ తత్ర శావసూతికసంభవే పరైరాశౌచం హిత్వా దాతవ్యం, సత్యాశౌచిజనైః । కిం చ, భోజనార్థం స్నాతైరాభ్యపహార్యైర్భోక్తవ్యం చ । తథా విజ్ఞానేశ్వరే చ షట్త్రింశన్మతే ॥ పరాశరః — శ్లో ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞేషు అంతరామృతసూతకే । పరైరన్నం ప్రదాతవ్యం భోక్తవ్యం చ ద్విజోత్తమైః ॥ భుంజానేషు చ విప్రేషు అంతరామృతసూతకే । అన్యగేహోదకాచాంతాస్సర్వే తే శుచయస్స్మృతాః ॥ * అన్యగేహోదకాచాంతా ఇతి స్నానాద్భోజనాంతమేవాశౌచాభావః । తత్రైవ క్రతుః ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞాదిష్వంతరామృతసూతకే । (శేషమన్నం ప్రదాయ) పరైరన్నం ప్రదాతవ్యం దాతౄన్ భోక్తౄంశ్చ న స్పృశేత్ ॥ * అశౌచిజనైః దాతృభోక్తృభాండపదార్థాదిస్పర్శో న కర్తవ్యః, ఆశౌచిదర్శనం చ న వర్జ్యమిత్యుక్తం । విష్ణుపురాణే — శ్లో ॥ ఉదక్యాసూతికాశౌచిమృతాహారైశ్చ వీక్షితే । శ్రాద్ధే సురాః పితరో భుంజతే పురుషర్షభ ॥ ఇతి * శ్లో ॥ ఉదక్యాస్పృష్టేస్తథాశౌచి కేశకీటైశ్చ దూషితమ్ । కుశోదుంబరబిల్వాద్యైః పనసాంబుజపత్రకైః ॥ శంఖపుష్పసువర్ణాదిక్వాథం పీత్వా విశుధ్యతి ॥ * ఇతి విష్ణుస్మరణాత్, అశుశ్రవణానంతరం సహసా విరమ్య పరైరేవ సర్వం కార్యమిత్యర్థః ॥ అత్ర విశేషః ప్రత్యర్ఘసారే పఠితః — శ్లో ॥ ఆరబ్ధే వరణం యజ్ఞే సంకల్పే వ్రతసత్రయోః । నాందీముఖే వివాహాదౌ శ్రాద్ధే పాకపరిక్రియా నిమంత్రితేషు విప్రేషు ప్రారబ్ధే శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ఇత్యాదివచనాన్యత్రానుసంధేయాని. అత్ర విశేషమాహ.

యజ్ఞోత్సవాదౌ సర్వత్ర ప్రాక్ప్రోక్షితేషు వా స్వభుక్ ।

ఇదం దేవతార్థమిదం పిత్రర్థమిదం బ్రాహ్మణార్థమిత్యథ*

మాతుఃపూర్వమేవోద్దిష్టపదార్థేషు విఘ్నం నాస్తి, పూర్వసంకల్పితద్రవ్యస్య ప్రదానే ప్రతిగ్రహే చ న దోష ఇత్యర్థః । తథా క్రతుః— శ్లో॥ పూర్వసంకల్పితద్రవ్యం దీయమానం న దుష్యతి ॥ * విజ్ఞానేశ్వరే బృహస్పతిః— శ్లో ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞేషు అంతరా మృతసూతకే । పూర్వసఙ్కల్పితార్థేషు న దోషః పరికీర్తితః ॥ * స్మృత్యంతరే చ— శ్లో ॥ యజ్ఞోత్సవే ప్రతిశ్రాద్ధే సూతకే సముపాగతే । పూర్వసంకల్పితార్థేషు న దోషః పరికీర్తితః ॥ * దక్షశ్చ— శ్లో ॥ యజ్ఞేషు ప్రసవో యస్య జాయేతాథ మ్రియేత వా । పూర్వసంకల్పితార్థానాం నాశౌచం తత్ర విద్యతే ॥ * ఏతేన శ్రాద్ధాపాకాదేః ప్రాగఘసంభవేఽపి పక్వాన్నం వినా పూర్వసంకల్పితార్థప్రదానే న దోష ఇతి సిద్ధమ్ । విష్ణుశ్చ— వా ॥ న దేవతాప్రతిష్ఠావివాహయోః పూర్వసంభృతయోరపి ॥ ఇతి *

గ్రహణాదివిషయే

దానాదౌ గ్రహణే సద్యః పుత్రజన్మని చాపది ॥ ౮౧ ॥
నిష్కృతౌ తీర్థయాత్రాయాం వేదపారాయణే వ్రతే ।
నామకర్మాదిసంస్కారే ప్రాగబ్దే సద్య ఇష్యతే ॥ ౮౨ ॥

ఆదిశబ్దేన జపహోమాదయో గృహ్యంతే । స్వస్యాశౌచే సత్యపి చంద్రసూర్యోపరాగే యావత్స్నానం తావద్దానాదౌ స్నానేన యోగ్యో భవతి, తథా పుత్రజన్మని ఆపది జాతకృత్యే చ । ఏవముత్తరత్రాపి స్నానేన శుద్ధో భవతీతి యోజ్యమ్ । నిష్కృతిః-ప్రాయశ్చిత్తమ్, తీర్థాదయః ప్రసిద్ధాః, నామకర్మాదీత్యాదిశబ్దేన శ్మశానాంతాస్సంస్కారా గృహ్యంతే । అత్ర వైయాఘ్రపాదః— శ్లో ॥ స్మార్తకర్మపరిత్యాగో రాహోరన్యత్ర సూతకే ॥ * స్మార్తకర్మ-శ్రాద్ధదానజపహోమాది ॥ ప్రజాపతిశ్చ— శ్లో ॥ ఆశౌచే తు సముత్పన్నే పుత్రజన్మ యదా భవేత్ కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిః పూర్వాశౌచేన శుధ్యతి ॥ * వృద్ధవసిష్ఠశ్చ — శ్లో ॥ మృతే చ సూతకే చైవ న దోషో రాహుదర్శనే । తావదేవ భవేచ్ఛు

ద్ధిర్యావన్ముక్తిర్నదృశ్యతే ॥ * అంగిరాశ్చ—శ్లో ॥ సర్వేవర్ణాస్సూ
తకేచమృతకేరాహుదర్శనే । స్నాత్వాశ్రాద్ధంప్రకుర్వీరన్దానం శా
క్త్యవివర్జితమ్ ॥ * బ్రహ్మాండేచ—శ్లో ॥ అశౌచంజాయతే నౄణాం
గ్రహణేచంద్రసూర్యయోః । రాహుప్రశ్నేతయోస్స్నాత్వా దానా
దౌకల్పతేనరః ॥ * దక్షశ్చ—శ్లో ॥ వ్రతినాంసత్రిణాంచైవసద్యశ్శౌ
చంవిధీయతే ॥ * యాజ్ఞవల్క్యశ్చ— శ్లో ॥ సత్రివ్రతిబ్రహ్మచారీ ॥
ఇతి ॥ * పరాశరశ్చ—శ్లో । వ్రతతీర్థాపరేషుచ ॥ ఇతి * పైఠీనసి
శ్చ—శ్లో ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞేషుయాత్రాయాంతీర్థకర్మణి । న
తత్రసూతకంతద్వత్కర్మయజ్ఞాదికారయేత్ ॥ * అత్ర యథావా
న్తరసంజ్ఞాభేదేఽపి యాగమధ్యేఽఘాగమేఽప్యవభృథాంతమనుష్ఠీ
యతే, తథా వివాహే యద్వృతాద్యవాంతరసంజ్ఞాభేదేఽపి శేషహో
మాంతస్య కర్మణో వివాహశబ్దవాచ్యత్వేన కర్మణ్యాన్మధ్యేఽఘస
మ్భవేఽపి శేషహోమాంతంకర్మానుష్ఠేయమేవ నాశౌచాపగమప్రతీ
క్షణమ్ । యథావా యాగకర్మమధ్యేఽఘసంభవేఽపి సాంగమేవా
నుష్ఠీయతే నప్రధానమాత్రం, తథాఽత్రాపి యద్వృతాదీనామంగత్వే
ఽప్యాశేషహోమాంతమఘాగమేఽప్యదోషాదనుష్ఠేయమితిసిద్ధమ్ ।
తథాదక్షః—శ్లో ॥ యజ్ఞకాలేవివాహేషుదేవయాగేచనిష్కృతౌ ।
హూయమానేతథైవాగ్నౌనాశౌచంనచసూతకమ్ ॥ * వివాహేష్వి
తిబహువచనం ప్రధానహోమాదిశేషహోమాంతకర్మాభిప్రాయమ్ ।
బ్రాహ్మేచ—శ్లో ॥ వివాహయిష్టోఃకన్యాయా లాజహోమాదికర్మ
ణి । ప్రాయశ్చిత్తపరస్యాపిస్వాధ్యాయనిరతస్యచ ॥ * సద్యశ్శౌచమి
తిప్రకృతమ్ । లాజహోమాదీత్యాదిశబ్దేన యద్వృతాదిహోమ ప్రవిశ్య
హోమస్థాలీపాకహోమశేషహోమాంతంకర్మోచ్యతే । స్వాధ్యాయః-వే
దపారాయణమ్ ॥ గౌతమశ్చ—" బ్రాహ్మణస్యస్వాధ్యాయనివృత్త్య
ర్థమ్ " అత్రాపి సఏవస్వాధ్యాయశబ్దార్థః ॥ బోధాయనశ్చ—॥

వా ॥ " అథాతోఽనశ్నత్పారాయణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః " ఇ
త్యుపక్రమ్య " ప్రణవవ్యాహృతిపూర్వకంవేదాదిమారభ్య సతతమధీ
యీత నాంతరావిరమేద్వ్యాహరేద్వా నాస్యాంతరాజననమరణా
శౌచమ్ " ఇతి * యత్తు కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ " బహువేదస్యబ్ర
హ్మాజ్ఞకృతాయామార్త్వాపిదంసద్యశ్శౌచమ్, ఏకవేదస్య స్వాధ్యా
యశ్చ నివర్తతఇతివచనాన్నిషేధః " ఇతి, తదయుక్తమ్ "యదాత్వా
ఽశుచిర్యద్దేశః " " విప్రోదశాహమాసీత దానాధ్యయనవర్జితః "
" స్వాధ్యాయశ్చనివర్తతే " " జననాద్దశరాత్రంచశావేచసముపస్థి
తే। నాధీయీతద్విజోనిత్యంతావదాకాలికేషుచ " " మహాగురో
ర్వాదశాహంవేదస్యాధ్యయనంత్యజేత్ " "స్వాధ్యాయదానప్రతి
గ్రహాన్వర్జయేత్ " ఇత్యాదిషుశౌనకపరాశరమనువృద్ధమనుకాత్యా
యనబోధాయనాదివచనేషు సామాన్యేనస్వాధ్యాయనిషేధపరేషు త
థా విషయభేదాప్రతీతేర్విశేషవచనాంతరాదర్శనేఽపి విషయభేదక
ల్పనస్యాతిప్రసంగాత్, మన్వాద్యనేకవచనసంకోచాపత్తేశ్చ । తస్మా
త్పారాయణైకవిషయం గౌతమీయమితిస్థితం । ఏతేనబహుశిష్యస్యో
పాధ్యాయస్యేదమితివ్యాఖ్యానంచ ప్రత్యాఖ్యాతమ్ ॥ స్మృత్యంతరే
చ—శ్లో ॥ ఆశౌచంకర్మమధ్యేతు శావంసూతకమేవవా । ఆపతే
ద్యదినస్తేషాంసద్యశ్శౌచంవిధీయతే ॥ మాతాపిత్రోశ్చ మరణే పుత్ర
స్యమరణేతథా ॥ * కూర్మపురాణేచ—శ్లో ॥ కామ్యోపవాసేప్ర
క్రాంతేత్వంతరామృతసూతకే । తత్రకామ్యవ్రతంకుర్యాద్దానార్చన
వివర్జితమ్ ॥ * వారాహేచ—శ్లో ॥ సూతకేచనరస్స్నాత్వా ప్ర
ణమ్యశిరసాహరిమ్ । ఏకాదశ్యాంనభుంజీతవ్రతమేతన్నలుప్యతే॥ సూ
తకేఽపినభుంజీతఏకాదశ్యాంసదానరః ॥ * విష్ణురహస్యేచ—శ్లో ॥
సూతకేమృతకేవాపినత్యాజ్యంద్వాదశీవ్రతమ్ । ఏకాదశీవ్రతంకుర్యా
న్నిత్యంకామ్యంతువర్జయేత్ ॥ * కామ్యస్యవర్జ్యతోక్తిరప్రారం

భవిష్యత్, ప్రారబ్ధస్యతు "కామ్యోపవాసేప్రక్రాంతే" ఇతి కార్యత్వస్మరణాత్ ॥ పురాణేచ—శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాంనభుంజీతనారీదృష్టేరజస్యపి ॥ * విజ్ఞానేశ్వరేచ—శ్లో ॥ యజ్ఞేసంభృతసంభారేవివాహేశ్రాద్ధకర్మణి । తథాచౌళాదిసంస్కారేసద్యశ్శౌచంవిధీయతే ॥ * అఖండాదర్శేచ—శ్లో ॥ వివాహేవితతేతంత్రే హోమకాలఉపస్థితే । కన్యామృతుమతీందృష్ట్వాకథంకుర్వంతియాజ్ఞికాః ॥ యజుఃపవిత్రమంత్రేణసావిత్రీపూతవారిణా । అనేనచానువాకేన పవమానస్సునర్జనః ॥ స్నాపయిత్వాచవిద్వద్భిఃకన్యవస్త్రస్వలంకృతామ్ । పూర్ణాహుత్యాచమంత్రాభ్యాంహుత్వాఽనుజ్ఞాప్యతాంస్తతః ॥ తయాసహతతస్తత్ర తంత్రశేషంసమాపయేత్ । ప్రధానహోమనిర్వృత్తౌ మలవద్వాససఃస్త్రియాః ॥ త్రిగృహేచపర్యాప్తేతు శేషంకార్యంసమాపయేత్ ॥ * వృద్ధగార్గ్యః—శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్యతుక్రతోర్మధ్యే మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । దీక్షారూపంనిధాయాత్రసంస్కుర్యాత్పితరాహిసః ॥ * స్మృత్యంతరేచ—శ్లో ॥ దీక్షితోప్యేకపుత్రశ్చేన్మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । సంస్కృత్యశాలామాగత్యయజ్ఞశేషంసమాపయేత్ ॥ అన్తర్దశాహేజననేపశ్చాత్తాన్సంస్మరణంయది । ప్రేతముద్దిశ్యకర్తవ్యం పిండదానంస్వబంధుభిః ॥ ప్రారబ్ధే ప్రేతపిండేతుమధ్యేచేజ్జననంభవేత్ తత్రైవాశౌచపిండాంస్తుశేషాందద్యాద్యథావిధి ॥ * కణ్వశ్చ— ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపికుర్యాదేకాదశేఽహని । కర్తుస్తాత్కాలికీశుద్ధిరశుద్ధఃపునరేవసః ॥ * ఏవమేవలౌగాక్షివచనమపి, తత్రనవశ్రాద్ధమశుద్ధోపీతిభేదః.

దాస్యాదివిషయే.

దాసీదాసనృపామాత్యకారవశ్శిల్పినోభిషక్ । స్వస్వ
కృత్యేసదాశుద్ధాశ్శూద్రానైవాన్యకర్మసు ॥ ౨౩ ॥

దాసనృపౌ-పూర్వోక్తలక్షణౌ, అమాత్యాః-రాజభృత్యాః, శిల్పినః-కాష్ఠాదిసంస్కర్తారః ॥ తథాబ్రాహ్మే—శ్లో ॥ హిరణ్యరూప్యవ

స్త్రాణాంకాష్ఠపాషాణచర్మణామ్ । సంస్కర్తాతత్క్రియాభిజ్ఞశ్శిల్పీ
త్యుక్తోమనీషిభిః ॥ * ఏతే చాసాదయస్స్వస్వకర్మణ్యాశౌచేపిశు
ద్ధాః,అన్యకర్మసునైవశుద్ధాః । అసాధారణత్వాత్స్వస్వకర్మస్వే
వశుద్ధాః, సాధారణత్వాదన్యసాధ్యేషుకర్మసునైవశుద్ధాఇత్యర్థః ।
ఏవం కృచ్ఛ్రాదిష్వపి ప్రవృత్తానాం కృచ్ఛ్రాదిష్వేవ సద్యశ్శౌచం
నాన్యత్రేతియోజ్యమ్ । అత్రపరాశరః — శ్లో ॥ కారవశ్శిల్పినోవై
ద్యాదాసీదాసాస్తథైవచ । రాజానోరాజభృత్యాశ్చ సద్యశ్శౌచాః
ప్రకీర్తితాః ॥ * కారవః-రజకనాపితాదయః, యాజ్ఞవల్క్యః— ॥
శ్లో ॥ కారుహస్తశ్శుచిః , * తత్రవిజ్ఞానేశ్వరః—వా ॥ కారవోరజ
కచేలధావకసూపకారాద్యాః, తేషాంహస్తశ్శుచిః, శుచిత్వంచతత్త
త్సాధ్యేకర్మణి వస్త్రప్రక్షాలనాదౌసూతకాదిసద్భావేపీత్యర్థః ॥ *
శాతాతపః—శ్లో ॥ మూలకర్మకరాశ్శూద్రాదాసీదాసాస్తథైవచ
స్నానేశరీరసంస్కారేగృహకర్మణ్యదూషితాః ॥ *పురాణేచ—
శ్లో ॥ సూపకారేణయత్కర్మకరణీయంనరేష్విహ । తదన్యోనైవ
జానాతితస్మాచ్ఛుద్ధస్సూపకృత్ ॥ * సుష్ఠుసుతరాం వా ఉపకరోతీ
తిసూపకృత్-శిల్పీ ॥ శ్లో ॥ చికిత్సకోయత్కురుతేనతదన్యేనశక్యతే ।
తస్మాచ్చికిత్సకఃస్పర్శేశుద్ధోభవతినిత్యశః ॥ దాస్యోదాసాశ్చయత్కి
ఞ్చిత్కుర్వంత్యపిచలీలయా । తదన్యేనక్షమాఃకర్తుం తస్మాత్తే శుచ
యస్స్మృతాః । సద్యస్స్పృశ్యోగర్భదాసోభక్తదాసస్త్ర్యహాచ్ఛుచిః
రాజాకరోతియత్కర్మస్వప్నే ఽప్యన్యస్యతత్కథమ్ ॥ ఏవంసతిన్నృ
పశ్శుద్ధస్స్పృష్టేతుమృతసూతకే । యత్కర్మరాజభృత్యానాంహస్త్య
శ్వగమనాదికమ్ ॥ తన్నాస్తియస్మాదస్యస్యతస్మాత్తేశుచయస్స్మృతాః ।
శిల్పినశ్చిత్రకారాద్యాఃకర్మయత్సాధయంత్యలమ్ ॥ తత్కర్మనా
న్యోజానాతితస్మాచ్ఛుద్ధాస్స్వకర్మణి ॥ * మనుశ్చ—శ్లో ॥నరా
జ్ఞామఘదోషోస్తివ్రతినాంనచసత్రిణామ్ । డింబాహవహతానాంచ నిః

హతాఃపార్థివేనయే ॥ రాజ్ఞాంమాహాత్మ్యికేస్థానే సద్యశ్శౌచంవిధీయతే ॥ * యాజ్ఞవల్క్యశ్చ—శ్లో॥ మహీపతీనాంనాశౌచంహతానాం విద్యుతాతథా ॥ * అత్రబహువచనం తత్తద్భాగాధిపరాజబహుత్వాభిప్రాయమ్ । తేషాంనప్రజాపరిపాలనాదిషా వశౌచమిత్యర్థః ॥ విష్ణుశ్చ—వా ॥ నరాజ్ఞాంరాజకర్మణి, నవ్రతినాం వ్రతే, నసత్రిణాంసత్రే, నకారూణాంకారుకర్మణి, అన్యత్రవిద్యతే ॥ * ॥ బ్రాహ్మేచ—శ్లో ॥ రాజ్యనాశశ్చయేనస్యాద్వినారాజ్ఞాస్వమండలే । ప్రయాసస్యతశ్చసంగ్రామంప్రాప్తేపాప్రస్థానికేసతి ॥ మంత్రాదితర్పణేచైవప్రజానాంశాంతికర్మణి । ఆశౌచంనభవేల్లోకేసర్వత్రాన్యత్రవిద్యతే ॥ ఇతి ॥ * ఆశౌచినోవర్జ్యమాహ.

నవిశేద్దేవతాగారం నకుర్యాద్వందనాద్యఘీ ।

అదిశబ్దేన పుష్పాహరణపూజోపకరణస్పర్శాదిగృహ్యతే । యద్యపీదంపూర్వమేవవక్తవ్యమ్, తథాపి దాసదాస్యోస్స్వకర్మసు శుద్ధిస్మరణాత్ దేవదాస్యాదేశ్చ దేవగృహేస్వకర్మకరణప్రసక్తౌ తదపవాదకీర్తనమత్రైవయుక్తమితి నచోద్యావకాశః । తథా శ్రీవరాహే ద్వాత్రింశదపచారపరిగణనే శ్రీభగవానాహ— శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టేచైవచాశౌచేభగవద్వందనాదికమ్ ॥ తత్రైవాన్యత్రచ ॥ శ్లో ॥ మన్దిరంనప్రవేష్టవ్యంప్రవిష్టస్యఫలంశృణు । చండాలయోనిమావిశ్యజన్మానినవపంచచ ॥ భవిష్యతివరారోహేవ్యాధఃక్రూరోఽతినిష్ఠురః ॥ * ఆశౌచిస్పర్శే బింబస్య సంప్రోక్షణమప్యాహశౌనకః—శ్లో ॥ చండాలసూతికోదక్యాశావసూతకిమూషితే । నిమిత్తేసమనుప్రాప్తేసద్యఃకృత్వాసమర్పయేత్ ॥ * అన్యవిషయేఽప్యాపస్తంబోవందనస్యవర్జ్యత్వమాహ—వా ॥ అప్రయతేనతునాభివాద్యం తథా ప్రయతాయాప్రయతశ్చనప్రత్యభివదేత్ ॥ * శంఖోపి—వా ॥ నోదకుంభహస్తోఽభివాదయేన్నపుష్పహస్తోనాశుచిః ॥ * బోధాయనశ్చ— వా ॥

నాసీనో నాసీనాయ నశయానో నశయానాయ నాప్రయతో నాప్రయతాయ ॥ * అత్రాప్రయతత్వమశుద్ధత్వమ్, తచ్చ శావసూతకాభ్యాం చ భవతి ॥ తథామనుః— శ్లో ॥ దంతజాతేఽనుజాతేచ కృతచౌళేచ సంస్థితే । అశుద్ధాబాంధవాస్సర్వే సూతకేచతథోచ్యతే ॥ * అత్ర వందనస్య వర్జ్యత్వస్మరణం కాయికాభిప్రాయమ్, మానసస్య నదోషః “ నహ్యస్తి మనస ఉపఘాతః అంతరేణమలవద్వాససం సూతికాంశవస్పృష్టించ ” ఇతిశ్రుతేః ॥ శ్లో ॥ మనోహిశుద్ధమన్యత్ర సూతోదక్యాశవస్పృశః । * శ్లో ॥ అశుద్ధో వాశయానో వాతిష్ఠన్ గచ్ఛన్ స్వపన్నపి । మంత్రైకశరణో విద్వాన్ మనసైవ సమాచరేత్ ॥ * ఇతి భరద్వాజాదిస్మృతేశ్చ.

వహనాదివిషయే

{ దశాహం సోదకజ్ఞాతేః (త్రి)రాత్రం యోనిబంధుషు ॥౮౪
విజాతిష్వశవోక్తం స్యాత్ప్రేతనిర్హరణే కృతే । }

నిర్హరణశబ్దేనేదముచ్యతే ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యవాససస్స్రగ్గంధభూషాద్యైరప్యలంక్రియా । వహనందహనంచేతి నిర్హారార్థో నిరుచ్యతే॥ * తస్మిన్ ప్రేతనిర్హరణే కృతే సమానోదకసపిండయోర్దశరాత్రం ప్రేతనిర్హరణాభావేపి సపిండానాందశాహసిద్ధేః పునరపితద్గ్రహణమనుపనీతనిర్హరణే దశాహసిద్ధ్యర్థకమ్ । యోనిబాంధవామాతులాదయః, తైః ప్రేతనిర్హరణేకృతే త్రిరాత్ర్యహమ్ । విజాతిభిర్భిన్నవర్ణైః, ప్రేతనిర్హరణేకృతే శవజాత్యుక్తమాశౌచంభవతి ॥ అత్ర భరద్వాజః— శ్లో ॥ యస్సమానోదకంప్రేతంవహేద్వాఽథ దహేత్తువా । తస్యాశౌచందశాహంస్యాదన్యేషాంతుత్ర్యహంవిదుః ॥ *॥ అన్యేషాం-యోనిబంధూనాం ॥- స్మృత్యంతరేవ— శ్లో ॥ శావాశౌచే వహేత్ప్రేతంపక్షిణ్యాశౌచవాన్యది । త్ర్యహంద్వ్యహంవాస్యాన్నత్యాఅమత్యాశుద్ధిసాధనమ్ ॥ పక్షిణ్యాశౌచవస్మిన్ స్త్రీదహనేమతిపూర్వకే ఆశౌచినాంత్రిరాత్రంస్యాద్ద్విరాత్రమమతింవ్రతి ॥ * శంఖశ్చ— ॥

శ్లో ॥ త్ర్యహంతుయోనిబంధూనామాశౌచంపహనాదిషు ॥ * మాం
డవ్యశ్చ—శ్లో ॥ శావేచసూతకేచైవత్ర్యహాత్తూదకదాయినః । శవ
వాహంతుకుర్యాచ్చేద్దశాహాంతాభవేత్క్రియా ॥ * ఆశౌచం పిండోద
కదానంచేతి క్రియాశబ్దార్థోఽవిజ్ఞానేశ్వరేణోక్తః ॥ అఖండాదర్శే
చ—శ్లో ॥ సమానోదకాఃకుర్వీరన్ సంస్కారం దశరాత్రతః । దశా
హాంతేనశుద్ధిస్స్యాదిత్యాహభగవాన్ భృగుః ॥ * గౌతమోపి—వా ॥
అవరశ్చేద్వర్ణః పూర్వంవర్ణముపస్పృశేత్ పూర్వోవాఽవరం త
త్రశవోక్తమాశౌచమ్ ॥ * ఉపస్పర్శనం-నిర్హారః॥ వ్యాఘ్రపాదశ్చ
—శ్లో ॥ అవరశ్చేద్వరంవర్ణంపూర్వోవాప్యవరంయది । వహేచ్ఛవ
వదాశౌచందృష్టార్థంద్విగుణంభవేత్ ॥ * శవవత్-శవజాత్యుక్తమా
శౌచంభవతీత్యర్థః ॥ మనుశ్చ—శ్లో ॥ అహ్నావఖలుచైకేన త్రిరా
త్రైరేవచత్రిభిః । శవస్పృశోవిశుధ్యంతిత్ర్యహాత్తూదకదాయినః॥*
అనుపనీతస్యనిర్హారేత్రిభి(స్త్రి)రాత్రైరహ్నైకేనచాహత్యదశరాత్రే
ణ, శవస్పృశః-శవనిర్హర్తారః, సపిండాశ్శుధ్యంతి, సమానోదకా
స్తు త్ర్యహాచ్ఛుధ్యంతీత్యర్థః । విప్రకృష్టసోదకస్యాపి నిర్హారనిబద్ధ
నేన దశాహవిధానాదితిభావః । అత్రవిజాతీయశవనిర్హారే శవజాత్యు
క్తాశౌచం భృతిగ్రహణాభావేవేదితవ్యమ్, భృతిగ్రహణేతు ద్విగుణా
శౌచస్యవక్ష్యమాణత్వాత్ । తస్మాత్ స్నేహాదినా విజాతీయప్రేతని
ర్హారవిషయమిదం జాత్యుక్తాశౌచమితిసిద్ధమ్ ॥ తథావృద్ధపరాశరః॥
శ్లో ॥ యోఽసవర్ణంత్వమూల్యేననీత్వాప్రేతందహేన్నరః । ఆశౌ
చంతుభవేత్తస్యప్రేతజాతిసమంసదా ॥ ఇతి ॥ * సజాతివిషయే

{ యఃప్రమీతమలంకుర్యాద్వహేద్వాప్రదహేద్ద్విజం ॥౨౫ }
{ నశుధ్యత్యేకకాలేనకాలశేషం బహిర్వసన్ । గ్రామేవ }

{ సన్దినాచ్ఛుద్ధ్యేత్త్ర్యహాత్ప్రేతగృహేవసన్ ॥ ౨౬ ॥ }
{ నిహ్నూత్యయోమృతాన్నంచ భుంక్తే సతుదశాహతః । }

యస్త్వసపిండం మృతమలంకుర్యాద్వహేద్వాదహేద్వా సచత
త్కాలశేషం, దివానిర్హరణేఆనక్షత్రోదయమ్, రాత్రావార్కోద
యమ్, గ్రామాద్బహిర్వసన్ ఏకకాలేన్నదివాచబహిర్వాసేదివామాత్రే
ణ, రాత్రౌబహిర్వాసే రాత్రిమాత్రేణశుధ్యతి । గ్రామఏవవసన్ దినే
నశుధ్యతి, ప్రేతగృహేతసన్ త్రిరాత్రేణ, యః ప్రేతమలంకృత్యవహి
త్వా దగ్ధ్వావా ప్రేతాన్నంభుఙ్క్తే సతుగ్రామేవా ప్రేతగృహేవా
అన్యత్రవావసన్ దశాహతశ్శుధ్యతి, యథా “ త్రిరాత్రం యోనిబంధు
షు ” “ త్ర్యహాత్ప్రేతగృహేవసన్ ” ఇత్యుక్త్వా త్ర్యహాశౌచినో ద
శరాత్రేణశుధ్యతః నతుత్ర్యహమాత్రాత్, తయోస్తత్రభోజనే చాం
ద్రాయణంచేతితుశబ్దార్థః ॥ అత్రమనుః—శ్లో ॥ అసపిండంద్విజం
ప్రేతంవిప్రోనిర్హృత్యబంధువత్ । విశుధ్యతిత్రిరాత్రేణమాతురాప్తాం
శ్చబాంధవాన్ ॥ యద్యన్నమత్తి తేషాంచ సదశాహేన శుధ్యతి । అ
నదన్నన్నమహ్నైవనచతస్మిన్గృహేవసన్ ॥ * అత్ర నచతస్మిన్గృ
హేవసన్నితి ప్రేతగృహవాసాభావేపిదినవిధానాత్ “ విశుధ్యతి త్రి
రాత్రేణ ” ఇత్యత్రప్రేతగృహవాసేసతీతివ్యాఖ్యేయమ్ । ఏవంనిర్హా
రావలంబనేనైవత్ర్యహదినయోర్విధానాత్తదభావే తద్గృహవాసినో
ఽప్యన్యస్య నకించిదాశౌచమ్ । అన్యగృహవాసినోనిర్హర్తుర్దినవి
ధిరశ్రోత్రియవిషయః, శ్రోత్రియమృతౌతునిర్హారే తదభావేపిసర్వ
స్యగ్రామవాసిజనస్య దినవిధానాత్ ॥ భరద్వాజశ్చ—శ్లో ॥ అగో
త్రాణామబంధూనాంసజ్యోతిరశుచిర్భవేత్ ॥ * అశుచిః-ఆశౌచమ్॥ హా
రీతశ్చ—వా ॥ ప్రేతనిర్హరణంకృత్వా గ్రామం నప్రవిశేయురాన
క్షత్రదర్శనాత్ ॥ * అన్యత్రచసఏవ ॥ వా ॥శవస్పృశోగ్రామంనప్ర
విశేరన్నానక్షత్రదర్శనాద్రాత్రౌచేదాదిత్యదర్శనాత్తతశ్శుద్ధాః ॥*
అఖండాదర్శేచ—శ్లో ॥ వాహంవినాఽలంకరణంవాహంకృత్వాదిన
స్యతు । శేషేణశుద్ధిరుక్తైవరాత్రావప్యుషసిప్లవాత్ ॥ * ॥ ప్లవః-స్నా

నం, విజ్ఞానేశ్వరేచ—శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రపాదో౽సపిండస్య ప్రేతాలంకరణేకృతే । అజ్ఞానాదుపవాసస్స్యాదశక్తౌస్నానమిష్యతే ॥ *అత్రస్మృత్యంతరేవిశేషః—శ్లో ॥ సజ్యోతిస్తుబహిర్వాసో రాత్రౌనక్షత్రదర్శనాత్ । ప్రాశయేత్పంచగవ్యంచబ్రాహ్మణైస్స్వస్తివాచయేత్ ॥ *దేవలః—శ్లో ॥ విహితంతుసపిండానాం ప్రేతనిర్హరణాదికమ్ । తేషాంకరోతియఃకశ్చిత్తస్యాధిక్యంనవిద్యతే ॥ * ఆధిక్యం-బహిర్వాసపంచగవ్యప్రాశనకృచ్ఛ్రోపవాసాదికమ్ ॥ భరద్వాజశ్చ—వా ॥ అసపిండశవస్య స్నానాలంకరణేకృతేత్ర్యహమ్, దివసే వహనే కృతే స్నాత్వా దశప్రాణాయామాన్కృత్వా నక్షత్రదర్శనాత్పూర్వంగ్రామాద్బహిరాసీత తావదేవాశౌచం రాత్రౌ సూర్యోదయాత్పూర్వం గ్రామాద్బహిరాసీత, అన్యథా తద్గ్రామేప్రవిష్టే శవహర్తురేకాహం తద్గృహేప్రవిష్టే త్ర్యహం తత్రభోజనేకృతేదశాహంభవతి ॥ఇతి॥*॥

అనాథాదివిషయే

యతీంద్రానాథనిర్హారేసద్యశ్శుద్ధిర్మహాఫలమ్॥౮౭॥

అనాథః-పుత్రదారాదిరహితః, తథాపరాశరః—శ్లో ॥ మిత్రబంధుసుహృత్పుత్రధనదారగృహోజ్ఝితమ్ । అనాథంబ్రాహ్మణం ప్రేతం యేవహంతిద్విజాతయః ॥ పదేపదేయజ్ఞఫలమానుపూర్వ్యాల్లభంతి తే। నతేషామశుభంకించిత్పాపంవా శుభకర్మణామ్ ॥ జలావగాహనాత్తేషాం సద్యశ్శౌచంవిధీయతే ॥ బ్రాహ్మేచ—శ్లో॥ అనాథంబ్రాహ్మణం దగ్ధ్వాక్షత్రియంవైశ్యమేవవా । పితృమేధమహాయజ్ఞఫలం ప్రాప్నోతి మానవః ॥ స్మృత్యంతరేచ—శ్లో ॥ సన్న్యాసినాంతుసంస్కర్తుర్నాశౌచంనోదకక్రియా । అశ్వమేధఫలంతత్రభవేన్నాస్త్యత్రసంశయః ॥ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యశ్చ—శ్లో ॥ ప్రేతస్పర్శనసంస్కారైర్బ్రాహ్మణోనైవదుష్యతి । వోఢాచైవాగ్నిదాతాచసద్యస్స్నాత్వావిశుధ్యతి ॥ * అత్రబ్రహ్మవిద్విషయేస్మృత్యంతరేవిశేషః—శ్లో ॥ యత్తుబ్రహ్మవిదా

త్యక్తమపి తన్మంగళం వపుః । దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా విముచ్యేత బ్రహ్మహా బ్ర
హ్మహత్యయా ॥ * బోధాయనశ్చ — శ్లో ॥ సర్పసంగనివృత్తస్య ధ్యా
నయోగపరస్య చ । న తస్య దహనం కుర్యాన్నాశౌచం నోదకక్రియాం ॥
యే నమంతి మహాత్మానం దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా ద్విజాతయః । హయమేధఫలం
తేషామస్తీత్యేవం విదుర్బుధాః ॥ * యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — శ్లో ॥ ప్రవే
శనాదికం కర్మ ప్రేతసంస్పర్శినామపి । ఇచ్ఛతాం తత్‌క్షణాచ్ఛుద్ధిః ప
రేషాం స్నానసంయమాత్ ॥ * అత్ర విశేషః స్మృత్యంతరే — శ్లో ॥ ఉ
హ్యమానం శవం దృష్ట్వా సవాసా జలమావిశేత్ । అలంకృతం శవం దృష్ట్వా
సచేలం స్నానమాచరేత్ ॥ అచమ్య కేవలం ప్రేతం దృష్ట్వా కాష్ఠవదా
చరేత్ ॥ * కాష్ఠవదాచరణం యదృచ్ఛయా మార్గాదిస్థ హీనశవద
ర్శన ఇతి వ్యాఖ్యేయమ్, అన్యథాఽతిప్రసంగాత్,

అత్ర భృతిగ్రహణే విశేషమాహ.

{దృష్టార్థం ప్రేతనిర్హారే జ్ఞాతిభ్యో ద్విగుణం త్వఘమ్ । వి
జాతీనాం సజాతేస్తు జాత్యుక్తమితి గౌతమః ॥ ౭౭ ॥}

ధనార్థం ప్రేతనిర్హారే కృతే ప్రేతసపిండేభ్యోఽపి ద్విగుణమాశౌ
చం విజాతీనాం భవతి, సజాతేస్తు శవజాత్యుక్తమ్ । తుశబ్దో ద్విగుణా
శౌచశంకానివర్తకః । ఏవం ప్రకారేణాశౌచం గౌతమ ఆహేతి శేషః॥
తథా గౌతమః — వా ॥ ప్రేతోపస్పర్శనే దశరాత్రమాశౌచమభిసం
ధాయ చేదుక్తం వైశ్యశూద్రయోః ॥ * ఉపస్పర్శనం-నిర్హరణం, అ
భిసంధాయ చేత్-దృష్టమంగీకృత్య చేత్, ప్రేతం నిర్హరతి తస్య దశరా
త్రమ్ । విప్రస్య విప్రప్రేతనిర్హారవిషయమిదమ్, దశరాత్రవిధానసా
మర్థ్యాత్, వైశ్యశూద్రయోః పృథగుపాదానాచ్చ । అతఏవ క్ష
త్రియస్యాపి క్షత్రియోపస్పర్శనే స్వజాత్యుక్తమ్ ॥ వైశ్యశూద్రయో
రుక్తమ్ " వింశతిరాత్రం వైశ్యస్య మాసం శూద్రస్య ఇతి స్వజా
త్యుక్తమాశౌచమిత్యర్థః । ఏవం వ్యాఖ్యాతం తద్వ్యాఖ్యానే చ । స్వ
వర్ణనిర్హారే వ్యాసః — శ్లో ॥ యది నిర్హరతి ప్రేతం ప్రలోభాక్రా

త్రమాసతః । దశాహేనద్విజశ్శుధ్యేద్ద్వాదశాహేనభూమిపః ॥ అర్ధ మాసేనవైశ్యస్తు శూద్రోమాసేనశుధ్యతి ॥ ఇతి ॥ * వ్యాఘ్రపాదశ్చ —శ్లో ॥ దృష్టార్థే ద్విగుణంభవేత్ ॥ ఇతి ॥ * హారీతశ్చ—శ్లో ॥ దృష్టార్థే ద్విగుణాశౌచమ్ ॥ ఇతి * అనుగమనవిషయే

శవానుగమనేరోదే కర్మణ్యోనహితద్దినే ।

రోదః-ఆతురవ్యంజనమ్, ప్రేతవిషయే స్నేహాదినా ఆతురత్వం వ్యజ్యతఇత్యాతురవ్యంజనమ్ ॥ కర్మణ్యః-కర్మార్హః, అనుగమనే మృతబాంధవైస్సహ రోదేవాకృతే తస్మిన్నేవదినే శ్రాద్ధహోమ జపాదికర్మయోగ్యోనభవతీత్యర్థః । ఉపలక్షణంచైతత్ । ఆశౌచాపనోదకవిధ్యవిధానేఽపి కర్మయోగ్యోనభవతీతిగ్రాహ్యమ్ । అతఏవ ముఖ్యకర్తుః ప్రేతకృత్యైకగణేకర్మానర్హత్వమధస్తాదభ్యధాయి। వృద్ధశాతాతపః—శ్లో ॥ శావేచసూతకేచైవ ద్వితీయేదశమేఽహని । క్షౌరంచేన్నప్రకుర్వీతతస్మాత్కేశేషులీయతే ॥ * స్మృత్యంతరేచ— శ్లో ॥ యస్యకేశాశ్శిరోజాతాదశమేఽహన్యవాపితాః । ఆశౌచంతస్య కేశేషులీయతేనాత్రసంశయః ॥ * స్మృతిచంద్రికాయాంచ—శ్లో ॥ జననేమరణేచైవ వపనందశమేఽహని । అతిస్నానాధికారీస్యాదాశౌచంసర్వదాభవేత్ ॥ తథా ॥ తైలాభ్యంగేతథావాంతే శ్మశ్రుకర్మణి మైథునే । అనాచమ్యోచ్చరన్విప్రస్త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ *అఖండాదర్శేచ—శ్లో ॥ దంపతీశిశునాసార్ధం సూతకేదశమేఽహని । క్షౌరంకుర్యుస్తతఃపూతాస్స్నానదానాదికర్మసు ॥ * ఇత్యాదీనితత్తద్విధ్యతిక్రమేణకర్మానర్హత్వాపాదకాశౌచప్రతిపాదకవచనాన్యనుసంధేయాని ॥ అత్ర సూతకేవపనం దశాహేపితురేవ నాన్యేషాం, ఆచారాత్ ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహనికర్తవ్యంవపనంమృతబంధుభిః దశాహేవపనంకార్యంసూతకేచతథాపితుః ॥ * ఇతివచనాచ్చ ॥ పారస్కరః—శ్లో ॥ మృతస్యబాంధవైస్సార్ధంకృత్వాతుపరిదేవనమ్। వ

వర్జయే త్తదహోరాత్రందానంశ్రాద్ధాదికర్మచ ॥ * స్మృత్యంతరే—
శ్లో ॥ మృతముద్దిశ్యయోగచ్ఛేద్ఘృతప్రాశనమాచరేత్ । వర్జయేత్త
దహోరాత్రం జపహోమార్చనాదికమ్ ॥ * శివరాహస్యేచ— శ్లో ॥
శ్మశానమధ్యంగత్వాతుయోనరోమామథార్చయేత్ । సప్తజన్మకృతంపు
ణ్యంతత్క్షణాదేవనశ్యతి ॥ అనుగమ్యమృతంప్రేతమిచ్ఛయాయస్తుమాన
వః । ఆరాధయితుమిచ్ఛేన్మాంసప్రయాత్యధమాంగతిమ్ ॥ భరణంచత
థాకృత్వామృతకస్యవసుంధరే । భుక్త్వాశ్రాద్ధం మహాభాగ మనుజో
మామథార్చయేత్ ॥ చటకత్వమనుప్రాప్యతత్రాగోధావపుర్గతః॥ఇతి॥

అథ బ్రహ్మచారివిషయే

{ ప్రేతకృత్యేకృతత్కాలమశుద్ధోఽథాప్లుతశ్శుచిః ॥౬౯॥
సత్యాశౌచేఽన్నపానాదౌ దశాహమశుచిర్వ్రతీ । }

వ్రతీ-బ్రహ్మచారీ "బ్రహ్మచారివ్రతీవర్ణీ" ఇతియాదవః ॥ వ్రతీ యదాపిత్రాదేః ప్రేతకృత్యంకరోతి తదా ప్రేతకృత్యేషు క్రియమాణేషు ప్రేతక్రియాకరణకాలమాత్రమశుద్ధః । అథ తత్తద్దినప్రేతకృత్యోత్తరకాలంస్నానతశ్శుద్ధః । ఆశౌచిగృహే అన్నపానాదౌసతి దశాహమశుద్ధః, తతశ్చపునరుపనయనమ్ । ఆదిశబ్దేనసహవాసాదికం గృహ్యతె ॥ బోధాయనః—వా ॥ బ్రహ్మచారిణశ్శవకర్మణావ్రతాన్నవృత్తిరన్యత్ర మాతాపిత్రోరాచార్యేచ ॥ అత్రిప్రజాపతిః—శ్లో॥ బ్రహ్మచారీయదాకుర్యాత్పిండనిర్వాపణంపితుః । తావత్కాలంతదాశౌచంతతస్స్నాత్వావిశుధ్యతి ॥ * మనుశ్చ—శ్లో ॥ గురోఃప్రేతస్యశిష్యస్తుపితృమేధంసమాచరేత్ । ప్రేతాహారైస్సమంతత్ర దశరాత్రేణ శుధ్యతి ॥ బ్రాహ్మేచ—ఆచార్యంస్వముపాధ్యాయంపితరంమాతరంగురుమ్ । నిర్హృత్యతువ్రతీప్రేతాన్నవ్రతేనవియుజ్యతె ॥ * భృగుశ్చ॥ శ్లో ॥ మాతామహంమాతులంచ తత్పుత్రాంశ్చానపత్యకే । వ్రతీ సంస్కురుతెయస్తు వ్రతలోపోనతస్యహి ॥ * యాజ్ఞవల్క్యశ్చ— శ్లో ॥

ఆచార్యపితృపాధ్యాయాన్నిర్హృత్యాపివ్రతీసదా । సంకటాన్నంచ
నాశ్నీయాన్నచతైస్సహసంవసేత్ ॥ * సంకటాన్నం-ఆశౌచాన్నం,
తైః-ఆశౌచిభిః, బ్రాహ్మేచ—శ్లో ॥ ఆచార్యంస్వముపాధ్యాయం గు
రుంవాపితరంచవా । మాతరంవాస్వయందగ్ధ్వావ్రతస్థస్తత్రభోజనమ్ ॥
కృత్వాపతతియత్తస్మాత్ప్రేతాన్నంనాత్రభక్షయేత్ ॥ అన్యత్రభోజనం
కుర్యాన్నచతైస్సహసంవసేత్ ॥ ఏకాహమశుచిర్భూత్వాద్వితీయేఽ
హనిశుధ్యతి ॥ * వ్రతస్థః-బ్రహ్మచారీచాంద్రాయణాదినిష్ఠశ్చ ॥ పత
తి-వ్రతాద్భ్రష్టోభవతి ॥ పునరుపనయనార్హోభవతీత్యర్థః । ఏకాహ
మశుచిః-నిర్హారదినమాత్రమేవాశుచిః, ద్వితీయదివసాదిషుప్రేతకృ
త్యోత్తరకాలం స్నానాచ్ఛుధ్యతీత్యర్థః । వ్రతస్థగ్రహణంగర్భవతో
ఽప్యుపలక్షణమ్; తస్యాపిదోషాభావాత్, తథామనుః— శ్లో ॥ ద
హనంవహనంవాపి ప్రేతస్యాన్యస్యగర్భవాన్ । నకుర్యాదుభయం త
త్రకుర్యాదేవపితుస్సదా ॥ జ్యేష్ఠస్యవాఽనపత్యస్యమాతులస్యాసుత
స్యచ ॥ * వసిష్ఠః— వా ॥ గర్భవతాజ్యేష్ఠోదాహ్యః పిత్రా మాతా
చానపత్యోమాతులశ్చ ॥ * స్మృత్యంతరే—శ్లో ॥ దహనాదిసపిం
డాంతంబ్రహ్మచారీకరోతిచేత్ । అన్యత్రమాతాపిత్రోస్స్యాదుపనీయ
పునర్వ్రతీ ॥ ఇతి * బోధాయనః—అథోపనీతస్యావ్రతానీత్యుపక్ర
మ్య మధుమాంసశ్రాద్ధసూతకాన్నమిత్యాదిపరిగణయ్య ఏతేషు పున
స్సంస్కారఇతి ॥ అథానుగంతృవిషయే

స్నానాగ్నిస్పర్శనాజ్యాశపునస్స్నానుసంయుతైః॥౯౦
ద్విజాతయోవిశుధ్యంతిసజాతీయశవానుగాః ।

స్పష్టోఽర్థః ॥ అత్రిమనుః—శ్లో ॥ అనుగమ్యేచ్ఛయాప్రేతం
జ్ఞాతిమజ్ఞాతిమేవవా । స్నాత్వాసచేలంస్పృష్ట్వాఽగ్నింఘృతంప్రాశ్య
విశుధ్యతి ॥ * యాజ్ఞవల్క్యశ్చ—శ్లో ॥ అనుగమ్యాంభసిస్నాత్వా
స్పృష్ట్వాగ్నింఘృతభుక్ఛుచిః ॥ ఉశనాపి—శ్లో ॥ అనుగమ్యావృతం

ప్రేతంజ్ఞాతిమప్యన్యస్పృష్ట్వాచ| స్నాత్వాఘృతంచభక్షిత్వాపునస్స్నానం
సమాచరేత్ ॥ వసిష్ఠశ్చ—శ్లో ॥ అనుగమ్య శవంబుద్ధ్యా స్నాత్వా
స్పృష్ట్వాహుతాశనమ్ । సర్పిఃప్రాశ్యపునస్స్నాత్వా ప్రాణాయామై
ర్విశుధ్యతి ॥ * హారీతశ్చ—శ్లో ॥ ఆర్ద్రవస్త్రంపరిత్యజ్య శుష్కవ
స్త్రేణమార్జనమ్ । శవానుగమనేత్వౌరేపునస్స్నానంవిధీయతే ॥ * ॥
అత్రానుగమనస్యైవవిధానాన్నాగ్రపార్శ్వయోర్వాగంతవ్యమ్ ॥ అ
త్రస్మృత్యంతరే—శ్లో ॥ ప్రేతస్యపార్శ్వయోరగ్రే నగచ్ఛేయుః క
దాచన| యస్మాదగ్రేతుగంతౄణామాయుఃక్షీణంపదేపదే॥ మృతస్య
పశ్చాద్గమనే ప్రాయశ్చిత్తంవిధీయతే । కిల్బిషాదగ్రగమనే నిష్కృ
తిర్నోపపద్యతే ॥ * స్మృత్యంతరేచ— శ్లో ॥ సంస్కారోపక్రమా
త్పూర్వంకామంస్నాత్వావిశుధ్యతి । ఆరబ్ధేతుహిసంస్కారే సమా
ప్తేస్నానమాచరేత్ ॥ * ఏతదన్యవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ ఆరంభాత్ప్రాగ
పిస్నాయాత్తస్యశుద్ధిర్భవిష్యతి । సర్వేషాంతుసపిండానాంకపాలదహ
నాత్పరమ్ ॥ * ఇతిస్మరణాత్ ॥ శ్లో ॥ అనుగంతాతునస్నాయాద్యా
వద్ధూమస్యదర్శనమ్ । కపాలదహనాత్స్నానంవిహితం సోమయాజి
నః ॥ * ●త్యాదిస్మృతేశ్చ । అత్ర యావద్ధూమస్య దర్శనమిత్యనేన
సపిండానుగంతృవ్యతిరిక్తస్యాగ్నిసంయోగోత్తరకాలంస్నానంభవతీతి
గమ్యతే ॥ తథాశ్వాలాయనః—వా ॥ శరీరమగ్నిసంయోజ్యానవేక్ష
మాణా అపోఽభ్యవయంతి ॥ ఇతి ॥ * సపిండవిషయేప్రచేతాః— ॥
శ్లో ॥ నదీకూలంతతోగత్వాశౌచంకృత్వాయథావిధి । వస్త్రంసంశోధ
యేదాదౌతతస్స్నానంసమాచరేత్ ॥ సచేలంతు తతస్స్నాత్వా శు
చిఃప్రయతమానసః । పాషాణంతత్రచాధాయవిప్రోదద్యాద్దశాంజలీన్
ద్వాదశక్షత్రియోదద్యాద్వైశ్యేపంచదశస్మృతాః । త్రింశచ్ఛూద్రా
యదాతవ్యాస్తతస్సంప్రవిశేద్గృహమ్ ॥ తతస్స్నానంపునఃకార్యంగృ
హశౌచంచకారయేత్ ॥ ఇతి * అత్ర “ జ్ఞాతిమజ్ఞాతిమేవవా ” ఇ

త్యవిశేషేణ స్మరణాత్ సపిండానామప్యగ్నిస్పర్శాదికం భవత్యేవ॥ శ్లో॥ శవేన సహ గత్వా తు జ్ఞాతిరజ్ఞాతిరిచ్ఛయా । స్నాత్వా స్పృష్ట్వా తు జ్వలనం ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ * ఇతి వచనాచ్చ । అత్ర స్మృత్యంతరే విశేషః — శ్లో ॥ ప్రవేశనాదికం కార్యం బాహకేనాపి నైవ తు । వోఢ్రా చైవా[illegible]త్రా చ పురా స్నానాచ్చ యోషితామ్ ॥ జలే స్నాత్వా చేద్విశైద్రా, మంత్రశౌనాద్బుద్ధిపూర్వకమ్ । త్రిరాత్రేణ చ శుద్ధిస్స్యాదమత్యాస్నో విశుధ్యతి ॥ * బాలాదివిషయే జాబాలిః — శ్లో ॥ మృతం బాలం చ వృద్ధాంశ్చానాథం విప్రమనువ్రజన్ । ద్విజస్స్నానేన శుధ్యేత ఘృతప్రాశాగ్నినా వినా ॥ * అఖండాదర్శే చ — శ్లో ॥ సర్వవేదం క్రతుశ్రేష్ఠం బాలం ప్రేతమనాయకమ్ । అనుగమ్య వినాఽజ్యాగ్నిం ద్విజస్స్నానేన శుధ్యతి ॥ * స్మృత్యంతరే చ — శ్లో ॥ అనాథమనుపేతం చ ప్రేతం కన్యామనువ్రజన్ । అనూచానం క్రతుశ్రేష్ఠం న ప్రాశ్నీయాద్ఘృతం ద్విజః ॥ *అత్రాపి కర్ణశోధనమకరణేన దోష ఇత్యుక్తం గ్రంథేషు । అన్యత్రాపి కథంచిద్ఘృతాద్యసంభవే స్మృత్యంతరే విశేషః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావే ఘృతాభావే సచేలం స్నానమాచరేత్ । సవ్యాహృత్యా చ గాయత్ర్యా దశకృత్వోఽభిమంత్రితాః ॥ అర్ఘాంజలిమపః పీత్వా శుద్ధిమాప్నోతి వై ద్విజః ॥ ఇతి * అథ విజాతివిషయే.

{ త్ర్యహం శూద్రానుగే విప్రే ద్వ్యహం విడ్భూపయోస్తతః }
{ ౯౧ ॥ నదీస్నానం చ గాయత్ర్యాస్సహస్రం సాష్టకం జపః । }

శూద్రప్రేతానుగే విప్రే త్ర్యహం భవతి, శూద్రప్రేతానుగయోర్వైశ్యభూపయోః ద్వ్యహమ్, తతః-అనంతరం, విప్రాదీనాం త్రయాణాం సముద్రగనదీస్నానం గాయత్ర్యా అష్టోత్తరసహస్రజపశ్చ భవతి॥ తథా పరాశరః — శ్లో ॥ ప్రేతభూతం తు యశ్శూద్రం బ్రాహ్మణో జ్ఞానదుర్బలః । అనుగచ్ఛేన్నీయమానం త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ త్రిరాత్రే తు తతశ్చీర్ణే నదీం గత్వా సముద్రగామ్ । ప్రాణాయామశతం కృత్వా ఘృ

తంప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ ఇతి * ఏతచ్చ బుద్ధిపూర్వప్రవృత్తివిషయమ్ ॥ యాదృచ్ఛికానుగమనేతు ‘‘శూద్రప్రేతస్యబ్రాహ్మణోయదృచ్ఛయా నుగమనేస్రవంతీమాసాద్యగాయత్ర్యష్టసహస్రంజపిత్వాశుధ్యతి, క్షత్రియానుగమనే అర్ధసహస్రమ్, వైశ్యానుగమనేపాదోనం’’ ఇత్యంగిరసావిశేషస్మరణాత్ ॥ పారస్కరశ్చ— శ్లో ॥ సజాతేర్దివసేనైవద్వ్యహాత్ క్షత్రియవైశ్యయోః ॥ * విష్ణుశ్చ—వా ద్విజశ్శూద్రానుగమనంకృత్వా స్రవంతీమాసాద్య గాయత్ర్య ష్టసహస్రం జపేత్ ॥ ఇతి * అత్ర ప్రాణాయామగాయత్రీజపయోర్వికల్పః.

శూద్రాదివిషయే

{ద్విజప్రేతానుగశ్శూద్రశ్శుద్ధ్యేత్స్నానేనవిప్రవత్ ॥౮౨॥
{స్వాగ్ర్యప్రేతానుగస్స్నానవహ్నిస్పర్శాజ్యపానతః ।

ద్విజాః-బ్రాహ్మణాద్యాః, తత్ప్రేతానుగశ్శూద్రస్స్నానేన శుద్ధ్యేత్ । వైశ్యభూపౌతుస్వస్మాత్కృష్టవర్ణప్రేతానుగౌస్నానవహ్నిస్పర్శాజ్యప్రాశనైర్విశుధ్యేతామ్ ॥ తత్రప్రచేతాః—శ్లో ॥ శూద్రఃప్రేతానుగమనంకృత్వాచస్నానమాచరేత్ ॥ * ॥ ప్రేతః-స్వోత్కృష్టవర్ణః, స్వజాతివిషయే విశేషస్యవక్ష్యమాణత్వాత్ ॥ ఉపనాపి—॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యద్విజాన్ప్రేతాం స్తజ్జ్ఞాతీనసుస్పృత్యచ । స్నాత్వాఘృతంభక్షయిత్వాపునస్స్నానంసమాచరేత్ ॥ * వృద్ధవసిష్ఠః—వా ॥ అనుగమ్యాన్వాభాష్యాగ్రాన్ప్యగ్నింస్పృష్ట్వా పునరపగాహ్యనతైస్సహప్రారంప్రవిశేరన్ ॥ ఇతి * విప్రవిషయే

{బ్రాహ్మణస్యతువిడ్భూపప్రేతానుగమనేసతి ॥ ౮౩ ॥
{పక్షిణ్యహర్నదీస్నానం గాయత్ర్యష్టశతంజపః ।

అత్రవసిష్ఠః—వా ॥ మానుషాస్థిస్నిగ్ధంస్పృష్ట్వా త్రిరాత్రమాశౌచమస్నిగ్ధేత్వహోరాత్రమనుగమనేచైవమ్ ॥ ఇతి ॥ * ఏవం- అహోరాత్రమిత్యర్థః । అనుగమనేచైవమిత్యతిదేశాన్నృపవైశ్యయో

ర్నికృష్టవర్ణానుగమనే ఏవ గ్రాహ్యమ్, తథా “ క్షత్రియస్యానంత
రవైశ్యానుగమనే ఏకరాత్రమ్, ఏకాంతరశూద్రానుగమనే పక్షిణీ, వై
శ్యస్య శూద్రానుగమనే ఏకాహమ్ ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణ వసిష్ఠవచ
నార్థసమర్థనాత్ । వృద్ధపరాశరః—శ్లో ॥ క్షత్రియం మృతమజ్ఞా
నాద్బ్రాహ్మణో యోఽనుగచ్ఛతి । ఏకాహమశుచిర్భూత్వా పంచగ
వ్యేన శుధ్యతి ॥ శవం చ వైశ్యమజ్ఞానాద్బ్రాహ్మణో యోఽనుగచ్ఛతి। కృ
త్వాఽఽశౌచం పక్షిణీం చ ప్రాణాయామాన్ షడాచరేత్ ॥ * చ్యవన
శ్చ—వా ॥ సచేలమవగాహ్యోత్తీర్యాగ్నిముపస్పృశ్య గాయత్ర్యష్ట
శతం జపేద్ఘృతం ప్రాశ్య పునస్స్నాత్వా త్రిరాచామేత్ ॥ ఇతి * వి
ష్ణుశ్చ—వా ॥ ద్విజశ్శూద్రానుగమనే స్రవంతీమాసాద్య గాయత్ర్య
ష్టసహస్రం జపేద్ద్విజప్రేతస్యాష్టశతమ్ ॥ ఇతి * శూద్రవిషయే

{ శూద్రప్రేతానుగే శూద్రే శవస్పృశ్యహరన్యథా ॥ ౯౪॥
{ ఏకకాలస్తథా రోదే స్నానమేవాఽస్థిసంచితే ।

శవం స్పృశతీతి శవస్పృక్, తస్మిన్నహోరాత్రం, అన్యథా శవ
స్పర్శరహితే, ఏకకాలః దివా వా నిశి వా అనుగమనే తత్తచ్ఛేషకాలః
తథా రోదే శవస్పర్శయుక్తే ఆతురవ్యంజనే దినమ్ । అన్యథా సంచ
యాత్ప్రాగేకకాలః; ఊర్ధ్వం స్నానమేవ ॥ తథా పారస్కరః—శ్లో॥
సజాతేర్దివసేనైవ ద్వ్యహాత్ క్షత్రియవైశ్యయోః । స్పర్శం వినాఽను
గమనే శూద్రే రాత్రేణ శుధ్యతి ॥ * బ్రాహ్మే చ—శ్లో ॥ కృతే తు కేవ
లం స్నానం క్షత్రవిట్శూద్రజన్మనామ్ ॥ ఇతి * ॥ సజాతీయవిషయే

{ స్నానం సవర్ణారోదేఽస్థిసంచితే నృపవైశ్యయోః ॥౯౫॥
{ అసంచితే సచేలం తద్విప్రస్యాచమనాప్లవౌ ।

అస్థిసంచితే నృపవైశ్యయోస్సమానవర్ణాతురవ్యంజనే కృతే స్నానం
సంభవతి, అసంచితే తస్మిన్ సచేలం, తత్ స్నానం విప్రస్య సవర్ణారో
దే అస్థిసంచితే ఆచమనం అసంచితే స్నానమ్ ॥ తథా బ్రాహ్మే—॥
శ్లో ॥ మృతస్య యావన్త్యస్థీని బ్రాహ్మణస్యాహృతాని తు । తావద్బ్రాహ్మ
ణవస్తత్ర రౌతి తద్బాంధవైస్సహ ॥ ఉత్ర స్నానాద్భవేచ్ఛుద్ధిస్తతస్స్నా

చమనంస్మృతమ్ । సచెలంస్నానమన్యేషామకృతేత్వస్థిసంచయె ॥ కృతెతుకెవలంస్నానం క్షత్రవిట్ఛూద్రజన్మనామ్ ॥ ఇతి * ॥

పరస్పరాతురవ్యంజనవిషయె

{ నికృష్టెషాప్లవాచామావర్ణాగ్ర్యషుదినాప్లవా॥౯౬॥ }
{ ప్రాక్పశ్చాదస్థిచయనాదాతురవ్యంజనెమిథః । }

బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశామన్యోన్యమాతురవ్యంజనేసతి అస్థిసంచయనాత్ప్రాక్పశ్చాచ్చక్రమేణ స్నానాచామౌ, నికృష్టేషు-హీనవర్ణేషు, భవతః । విప్రస్యనృపవైశ్యౌనికృష్టౌ, నృపస్యవైశ్యః, ఏవం వర్ణాగ్ర్యేష్వపి అస్థిసంచయనాత్ప్రాక్పశ్చాచ్చ మిథోరోదనే క్రమాద్దినస్నానెభవతః । తథాపారస్కరః — శ్లో ॥ అస్థిసంచయనాదర్వాగ్రుదిత్వాస్నానమాచరెత్ । అంతర్దశాహే విప్రస్య తూర్ధ్వమాచమనంస్మృతమ్ ॥ * విప్రస్య అంతర్దశాహే నృపాదినికృష్టానామస్థిసంచయనాత్ప్రాగ్రోదనేస్నానమ్, తదూర్ధ్వమాచమనమిత్యర్థః ॥ బ్రాహ్మోపి—శ్లో ॥ అనస్థిసంచయెవిప్రో రౌతిచేత్క్షత్రవైశ్యయోః । (నద్యాం)తదా)స్నాత్వాసచేలంతుద్వితీయేఽహనిశుధ్యతి ॥ కృతెఽస్థిసంచయేవిప్రస్నానేనైవవిశుధ్యతి ॥ * అత్రపారస్కరబ్రహ్మపురాణవచనగతవిప్రశబ్దౌ నృపవైశ్యయోరుపలక్షకఇతి వ్యాఖ్యాతముఖంచాదర్శాదౌ. శూద్రవిషయే

{ అకృతేఽస్థిచయెశూద్రాదాతురవ్యంజనేకృతె ॥ ౯౭ ॥ }
{ ద్వ్యహంనృపెత్ర్యహంవిప్రెదినంసర్వేషుసంచితె । }

అకృతెఽస్థిసంచయనె శూద్రనిమిత్తాతురవ్యంజనే నృపాదిభిః కృతె నృపేచ వైశ్యేచద్వ్యహంభవతి, విప్రేతుత్ర్యహమ్, అస్థిసంచితె, సర్వేషువిప్రాదిషు త్రిష్వపిదినంభవతి ॥ తథాపారస్కరః—॥ శ్లో ॥ అస్థిసంచయనాదర్వాగ్యదివిప్రోఽశ్రుపాతయేత్ । మృతెశూద్రేగృహంగత్వాత్రిరాత్రేణవిశుధ్యతి॥ అస్థిసంచయనాదూర్ధ్వంమాసొయావద్ద్విజాతయః ॥ అహోరాత్రేణశుధ్యంతివాససాంక్షాళనేనచ। * ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యహాత్ క్షత్రియవైశ్యయోః ॥ ఇతిచ * అత్ర గృహంగ

త్వాత్యాతురవ్యంజనోపలక్షణమ్ ॥ శ్లో ॥ శావశవగృహం గత్వా శ్మశానేవాంతరేపి వా । ఆతురవ్యంజనం కృత్వా దూరస్థోఽప్యశుచిర్భవేత్ ॥ *, శ్లో ॥ అస్థిసంచయనాదర్వాగాతురవ్యంజనే కృతే । దూరస్థోఽప్యశుచిర్విప్రః పరతస్తు శుచిర్భవేత్ ॥ * ఇతి దేవలాదిభిర్విప్రవిషయాతురవ్యంజనే విప్రస్య, దూరస్థస్యాప్యస్థిసంచయనాత్ప్రాగశుచిత్వస్మరణాత్ । అత ఏవ బ్రాహ్మపురాణమ్—శ్లో॥ వినివృత్తా యదా శూద్రా ఉదకాంతాద్వ్యవస్థితాః ॥ ద్విజైస్తదానుగంతవ్యా ఏష ధర్మస్సనాతనః ॥* అనుగంతవ్యా ఆతురవ్యంజనార్థమితి శేషః॥ అత్రిః క్రతుః—శ్లో॥ స్నాతకాః ప్రేతకే చైవ యుగం శూద్రస్య వర్జయేత్ ॥ ఇతి*॥ అస్థిస్పర్శవిషయే

{ స్పృష్టే మత్యాఽస్థ్ని తు స్నిగ్ధే త్రిరాత్రం నీరసే దినమ్॥ ౫౮
అమత్యా త్వాప్లవాచామౌ స్నానం స్నిగ్ధే ఽప్యభక్ష్యజే । }

స్నిగ్ధే-సరసే, మనుష్యాస్థ్ని బుద్ధిపూర్వం స్పృష్టే సతి త్రిరాత్రం భవతి । శుష్కేఽస్థ్ని బుద్ధిపూర్వం స్పృష్టే దినమ్ । అబుద్ధిపూర్వకం స్నిగ్ధే శుష్కే చాస్థ్ని స్పృష్టే, స్నిగ్ధే స్నానం శుష్కే ఆచమనమితి క్రమేణాప్లవాచామౌ భవతః । అభక్ష్యజే-పంచనఖాదివ్యతిరిక్తాభక్ష్యజాతే, స్నిగ్ధేఽస్థ్ని స్పృష్టే స్నానమ్, అస్నిగ్ధే త్వాచమనమ్ ॥ అత్ర వసిష్ఠః—వా ॥ మానుషాస్థి స్నిగ్ధం స్పృష్ట్వా త్రిరాత్రమాశౌచం అస్నిగ్ధే త్వహోరాత్రమ్ ॥ * చ్యవనశ్చ— వా ॥ శ్వానం శ్వపాకం ప్రేతధూమం దేవద్రవ్యోపజీవినం గ్రామయాజకం సోమవిక్రయిణం యూపం చితిం చ మద్యం మద్యభాండం చ సస్నేహం మానుషాస్థి శవస్పృశం చ రజస్వలాం మహాపాతకినం శవం స్పృష్ట్వా సచేలమవగాహ్యోత్తీర్యాగ్నిముపస్పృశ్య గాయత్ర్యష్టశతం జపేద్ఘృతం ప్రాశ్య స్నాత్వా త్రిరాచామేత్ ॥ ఇతి *, ఏతద్బుద్ధిపూర్వాభ్యాసవిషయమ్, అనభ్యాసే వసిష్ఠోక్తం ద్రష్టవ్యం । అబుద్ధిపూర్వవిషయే మనుః— శ్లో ॥ నారం స్పృష్ట్వాఽస్థి సస్నేహం స్నాత్వా విప్రో విశుద్ధ్యతి । ఆచమ్యైవ తు నిస్స్నేహం గాం స్పృష్ట్వా వీక్ష్య వా రవిమ్ ॥ *విష్ణుశ్చ—వా॥ భక్ష్యవర్జ్యం పంచనఖశవం తదస్థి సస్నేహం స్పృష్ట్వా స్నాయాత్॥ ఇతి ॥ *

ననుస్త్రావాదివిషయే తత్తద్గ్రంథేషు వర్ణభేదేనాశౌచభేదస్యో
క్తత్వాత్సకథం త్వయా నాభ్యధాయీత్యత ఆహ.

గుర్వాదౌ సోదకే స్త్రావే మాతృబంధౌ వయస్యఘమ్ ॥౯౯
సర్వవర్ణసమం హీతి విజ్ఞానేశ్వరఘోషితమ్ ।

ఆదిశబ్దేన సుహృదాదయో ఽహరాశౌచినో గృహ్యంతే । అయమ
ర్థః "మాతృబంధౌ గురౌ మిత్రే" "సబ్రహ్మచారిణి ప్రేతే" ఇ
త్యాదిభిర్గుర్వాదౌ యద్దినాశౌచముక్తమ్ "సమానోదకానాం
త్ర్యహమ్" ఇతి యత్సమానోదకే త్ర్యహాశౌచముక్తం "రాత్రిభి
ర్మాసతుల్యాభిః" ఇత్యాదిభిస్స్రావవిషయే యదాశౌచముక్తమ్,
"మాతృష్వసామాతులయోః" "పక్షిణీయోనిసంబంధే" ఇత్యాది
భిర్మాతులాదౌ యదాశౌచముక్తమ్ "అజన్మనస్తు చౌలాంతం"
"ఆదంతజన్మనస్సద్యః" ఇత్యాదిభిః. వయసి-వయస్యాదిరూపే, అవ
స్థావిశేషవిషయే చ యదాశౌచముక్తమ్, తత్సర్వమాశౌచమ్, సర్వవ
ర్ణసమం-బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రసాధారణం, హిః-ప్రసిద్ధౌ, ఇ
తిశబ్దః ప్రకారవాచీ, ఏవంప్రకారేణ తత్తదాశౌచప్రతిపాదనప్రకర
ణే విజ్ఞానేశ్వరేణ ఘోషితమ్, ఉచ్చైర్ఘుష్టం, వచనపూర్వకం వ్యవస్థా
పితమితి యావత్ । విజ్ఞానేశ్వరఘోషితమిత్యనేన ప్రతిపాదితార్థదా
ర్ఢ్యం సూచ్యతే, అతో ఽస్మాభిః స్త్రావాద్యాశౌచవైషమ్యం నోక్తమి
తి భావః ॥ అత్రాంగిరాః — శ్లో ॥ అవిశేషేణ వర్ణానామర్వాక్సం
స్కారకర్మణః । త్రిరాత్రాత్తు భవేచ్ఛుద్ధిః కన్యాస్వపి విధీయతే ॥ *
వ్యాఘ్రపాదః — శ్లో ॥ తుల్యం వయసి సర్వేషామతిక్రాంతే తథైవ చ ।
ఉపేతే విషమం ప్రోక్తం తస్మిన్నేవాతికాలజమ్ ॥ * పైంగ్యగృహ్యే — ॥
వా ॥ గర్భస్రావే మాసతుల్యా రాత్రయః స్త్రీణాం ॥ ఇతి ।* స్త్రీణా
మితి బహువచనం, స్రావాశౌచస్య సర్వవర్ణసమత్వప్రతిపాదనపరం ।
హారీతశ్చ — శ్లో ॥ ఆమౌంజీబంధనాద్విప్రః క్షత్రియశ్చాధనుర్గ్రహా
త్ । ఆప్రతోదగ్రహాద్వైశ్యశ్శూద్రో వస్త్రద్వయగ్రహాత్ ॥ మ్రియ
తే యత్ర తత్ర స్యాదాశౌచం త్ర్యహమేవ చ । ద్విజన్మనామయం కాలః

క్షత్రియాణాంతుషడాబ్దికః ॥ పంచాబ్దికస్తుశూద్రాణాం స్వజాత్యుక్తమతఃపరమ్ ॥ * బ్రాహ్మేపురాణేచ — శ్లో ॥ అనుపేతోఽపివిప్రస్తు రాజాచైవాథనుగ్రహః । అగృహీతవ్రతోదస్తువైశ్యశ్శూద్రోఽద్వివస్త్రప్నృక్ ॥ * మ్రియతే యత్రేత్యాదిస్వజాత్యుక్తమతఃపరమిత్యంతంహారీతవచనవత్ । విజ్ఞానేశ్వరేచతుల్యంవయసీతి వ్యాఘ్రపాదవచనంలిఖిత్వాయోజితం, తద్యథా " అయమర్థః, వయసి- వర్షాదిరూపే, యదాశౌచమాఘంతజన్మనస్సద్యఇత్యాదివాక్యవిహితం తత్, సర్వేషాం బ్రాహ్మణాదివర్ణానాం తుల్యం, అవిశిష్టం, అతిక్రాంతేచదశాహాదికే త్ర్యహాది యచ్చాశౌచం తదపిసర్వేషామవిశిష్టం । ఉపేతే పునరుపరతే, దశద్వాదశపంచదశత్రింశద్దినానీత్యేవం విషమమాశౌచం బ్రాహ్మణాదీనాం । తస్మిన్నేవ-ఉపనీతమరణఏవ, అతికాలజం-అతిక్రాన్తాశౌచంభవతి, నవయోవస్థాతిక్రమే " ఇతి । ఇదంచవయోవస్థాశౌచం సర్వవర్ణసాధారణం, క్షత్రియస్య ద్వాదశాహనీత్యవిశేషాపాదానేనవిధానాత్ । అతఏవ మనునాఅనుపాత్తవర్ణవిశేషేణ ఆశౌచవిధౌ సాధారణ్యప్రతిపాదనాత్ చాతుర్వర్ణ్యాధికారేసత్యపిపునః " చతుర్ణామపివర్ణానాంయథావదనుపూర్వశః " ఇత్యుక్తం । అతోఽయమ్ " పిండయజ్ఞావృతాదయః " ఇత్యాదిపిండోదకదానవిధిస్సర్వవర్ణసాధారణః । యథాచసమానోదకాశౌచవిధిః " అంతరాజన్మమరణే " ఇతిసన్నిపాతాశౌచవిధిః, యద్వా " గర్భస్రావేమాసతుల్యాః " ఇతిస్రావాశౌచవిధిః " ప్రోషితేకాలశేషస్స్యాత్ " ఇతివిదేశస్థాశౌచవిధిశ్చ,యథాగుర్వాద్యాశౌచవిధిశ్చసర్వవర్ణసాధారణ స్తథావయోవస్థానిమిత్తమప్యాశౌచం సాధారణమేవ । అతఏవ॥శ్లో॥ క్షత్రియేషడ్భిఃకృతేచౌళే వైశ్యేనవభిరుచ్యతే । ఊర్ధ్వంత్రివర్షాచ్ఛూద్రేతుద్వాదశాహంవిధీయతే ॥ * తథా ॥ శ్లో ॥ యత్రత్రిరాత్రంవిప్రాణామాశౌచంసంప్రచక్షతే । తత్రశూద్రేద్వాదశాహం షణ్ణవక్షత్రవైశ్యయోః ॥ * ఇత్యాదీని ఋష్యశృంగాదివచనానివిగీతత్వబుద్ధ్యాఽనాద్రియమాణైర్ధారేశ్వరవిశ్వరూపమేధాతిథిప్రభృతిభిరాచార్యైః

షయమేవ సాధారణపక్షోఽంగీకృతఏవ.

ఏకవిషయే గురులఘ్వాశౌచప్రతిపాదకవచనానాం వ్యవస్థామాహ —

స్మృతిద్వైధపరోక్తేఽల్పంషత్రిత్యక్తే గుర్వితి స్థితిః ॥౧౦౧

స్మృత్యోర్ద్వైవిధ్యే సన్నిధావల్పం సన్నిధావధికాశౌచమి
త్యేవం ప్రకారేణ, స్థితిః-మర్యాదా, వ్యవస్థేత్యర్థః. తదేవోదాహరతి

{ యథాహియోనిసంబంధేష్వహర్విధిరసన్నిధౌ। యా
జ్యాదౌ శ్వశురాదౌ చ శిష్యాదౌ పక్షిణీవిధిః ॥౧౦౨॥ }

యోనిసంబన్ధేషు పూర్వోక్తేషు పక్షిణ్యాశౌచిషు మాతులేయాది
షు యోఽయం "అహస్త్వదత్తకన్యాసు" ఇతి దినవిధిః; అయమస
న్నిధౌ భవతి । అత్ర మాతులగ్రహణం యోనిసంబన్ధోపలక్షణమితి వి
జ్ఞానేశ్వరేణోక్తమితి పూర్వమేవోక్తమ్ । యాజ్యాదావిత్యాదిశబ్దే
న ఋత్విగాదయో గృహ్యంతే, శ్వశురాదౌ చేత్యాదిశబ్దేన త్ర్యహాశౌ
చినో మాతులాదయః, శిష్యాదావిత్యాదిశబ్దేన గురుతత్పత్నీపుత్రాద
యో గృహ్యంతే, ఏతేషాం త్ర్యహాశౌచినాం పక్షిణీవిధిరసన్నిధానే భవ
తి ॥ శ్లో ॥ శ్వశురయోశ్చ భగిన్యాంచ మాతులాన్యాంచ మాతులే । పి
త్రోః స్వసరి తద్వచ్చ పక్షిణీం క్షపయేన్నిశామ్ ॥ మాతులే శ్వశురే మిత్రే
గురౌ గుర్వంగనాసు చ । ఆశౌచం పక్షిణీం రాత్రిం మృతా మాతామహీ
యది । మాతులే పక్షిణీం రాత్రిం శిష్యర్త్విగ్బాంధవేషు చ ॥ * ఇత్యా
దివచనైస్త్ర్యహాశౌచివిషయోక్తపక్షిణీవిధిరసన్నిధానే భవతీత్యర్థః
తథా విజ్ఞానేశ్వరేణైతాన్యుదాహృత్య అనంతరముక్తమ్ "ఇత్యా
ద్యాశౌచవిశేషప్రతిపాదకవచనాన్యన్వేషణీయాని, తాని గౌరవభయా
న్నలిఖ్యంతే, తేషు చైకవిషయే గురులఘ్వాశౌచప్రతిపాదకతయా ప
రస్పరవిరుద్ధేషు సత్సు సన్నిధివిదేశస్థాపేక్షయా వ్యవస్థాఽనుసంధాత
వ్యా" ఇతి । యత్తు మనునా — శ్లో ॥ త్రిరాత్రమాహురాశౌచమా
చార్యే సంస్థితే సతి । తస్య పుత్రే చ పత్న్యాం చ దివారాత్రమితి స్థితిః ॥*
ఇత్యాచార్యపత్నీపుత్రయోర్మృతౌ దినముక్తం తన్మందప్రతిపత్తివిష
యమ్, అతిక్రాంతకాలదేశస్థవిషయం వా, అన్యథా "గురౌ గుర్వం

గనాసుచ" ఇతిపక్షిణీవిధిర్విరుధ్యతే । స్మృత్యర్థసారేచ—వా ॥ మాతామహగుర్వాచార్యదౌహిత్రస్వస్రీయశ్రోత్రియయజ్ఞక్రతుకర్తృత్విగ్యాజ్యశిష్యేషు ఏకగ్రామమరణేత్రిరాత్రం గ్రామాంతరమరణేపక్షిణీ ॥ ఇతి * గురురత్ర పుత్రాన్యఃపితా, అనౌరసపుత్రప్రతియోగిపితావా

అఘాంతకృత్యమాహ

{అఘాంతేసంగవేస్నాత్వావిప్రస్స్పృష్ట్వాఽబ్శుధ్యతి
నృపాదిర్వాహనాదీనినాన్యథేత్యబ్రవీన్మనుః ॥ ౧౦౩ ॥}

అనుష్ఠితాశౌచోవిప్రః స్వాశౌచకాలేగతే పరేద్యురపి సంగవకాలేస్నాత్వా పాణినాజలంస్పృష్ట్వాశుధ్యతి, ప్రథమాదిశబ్దేనవైశ్యశూద్రౌగృహ్యేతే, ద్వితీయాదిశబ్దేనప్రతోదయష్టీ । అత్రశ్రుతిః "అఘాంతేఽఘభాజస్సంగవేస్నాత్వా గ్రామం ప్రవిశేయుః" ఇతి ॥ మనురప్యాహ—శ్లో ॥ విప్రశ్శుధ్యత్యపస్స్పృష్ట్వాక్షత్రియో వాహనాదికమ్ । వైశ్యఃప్రతోదంరశ్మింవాశూద్రోయష్టింకృతక్రియః ॥ ఇతి ॥ * కృతక్రియః-కృతోదకాదిక్రియః, అనుష్ఠితాశౌచకశ్చ । కృతక్రియఇతిప్రత్యేకంసంబధ్యతే, స్పృష్ట్వేతిస్పర్శనక్రియైవోచ్యతే;వాహనాదిష్వపి స్పర్శస్యానుషంగాత్ । అయమర్థః, బ్రాహ్మణాదిమధ్యే యస్యయావత్కాలమాశౌచముక్తం కృతక్రియస్సతస్యాశౌచకాలస్యానంతరంస్నాత్వా పాణినాఽపస్స్పృష్ట్వాశుధ్యేత్, నతత్కాలాతిక్రమమాత్రేణ । ఏవం క్షత్రియోవాహనాదికం స్పృష్ట్వాశుధ్యతి,వైశ్యఃప్రతోదంరశ్మింవాస్పృష్ట్వాశుధ్యతి, శూద్రోయష్టింస్పృష్ట్వాశుధ్యతి, ఇతి ॥ శ్రీవిష్ణుపురాణేచ—శ్లో ॥వార్యాయుధప్రతోదాస్త్రదండశ్చద్విజభోజనాత్ । స్ప్రష్టవ్యానంతరం వర్ణైశ్శుధ్యేయుస్తేతతఃక్రమాత్ ॥ ఇతి ॥ * సంగ్రహేచ—శ్లో ॥ ఆశౌచాంతేకృతస్నానస్స్వస్తివాచనపూర్వకమ్ । బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్తత్రముక్తయే విష్ణుతుష్టయే ॥ ఇతి *

ఉపసంహరతి

{ఏకత్రసుఖబోధార్థం సుసమీక్ష్య బహుస్మృతీః । కృ
తోఽఘనిర్ణయస్స్పష్టం గృహ్యతాంతద్బుభుత్సుభిః ॥}

ఏకస్మిన్నేవసంగ్రహే కార్త్స్న్యేన శావసూతకాశౌచసుఖావగమార్థం మనుయాజ్ఞవల్క్యపరాశరబోధాయన గౌతమ సంవర్తాదషౌమ్యుక్తాః, విజ్ఞానేశ్వరాఖండాదర్శస్మృత్యర్థసారవరదరాజీయాదికాన్సంగ్రహరూపాంశ్చ స్మృతీస్సుతరాం సమ్యగ్దృష్ట్వా నిరూప్య తాభ్యః సారంసర్వస్వముద్ధృత్య స్పష్టంప్రకరణశుద్ధియుక్తంయథాభవతితథాఽఘనిర్ణయః కృతః, తస్మాచ్ఛావసూతకాశౌచతత్త్వజిజ్ఞాసుభిరయమఘనిర్ణయోఽంగీక్రియతాం, స్మృతినిబంధనత్వాదయం నిర్విశంకైరంగీకార్య ఇత్యర్థః

నన్వయం కియద్భిశ్శ్లోకైః కృతః కో వాస్యాఘనిర్ణయస్య కర్తేత్యత ఆహ

హారీతో వేంకటేశార్యశ్శ్రీస్మృతివిచక్షణః ।
వ్యక్తం శ్లోకశతేనేత్థమకరోదఘనిర్ణయమ్ ॥౧౦౪॥

స్పష్టోఽర్థః   సమాప్తశ్చాయమఘనిర్ణయః

మిథో విభిన్నస్మృతివాక్యభంగైర్భయానకః కించిదుదంచదర్థః ।
గూఢార్థభావో గహనో మయాయం తీర్ణోఽతికృచ్ఛ్రాదఘనిర్ణయాబ్ధిః ॥
సరస్వతీవల్లభసూరిపుత్రశ్శ్రీరంగనాథార్యసుతస్సుశీలః ।
యజుర్నిధిర్వ్యాకృతవేంకటేశో విష్ణోః ప్రసాదాదఘనిర్ణయం స్వమ్ ॥

ఇతి శ్రీహారీతకులతిలకశ్రీరంగనాథార్యపుత్రసరస్వతీవల్లభా
పరనామధేయశ్రీవేంకటేశవిరచితా స్మృతిసారసర్వస్వ
సమాఖ్యాఽఘనిర్ణయవ్యాఖ్యాసమాప్తా.

శ్రీమద్వైదికసార్వభౌమధరణీదేవేంద్రతేభారతీ వగౌనత్రిదశాపగాం పరిమళేనోత్ఫుల్లమంభోరుహం । మాధుర్యేణ సుధాం మనోహరతయా గాంధర్వవీణారవం గాంభీర్యేణపయోధిమస్యతితరా మాహ్లాదయిత్రీ సతః ॥ ౧ ॥ భాతి వైదికసార్వభౌమభయంకరీప్రతివాదినాంభారతీభవతో ద్భుతాభువిభాసమానపదోజ్జ్వలా । భూషితాతిమనోహరార్థసువర్ణఘంటికయానిశంకామధేనురివామృతౌఘభరాసుసజ్జనలాలితా ॥

అఘవివేచనప్రారమ్భః

బహుస్మృతీస్సమాలోచ్య సకలానపి సంగ్రహాత్ ।
క్రియతే సుఖబోధార్థం వాక్యైరఘ వివేచనమ్ ॥

చతుర్ణమాసేషు గర్భస్రావే పితుః స్నానమాత్రమ్, జ్ఞాతీనాం తదపి నాస్తి । పంచమషష్ఠయోస్తత్పాతే పితుర్జ్ఞాతేశ్చ స్నానతశ్శుద్ధిః । తత్రైవ కరిణస్య తస్య పాకే ద్వయోరపి త్ర్యహమాశౌచమ్ । సప్తమాదిషు చేద్ద్వయోరపి దశాహమాశౌచమ్ । మాతుస్తు మాసత్రయే త్రిరాత్రమ్, చతుర్థే చతూరాత్రమ్, పంచమే పంచరాత్రమ్, షష్ఠే షడ్రాత్రమ్, సప్తమాదిషు సూతికావత్ । సూతికా చ పుంప్రసవే త్రింశద్దినైః స్త్రీప్రసవే చత్వారింశద్దినైశ్శుధ్యతి । తత్ర దశాహమనిరీక్ష్యత్వ శ్రావ్యవచనత్వాదిలక్షణమఘం తస్యాః, తదూర్ధ్వమస్పృశ్యత్వ కర్మానర్హత్వలక్షణమ్, పితురపి సూతికాగృహవాసాదిలక్షణ సంసర్గవతో దశాహమస్పృశ్యత్వాదిరూపమఘమితి । సూతికినాం సర్వేషాం చతుర్దినమంగస్పర్శోఽన్యైనవర్జనీయః, శావాశౌచే త్వాస్తం వర్జ్యః, యమళోద్భవే తు పితాత్వాదశాహమస్పృశ్యః । భర్తుః ప్రాప్తమఘం పత్న్యా అపి సర్వత్ర సమానమ్, నతు పత్న్యా అఘం భర్తుః సంపరాశౌచం తు నాస్తి । అఘసంపర్కవతస్తద్దినసంఖ్యమాశౌచం భవేత్ । కన్యకాజననేక న్యాయా సోదరభిన్నోదరభ్రాతౄణాం పితృపితృవ్యతత్పుత్రపితామహతద్భ్రాతౄణాంచ దశాహమఘమ్ । పుత్రజననే తు పితుస్సర్వేషాం జ్ఞాతీనాంచ దశాహమఘమ్ । పురుషవిషయే సపిండతా సప్తపూరుషీ-స్త్రీవిషయే తు త్రిపూరుషీ............

ఇత్యఘవివేచనే ప్రథమఖండః.

జననమారభ్య అనతీతదశాహశిశుమరణేఖననమేవసంస్కారః। అత్రపిత్రోస్సపిండానాంచ జనననిమిత్తాశౌచ శేషేణైవశుద్ధిః । సూతకాంతిమదినే చేత్పితుస్తుపునరపిద్వ్యహమ్ । అంతిమదినస్య రాత్రేరంత్యయామే అరుణోదయవేళాయాంవా జాతమృతౌ త్ర్యహమ్ । దశాహాదూర్ధ్వం దంతోత్పత్తేష్షష్ఠమాసాత్పూర్వం కన్యాబాలయోర్మృతౌ ఖననందాహోవాసంస్కారః, తత్రపిత్రోస్సోదరభిన్నోదరభ్రాతౄణాంచ దశరాత్రమ్, జ్ఞాతీనాంతుఖననపక్షే సద్యశ్శౌచమ్, దాహపక్షేత్వేకాహమ్, దంతోత్పత్తేష్షష్ఠమాసాద్వాపరంచౌళాత్త్రివర్షాద్వాపూర్వంతయోర్మృతౌఖననం దాహస్త్యాగోవాసంస్కారః, తత్రపిత్రోర్భ్రాతౄణాంచదశరాత్రమ్, సపిండానాంతుబాలమృతౌ ఖననపక్షేదినమ్, దాహత్యాగయోస్త్రిరాత్రమ్ । కన్యాయాస్తుఖననేసద్యశ్శౌచమ్, దాహత్యాగయోస్త్రిరాత్రమ్ । చౌళాత్త్రివర్షాద్వాపరంతయోర్మృతౌదాహఏవసంస్కారః, తత్రోపనయనాత్సప్తమవర్షాద్వాప్రాగ్బాలస్య మృతౌపిత్రోర్భ్రాతౄణాంచపూర్ణమ్; జ్ఞాతీనాంత్రిరాత్రమ్ ॥ ఉపనీతస్యానుపనీతస్యవాప్రాప్తసప్తమవర్షస్యమృతౌ దాహఏవసంస్కారః, పితృభ్రాత్రాదీనాం సర్వేషామపి సంపూర్ణమ్ । కన్యాయాస్తుచౌళాత్త్రివర్షాద్వాపరం వాగ్దానాత్పూర్వం మృతౌపితృభ్రాత్రోర్దశాహమ్, జ్ఞాతీనాంతుదినమ్, వాగ్దానాత్పరం వివాహాత్పూర్వం మృతౌపితృభ్రాతౄణాంపూర్ణమ్, జ్ఞాతీనాంతుత్రిదినమ్, అత్రైవరజః ప్రాదుర్భావే తేషామపిపూర్ణం । దత్తానూఢాయాస్తుమృతౌవరతజ్జ్ఞాత్యోస్త్ర్యహం సాచభర్తృగోత్రేణైవదాహ్యా । అవాగ్దత్తానామపిప్రాప్తాష్టమ వర్షాణాం మృతౌజ్ఞాతీనాం త్ర్యహమ్ । పితృభ్రాతౄణాంపూర్ణమ్ అయంఖననాదిసంస్కారవికల్పస్త్వనూఢావిషయఏవ, ఊఢాయాస్తు చౌళాత్ప్రాగపిదాహఏవ । మరణానంతరం యథాదినాంతరేఖననా

దికంక్రియతే తదాఖననాద్యుత్తరకాలమారభ్యైవసద్యస్త్రిరాత్రక
ల్పనా, అయంకన్యాబాలవిషయః। అనాహితాగ్నేర్మరణదినమారభ్యై
వ దశాహాదివిధిః, ఆహితాగ్నేస్తు దహనదినమారభ్యైవ। ఉభయోర
పిదహనదినమారభ్యైవ సంచయనేచతుర్థాదిదినగణనా। యజ్వా
యజ్వనోర్మంత్రపూర్వకదాహస్య తదానీమభావేదశాహమధ్యే పున
ర్దాహేకృతే శిష్టాహమేవాఘమ్, నతుపునర్దాహాదిదశాహమ్।
యదిదశాహాత్పరం యజ్వనః పునర్దాహస్స్యాత్తదాపునర్దహనదిన
మారభ్య దశాహమ్, అయజ్వనస్తుదశాహాదూర్ధ్వమస్థిదాహే పూ
ర్వమాశౌచ గ్రహణాభావేజ్ఞాతీనాం దశరాత్రమ్, పూర్వమాశౌచగ్ర
హణే ఉదకదానాభావే త్ర్యహమ్, ప్రాగాశౌచగ్రహణే ఉదకదా
నేచకృతే త్వఘంనాస్తి। ప్రతికృతిదాహేతుపూర్వమాశౌచ గ్రహ
ణాభావే త్ర్యహమ్, ఆశౌచగ్రహణేఉదకదానాభావే ఉదకదానని
బంధనమాశౌచంత్ర్యహమ్, ఉభయసద్భావేత్వఘంనాస్తిజ్ఞాతీనామ్॥
పుత్రాణాంతుఅస్థిదాహే, ప్రతికృతిదాహేచపూర్వమాశౌచ గ్రహ
ణేతదగ్రహణేచ పూర్ణమ్। సంధ్యాద్వయవ్యతిరేకేణ త్రిధావిభ
క్తాయారాత్రేస్తృతీయేంశేయది జన్మతుర్మృత్యుర్వాస్యాత్తదాపర
దినాద్యాశౌచమ్, యదితత్పూర్వంతదాపూర్వదినాది.... ... ...

శ్రీ ఇత్యఘవివేచనేద్వితీయఃఖండః శ్రీ

పరోక్షేసూతకేశావేచదశాహమధ్యేజ్ఞాతేసతి సర్వేషామపిశిష్టా
హమేవ। పుత్రస్యాపిదశాహమధ్యే సంచయనాత్ప్రాక్పిత్రోర్మృతి
శ్రుతౌ శిష్టాహమేవ। సంచయనానంతరంతు తచ్ఛ్రవణశ్రవణదినమా
రభ్య సదాదశాహమేవ। సపత్నీమాతుస్తుపరోక్షమరణశ్రుతౌవత్సరా
త్పూర్వం మాతృవదేవదశాహమ్, వత్సరాత్పరం తచ్ఛ్రుతౌర్ధ్వ
దైహికేచ కృతేదినమాత్రమ్, అకృతేతౌర్ధ్వదైహికేజననీవద్దశరాత్రం

ర్ధ్వదైహికకృతే పితురపిమరణశ్రవణే ఽకృతపుత్రస్య వత్సరాత్పరం త్ర్యహమేవ । మహాగురోః కృతేఽపుత్రస్య ద్వాదశాహమ్ । అతిక్రాంతస్య దశాహాశౌచస్య మాసత్రయేశ్రుతౌ జ్ఞాతీనాం త్రిరాత్రమ్, మాసత్రయానంతరం త్రిషుమాసేషు తచ్ఛ్రవణే పక్షిణీ, సప్తమమాసమారభ్య సంవత్సరపర్యంతం తచ్ఛ్రవణే దినమాత్రమ్, సంవత్సరానంతరం స్నానమాత్రమ్ । ఇదంత్వతిక్రాంతాశౌచం కృతౌర్ధ్వదైహికవిషయమ్, అన్యవిషయేతు యజ్వాయజ్వపునర్దశాహోక్తప్రకారమేవ అతిక్రాంతస్య త్ర్యహాశౌచస్య దశాహమధ్యే శ్రవణే దినమాత్రమ్, దశాహమధ్యేఽతిక్రాంతస్య పక్షిణ్యాశౌచస్య శ్రవణే ఏకకాలః, దశాహాత్పరం స్నానమాత్రమ్ । అతిక్రాంతస్యైకాహాశౌచస్య శ్రవణే దశాహాత్ప్రాగపి స్నానతశ్శుద్ధిః । అనుపనీతమరణే అతిక్రాంతాశౌచం పితృభ్రాతృవ్యతిరిక్తానాం సపిండానాం నస్యాత్ । అనుపనీతేఽపి ప్రాప్తసప్తమవర్షశ్చేత్ పితృభ్రాతృవ్యతిరిక్తానాం జ్ఞాతీనాం త్రిరాత్రమ్, (పితుర్భ్రాత్రోర్దశాహం చపూర్ణమ్, అతిక్రమేకాలాంతరేఽపి త్ర్యహమ్, "త్రిషుమాసేషు" ఇత్యుక్తప్రకారమేవ) జననే అతిక్రాంతాశౌచం కస్యాపినాస్తి, పితుః స్నానమాత్రం । అఘాత్ప్రాగుపక్రాంతస్య కృచ్ఛ్రాద్యాచరణస్యాఘమధ్యే సమాప్తిశ్చేచ్ఛిష్టాహమ్। తత్పరం సమాప్తిశ్చేత్తదతిక్రాంతాశౌచం స్యాత్. ....

॥ ఇత్యఘవివేచనే తృతీయః ఖండః ॥

సూతకే వర్తమానే తత్తుల్యపరిమాణం సూతకాంతరమాగతం చేత్తస్య పశ్చాదాగతస్య పూర్వశేషేణైవ శుద్ధిః । శావే వర్తమానే తత్తుల్యపరిమాణం శావం సూతకం వా యదిస్యాత్తదా ద్వయోరపి పూర్వశేషేణైవ నివృత్తిః । సర్వత్ర శావం సూతకం వా పశ్చాదాగతమధికపరిమాణం చేత్పూర్వశేషేణ న నివర్తతే, కింతు తస్య స్వకాలత ఏవ నివృత్తిః అనతీతదశాహశిశుమరణాశౌచం వినా సూతకేన శావస్య నివృత్తిః

క్వచిదపి నాస్తి । పూర్వసూతకస్యదశమదినే ద్వితీయంసూతకంవా పూర్వస్యశావస్యదశమదినేద్వితీయం శావంవాయదిస్యాత్తదాపునరపి తదర్థం ద్వ్యహమాశౌచమ్, దశమదినస్యరాత్రే రంత్యయామే అరుణోదయవేళాయాం యదిస్యాత్తదాత్ర్యహమ్, దశమదినస్య రాత్రేరంత్యయామేతదరుణోదయవేళాయాం వాసమాగతం ద్వితీయమాశౌచమల్పపరిమాణం చేత్పూర్వశేషేణైవ తస్యాపినివృత్తిః । జ్ఞాతిమరణాశౌచమధ్యేపితుర్వా మాతుర్వామృతిశ్చేత్తన్మృతిమారభ్య దశాహాచ్ఛుద్ధిః, నతు పూర్వశేషేణ॥ మాతృమరణాశౌచమధ్యేపితుర్మృతిశ్చేత్పితృమృతిమారభ్య దశాహాదేవశుద్ధిః, నతుమాత్రాశౌచశేషేణ పితృమరణాశౌచమధ్యే మాతుర్మృతిశ్చేత్తదాపిత్రాశౌచం సమాప్యానంతరం పక్షిణ్యాశౌచమనుష్ఠేయమ్, నతుదశాహాశౌచమ్ । అనుమరణేతు పక్షిణ్యపిన, కింతుపితృదశాహాదేవశుద్ధిః । అఘమధ్యేస్వస్యపుత్రః పుత్రీ కావాజాతేయది తదామాతుస్సూతకావధితఏవ, పితుస్తుదశాహేనైవశుద్ధిః,నతుపూర్వశేషేణ । పూర్వాశౌచమధ్యేయం కంచిద్దహతిచేద్దహనదినమారభ్య దశాహేనైవతస్యదాహకస్య శుద్ధిః నపూర్వశేషేణ । యస్తుప్రథమంయంకంచిద్దగ్ధ్వాతదాశౌచమధ్యేపునరపి ఏకంద్వౌ బహూన్వాదహతి సోఽపిప్రథమాశౌచ శేషేణైవశుధ్యతి । తత్రపితరౌదహేచ్చేత్ పితృదహనదినమారభ్యదశాహేనైవ శుద్ధిః, నపూర్వశేషేణ. ....

॥ ఇత్యఘవివేచనేచతుర్థఃఖండః ॥

రజోదర్శనమారభ్య స్త్రీణాం త్రిదినమాశౌచమ్ । స్వగృహేపుత్రీప్రసవేపిత్రోః త్ర్యహమ్, అన్యత్రచేన్నాస్తి, ప్రసవస్య సర్వద్రవ్యమస్తిచేత్తదాప్యస్తి॥మాతులాదిబంధూనాం గృహేచేత్తేషాందినమ్ బంధువ్యతిరిక్తస్య యస్యకస్యచిద్గృహేచేత్తస్య తద్గృహస్యచనాస్త్య

ఘమ్ । సమానోదకజననేత్ర్యహమ్, మరణేతు ప్రాగుపనయనాత్సద్య శ్శుద్ధిః, అనంతరమరణే త్ర్యహమ్, క్షేత్రజాతానాంమరణే జననేచబీజక్షేత్రిణోరుభయోరపి పిత్రోస్త్రిదినమ్, తజ్జ్ఞాత్యోర్దినమ్, ఉపనయనాత్ప్రాక్తేషాంమృతౌజ్ఞాతీనాం సద్యశ్శౌచమ్ । బీజక్షేత్రిణోర్ద్వయోరపి పిత్రోర్మరణే క్షేత్రజాతానామపిత్రిదినమ్ । స్వగృహే శ్రోత్రియేమృతే త్రిదినమ్, అశ్రోత్రియేదినమ్, గ్రామేశ్రోత్రియేమృతేదినమ్, అశ్రోత్రియేమృతే తదపినాస్తి । పుత్రీమరణేపిత్రోస్త్ర్యహమ్, పరోక్షేపక్షిణీ । పిత్రోర్మరణేపుత్ర్యాశ్చత్ర్యహమ్, పరోక్షేపక్షిణీ, అనూఢాయాస్తుదశరాత్రమ్ । దౌహిత్రమృతౌమాతామహమాతామహ్యోస్త్ర్యహమ్, పరోక్షేపక్షిణీ, అనుపనీతశ్చేత్పక్షిణీ, అనుపనీతోఽపి ప్రాప్తప్రథమవర్షశ్చేద్దినత్రయమ్ । భాగినేయమృతౌమాతృష్వసృమాతులయోస్త్ర్యహమ్, పరోక్షేపక్షిణీ, ప్రాగుపనీతేః పక్షిణీ । మాతృష్వసృమాతులమాతులానీమృతౌభాగినేయస్యత్ర్యహం పరోక్షేపక్షిణీ, అనుపనీతశ్చేన్మాతులః అనూఢాచేన్మాతృష్వసా తన్మృతౌభాగినేయస్య పక్షిణీ, పరోక్షేస్నానమ్, మాతామహమాతామహ్యోశ్చ మృతౌదౌహిత్రస్యత్రిరాత్రమ్, పరోక్షేపక్షిణీ । స్వభార్యాయాం జీవంత్యాంశ్వశురస్య శ్వశ్ర్వాశ్చ మృతౌజామాతుస్త్ర్యహమ్, పరోక్షేపక్షిణీ, మృతాయాంతుదినమ్, ప్రజాయాంసత్యాం త్రిదినమ్, పరోక్షేపక్షిణీ, ఆచార్యతత్పత్నీతత్సుతఋత్విగ్యాజ్య శిష్యాణాం మృతౌత్ర్యహమ్, పరిణేతారంవిహాయాన్యం భర్తృత్వేనాశ్రితాయాం స్త్రియాంమృతాయాం పరిణేతుర్జారభర్తుశ్చత్ర్యహమ్, తజ్జ్ఞాత్యోర్దినమ్, భర్తృద్వయస్యాపి మృతౌతస్యాశ్చత్ర్యహమ్, ఉభయత్రాపి పరోక్షేదినమ్, ప్రతిలోమాశ్రయే బహుపురుషాశ్రయేచ సద్యశ్శుద్ధిః

ఇత్యఘవివేచనేపంచమఃఖండః

ఊఢాయాః స్త్రియాస్తు మాతామహమాతామహ్యోర్భ్రాతుః స్వమా
తులపుత్రీపుత్రయోర్భ్రాతృష్వసుస్తత్పుత్రీపుత్రయోర్దౌహిత్ర్యా
స్స్వసుస్తత్పుత్రీపుత్రయోః భ్రాతుస్తత్పుత్రీపుత్రయోః పితృష్వసుస్త
త్పుత్రీపుత్రయోః పితృవ్యస్య తత్పుత్రీపుత్రయోః పౌత్ర్యాః పితామ
హపితామహ్యోశ్చ మృతౌ పక్షిణీ । ఏతేషాం చతుర్వింశతిజనానామేవ
మృతావూఢాయాః స్త్రియాః పక్షిణీ, నాన్యత్ర । పురుషస్య తు మాతు
లపుత్రీపుత్రయోః దౌహిత్ర్యాః, మాతృష్వసృపుత్రీపుత్రయోః, పితృ
ష్వసృపుత్రీపుత్రయోః స్వసుస్తత్పుత్రీపుత్రయోః భ్రాతృపుత్ర్యాః పి
తృవ్యపుత్ర్యాశ్చ పౌత్ర్యాశ్చ మృతౌ పక్షిణీ । ఏతేషాం త్రయోద
శజనానామేవ మృతౌ పురుషస్య పక్షిణీ, నాన్యత్ర । ఇయం చ పక్షిణీ
ఊఢానాం స్త్రీణాం ఉపనీతానాం పురుషాణాం మృతావేవ వేదితవ్యా
తత్పూర్వం స్నానతశ్శుద్ధిః ... ...

ఇత్యఘవివేచనే షష్ఠః ఖండః

సపత్నీసుతాయాం మృతాయాం సపత్న్యాః దినమాత్రమ్, సపత్నీ
మాతరి మృతాయాం సపత్నీసుతాయాశ్చ దినమాత్రమ్ । భిన్నోదరమా
తులమృతౌ దినమాత్రమ్ । జ్ఞాయమానసమ్బన్ధే సగోత్రమృతే దినమ్ ॥
సబ్రహ్మచారిణి రాజ్ఞి స్యాలే చ మృతే దినమ్ । రాజ్ఞః అపరోక్షమృతౌ ది
నమ్ । రాజ్ఞః పరోక్షమృతావేకకాలః । స్యాలస్య పరోక్షమృతౌ సద్య
శ్శౌచమ్ । జామాతుర్భగినీభర్తుశ్చ మృతౌ స్నానతశ్శుద్ధిః । బుద్ధిపూ
ర్వకజలప్రవేశవిషభక్షణోద్బన్ధనాదినా మృతౌ తదీయానాం సద్యశ్శు
ద్ధిః । షండపాషండపతితానాం వృథాజాతానాం వ్యభిచారిణీనామ
నాశ్రమిణాం సన్న్యాసినాం చ మృతౌ సంబంధినాం సద్యశ్శుద్ధిః । బ్ర
హ్మచారిణస్సన్న్యాసినశ్చ స్వస్వసపిండాదిమరణే సద్యశ్శుద్ధాః ...

ఇత్యఘవివేచనే సప్తమః ఖండః

ఇత్థముక్తైష్విహార్ధేఘనకార్యస్సంశయోబుధైః(ప్ర(ద్ర)
ష్టవ్యాః స్మృతిసాక్షిణ్యః క్రియతెయదిసాఽథవా ॥
వినామూలప్రమాణాని నకోఽప్యర్థోఽత్రనిశ్చితః ।
నిర్విశంకమయంగ్రన్థస్త్యాగ్గ్రాహ్యోబుభుత్సుభిః ।*॥

ఇతిశ్రీభరద్వాజకులతిలకానంతదీక్షిత తనుజేనరామ
చన్ద్రాధ్వరిణావిరచిత మఘవివేచనం
సంపూర్ణమ్.

ఆశౌచశతకమూలప్రారమ్భః

సురాసురశిరోరత్నం బ్రహ్మరుద్రాదిసేవితమ్ । ప్రణమ్య పుండరీకాక్షం వక్ష్యామ్యాశౌచనిర్ణయమ్ ॥ ౧ ॥ నిమిత్తం పిండదానాదేః పురుషస్య మశుద్ధికృత్ । కాలస్నానాపనోద్యం యత్తదాశౌచమితీర్యతే ॥ ౨ ॥ శావే చ సూతకేఽఘాఖ్యే కర్మణాం త్యాగ ఇష్యతే । ద్రవ్యాణ్యపి ప్రదుష్యన్తి స్వాధ్యాయశ్చ నిషిధ్యతే ॥ ౩ ॥ సాంధ్యం కర్మాగ్నిహోత్రం చ ప్రేతకార్యాణి చాప్లుతః । కుర్యాదన్యేన హోమం తు కారయేన్నాన్యదాచరేత్ ॥ ౪ ॥ న దేయం న ప్రతిగ్రాహ్యమఘే దేయం సదాఽఽపది । గ్రాహ్యం పరైశ్చ తత్రామం తదహర్మాత్రవృత్తయే ॥ ౫ ॥ దధిక్షీరం ఘృతం శాకం పటుపుష్పం తిలౌషధే । కాష్ఠం మూల ఫలే మాంసం మధుకూపాంబు చాజినమ్ ॥ ౬ ॥ పణ్యాన్యఘేపి గృహ్ణీయాత్స్వయం తు స్వామ్యనుజ్ఞయా । భక్ష్యజాతం తథా పక్వ మపక్వం తండులాదికమ్ ॥ ౭ ॥ అన్నసత్రరతస్యైవ గ్రాహ్యమిత్యంగిరామునిః । పుణ్యత్వాత్పుత్రజన్మాహే దేయం గ్రాహ్యం తథా పరైః ॥ ౮ ॥ అఘే భోక్తుర్ధియాఽఽశౌచం శిష్టాహం చైందవం తతః । మోహాత్త్వ దఘం యావద్భుక్తం జీర్ణం పతత్యధః ॥ ౯ ॥ ఆపత్స్వహారఘే భోక్తురిదం జ్ఞాతేర్నదోషకృత్ । భర్తుర్యద్యదఘం తత్తత్పత్న్యాస్స్యాన్నాన్యపత్న్యఘం ॥ ౧౦ ॥ అఘిసంపర్కతోఽశౌచం భవేత్తద్దినసంఖ్యకమ్ । న తద్ద్రవ్యక్రియాస్త్రీణాం సాంపర్కికమఘం భవేత్ ॥ ౧౧ ॥ తథా నైవ క్రియాద్రవ్యే స్వతీతం త్రిదినాద్యఘమ్ । జీవచ్ఛ్రాద్ధే భవేత్సర్వస్య దశాహం నేతరేష్వఘమ్ ॥ ౧౨ ॥ ఆర్త్తం శావేఽఙ్గసంస్పర్శం త్యజేత్స్నాతో చతుర్దినమ్ । స్పర్శేఽనఘస్తు స్నానం కృచ్ఛ్రోఽన్యాశౌచినః స్మృతః

॥౧౩॥ అంతశ్శవో౽శుచిగ్రామ స్తత్రహోమాదినాచరేత్ । పిత్ర్యంత
రేనదాకుర్యాద్దేకాదశధనుష్పరే ॥ ౧౪॥ గ్రామేచతుశ్శతబ్రహ్మాయు
క్తే౽ప్యంతశ్శవేక్రియాః। కుర్యాత్ స్త్రీవృషలానాథ బాలాంతే౽చేత్య
థాపరే ॥ ౧౫ ॥ పూజావిధౌమృతాశేషం తంత్రేణైవసమాపయేత్ ।
కర్మాంతస్తుబహిర్గ్రామం ప్రేతంనీత్వాతదాచరేత్ ॥౧౬ ॥ ఆత్రి
పూరుషమేవాఘం కన్యాయామృతిజన్మనోః । ఆసప్తపూరుషం పుం
సస్సాపిండ్యంచతథాద్వయోః ॥౧౭॥ అతఃపరంప్రవక్ష్యామి సపిండానా
మఘంస్ఫుటమ్ । జన్మహాన్యోస్తు వర్ణానాం దశషోడశవింశతిః ॥
౧౮ ॥ త్రింశన్నిశాఃక్రమేణాఘమిత్యనేకర్షిసంమతమ్ । ముఖ్యైక
తరాఘంతావ ద్యావత్ప్రేతత్వమోచనమ్ ॥ ౧౯ ॥ పుత్రాణామప్య
ఘంతావన్ముఖ్యకర్తర్యపిస్థితే । శిష్యశ్చదాసభృతకాస్వసపిండాత్య
యాదికే ॥౨౦॥ గురుస్వామిసమాశౌచా యదితత్కులవాసినః । మా
సార్ధంవైష్ణవేహూద్రి దాసదాస్యాశ్చ శార్ఙ్గిణః ॥ ౨౧ ॥ యుక్తా
స్త్రీచవిజాత్యాధాశుధ్యతేభర్తృకాలతః । తత్పుత్రాశ్చమృతేతస్మిన్
మాతృజాత్యుక్తకాలతః ॥ ౨౨ ॥ నకర్తవ్యంనకర్తవ్య మఘసంకో
చనంకలౌ । క్రమాశౌచంగుణాశౌచం నిరస్యందూరతఃకలౌ ॥ ౨౩ ॥
స్రావాద్యేవపితుఃస్నాన మన్యేషాంపతనాదితత్ । గర్భనాశశ్చతు
ర్మాసేస్రావఃపాత స్తతోద్వయోః ॥ ౨౪ ॥ పాతేసద్యస్తుకరిణేత్ర్య
హంపిత్రాదిషు స్మృతమ్ । మృతజాతే౽పివా జాతమృతేవా పతనా
త్పరమ్ ॥ ౨౫ ॥ జ్ఞాతీనాంసూతకంపూర్ణమితిహారీతశాసనమ్ । త్ర్య
హంమాసత్రయేమాతు ర్గర్భస్రావేతతఃపరమ్ ॥౨౬ ॥ మాసతుల్యా
న్యహాన్యూర్ధ్వం షణ్మాసాత్సూతికావిధిః । చత్వారింశద్దినానిస్యుర్జ
నన్యాస్త్రీప్రసూతకే ॥ ౨౭॥ త్రింశత్పుంప్రసవేజ్ఞాతే దర్శాహముభ
యోరపి । దశాహందర్శనంవాక్యం సూతికాయాస్త్యజేత్తతః ॥౨౮॥
అఘాన్తంస్పర్శమేవేత్థంపితుస్తంయమళోద్భవే। సద్యో౽హస్త్ర్యహ

మాదంతాద్దాచౌళాద్వా వ్రతాత్పరమ్ ॥ ౨౯ ॥ పూర్ణంజ్ఞాతిష్వతిభ్రా
తుః పిత్రోర్దశదినం సదా । ఆచౌళాత్సద్య ఆదానాన్నిశోర్ధ్వం త్ర్యావి
వాహతః ॥ ౩౦ ॥ త్ర్యహం కన్యామృతౌ జ్ఞాతిష్వఘం పూర్ణే మృతౌ ద్వ్య
హే । త్రిరాత్రం వరతజ్జ్ఞాత్యోర్దత్తానూఢామృతావఘమ్ ॥ ౩౧ ॥ పూ
ర్ణం భ్రాతుశ్చ పిత్రోశ్చ కన్యాబాలమృతౌ సదా । కృతే నామాది సం
స్కారే ప్రాప్తకాలేఽపి చాకృతే ॥ ౩౨ ॥ స్వకాలే సంస్కృతే ప్రేతే య
థా తద్వదిహాద్వ్యఘమ్ । చౌలాత్పరం భవేద్దాహో నామ్నః ప్రాక్ఖననం
వరమ్ ॥ ౩౩ ॥ దాహో వా ఖననం దంతాత్పరం త్యాగస్స్వధా తథా । దా
హోఽహః ఖననే సద్యో దంతోత్పత్తేరనంతరమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఖననేఽహ
స్త్ర్యహం దాహే త్యాగే వా త్ర్యహమిష్యతే । చౌళాత్పరం త్రిరాత్రం
స్యాత్స్వజాత్యుక్తం వ్రతాత్పరమ్ ॥ ౩౫ ॥ త్రియామాయాస్తృతీయేఽం
శే యది జన్మ తథా మృత్యవః । ప్రభాతాది యది ద్వ్యంశే పూర్వాహో ద్వ్యఘ
మిష్యతే ॥ ౩౬ ॥ మృతాహో ద్వ్యఘమేకాగ్నేర్యజ్వనో దహనాదితత్
యజ్వాయజ్వపునర్దాహే శిష్టాహం యద్యఘాద్బహిః ॥ ౩౭ ॥ దశా
హం త్ర్యహమాశౌచం పూర్ణం ప్రాక్చేదఘాగ్రహః । అస్థిదాహే ప్ర
తికృతే దాహే తు త్ర్యహమి(ష్యతే)త్ర్యఘమ్) ॥ ౩౮ ॥ సపిండానాం
సుతానాం తు దశరాత్రమిహేష్యతే । దశరాత్రం సదా పిత్రోః పరో
క్షమరణశ్రుతౌ ॥ ౩౯ ॥ త్ర్యహం మాతృసపత్న్యాస్తు దశాహం వత్సరా
దధః । కృతోర్ధ్వే ద్వైహికే త్వబ్దే దినం తస్యాస్త్ర్యహం తయోః ॥ ౪౦ ॥
శిష్టాహమేవ సర్వేషామపి జ్ఞాతేఽన్తరా త్వఘే । ప్రాక్సంచయాత్సు
తస్యోర్ధ్వం తదూర్ధ్వం దశరాత్రికమ్ ॥ ౪౧ ॥ ఉత్పాద్య పుత్రం సంస్కృ
త్య వేదమధ్యాప్య యః పితా । కుర్యాద్వృత్తిం చ నష్టేఽస్మిన్ ద్వాదశా
హం మహాగురౌ ॥ ౪౨ ॥ త్రిరాత్రం త్రిషు మాసేషు పక్షిణ్యేవ తతస్త్రిషు ।
తతోఽహష్షట్స్వథ స్నానం దశరాత్రాత్యఘశ్రుతౌ ॥ ౪౩ ॥ అత్యాశౌ
చే దినం చేద్వ్యస్నాత్ త్ర్యహాహరశౌచినః । పక్షిణ్యేషుష్వఘాంత శ్శ్రు

త్స్యైవ కకాలోఽన్యథాప్లవః ॥ ౪౪ ॥ పిత్రోర్భ్రాతుర్భగిన్యాం స్వే
ష్వనుపేతాత్యయేత్ర్యఘమ్ । పితుస్స్నానంతదన్యేషాంనచేత్తత్సూతకా
త్యయే ॥౪౫॥ కృచ్ఛ్రాద్దినాంసమాప్తిశ్చేదఘేశిష్టాహమిష్యతే । త
ద్బహిశ్చేత్త్ర్యహాదిస్స్యాదిత్యాహభగవాన్మనుః ॥ ౪౬ ॥ సూతకేత
త్పునస్స్యాచ్చేచ్ఛావేతదావాఽథసూతకమ్। పూర్వేణైవోత్తరంగచ్ఛే
న్నాశౌచంసూతకాత్క్వచిత్ ॥౪౭॥ పూర్వస్యాంత్యదినేతచ్చేద్ద్వ్యహం
పూర్వాఘతఃపరమ్ । తద్వ్యహంపూర్వాన్త్యయామేచతత్ప్రభాతేఽథ
వాయది ॥౪౮॥ దీర్ఘాదల్పంవ్రజేన్నాల్పాద్దీర్ఘమిత్యఘసంగతౌ ।
ప్రభాతేఽన్త్యదినేవాస్తమయేత్యల్పంతుదీర్ఘతః ॥౪౯ ॥ జ్ఞాత్వాఘేచే
న్మృతిఃపిత్రోర్మాతాత్వాశౌచేఽథవాపితుః । దశాహంపిత్ర్యఘేస్యాచ్చే
త్పక్షిణీతదఘాత్పరమ్ ॥౫౦॥ స్వాశౌచకాలతస్త్వేవ సూతికాజనకోఽ
గ్నిదః । శుద్ధ్యేరన్నఘయోగేఽపి నపూర్వాశౌచశేషతః ॥౫౧॥ పిత్రో
ర్న్యానంతరానేకాహ్ని దగ్ధాస్పూర్వాఘతశ్శుచిః । పితరౌచేద్దహేత్తత్ర
దశాహాచ్ఛుచిరగ్నిదః ॥౫౨॥ సూతకాంతస్తుజాతస్యమృతౌశిష్టాఽహ
మిష్యతే । పితుస్తుద్వ్యహమన్త్యాహే తత్ప్రభాతేత్ర్యహంభవేత్॥
జననేక్షేత్రజాదీనాం పిత్రోస్తుత్ర్యహమిష్యతే । తజ్జ్ఞాత్వాదినమే
వేత్థముపేతానాంమృతౌనచేత్ ॥ ౫౪ ॥ పిత్రోస్త్ర్యహంతయోస్సద్య
స్త్ర్యహంతేషాంపితృక్షయే। జాతేచసోదకేప్రేతేత్ర్యహంసద్యోవ్రతా
దథః ॥ ౫౫ ॥ యస్మిన్దినేరజోదృష్టం తదాదిత్రిదినంస్త్రియాః । అ
నేకపితృకావేకమాతృకౌతుపరస్పరమ్ ॥ ౫౬ ॥ జన్మన్యహ్నివిశుద్ధ్యే
తాం మరణేతుత్రిరాత్రతః । స్వగృహేశ్రోత్రియేప్రేతేత్ర్యహమ
శ్రోత్రియేదినమ్ ॥ ౫౭ ॥ శ్రోత్రియేతుమృతేగ్రామే దినమశ్రోత్రి
యేనహి । బంధుష్వహస్త్ర్యహంపిత్రోరూఢాతద్గృహేయది ॥౫౮
ప్రసూతాఽన్యగృహేసూతామృతావాతస్యనాస్త్యఘమ్ । పరోక్షేప
క్షిణీసాచేత్త్ర్యహంప్రేతాన్నభోజనే ॥ ౫౯ ॥ దశరాత్రంమృతౌపు

త్రాత్రోః పిత్రోశ్చాన్యోన్యస్యేత్యఘమ్ । పరాశ్రితాయా భార్యాయాం మృ
తౌ పత్యౌ త్రిరాత్రకమ్ ॥౬౦॥ తత్పక్షయోర్ద్వయం తస్యాస్త్ర్యహం భ
ర్తుశ్చ సంస్థితౌ । భాగినేయే చ దౌహిత్రే మృతే తు త్ర్యహమిష్య
తే ॥౬౧॥ పక్షిణ్యుపనయాత్పూర్వం వసిష్ఠో మునిరబ్రవీత్ । శ్వశ్రూ
శ్వశురయోర్వా గృహే తత్పత్నీ తత్సుతర్త్విజామ్ ॥౬౨॥ యాజ్యాంతేవాసి
నోర్నాశే త్ర్యహమిత్యాహ గౌతమః । మాతృష్వసృపితృభ్రాతృమృతౌ
తత్పుత్రయోగినః ॥౬౩॥ పుంసస్త్ర్యహం మాతులానీ మాతామహ్యో
మృతౌ తథా । మాతృష్వసృసుతాపుత్రాః పితృష్వసృసుతస్త్రియాః
౬౪॥ స్వసా పితృవ్యపుత్రీ చ స్వసృపుత్రీ పితృష్వసా । భ్రాతృపుత్రీ చ
దౌహిత్రీ పౌత్రీ తత్పుత్రయోగినాం ॥౬౫॥ స్త్రీపుంసౌ చ స్వదిత్సే త్రి
తే పక్షిణ్యాశౌచినో మిథః । భిన్నపిత్రోః పితృభ్రాతృస్వస్రపత్యాని
తత్ప్రజాః ॥౬౬॥ శుధ్యంత్యహ్నా మిథశ్చాన్వేజనా స్తత్పుత్రయోగినః ॥
ఊర్ధ్వమేవోపనీతేస్సాపత్త్ర్యస్త్ర్యహపక్షిణ్యహర్విధః ॥౬౭॥ ప్రాక్స
ద్యశ్శౌచముద్వాహాః స్త్రీణాముపనయో మతః । బంధోస్స్నానం సగో
త్రేఽహ్న్యేయసమ్బన్ధకే స్మృతే ॥౬౮॥ సబ్రహ్మచారిణ్యేకాహం స
హాధ్యాయిని పక్షిణీ । ఉపాధ్యాయసుహృత్స్వేలభూభృత్సు చ మృతేష్వ
హః ॥౬౯॥ శ్వశ్రూశ్వశురతత్పుత్రయాజ్యాచార్యసుతర్త్విజామ్ । ఉ
పాధ్యాయస్య సద్యస్స్యాన్మృతౌ తత్పుత్రయోగినామ్ ॥౭౦॥ రాష్ట్రక్షో
భే చ దుర్భిక్షే వ్యాధావిత్యాదికాఽఽపది । సద్యశ్శౌచం భవేద్వాపన్ని
స్తరోపాయకర్తృషు ॥౭౧॥ గోవిప్రస్త్రీకృతే ప్రేతే రాజ్యార్థం వాహ
తే యుధి । శౌచం చోర్ధ్వక్రియాస్సద్యో యద్యనిచ్ఛాస్త్ర్యఘం స్మృతమ్ ॥
౭౨॥ ఏకరాత్రం భవేద్యుద్ధక్షతైః కాలాంతరే మృతే । అన్వక్షం శృంగి
చోరాంత్యవిద్యుచ్ఛస్త్రవిషాగ్నిభిః ॥౭౩॥ ప్రాయోఽనశనతోయా
ద్యైర్మృతే కామాత్ప్రవృత్తితః । ప్రమాదాద్యుమృతే సద్యః క్రియా
శౌచే సమాచరేత్ ॥౭౪॥ వైధేయా విమతో త్ర్యహం సద్యశ్చ త

త్క్రియాః । షండపాషండపతితప్రవ్రజ్యావాసిమోఘజాః ॥౮౫॥ స్వై
రిణ్యనాశ్రమిస్తేన గర్భభర్తృఘాతినః । నాశౌచార్హాస్తథా
తూష్ణీం దాహ్యాః పశ్చాత్తుమంత్రతః ॥౮౬॥ దుర్మృతౌ వత్సరాంతే వా
షణ్మాసాంతే త్ర్యహాత్క్రియాః । త్ర్యహంచాఘమిహావశ్యం నారాయ
ణబలిర్భవేత్ ॥ ౮౭ ॥ ఆద్యోరాశ్రమిణోర్నాశే వర్ణోక్తంత్వన్య
యోర్మృతౌ । సద్యశ్శౌచంగృహిణ్యేవంసద్యోఽన్యేషుసదామిథః॥
కృచ్ఛ్రదేవోత్సవశ్రాద్ధదానహోమతపోధ్వరే । ప్రారబ్ధే తత్ప్రవృ
త్తానాంసద్యశ్శౌచమఘాగమే ॥౮౯॥ శ్రాద్ధోత్సవాదావఘయుక్తస్తైః
పాకాదావఘసమ్భవే । పరైర్దేయంచభోక్తవ్యంనదోషఇతి నిశ్చ
యః ॥౯౦॥ యజ్ఞోత్సవాదౌ సర్వత్రప్రాక్ప్రక్లృప్తేమునాస్త్యఘమ్ ।
దానాదౌ గ్రహణే సద్యః పుత్రజన్మని చాపది ॥౯౧॥ నిష్కృతౌ తీర్థ
యాత్రాయాం వేదపారాయణవ్రతే । నామకర్మాదిసంస్కారే ప్రార
బ్ధే సద్య ఇష్యతే ॥౯౨॥ దాసీదాసనృపామాత్యకారవశ్శిల్పినోభిషక్
స్వస్వకృత్యే సదాశుద్ధాశ్శుద్ధానైవాన్యకర్మసు ॥౯౩॥ నవిశేద్దేవతా
గారంనకుర్యాద్వందనాద్యపి । దశాహంసోదకజ్ఞాత్యా త్రిరాత్రం
యోనిబన్ధుషు ॥౯౪॥ విప్రాతిపుంశవోక్తంస్యాత్ప్రేతనిర్హారణేకృతే ॥
యః ప్రమీతమలంకుర్యాద్వహేద్వాప్రదహేద్ద్విజమ్ ॥ ౯౫ ॥ సశుధ్య
త్యేకకాలేన కాలశేషంబహిర్వసన్ । గ్రామేవసన్దినాచ్ఛుధ్యేత్త్ర్య
హాత్ప్రేతగృహేవసన్ ॥౯౬॥ నిర్హృత్యయోమృతాన్నంచభుఙ్క్తే
సతుదశాహతః । యతీంద్రానాథనిర్హారే సద్యశ్శుద్ధిర్మహాఫలమ్ ॥౯౭॥
దృష్ట్వార్థం ప్రేతనిర్హారే జ్ఞాతిభ్యోద్విగుణంత్వఘమ్ । విజాతీనాం
సజాతేస్తుజాత్యుక్తమితిగౌతమః ॥ ౯౮ ॥ శవానుగమనేరోదే కర్తృ
ణ్యోనహితద్దినే । ప్రేతకృత్యేతుతత్కాల మశుద్ధోఽథాప్లుతశ్శుచిః॥
౯౯॥ సత్యాశౌచేఽన్నపానాదౌ దశాహమశుచిర్వ్రతీ । స్నానాగ్ని
స్పర్శనాజ్యాశపునస్స్నానానుసంయమైః ॥ ౧౦౦ ॥ ద్విజాతయోవిశు

ఘ్నన్తి సజాతీయశవానుగాః । త్ర్యహం శూద్రానుగే విప్రే ద్వ్యహం
విడ్భూపయోస్తతః ॥౯౧॥ నదీస్నానం చ గాయత్ర్యాస్సహస్రం సాష్ట
కం జపః । ద్విజప్రేతానుగశ్శూద్రశ్శుద్ధ్యేత్స్నానేన విణ్నృపౌ ॥౯౨॥
స్వాగ్ర్యప్రేతానుగాః స్నానవహ్నిస్పర్శాజ్యపానతః । బ్రాహ్మణస్య తు
విడ్భూపప్రేతానుగమనే సతి ॥౯౩॥ పక్షిణ్యహర్నదీస్నానం గాయ
త్ర్యష్టశతం జపః । శూద్రప్రేతానుగే శూద్రే శవస్పృశ్యహరన్యథా ॥
౯౪॥ ఏకకాలస్తథా రోదే స్నానమేవాఽస్థిసఞ్చితే । స్నానం సవ
ర్ణరోదేఽస్థిసఞ్చితే నృపవైశ్యయోః ॥౯౫॥ అసంచితే సచేలం తద్వి
ప్రస్యాచమనాప్లవౌ । నికృష్టేష్వప్లవాచామౌ వర్ణాగ్ర్యేషు దినాప్ల
వౌ ॥౯౬॥ ప్రాక్పశ్చాదస్థిచయనాద్దాతురవ్యంజనే మిథః । అకృతేఽస్థిచ
యే శూద్రాద్దాతురవ్యంజనే కృతే ॥౯౭॥ ద్వ్యహం నృపే త్ర్యహం వి
ప్రే దినం సర్వేషు సఞ్చితే । స్పృష్టే మత్యాఽస్థ్ని తు స్నిగ్ధే త్రిరాత్రం
నీరసే దినమ్ ॥౯౮॥ అమత్యా త్వప్లవాచామౌ స్నానం స్నిగ్ధేఽస్థ్ని
భక్ష్యజే । గుర్వాదౌ సోదకే స్రావే మాతృబంధౌ వయస్యఘమ్ ॥౯౯॥
సర్వవర్ణసమం హీతి విజ్ఞానేశ్వరఘోషితమ్ । స్మృతిద్వైధే పరోక్తే
ఽల్పం ప్రత్యక్షే గుర్వితి స్థితిః ॥౧౦౦॥ యథా హీ యోనిసంబద్ధేష్వహర్వి
ధిరసన్నిధౌ । యాజ్యాదౌ శ్వశురాదౌ చ శిష్యాదౌ పక్షిణీ విధిః ॥౧౦౧
అఘాంతే సజ్వే స్నాత్వా విప్రస్స్పృష్ట్వాఽమ్బు శుధ్యతి । నృపాద
ర్వాహనాదీని వాన్యథేత్యబ్రవీన్మనుః ॥౧౦౨॥ ఏకత్ర సుఖబోధార్థం
సుసమీక్ష్య బహు స్మృతీః । కృతోఽఘనిర్ణయస్స్పష్టం గృహ్యతాం త
త్సుబుభుత్సుభిః ॥౧౦౩॥ హారీతవేంకటేశార్యశ్శ్రుతిస్మృతివిచక్షణః ।
వ్యక్తం శ్లోకశతేనైతమకరోదఘనిర్ణయమ్ ॥౧౦౪॥ ....

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

త్రింశత్స్వర్కః కర్కటేऽపి ప్రాగుపరి తు మకరే వింశతిష్షోడశాగ్రా వృషవి
ష్ణోః పాదేషు నాడ్యో దశ విషువయుగే షష్టిరూర్ధ్వాః పరాసు । కలి
త్యం రాత్రావపీష్టం గ్రహణవదయనే న్యేషు తు ప్రాఙ్నిశీథాత్పూర్వే
హ్న్యూర్ధ్వంపరేహర్దళయుగళగతాః పంచపుణ్యానిశీథే ॥౧॥ ...

ఏవం శ్రీమన్నిగమాంత మహాదేశికానుగృహీత సంక్రాంతి పుణ్య
ఘటికానిర్ణాయక సంగ్రహకారికావివృతిరూపా శ్రీమన్మహాపరకాల
యతీంద్రకృతిః ప్రకాశ్యతే ॥ ....

అహ్నిసంక్రమణే పుణ్యమహః కృత్స్నం ప్రకీర్తితమ్ । రా
త్రౌ సంక్రమణే భానోర్దినార్ధం స్నానదానయోః ॥ అర్ధరాత్రాద
ధస్తాచ్చేన్మధ్యాహ్నస్యోపరి క్రియా । ఊర్ధ్వం సంక్రమణే చోర్ధ్వ
ముదయాత్ప్రహరద్వయమ్ ॥ పూర్ణే చేదర్ధరాత్రే తు యదా
సంక్రమతే రవిః । తదా దినద్వయం పుణ్యం ముక్త్వా మకర కర్క
టౌ ॥ అత్ర విశేషమాహ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ ప ॥ అతీతానాగతే పుణ్యే
ద్వే తూదగ్దక్షిణాయనే । త్రింశత్కర్కటకే నాడ్యో మకరే వింశతి స్స్మృ
తాః ॥వా॥ ఉదగయనమతీతం సత్పుణ్యం । దక్షిణాయనమనాగతం స
త్పుణ్యం । త్రింశదిత్యాదినా తదేవస్పష్టీకృతం ॥—॥ బృహస్పతిస్తు ॥
ప॥ అయనే వింశతిః పూర్వా మకరే వింశతిః పరాః । వర్తమానే తులా
మేషే నాడ్యస్తూభయతో దశ । ఇత్యాహ ॥వా॥ న చాత్ర త్రింశత్కర్క
టక ఇతి సామాన్యవచనేన విరోధశ్శంకనీయః । సామాన్యవచనస్యా
భ్యనుజ్ఞాపరత్వాత్ । అతో విశేషవచనోక్తఘటికాసంకోచ ఏవ ప్రశస్తః
॥ప॥ యాయాస్సన్నిహితా నాడ్యస్తాస్తాః పుణ్యతమాః స్మృతాః ॥వా॥ ఇ
తి దేవలేనోక్తత్వాత్కేనాపి నిమిత్తేన సన్నిహిత ఘటికాస్వనుష్ఠానాసం
భవే త్రింశద్ఘటికాః పరమావధిత్వేనాభ్యనుజ్ఞాయంతే ॥ప॥ పుణ్యాయాం
విష్ణుపద్యాం తు ప్రాక్పశ్చాదపి షోడశ । షడశీత్యాం వ్యతీతాయాం షష్టి

రూర్ధ్వాస్తునాడికాః ॥ వర్తమానేతులామేషే నాడ్యస్తూభయతో
దశ ॥వా॥ వృషభసింహవృశ్చికకుంభసంక్రాంతయోవిష్ణుపద్యః ॥ మి
థునకన్యాధనుర్మీనసంక్రాంతయష్షడశీతయః । అసు॥ప॥ అర్ధరా
త్రాదధస్తాచ్చేన్మధ్యాహ్నస్యోపరిక్రియా । ఊర్ధ్వంసంక్రమణే చో
ర్ధ్వముదయాత్ప్రహరద్వయం । ప్రత్యూషేకర్కటంభానుఃప్రదోషే
మకరంయది। సంక్రమేత్షష్టినాడ్యస్తుపుణ్యాఃపూర్వోత్తరాస్మృతాః
॥వా॥ తత్రమేషవృషభమిథునకర్కాటకసింహకన్యాతులావృశ్చిక ధ
నుర్మకరకుంభమీననామకసంక్రాంతిషువృషభసింహవృశ్చికకుంభనామ
కాస్థిరరాశయోవిష్ణుపద్యశ్చ । మిథునకన్యాధనుర్మీనాద్విస్వభావ
రాశయష్షడశీతినామకాశ్చ। మేషకర్కాటకతులామకరాశ్చరరాశయః
తేషుమేషతులేవిషువత్సంజ్ఞకే । కర్కాటమకరావయనసంజ్ఞకౌ ॥—
తదేతత్సర్వంవృద్ధవసిష్ఠఆహ ॥ ప॥ అయనేద్వేద్వివిషువేచతస్రష్షడశీ
తయః । చతస్రోవిష్ణుపద్యశ్చ సంక్రాంత్యోద్వాదశస్మృతాః ॥ కన్యా
యాంమిథునేమీనేధనుష్యపిరవేర్గతిః । షడశీతిముఖాః ప్రోక్తాష్ష
డశీతిగుణాఃఫలైః । వృషవృశ్చికకుమ్భేషు సింహేచాపిరవేర్గతిః ।
ఏతద్విష్ణుపదంనామవిషువాదధికంఫలైః । ఇతి ॥వా॥ సూర్యేస్థిరరా
శౌస్థితేసతి విష్ణుపదంభవతి । సూర్యేద్విస్వభావరాశౌస్థితేసతి షడశీ
తిర్భవతి ॥ సూర్యేతులామేషద్వయేస్థితేసతి విషువంభవతి । కర్కట
కేదక్షిణాయనం ॥ మకరేఉత్తరాయణం । ఏతైస్సంజ్ఞాభేదైరాశయో
వ్యవహ్రియంతే । రవేస్తత్తద్రాశిసంబంధాత్సంక్రాంతినామపితాన్యే
వనామాని ॥ప॥ రవిసంక్రమణేపుణ్యేనస్నాయాద్యదిమానవః । సప్త
జన్మసురోగీస్యాద్దుఃఖభాగిహజాయతే ॥వా॥ ఇతి స్మరణాత్సంక్రమణ
కాలే స్నానాదయఃకార్యాః । తత్రపూర్వంరాశిం పరిత్యజ్యయావ
తాకాలేనోత్తరరాశింప్రవిశతి సూర్యఃసస్నానాదేర్ముఖ్యః కాలః॥
తత్సంబంధీకాల స్త్వనుకల్పః । ముఖ్యస్తుయోగిభిర్దృశ్యోనాన్యైః ॥

తదాహ దేవలః ॥ప॥ సంక్రాంతిసమయస్సూక్ష్మో దుర్జ్ఞేయః పిశితేక్ష
ణైః । తద్యోగాదప్యధశ్చోర్ధ్వం త్రింశన్నాడ్యః పవిత్రితాః ఇతి ॥వా॥
ఏవంచముఖ్యకాలజ్ఞానాసంభవాన్నాడ్యశాంతత్సంక్రమసంబంధినౌ పూ
ర్వోత్తరకాలౌగ్రాహ్యౌ ॥— తత్ర విశేషఉక్తో వృద్ధవసిష్ఠాదిభిః స్నా
నాదేః పూర్వోత్తరకాలయోః । తత్ర అన్యసంక్రమణ ఇత్యాదివచనే
నార్ధరాత్రస్నానాదికం ప్రతిషిద్ధమ్ । ఏవంచోదయానంతరభావిదక్షి
ణాయనే పూర్వభాగప్రాశస్త్యబాధేన ఉత్తరభాగేనుష్ఠానం భవతి । అ
స్తమయప్రాచీనక్షణభావిన్యుత్తరాయణే ఉత్తరభాగ(ప్రా)శస్త్యబాధే
న పూర్వభాగ ఏవానుష్ఠానం భవతి। దివామధ్యాహ్నసంక్రమణే ఏవయ
థాశ్రుతకాలాబాధః తత్రైవ తథోపాదేయపూర్వోత్తరకాలయోస్సంభ
వాత్ రాత్రౌసంక్రమణంచేత్తత్రాపి అర్ధరాత్రాదధస్తాచ్చేత్పూర్వది
నమధ్యాహ్నపరిప్రహరద్వయం పుణ్యమ్। అర్ధరాత్రాదూర్ధ్వం సం
క్రమణే తూత్తరదినే ఉదయాదూర్ధ్వం ప్రహరద్వయం పుణ్యం । రా
త్రౌ ద్వితీయ ప్రహరస్య చరమఘటికా తృతీయప్రహరస్య ప్రథమఘటి
కా చేతి ఘటికాద్వయరూపార్ధరాత్రే సంక్రాంతౌ తు పూర్వోత్తరదివ
సద్వయం కృత్స్నం పుణ్యమ్॥— తథోక్తం భవిష్యత్పురాణే ॥ప॥ సం
క్రమస్తు నిశీథే స్యాత్తద్యామౌ పూర్వపశ్చిమౌ । సంక్రాంతికాలా వి
జ్ఞేయాస్తత్ర స్నానాదికం చరేత్ । ఇతి ॥వా॥ తత్రేయం వ్యవస్థా । అర్ధ
రాత్రే యదా షడశీతిస్స్యాత్ తదా ఏతద్వచనబలేన పూర్వోత్తర దివస
ద్వయస్య పుణ్యత్వాదిచ్ఛయా వికల్పః (ప్రా)ప్తే । షడశీత్యాం వ్యతీతా
యామితి (ప్రా)తిస్వికవచనబలేన ఉత్తరదివస ఏవ స్నానాదికం కార్యం
యదా అర్ధరాత్రే విషువే విష్ణుపద్యశ్చ వా తదా ॥ప॥ వర్తమానే తులా
మేషే నాడ్యస్తూభయతో దశ । పుణ్యాయాం విష్ణుపద్యాం తు ప్రాక్ప
శ్చాదపి షోడశ ॥ వా ॥ ఇతి (ప్రా)తిస్వికవచనబలేన పూర్వోత్తర భా
గయోస్సామ్యాత్ పూర్వస్మిన్నుత్తరస్మిన్వా స్వేచ్ఛయా స్నానాద్యను

ష్ఠానవికల్ప ఏవ । ఏవంచాయనవ్యతిరిక్తాసు దశసు సంక్రాంతిషు మధ్య
రాత్రమూర్ధ్వం ప్రవృత్తాసు పరేద్యురేవానుష్ఠానం అర్ధరాత్రాత్ప్రా
క్ప్రవృత్తాసు తాసు షడశీతివ్యతిరిక్తానాం షణ్ణాం పూర్వదినే ఏవా
నుష్ఠానమ్ ॥ షడశీత్యాంతు పరేద్యురేవానుష్ఠానమితి ద్రష్టవ్యం। ఇయం
చాపరా వ్యవస్థా ॥ ప ॥ విష్ణుపద్యాం ధనుర్మీనన్యయుక్కన్యాసు వై
యదా । పూర్వోత్తరగతం రాత్రౌ భానోస్సంక్రమణం భవేత్ । పూ
ర్వాహ్ణే పంచ నాడ్యస్తు పుణ్యాః ప్రోక్తా మనీషిభిః । అపరాహ్ణే తు పం
చైవ శ్రౌతస్మార్తే చ కర్మణి । ఇతి స్మృతిః ॥వా॥ యదా రాత్రౌ పూ
ర్వభాగగతం విష్ణుపద షడశీతి సంక్రమణం స్యాత్ తదా పూర్వేద్యురప
రాహ్ణే పంచ నాడ్యః పుణ్యతమాః । ఉత్తరభాగే చేత్తదా పరేద్యుః పూ
ర్వాహ్ణే పంచ నాడ్యః పుణ్యతమాః । ప్రహరద్వయవాక్యం తు పుణ్యమా
త్రాభిప్రాయం । ఏవం చ యస్య సంక్రమణస్య యస్మిన్భాగే అనుష్ఠానం
తస్మిన్నేవ భాగే వ్యవహితా నాడ్యః పుణ్యాః ఈషత్సన్నిహితాః పుణ్య
తరాః । అత్యంతసన్నిహితాః పుణ్యతమా ఇతి వివేకః । అయననామకే
తు సంక్రమణే దివా జాతే కర్కటకే పూర్వార్ధమేవ । మకరే తూత్తరా
ర్ధమేవ పుణ్యమితి నిర్ణయః । అయనవ్యతిరేకేణ దశసు సంక్రమణే
షు రాత్రిగతేషు యో నిర్ణయః తత్సర్వం పర్యుదసితుం ముక్త్వా మకర
కర్కటావిత్యుక్తమ్ । యాయాస్సన్నిహితా నాడ్య ఇత్యనేన సామాన్య
వచనేన రాత్రిసంక్రమణేషు సర్వేషు రాత్రావేవానుష్ఠానే ప్రసక్తే త
దపోద్య దశసు దివానుష్ఠానం విధాయ మకరకర్కటయోస్తత్పర్యుదా
సే సతి పూర్వప్రసక్తం రాత్రావనుష్ఠానమేవ పర్యవస్యతి । తథా చ రా
త్రౌ సంక్రాంతిస్నానపరయాజ్ఞవల్క్యవచనస్యాపి విషయో లబ్ధస్స్యాత్
తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ప॥ రాహుదర్శనసంక్రాంతి వివాహాత్య
యవృద్ధిషు । స్నానదానాదికం కార్యం నిశి కామ్యవ్రతేషు చ ।ఇతి—
సుమంతురపి ॥ రాత్రౌ స్నానం న కుర్వీత దానం చైవ విశేషతః । నైమి

త్రికంతుకుర్వీత స్నానందానంచరాత్రిషు । గ్రహణోద్వాహసం
క్రాంతి యాత్రా సుప్రసవేషుచ ॥ శ్రవణేచేతిహాసస్య రాత్రౌస్నా
నాదికస్యతే ఇతి ॥వా॥ నన్వేవంసతిశాస్త్రాంతరవిరుద్ధంమకరకర్కట
యోర్నిశిస్నానాద్యనుష్ఠానంస్యాత్ । తథాచభవిష్యోత్తరే ॥ప॥ మి
థునాత్కర్కసంక్రాంతిర్యదాస్యాదంశుమాలినః । ప్రభాతేవానిశీ
థేవాకుర్యాదహనిపూర్వతః । కార్ముకంతుపరిత్యజ్యమృగంసంక్రమ
తేరవిః । ప్రదోషేవార్ధరాత్రేవాస్నానందానంపరేహని॥—॥ వృ
ద్ధగార్గ్యోపి । యద్యస్తమయవేళాయాం మకరంయాతిభాస్కరః ॥
ప్రదోషెవార్ధరాత్రేవా స్నానందానంపరేహని । అర్ధరాత్రేనిశీథే
వా సంక్రాంతౌదక్షిణాయనే । పూర్వమేవదినంగ్రాహ్యంయావన్నో
దయతేరవిః । ఇతి స్మరణాదితిచేత్ శ్రూయతామవధానేన । యస్యా
మల్పః పుణ్యకాలశ్శ్రుతః స నాభ్యనుజ్ఞారూపః । అభ్యనుజ్ఞాయాగౌణ
కల్పతయావగాహనాశక్తాతురేషుస్నానభేదతుల్యత్వేన ముఖ్యాధికా
రిషుతస్యాఽయోగ్యత్వప్రసంగాత్ । అతోముఖ్యేష్వవగాహనవిధాన
పదల్పః పుణ్యకాలఏవముఖ్యస్సమాశ్రయణీయః । ఏవంచ ॥ప॥ అయ
నేవిషువేచైవ గ్రహణేచంద్రసూర్యయోః ॥ వా ॥ ఇత్యాదినాన్యత్ర
ప్రతాదిష్వపి గ్రహణతుల్యతయాఽయనవిషువేఉక్తే । తయోః॥ప॥ వ
ర్తమానేతులామేషె నాడ్యస్తూభయోదశ । అయనేవింశతిఃపూర్వా
మకరేవింశతిఃపరాః । ఇత్యేవాహబృహస్పతిః ॥ప॥ త్రింశత్కర్కట
కేనాడ్యః । ప్రత్యూషెకర్కటంభానుః ప్రదోషెమకరంయది । సం
క్రమేత్షష్టినాడ్యస్తుపుణ్యాఃపూర్వోత్తరాఃస్మృతాః॥వా॥ ఇత్యాది పు
ణ్యకాలవృద్ధివచనంతుబాలవృద్ధాతురశూద్రాదావభ్యనుజ్ఞా రూపత
యాప్రవృత్తంనముఖ్యకల్పత్వపదమధిరోహతి ॥ అన్యథా ॥ప॥ ఆప
స్స్వభావతోమేధ్యాః కింపునర్వహ్నిసంయుతాః । వా ॥ ఇత్యాదినా
ఉష్ణోదకస్నానస్యైవముఖ్యకల్పత్వప్రసంగః ॥ తథాచ శ్రుతముఖ్య

కాలవిశేషసంక్రాంతిషు స్నాననిమిత్తరూపతత్కాలాపాయే ముఖ్యా నాం నముఖ్యస్నానఫలసిద్ధిః । అతస్తేషాం తత్సిద్ధయే ముఖ్యనిమిత్తకాలే ఏవ ముఖ్యనైమిత్తికప్రాప్తిర్వాచ్యా । అనుకల్పాధికారిషు అనుకల్పనిమిత్తనైమిత్తికయోరేవ ప్రాప్తౌ తదధికారిష్వేవ కల్పస్తుల్యఫలస్స్యాత్స్నానస్య స్తవిధత్వవత్ । తథా చ యాజ్ఞవల్క్యస్సుమంతుదేవలవచనైస్సర్వసంక్రమణేష్వపి రాత్రౌ ప్రాప్తేషు రాత్రావేవ నైమిత్తికస్నానే ప్రాప్తే దివావ్యాప్తనిమిత్తవత్సు రాత్రిస్నాననిషేధకవచనాదరేణ దివసాన్వితనిమిత్తమవలంబ్యైవ నైమిత్తికప్రాప్తావపి తదనన్వితనిమిత్తకాయనవిషువయోర్ముఖ్యో నిమిత్తకాల ఏవ । నముఖ్యనైమిత్తికస్యానుష్ఠాననివారకం వచనముపలభామహే । యాని భవిష్యోత్తరవృద్ధగార్గ్యవచనాని తాన్యముఖ్యాధికారిణమాదాయాన్యథాసిద్ధాని । అల్పాధికకాలయోరేకాధికారిణ్యనిమిత్తత్వాత్ । శ్రుతయోస్తయోరన్యతరాప్రామాణ్యస్యాపన్యాయ్యత్వాత్ అతోల్పేనాధికస్య వా అధికేనాల్పస్య వా కాలస్య తుల్యప్రమాణబోధితస్య బాధాయోగాచ్చ । అతో వ్యవస్థితవికల్ప ఏవ ముఖ్యగౌణాధికారిభేదేనేహానుమంతవ్యః । రాత్రిస్నానవిధితన్నిషేధయోరపి నిరవకాశగ్రహణతులితసంక్రాంతితదన్యసావకాశసంక్రాంతిభేదేనైవ విరోధోపశమః కార్యః । తయోరప్యన్యతరేణాన్యతరబాధాన్యతరాప్రామాణ్యయోః కల్పనానుదయాదనన్యథాసిద్ధకల్పకస్య చానుపలంభాత్ప్రమాణద్వయతౌల్యస్య తత్రాప్యప్రత్యాఖ్యేయత్వాత్ । అతస్సగుణనిర్గుణవాక్యయోః పరస్పరవిరోధోపశామకాపహతపాప్మేత్యాదివాక్యవత్ పూర్ణే చేదర్ధరాత్రే త్వితి వచనమేవముక్త్వా మకరకర్కటావితి పర్యుదాసశిరస్కత్వాదేషాం వచనానాముక్తవిధయా పరస్పరవిరోధోపశామకమితి బలాదభ్యుపగంతవ్యమ్ ॥ తేన న స్మృతిరత్నాకరపక్షస్యోత్థితిః । న వా శాస్త్రద్వయేన వికల్పప్రాప్తౌ తత్తద్దేశప్రసిద్ధశిష్టాచారేణ వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యేతి కాలాదర్శకాలనిర్ణయకార

వక్షస్యోర్థితిః । అతో యథోక్తవిధయైవేహనిర్ణయ ఇతి నిరసూయై రవహితమనస్కైరవధాతవ్యం ॥౫॥ సతాం ముదే నసూయానాం సంక్రమస్నాననిర్ణయమ్ । పరస్పరావిరోధేన పరకాలోలిఖద్యతిః ॥ ...

ఇతి శ్రీమహాపరకాలయతీంద్రకృత సంక్రమకాలనిర్ణయః

శ్రీరస్తు.

ఆశౌచదశకప్రారంభః

షణ్మాసాభ్యంతరేమృస్వపురుషవిషయేగర్భేమాత్రావినష్టేమాతా త
న్మాససంఖ్యాసమదినమశుచిస్స్నానశుద్ధాస్సపిండాః । అంతేమాసద్వ
యేతుత్రినిశమశుచయోఽతఃపరంసూతివత్స్యాచ్చాతుర్వర్ణ్యస్యా తు
ల్యం భవతివయసి యత్ప్రోచ్యతేఽశౌచమాత్రం ॥ ౧ ॥ జన్మాశౌచాం
తరాళేయదిశిశునిధనంనాళవర్ధోర్ధ్వకాలే నిష్ప్రాణేనిష ఎతేవాజ
ననజనితమాశౌచమస్త్యేవకృత్స్నం । ప్రాజ్ఞాభిచ్ఛేదనాచ్చేన్నిధ
నముపగత స్తత్ర్యహేనైవశుద్ధిస్సర్వేషాం సూతికాయాస్త్వహతసక
లకంప్రేతశుద్ధిస్తుసద్యః ॥ ౨ ॥ స్నానంప్రాజ్ఞామతార్వాగ్గహన
జననతోఽహఃపరేతేగ్నిదగ్ధాదగ్ధేతత్రాపిసద్యస్తదుపరిదినమత్రాబ్దత
శ్చైకమాన్యే । సచ్చాలేతుత్రిరాత్రంత్రిదినమితరథాప్యావ్రతాజ్జా
త్యశౌచం మాతాపిత్రోస్తుపుత్రేత్రిదినమదశనేసన్నిధౌనష్టచేష్టే ॥3॥
ఊనద్వ్యబ్దేపిసంస్థేతుజనకజననీసోదరాణాందశాహంయద్వాసప్ర
శ్యత్వమేవాధికమిహవిషయేశౌచమేతుత్ర్యహాది । స్త్రీషుస్నానేనశు
ద్ధ్యేత్త్రిపురుషమథతజ్జ్ఞాతిరాచౌరకాలాదర్వాగ్వాద్దానతో హ్నాత్రి
భిరుపయమనాద్భర్తృగోత్రంస్వకంచ ॥ ౪ ॥ జన్మన్యాపేతమృత్యా
వపిచదశనిశాద్వాదశాహానిపక్షంమాసంవర్ణాఃక్రమేణాశుచయ ఉచి
త కృచ్ఛ్రాదిజాతిస్తుపక్షం।వానప్రస్థయతౌచాపరమతికులజేషండకే
వాప్లవస్నాన్యదోష్యిద్గావిప్రగుప్త్యైర్మృతవతిచదినంయుద్ధవిద్ధేచసద్యః
౫ ॥ శావేతీతేదశాహప్రభృతివిషయకేప్రాక్త్రిమాసాత్త్రిరాత్రం ప
క్షిణ్యాషష్ఠమాసాద్దినమిహనవమాత్ప్రాక్తతస్నానమాత్రం। స్నానం
దేశాంతరస్థేత్వథపితృమరణే దేశకాలావిశేషాత్సవంస్వంమాతుస్సప
త్న్యాస్త్రిదినమిదమతిక్రాంత్యశౌచంసమానం ॥ ౬ ॥ పిత్రోర్గ

వేఽసమూఢాప్రసవమరణయోరేకరాత్రత్రిరాత్రే స్యాతాం పిత్రాదికానామథపితృమరణే వ్యూఢపుత్ర్యాస్త్రిరాత్రం। ప్రేతే వ్యాచార్యమాతామహదుహితృసుతశ్రోత్రియ ర్త్విక్స్వయాజ్యస్వస్రీయేషు త్రిరాత్రం త్రిదివసమశుచిస్స్నానకస్తూభయత్ర ॥ ౭ ॥ పక్షిణ్యాశౌచమృత్విద్గుహితృసుతసహాధ్యాయిబంధుత్రయాంతేవాసిశ్వశ్రూసుమిత్రశ్వశురభగినిశాభాగినేయప్రయాణే। మాతామహ్యాంచపిత్రోస్స్వసరిచవలితేమాతులేమాతులాన్యాంచాధో సజ్యోతి రేవస్వవిషయనృపతౌగ్రామనాథే చనష్టే ॥ ౮ ॥ శిష్యోపాధ్యాయబంధుత్రయగురుతనయా చార్యభార్యాసగోత్రానూచానశ్రోత్రియేషుస్వగృహపరమృతౌ మాతులేచైకరాత్రం । రాత్రిస్సబ్రహ్మచారిణ్యథతుకథమపిస్వల్పసంబంధ యుక్తే స్నానంసంవాసాయతంస్యాద్దినమపి సకలంసర్వవర్ణేషుతుల్యం ॥ ౯ ॥ బుద్ధ్వాశౌచస్యమధ్యేత్వపరమపిసమంస్వల్పకంవాసజాతి ప్రేతేజాత్యంతరంవాయదిభవతితదాపూర్వశేషేణశుద్ధ్యేత్ । ద్వాభ్యాంతదాత్రిత్రిశేషేత్రిభిరపరదినైర్యామినీయామశేషేనాంబాశౌచేనపిత్ర్యంతదితరవశనేకారణంపక్షిణీచ ॥ ౧౦ ॥ ... ...

ఇత్యాశౌచదశకం ॥ మాతృకాన్తరాలాభాద్యథాలాభంముద్రితః,